

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2022/1

ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI
KÖNYVTÁR

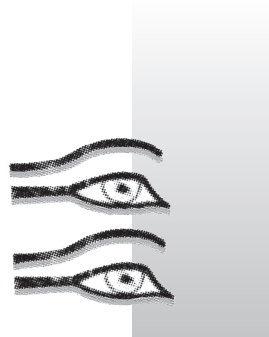
KÖNYVTÁRI INTÉZET

A TARTALOMBÓL:

⌚ HAGYOMÁNY, TRENDEK ÉS INNOVÁCIÓ – FENNTARTHATÓSÁG ⌚ VALÓSÁGOS KÖNYVTÁR – KÖNYVTÁRI VALÓSÁG KONFERENCIA 2021 ⌚ WEBARCHÍVUM – ONLINE JÖVŐ ⌚ EGY VÉGET NEM ÉRŐ TANULÁSI FOLYAMAT ⌚ KÖZÉP-EURÓPAI WEBARCHIVÁLÁSI KÖRKÉP 2021 ⌚ AZ ELSŐ MAGYAR SZÍNÉSZETI KIÁLLÍTÁS ⌚ A KÖNYVTÁROSOK KÉZIKÖNYVE ELSŐ HÚSZ ÉVE ⌚ MOZAIKOK AZ IFLA WLIC 2021 KONFERENCIÁRÓL ⌚ KÖNYVTÁRAK AKCIÓBAN A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSÉRT ⌚ A NEMZETISZOCIALISTA NÉMETORSZÁG KÖZKÖNYVTÁRAI (1933–1945) 2. RÉSZ ⌚ KÖNYVSZEMLE ⌚ REFERÁTUMOK ⌚

FROM THE CONTENTS

- 👁️ TRADITION, TRENDS AND INNOVATION – SUSTAINABILITY. SUSTAINABILITY ASPIRATIONS AND ACHIEVEMENTS OF IFLA IN EACH PRESIDENTIAL TERM
- 👁️ THE PROMISE OF RETURN – *REAL LIBRARY – LIBRARY REALITY* CONFERENCE 2021
- 👁️ WEB ARCHIVE – ONLINE FUTURE
- 👁️ AN ENDLESS LEARNING PROCESS – SUMMARY OF THE ACTIVITIES OF THE WEB ARCHIVING DEPARTMENT OF THE NATIONAL SZÉCHÉNYI LIBRARY IN 2021
- 👁️ CENTRAL EUROPEAN WEB ARCHIVING OVERVIEW 2021
- 👁️ THE FIRST HUNGARIAN THEATRICAL EXHIBITION
- 👁️ THE FIRST TWENTY YEARS OF THE *LIBRARIANS' HANDBOOK* – FROM THE PERSPECTIVE OF THE AUTHOR AND THE USER
- 👁️ COMPREHENSIVE SOCIAL TRENDS AND CHALLENGES IN THE LIFE OF LIBRARIES – MOSAICS FROM THE IFLA WLIC 2021 CONFERENCE
- 👁️ LIBRARIES ON THE MOVE FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT
- 👁️ PUBLIC LIBRARIES IN NATIONAL SOCIALIST GERMANY (1933–1945)
PART 2: THE CREATION OF NATIONAL SOCIALIST GERMAN PEOPLE'S LIBRARIES (VOLKSBUCHEREI)
- 👁️ BOOK REVIEWS –
 - REWARD FOR MERIT FOR SERVING THE PUBLIC
 - THE XVITH CENTURY HUNGARIAN HISTORY IN ENGRAVINGS
 - STUDIES ON LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE 2020

2022/1

32. (68.) ÉVFOLYAM, 2022. 1.

VEZETŐ SZERKESZTŐ: Sági Ilona

SZERKESZTŐK: Sági Ilona (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle)
Szabó Piroska (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ **Szerkesztőbizottság:** dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes, dr. Koltay Tibor, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit

✂ **Borítóterv:** Gerő Éva ✂ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ✂ **Szerkesztőség:** OSZK Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ✂ **Telefon:** + 36-1-224-3892 ✂ **E-mail:** saghi.ilona@oszk.hu, szabo.piroska@oszk.hu ✂ **Megjelenik:** negyedévente ✂

✂ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár ✂ **Felelős kiadó:** az OSZK főigazgatója

✂ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác ✂ **Felelős vezető:** Szabó Gábor

✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

KÖNYVTÁRI INTÉZET

BIBLIOTHECA
NATIONALIS
HUNGARIAE

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA
[http://www.kormany.hu/hu/
emberi-eroforrasok-miniszteriuma](http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma)

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a

<http://ojs.elte.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BARÁTNÉ HAJDU ÁGNES (tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE BTK KITI Könyvtártudományi Tanszék, Bp.), BÉKÉSINÉ BOGNÁR Noémi Erika (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), BIRÓ Bettina (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), BÓDOG András (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), DRÓTOS László (OSZK Webarchiválási Osztály, könyvtáros – témafelelős, Bp.), FEHÉR Miklós (a Könyvtári Intézet igazgatója, Bp.), FODOR János (egyetemi adjunktus, ELTE BTK KITI, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (a Könyvtári Intézet ny. osztályvezetője, Bp.), ILÁCSA Szabina (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), JUHÁSZ Réka (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), KOLTAY Tibor (ny. intézetigazgató, Eszterházy Károly Egyetem, Tudástechnológiai Intézet, Jászberény), LATORCAI Csaba (Emberi Erőforrások Minisztériuma, közigazgatási államtitkár, Bp.), MOLNÁR Bence (ELTE BTK KITI egy. hallgató, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), NÉMETH Márton (az OSZK munkatársa, Bp.), PATAKI Fruzsina (az ELTE Egyetemi Könyvtár munkatársa, Bp.), Glòria PÉREZ-SALMERÓN (az IFLA korábbi elnöke, a FESABID és a Stichting IFLA Global Libraries elnöke, a Spanyol Nemzeti Könyvtár korábbi igazgatója), POGÁNY György (ny. könyvtárigazgató, Kármán József Városi Könyvtár, Pilis), PRÓKAI Margit (a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár ny. igazgatója, Miskolc), RAJNAI Edit (az OSZK munkatársa, Bp.), SONNEVEND Péter (ny. könyvtárigazgató és főiskolai tanár, Bp.), SZABÓ Piroska (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), SZÖNYEGI Zsanett (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), TÓTH-JÁVORKA Brigitta (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), TÓTH Máté (a Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár igazgatója, Szentendre), VARGA Katalin (az OPKM munkatársa, Bp.; egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem), VISZOCSEKNE PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.).

Köszönjük szerzőink és a lektorok e számhoz adott önzetlen munkáját!

Abstracts	5
-----------------	---

TANULMÁNYOK

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes: Hagyomány, trendek és innováció – fenntarthatóság. Az IFLA fenntarthatósági törekvései, eredményei az egyes elnöki ciklusokban	11
FODOR János: A visszatérés ígérete – <i>Valóságos könyvtár – könyvtári valóság</i> konferencia 2021	26

MŰHELY

LATORCAI Csaba: Webarchívum – online jövő	34
DRÓTOS László: Egy véget nem érő tanulási folyamat – Összefoglaló az Országos Széchényi Könyvtár Webarchiválási Osztályának 2021. évi tevékenységéről	37
NÉMETH Márton: Közép-európai webarchiválási körkép 2021	45

MÚLTUNKBÓL

RAJNAI Edit: Az első magyar színészeti kiállítás	55
VARGA Katalin: A Könyvtárosok kézikönyve első húsz éve – a szerző és a használó szemszögéből	66

KITEKINTÉS

NÉMETH Márton: Átfogó társadalmi trendek és kihívások a könyvtárak életében – Mozaikok az IFLA WLIC 2021 konferenciáról	71
Glória PÉREZ-SALMERÓN: Könyvtárak akcióban a fenntartható fejlődésért	78
SONNEVEND Péter: A nemzetiszocialista Németország közkönyvtárai (1933–1945) 2. rész: A nemzetiszocialista német népkönyvtárak megteremtése	83

KÖNYVSZEMLE

A köz szolgálatában szerzett érdemek jutalma

Publicum meritorum praemium: ünnepi kötet Katsányi Sándor és Papp István kilencvenedik születésnapjára.
Budapest: MKE, 2021. 400 p.

(Ism. TÓTH Máté) 95

A XVI. századi magyar történelem metszeteken

SZALAI Béla. Így tudták, így hitték, így képzeltek:
A magyar történelem kortárs metszeteken, 1514–1592.
Budapest: MTA KIK, 2021. 244 p.
SZALAI Béla. A tizenöt éves háború metszeteken. Budapest:
MTA KIK, 2021. 359 p.

(Ism. POGÁNY György) 99

Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020

KISZL Péter – BODA GÁBORNÉ KÖNTÖS Nelli, szerk.
Valóságos könyvtár – könyvtári valóság: Könyvtár- és
információtudományi tanulmányok 2020. Budapest:
ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet,
2021. 447 p.

(Ism. FEHÉR Miklós) 103

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

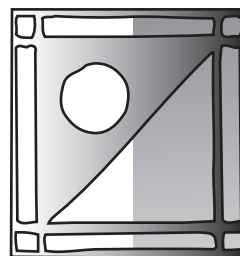
Könyvtár- és információtudomány	107
Könyvtár- és tájékoztatásügy	112
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	120
Munkafolyamatok és szolgáltatások	127
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	137
Vezetés, irányítás	141
Felhasználók és használat	149
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	158
Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület	164
Kapcsolódó területek	167

A számot szerkesztette: Ságbi Ilona, Szabó Piroska

Közreműködött: Murányi Lajos

Olvasószerkesztő: Szabó Piroska

STUDIES

Tradition, trends and innovation – sustainability. Sustainability aspirations and achievements of IFLA in each presidential term

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 1. p. 11–25.

An agreement was reached at the Rio+20 Sustainable Development Conference in 2012 on the Sustainable Development Goals (SDGs), which built on and continued the Millennium Development Goals (MDGs) to address global challenges. The United Nations, in partnership with governments, academics and civil society, conceived the sustainable development framework for the post-2015 period. As a result of this work, on 25 September 2015, the 193 member states of the United Nations accepted a set of 17 goals and the set of proposals for the 2030 Agenda for Sustainable Development.

The International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) has always had a strong strategic focus on international cultural policy, the formulation of sectoral policies and their adaptation to the library sector. An obvious area of library advocacy is cooperation with world organisations that have a global impact on our societies, with a comprehensive agenda on issues affecting our planet. So, naturally, even as the new UN global program was taking shape, responsible leaders of the IFLA were already involved in the process, raising awareness of the importance of library support. The aim of IFLA is to ensure that, through advocacy, library associations and organisations, as well as public libraries, should be

included in these sustainability development plans at both global and local levels, as institutions to be utilised to achieve the goals and as working partners, and should also appear in the UN voluntary national review materials.

Keywords: *IFLA; International organisation; Library association; Sustainable development goals; Strategy*

The promise of return – Real Library – Library Reality conference 2021

FODOR János

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 1. p. 26–33.

For the fifth time, the Institute of Library and Information Science of Eötvös Loránd University, with the participation of more than 50 speakers, organised the largest Hungarian meeting of library and information science in the framework of the Hungarian Science Festival program as an online conference due to the pandemic. At the two-day-long conference, renowned domestic and foreign experts, scientists, academics and doctoral students shared their fresh research and thoughts on the myriad aspects of our interdisciplinary field. A novelty was the implementation of an English-language section entitled “Inspire and Engage” with the Sukhothai Thammathirat Open University in Thailand, based on lectures by students and lecturers of the doctoral program affiliated to the institute. The success of the section is an important achievement in higher education for internationalisation and a good example of the collaboration of researchers in library science.

Keywords: *International conference; LIS education; LIS research; Eötvös Loránd University*

WORKSHOP

Web archive – online future

LATORCAI Csaba

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 1. p. 34–36.

On 23–24 November 2021, a conference and workshop titled “404 Not Found – Who preserves the Internet?” organized by the National Széchényi Library was inaugurated by Csaba Latorcai, Permanent Secretary of the Ministry of Human Resources. In his study he states that one of the most comprehensive local and global challenges facing 21st cen-

tury societies is digital transition. The importance and cross-cutting nature of this process was experienced by everyone at the outbreak of the Covid19 pandemic, with an almost overnight shift to online education, teleworking, online shopping, remote administration and digital consumption of culture. Such a radical change in everyday life, as well as in social and economic processes, required the coexistence of several factors: an extensive broadband network, modern and accessible IT tools, advanced electronic services and an adequate level of digital literacy of citizens. The author reviews the national programs launched by the Government of Hungary since 2015, partly intended for the general public, partly for the field of long-term preservation of cultural goods including those born digitally. The legal environment established for creating the conditions of mass digitisation and the necessary financial background ensure the leading and coordinating role of the National Széchényi Library, which is appointed responsible for the task. Within the scope of its activity, the National Library also performs the legal tasks related to web archiving, with the independent Web Archiving Department, established in 2020, already operationally performing quarterly harvests of selected websites and semi-annual harvests of the webspace address list. The author also emphasises the importance of participating in the work of world organisations, as well as the role of domestic and regional cooperation, which is also crucial in terms of sustainability.

Keywords: *Digital transition; International conference; Legislation; National library; Strategy; Web archiving; Hungary*

An endless learning process – Summary of the activities of the Web Archiving Department of the National Széchényi Library in 2021

DRÓTOS László

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.) 2022. no. 1. p. 37–44.

The paper summarizes the activities of the Web Archiving Department of the National Széchényi Library in 2021 in four main fields: archive expansion and enrichment, technological development, knowledge dissemination and cooperation. The author describes the growth of the collection in terms of quantity, topic and genre; briefly presents the archiving and displaying software tested in the past year; lists the various forms of knowledge transfer related to preserving online content; and gives a progress report on the state of cooperation with domestic and

foreign institutions and organisations, including the contract signed with the Internet Archive at the end of the year.

Keywords: *Cooperation; National library; Progress report; Web archiving; Hungary*

Central European web archiving overview 2021

NÉMETH Márton

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 1. p. 45–54.

The conference and workshop titled “404 Not Found – Who preserves the Internet?” was held at the National Széchényi Library on 23–24 November, 2021. For the first day of the conference and workshop we invited web archiving experts from public memory institutions in the surrounding countries, which laid down the foundation of a future collaboration. Staff from the Czech, Croatian, Austrian, Slovak and Slovenian web archives presented their collections, long-term workflows, activities and the technology tools available to them, while the Polish State Archives presented its plans for web archiving. This was followed by a one-hour roundtable discussion on possible areas for future cooperation. In this study, we briefly introduce the web archiving activities in each country based on the presentations and illustrate the ways of cooperation outlined by the participants as a result of the interchange of ideas.

Keywords: *International conference; International overview; Web archiving; Central Europe*

FROM OUR PAST

The first Hungarian theatrical exhibition

RAJNAI Edit

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 1. p. 55–65.

Hungarian-speaking professional acting celebrated the centenary of its birth in 1890. The National Hungarian Actors' Association and Retirement Institute, the professional organisation of rural theatres, intended to commemorate the anniversary with a series of celebrations. The highlight of the jubilee events was the first national theatrical exhibition, which opened on 15 August 1890 in the Kunsthalle of the National General Exhibition of 1885, in the City Park. For rural theatre, which represented the

majority of Hungarian-language theatre, the jubilee was an excellent opportunity to present its past and present – to present itself outside the stage and the theatre as well. The research paper seeks to answer how this was done, and with what results. In addition to the catalogue of the first Hungarian theatrical exhibition, the drawings of Tivadar Dörre and the photographs of Sándor Halácsy have been preserved – and there's more: many of the exhibited objects have been preserved by the actors' association. These were the first items of the association's collection of theatre history, which was later transferred to the Theatre History Collection of the National Széchényi Library in 1950 (since 2020 it is called Theatre History and Music Collection).

Keywords: *National library; Special collections; Theatre history*

The first twenty years of the *Librarians' Handbook* – from the perspective of the author and the user

VARGA Katalin

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 1. p. 66–69.

In 2021, two key personalities of our profession, Sándor Katsányi and István Papp, celebrated their 90th birthday. The Library Monitor greets the two celebrated professionals with this article that pays tribute to the standard work of librarianship, the *Librarians' Handbook* and its validity to this day. Both experts contributed to the creation of the five-volume handbook: István Papp as one of the editors, and Sándor Katsányi as a co-author of one of the chapters. The author of the article herself was also involved in the creation of the handbook, and as a university lecturer she is still constantly using it. She notes that the lasting value of the handbook is, among other things, its approach: the very important premise is that librarianship is not a theory derived from practice but a practice based on a well-laid theoretical foundation; and that the task of librarians is not only to preserve, manage and provide information carriers, but also to manage knowledge in its complexity.

Keywords: *Library and information science; LIS education; LIS handbook*

OUTLOOK

Comprehensive social trends and challenges in the life of libraries – Mosaics from the IFLA WLIC 2021 conference

NÉMETH Márton

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 1. p. 71–77.

The IFLA (World Federation of Library Associations and Institutions) Annual Conference (World Library and Information Congress – WLIC) was held on 17–19 August 2021, online for the first time in the organization's 86-year-long history. In this summary, we give some insight into the rich professional offer of the event, which included more than one hundred and fifty programs. We give a foretaste of some of the features of the broad social discourse that explores what roles libraries have in a dynamically changing social environment and what trends influence their future. Some presenters also took perspectives outside the library sector into account. We believe that the conference will provide a starting point for further important and valuable global and local exchanges of views in order to fulfil the social functions of libraries in many ways.

Keywords: IFLA; International conference

Libraries on the move for sustainable development

Glória PÉREZ-SALMERÓN

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 1. p. 78–82.

The article is based on the author's lecture presented at the 52nd Annual Conference of the Association of Hungarian Librarians. She starts her study by pointing out to the most important problems in the library field caused by the lockdowns due to the Covid19 pandemic. She states that society as a whole needs the computer network itself and access to information for everyday life, especially bearing in mind those who use the services of public libraries and those who need it for their work, and she discusses the emerging questions. Then she describes the situation in Spain in 2020, outlining how the library system provided remote access services. She sets out measures to recover from the historic crisis caused by the Covid19 pandemic, including the crucial European digital transformation, the Spanish public program focusing on inclusive development and sustainability, and the *España Digital Plan (Digital Plan 2025 of Spain)*. She outlines the possibili-

ties and tasks of libraries, stating that without data culture there is no useful infrastructure, and only through collaborations can digital skills related to data and open science, and the competencies of library professionals be developed. There is only one way to survive the difficulties in the field of librarianship: to understand that the funding of libraries and the amount spent on their operation are social investments. Access to information is a social need, as well as an opportunity to secure the long-term future of libraries.

Keywords: Digital transformation; Information society; Strategy; Spain

Public libraries in National Socialist Germany (1933–1945)

Part 2: The creation of National Socialist German people's libraries (Volksbücherei)

SÖNNEVEND Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 1. p. 83–94.

The theoretical foundations of the National Socialist public library system had already begun to be laid in 1932: in the spirit of Hitlerist ideals, the library was not given a role in the enrichment of culture. The main aim is education, the forging of national unity. In library networks, the 'Führer Principle' replaces collegial relations. After the abolition of provincial differences (*Gleichschaltung* everywhere), a unified national management system begins to consolidate libraries. Those who were 'unsuitable' for political or racial reasons were summarily removed, and the stock was purged by means of recurrent blacklisting. Then comes network development (nearly 7,000 libraries, mainly in villages, were created or renovated within the period of 1933–1939), national standardisation and the introduction of the open shelf.

War changed everything from book publishing to weekdays of libraries. The most important thing became to provide readings to an army of around ten million people.

Meanwhile the German army, led by SS troops, carried out large-scale operations to destroy cultural goods, including libraries, especially in Soviet territories. The bombing of the Allied powers, on the other hand, despite all the precautions, caused enormous damage to the material in the city library collections. Therefore, the 'total war' became the greatest disaster in German history.

Keywords: Cultural policy; Library journal; Looted books; Public libraries; Restricted material; War damage; Germany; 1933–1945

BOOK REVIEWS

Reward for merit for serving the public

Publicum meritorum praemium: ünnepi kötet Katsányi Sándor és Papp István kilencvenedik születésnapjára. Budapest: MKE, 2021. 400 p.

(Reviewed by: Máté Tóth)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 1. p. 95–99.

Keywords: *History of librarianship; Book review*

The XVIth century Hungarian history in engravings

SZALAI Béla. Így tudták, így hitték, így képzeltek: A magyar történelem kortárs metszeteken, 1514–1592. Budapest: MTA KIK, 2021. 244 p.

SZALAI Béla. A tizenöt éves háború metszeteken. Budapest: MTA KIK, 2021. 359 p.

(Reviewed by: György Pogány)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 1. p. 99–103.

Keywords: *Cultural history; Printing history; Hungary; XVIth century; Book review*

Studies on library and information science 2020

KISZL Péter – BODA GÁBORNÉ KÖNTÖS Nelli, eds. Valóságos könyvtár – könyvtári valóság: Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Budapest: ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2021. 447 p.

(Reviewed by: Miklós Fehér)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 32. (68.)
2022. no. 1. p. 103–105.

Keywords: *Conference proceeding; LIS education; LIS research; Eötvös Loránd University; Book review*

FROM LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

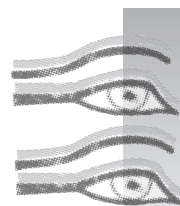
Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 32. (68.)
2022. no. 1. p. 107–168.

Gerő Gyula

1925. február 13. – 2022. április 13.

Életének 98. évében elhunyt a magyar könyvtártörténet kiváló ismerője,
Gerő Gyula,
akit a pontosság tisztelete tett az egyik legnagyobb magyar könyvtári szerkesztővé.
Aktív éveiben csakúgy mint nyugdíjba vonulása után folyamatosan
a magyar könyvtárügy érdekében tevékenykedett, a szakma, hivatás
kiváló kutatójaként, támogatójaként, dokumentálójaként
magas szintű szakmai tudásával és személyiségével egyaránt példát mutatva.
Sokrétű munkásságának kiemelkedő teljesítménye a nevéhez kötődő,
kultúrtörténeti jelentőséggel bíró Magyar Könyvtártörténeti Kronológia
összeállítása, valamint a szakma egyik központi folyóiratának,
a Könyvtárosnak az ő nevéhez fűződő korszaka.
Gerő Gyuláról a Könyvtári Figyelő következő számában fogunk
nagyobb terjedelmű írással megemlékezni.

Hagyomány, trendek és innováció – fenntarthatóság.

Az IFLA fenntarthatósági törekvései, eredményei az egyes elnöki ciklusokban¹

BARÁTNÉ HAJDU Ágnes

Előzmények²

A Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetsége (IFLA – International Federation of Library Associations and Institutions) stratégiai törekvéseiben mindig is jelentős szerepet játszott a nemzetközi kultúrpolitika, a szakmapolitikai törekvések formálása és ezek könyvtári területre történő adaptálása. A könyvtárak képviselőjének magától értetődő területe az olyan világszervezetekkel való együttműködés, amelyek globális hatással vannak társadalmainkra, átfogó programmal rendelkeznek a Földünket érintő kérdéseket illetően. Ezek között is kiemelkedő jelentőségű az együttműködés az ENSZ-szel (Egyesült Nemzetek Szervezete – United Nations), különösen pedig a kulturális kérdésekkel foglalkozó UNESCO-val (Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete – United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation). Az együttműködés kezdeti lépéseit *Wilhelm Munthe* nevéhez köthetjük (IFLA-elnök: 1947–1951)³, aki kezdeményezte és aláírta a kölcsönös elismerési szerződést az IFLA és az UNESCO között. Az IFLA ezen kívül további nemzetközi

nem kormányzati és civil szervezetekkel, illetve testületi támogatókkal is együttműködik, például a következőkkel: International Publishers Association (Kiadók Nemzetközi Egyesülete – IPA); International Council on Archives (Levéltárak Nemzetközi Tanácsa – ICA); International Committee of the Blue Shield (Kék Pajzs Nemzetközi Bizottság – ICBS).⁴

Az elnökök szerepe

A közelmúlt eseményeinek, törekvéseinek gyökerei önmagukban is értelmezhetők, de sokkal inkább e század néhány szemléletformáló, meghatározó elnökének tevékenységéhez köthetők.⁵ A kiemelt gon-

dolatok nem csupán jelentőségükben számottevőek, hanem abban is, hogy beépültek az IFLA kultúrpolitikájába, így a fenntarthatóság fontos elemei lesznek, de néhány törekvés hagyománnyá is nemesülhet. *A fenntarthatóság nem csupán az ENSZ törekvéseihez való adaptálást jelenti, hanem ennél sokkal tágabb körben értelmezhető és értelmezendő, így akár kulturális örökségünk ápolásának egyik fontos előfeltételeként is.* Az alább felsorolt, a mához közeledve egyre részletezőbb összefoglalások nem tekinthetők az egyes elnökök tevékenységei esszenciájának, csupán néhány kiemelt elemének, amelyek témánkhoz kapcsolódnak.

1. kép

Hét IFLA-elnök Christine Mackenzie első elnöki fogadásán az athéni ausztrál nagykövetségen. A képen balról jobbra: Ellen Tise, Claudia Lux, Donna Scheeder, Glòria Perez-Salmerón, Christine Mackenzie, Sinnika Sipilä és a jelenlegi elnök, Barbara Lison. A képről csak Ingrid Parent hiányzik, aki nem tudott eljönni Athénba.⁶

Claudia Lux (2007–2009) nemzetközi aktivitása és súlya, kultúrpolitikai törekvései új pályára állították a nemzetközi szövetség addigi működését. A befogadó, adaptáló attitűdöt felváltva a kezdeményező szerep előretörése fémjelezte elnöki tevékenységét. Jelmondata: *A könyvtárak vannak napirenden.* Mun-

kasságát a stratégiákban való gondolkodás jellemezte, melyet egyértelműen áthatott az információhoz való szabad hozzáférés elve. Kezdeményezően lépett fel számos nemzetközi és helyi szervezettel való együttműködés során, beleértve az ENSZ-t és az UNESCO-t is.

Ellen Tise (2009–2011) munkássága szerves folytatása volt Claudia Luxénak. Ennek oka elsősorban nem kizárólag abban a struktúrában keresendő, melyben az IFLA-elnökök követik egymást. Megválasztása után a leendő elnök (president-elect) csak két év múlva kerül hivatalba, így időt kap arra, hogy közelebbről megismerje az IFLA működését, miközben nemzetközi fórumokon már képviselheti a szervezetet, támogatja az aktuális elnököt és a stratégiai célkitűzéseket igyekszik megvalósítani. Az elnök és a megválasztott elnök között így gyakran nem kizárólag munkakapcsolat, hanem barátság is kialakulhat – ez történt ebben az esetben is. Az IFLA-elnökök és utódaik közötti legismertebb barátság az övék. Talán ezért is tekinthető elnöki szerepvállalásuk oly egységesnek és folytatálagosnak. Ellen Tise választott jelmondata: *A könyvtárak vezetnek el a tudáshoz való hozzáféréshez*. Nem véletlen, hogy elnöki tevékenysége idején alakult szekcióvá és tartotta meg első nyilvános ülését a Tudásmenedzsment Szekció,

hisz ekkorra már Dél-Afrikában komoly hagyományai voltak a tudásmenedzsment módszereinek, tanították az egyetemeken. Ékesen bizonyította ezt a Durbanban rendezett IFLA WLIC (World Library and Information Congress) szatellit-konferenciája 2007-ben. 2013-ban a szingapúri 79. WLIC konferencián Ellen Tise maga is a téma előadójaként mutatkozott be.⁷

Ingrid Parent (2011–2013) Ellen Tise-hoz hasonlóan az egyetemi könyvtárak világából került megválasztásra, de az életpályáján több közigazgatási munkakör is szerepelt a megelőző években. Jelmondata: *A könyvtárak egy erő a megújulásért*. Programjának kulcsszavai: Beemelés, Átalakítás, Innováció, Konvergencia. Tevékenységére az addigi eredmények összegzése és a megújulás igényének megfogalmazása jellemző. Elnöksége idején rendezték meg 2012-ben Helsinkiben a 78. WLIC konferenciát, melynek jelmondata:

Könyvtárak most! Inspirálni, meglepni, képessé tenni

Ennek elemei azóta számos stratégiában visszaköszönnek, hiszen a jelmondatnak megfelelően programjai közül megannyi meglepő, inspiráló, emlékezetes és megismételhetetlen volt.⁸

Sinnika Sipilä (2013–2015) jelmondata: *Erős könyvtárak az egyenlő és innovatív társadalmakért!* Megválasztása után, az elnöki program kidolgozása kapcsán (2011–2013) számos stratégiai dokumentumot készítettek. Ezek közül a legjelentősebb a *Trendjelentés (Trend Report)*⁹, melyet 2013 augusztusában mutattak be a szingapúri 79. IFLA WLIC konferencián.¹⁰ Ez az egészen új stílusú dokumentum számos nemzeti és nemzetközi megbeszélést, folyamatot, adaptációt indított el. Ezt elősegítette, hogy egy online platformot hoztak létre a szervezet honlapján, a *Trend Report platformot*.¹¹ Itt adtak teret a hozzászólásoknak, a különböző prezentációknak, a nemzeti programokról szóló híradásoknak, megbeszéléseknek, de itt osztották meg a *Trendjelentés*-sel kapcsolatos IFLA híreket, anyagokat is. Az első, Sinnika Sipilä nevéhez köthető kiinduló trendek a következők voltak:

1. Az új technológia kiterjeszti az információhoz való hozzáférést, ugyanakkor korlátokat is állít.

2. Az online tanulás átalakítja és megváltoztatja a hagyományos oktatást.
3. Az adatvédelem és a magánélet határai újradefiniálódnak.
4. A hálózatba kapcsolt társadalmakban új vélemények és csoportok vonják magukra a figyelmet és jutnak szerephez.
5. Az új technológiák átalakítják a globális információs gazdaságot.¹²

A nemzetközi folyamatok koordinálása és a platform lehetőségének biztosítása nagyon hamar kézzelfogható eredményre vezetett. 2013. november 26-án jelent meg a *Riding the waves or caught in the tide? Navigating the evolving information environment. Insights from the IFLA Trend Report*¹³ című kiadvány, melyben összegyűjtötték a *Trendjelentés*szel kapcsolatos hozzászólásokat, eseményeket. 2013 augusztusától novemberig több mint 2000 letöltés történt csupán erről az oldalról.

A *Trend Report platformon* a fenti célkitűzések mellett már megjelennek a mozgósításra szolgáló online marketingeszközök, a sztorik gyűjtése, a fényképalbumok megosztása, a fordítások összegyűjtése és az eseménynaptár. A honlap legfontosabb küldetése talán a rendszeres aktualizálások összegyűjtése és

egyben a változások, az innovációk szemléltetése mind analitikusan, mind vizuálisan.¹⁴

- *IFLA Trend Report 2016 Update*¹⁵
- *IFLA Trend Report 2017 Update*¹⁶
- *IFLA Trend Report 2018 Update*¹⁷
- *IFLA Trend Report 2019 Update*¹⁸
- *IFLA Trend Report 2021 Update*¹⁹

A *Trend Report* hazai visszhangja is jelentős, és folyamatosan jelen van a könyvtári közéletben, tetten érhető és segít az egyes stratégiák kidolgozásában, de a konkrét körülmények értelmezésében és a szolgáltatásaink kialakításában is. Számos írás, konferencia, előadás foglalkozik a témával. Ezek között meghatározónak tekinthető a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 2016 novemberében tartott *Fejlesztés, fenntarthatóság, esély az IFLA trendek és a Lyoni deklaráció tükrében* című konferenciasorozat, illetve a következő évben kiadott *IFLA trendek röviden* című kiadvány, amelyben nemcsak az *IFLA Trendjelentés* legfontosabb elmeit vettük sorra, hanem a 2016-os frissítés is megjelenik már benne.²⁰

Az IFLA Igazgatótanácsa 2017-ben a 83. IFLA WLIC konferencián Wrocławban a *Trendjelentés* fontosságát hangsúlyozva azt a stratégiai határozatot hozta, hogy – tekintettel a gyorsan változó vagy váratlanul jelentkező környezeti kihívásokra, a frissítések és a nemzeti adaptálások tapasztalataira – 5 évente elemzi és ártértékeli a külső és belső jellemzőket és tendenciákat, de a közbenső időben is szükség van az aktualizálásokra, amelyeket folyamatosan közread. A frissítésekben nagyon különböző írások jelentek meg: esettanulmányok, sztorik, egy-egy résztema vagy újonnan jelentkező trenddel, kihívással foglalkozó tanulmányok kaptak helyet képekkel, infografikákkal illusztrálva. Ezek időnként szisztematikus rendben, máskor esetlegesen követték egymást; kapcsolódhattak az egyes elnöki konferenciák eseményeihez, vagy ettől függetlenül jelentek meg. Általános jellemzőként lehet említeni a komolyan megtervezett, egységes és újszerű képi világot.

Donna Scheeder (2015–2017) jelmondata, a *Könyvtárak: felhívás cselekvésre* remekül szemlélteti elnöki tevékenységét. Számos máig tartó ötlet, akció indult el megválasztása után, ugyanakkor folytatódtak az elődök kezdeményezései is. Ha csak néhány dolgot lehetne kiemelni ebből az időszakból, akkor a *Lyoni nyilatkozatot* (2014), a *Global Libraries Alapítványt* és programot (2016), az IFLA 2016–2021-es időszakra kidolgozott stratégiáját és *Gerald Leitner* főtítkári megbízatását (2016) kellene említeni.

A *Lyoni nyilatkozat* aláírása ugyan még Sinnika Sipilä elnöksége alatt született, de megválasztott elnökként a felkészülése időszakában és beiktatását követően is Donna Scheeder képviselte a nyilatkozat üzenetét, vagyis hogy a megnövekedett információfelhasználás megalapozza és fejleszti az információs műveltséget, mely egyik nélkülözhetetlen alappillére a fenntartható fejlődésnek.²¹ A magyar szakirodalomban is jól ismert Donna Scheeder – akkor még megválasztott elnök – 2015. február 19-i felszólalása az ENSZ közgyűlésén, amelyben felhívta a figyelmet arra, hogy a megnövekedett információs igények kielégítésében elsősorban az olyan információközvetítő intézmények, mint a könyvtárak játszanak jelentős szerepet. „*A leendő elnök asszony emlékeztette a képviselőket, hogy bár nagy figyelmet szentelnek a szegénység különböző megnyilvánulási formáira, fajtáira, mégsem említették eddig az információs szegénységből eredő hátrányokat, annak ellenére, hogy az információ és a tudás megkerülhetetlen alappfeltételei a fenntartható fejlődésnek. Az információhoz való hozzáférés nélkül az embereknek pont az az eszköz, esély hiányzik, amely jobbra teheti az életüket. A hozzáférés lehetőségeinek növekedésével elősegítjük a teljesítmények emelkedését és a kitűzött célok megvalósítását az érintett valamennyi terület tekintetében, beleértve az egészségügyet, az oktatást, az átláthatóságot, valamint a felelősségre vonhatóságot.*”²²

Ettől a beszédétől eredeztethetjük azt, hogy az IFLA, és általa a könyvtáros-egyesületek és könyvtárak deklaráltan is segítenek megvalósítani az ENSZ tagállamai által 2015 januárjában New Yorkban meghatározott új program, a *Fenntartható Fejlődési Célok* (*Sustainable Development Goals – SDGs*) megvalósítását. A program ugyan 2015 szeptemberétől lépett az addigi *Millenniumi Fejlesztési Célok* (*Millennium Development Goals – MDGs*) helyébe, de az IFLA már 2015 nyarán különböző tájékoztató anyagokon szemlélteti a lehetséges könyvtári támogatások formáit. Ezeket a dokumentumokat a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) 2015. július 16–18. között megrendezett szolnoki vándorgyűlésén már be is mutattam, hisz remekül illeszkedtek az akkori választott témánkhoz: *A minőség dinamikája: a fejlődő könyvtár.*

Donna Scheeder 2015 augusztus 22-i Cape Town-i beiktatását követő beszédében négy dolgot emelt ki: a *Trendjelentést* és a *Lyoni nyilatkozat* fontosságát, a könyvtári támogatás nélkülözhetetlenségét az ENSZ Fenntartható Fejlődési Célok megvalósításában, valamint a kihívásokra válaszként adott változó könyv-

tárosi kompetenciákat, ezzel is hitet téve ezen elvek képviselve mellett.²³

A Global Libraries Alapítvány²⁴ létrehozását és a program elindítását az tette lehetővé, hogy a Bill és Melinda Gates Alapítvány nagysikerű *ATLA* (*Access to Learning Award*) projektjének beszüntetése után megmaradt pénz jelenős részét az IFLA-hoz csoportosították át. Az *ATLA Global Libraries* kezdeményezése olyan Egyesült Államokon kívüli könyvtárakat, esetleg más hasonló szervezeteket támogatott és/vagy díjazott, amelyek eredményes új módszereket hoztak létre az ingyenes, nyilvános számítógéphasználat és az internetes hozzáférés, az oktatás, az életminőség javítása, a hátrányos helyzetű közösségek megszólítása és a digitális műveltség fejlesztése területén. A díj átadására évente a könyvtárosok és könyvtárak legnagyobb seregszemléjén, az IFLA konferencián került sor, ezzel is elismerve az IFLA meghatározó és kultúrpolitikai szerepét a könyvtárak és információs intézmények tekintetében, de egyben ösztönözve is a kitüntetett munkája folytatására, tudásának megosztására és továbbfejlesztésére immár a nemzetközi szinten. 2016-ra a Bill és Melinda Gates Alapítvány *Global Libraries* programjának vezetői úgy érezték, hogy beteljesítették az alapító által megszabott célokat. A számítógépes kultúra, az internet használata általánossá vált a könyvtárakban, az IT-eszközöket számos innovatív módon a közösségek információhoz való hozzáféréseinek szolgálatába állították. A *Global Libraries* program az egyik leghosszabb futó projekt volt az alapítvány történetében. 20 éves működése alatt 1 milliárd dolláros költségvetéssel gazdálkodott, közel húsz országban több mint 13 000 nyilvános könyvtárat ért el. *Deborah Jacobs*²⁵ programigazgató két évvel a megszűnés előtt tájékoztatta az alapítvánnyal kapcsolatban álló szakembereket a várható folyamatokról, és kérte a segítségüket, hogy minél sikeresebben használják fel a megmaradt vagyont a könyvtárak támogatása érdekében. A közös gondolkodás eredményeképpen az alapítvánnyal addig is szoros kapcsolatban lévő IFLA céljaihoz jelentős összeggel járultak hozzá úgy, hogy együttesen és jogutódként létrehozták a *Global Libraries Alapítványt*. A folyamatot természetesen hosszas tartalmi és jogi egyeztetés előzte meg, *Jessica Dorr* helyettes

programigazgató 2 évre Hágába is költözött az ügyek minél hatékonyabb intézése érdekében.

Az így létrehozott, immár IFLA alapítvány céljai között megjelent a Bill és Melinda Gates Alapítvány eredeti célkitűzései (könyvtárak, internet, információhoz való hozzáférés, oktatás stb.) mellett a fenntartható társadalmak fejlődésének támogatása is. Az IFLA Global Libraries Alapítvány törekvései szerencsésen egybeestek Donna Scheeder elnöki elképzeléseivel és a 2016 tavaszán nyugdíjba vonuló *Jennefer Nicolson* főtítkárr asszony megüresedő posztját betöltő *Gerald Leitner* pályázatában körvonalazottakkal. Mindezek megvalósítását azonban csak a 2016-ban létrehozott alapítvány tette lehetővé az anyagi háttér biztosításával.

Gerald Leitner – elődeitől eltérően – nem kizárólag az irodát és az adminisztratív munkát irányítja, hanem határozottan bekapcsolódik a stratégiai tervezésbe, számos kezdeményezés elindítója és korszakos vezető. A 2017-ben útjára induló *Global Vision* program addig még nem tapasztalt módon hihetetlenül sok embert megmozgatott, új és komplex módszerekkel dolgozott, online és személyes véleménynyilvánításnak adott teret, workshopokat és közvetlen szavazásokat szervezett, és használva a modern számítógépes technikák adta lehetőségeket, a tudásmegosztás új csatornáit és felületeit alakította ki. Mindezekkel összefüggésben a program növelte szakmai presztízsünket és társadalmi megítélésünket, tudatosabbá tette a könyvtárosok szerepvállalását, megerősítette szakmai önbecsülésüket.

Az első workshopok egyikének megrendezésére Donna Scheeder elnöki konferenciáját követően, 2017. április 4–5. között került sor, amikor is az IFLA történetében először valamennyi IFLA-szekció tisztségviselői találkoztak Athénben, hogy segítsék egy új jövőkép megalkotását, a stratégiai kulcsterületek meghatározását, az egységes gondolkodás kialakítását, az egész szervezetet átfogó cselekvési program létrejöttét. A kiscsoportok az *IFLA Governing Board*-tagok, köztük *Barátné Hajdu Ágnes* vezetésével végezték munkájukat.²⁶ Már az előkészítés során egyértelmű volt, hogy a tervezést célszerű vizuálisan is megjeleníteni, így téve egyértelművé az összekapcsolódó folyamatokat és célt.

1. ábra
Global Vision Roadmap I.²⁷

GLOBAL VISION ACTION PLANS DEVELOPMENT

2. ábra
Global Vision Roadmap II.²⁸

A terveket végigtekintve nyilvánvalóvá vált, hogy a projekt egy pontján összegezni kell a kapott eredményeket, és le kell vonni a tanulságokat: bár volt egy már elfogadott és éppen csak életbelépő, működő stratégiája (2016–2021) az IFLA-nak, mégis új stratégia kidolgozása vált szükségessé. A stratégia kidolgozására igen feszített ütemtervben került sor, és a 2019-es athéni WLIC konferencián jelentették be, majd fogadta el a közgyűlés.

Jelen tanulmányunk célja nem a *Global Vision* program részletes bemutatása, mégsem kerülhető meg, hogy néhány, elsősorban a fenntarthatósághoz kapcsolódó kezdeményezésről szót ejtsünk a későbbiekben is.

Glòria Pérez-Salmerón (2017–2019) jelmondata: *Könyvtárak: a változás motorjai* kiválóan mutatja be az elnök asszony dinamizmusát, hihetetlen energiáit és mindenben átsugárzó kedves személyiségét.

A *Global Vision* program Glòria Pérez-Salmerón 2017 augusztusában történt elnöki beiktatását követően teljesedett ki. A tagok és érdeklődők soha nem látott mértékben kapcsolódtak be a stratégia kidolgozásába, nyilvánítottak véleményt a könyvtárosok előtt álló kihívásokról és a szükséges válaszokról. A 2017-es wrocławai IFLA konferencián bemutatott online kérdőív kidolgozása is ennek a programnak a keretében történt.²⁹ A 24 nyelven, köztük magyarul³⁰ is közzétett kérdőív kitöltésére 2017 őszén volt lehetőség. A workshopok eredményeire épülő kérdéscsoportok és részkérdések nagyon tanulságosak, konkrétan és elemeiben is megjelennek benne az ENSZ Fenntartható Fejlődési Céljai. E források időlegesen voltak az IFLA honlapján elérhetőek, már nem találhatók meg, a mondanivaló viszont nagyon fontos és különleges, így a magyarra fordított kérdéseket itt tesszük hozzáférhetővé.

1. kérdés	
	Melyek a könyvtárak alapértékei?
1.	Az információhoz és a tudáshoz való egyenlő és szabad hozzáférés.
2.	Az információ és a tudás terjesztése iránti elkötelezettség.
3.	Szólászabadság.
4.	A közösségi szerepvállalás és képessé tétel iránti elkötelezettség.
5.	A kulturális örökség és emlékezet védelme.
6.	Sokszínűség és befogadás.
7.	A tanulás támogatása.
8.	Szakmaiság és etikus magatartás.
9.	Együttműködő és partneri attitűd.
10.	A digitális átállás elfogadása.
2. kérdés	
	Miben kiemelkedően jók a könyvtárak?
1.	Lehetőséget kínálnak az információhoz és a tudáshoz való hozzáférésre.
2.	Információ és tudás szervezése.
3.	Az információ és tudás terjesztése, megosztása.
4.	A kulturális örökség és emlékezet megőrzése és megóvása.
5.	A műveltség, tanulás, írástudás és olvasás támogatása.
6.	Szolgáltatások fejlesztése és kínálata.
7.	Nem üzleti alapon kínálnak biztonságos tereket az egyének és közösségek számára.
8.	A kutatás és innováció előmozdítása.
9.	Hozzájárulnak a gazdasági fejlődéshez.
10.	Hozzáférhetővé teszik és támogatják az infokommunikációs technológiákat (ICT).
3. kérdés	
	Miben tegyenek többet a könyvtárak?
1.	Érdekképviselőt, támogatás.
2.	A munkatársak és vezetők képzése és fejlesztése.
3.	Partnerség és együttműködés.
4.	Közösségi szerepvállalás.
5.	Reklámozás és marketing.
6.	A digitális innováció elfogadása.
7.	A műveltség, tanulás, írástudás és olvasás támogatása.
8.	A hatás mérése.
9.	A kutatás és innováció előmozdítása.
10.	A Fenntartható Fejlesztési Célok (SDGs) és a jelenlegi társadalmi igények támogatása.

4. kérdés	
	Miből tegyenek kevesebbet a könyvtárak?
1.	Félelem és ellenállás a változásokkal szemben.
2.	Passzív megközelítés.
3.	A közösség igényei helyett a gyűjteményre támaszkodnak.
4.	Panaszkodás.
5.	Rugalmatlanok, bürokratikusak és túl sok megkötést tesznek.
6.	Feltételezéseken alapuló döntéshozatal.
7.	Duplikálás.
8.	Elszigetelt működés.
9.	Idejármúlt szolgáltatások és gyűjtemények.
10.	Féltékenység és szerénység.
5. kérdés	
	Melyek a könyvtárak előtt álló legfőbb kihívások?
1.	Elégetlen könyvtári finanszírozás és befektetés.
2.	A képzett munkaerő hiánya.
3.	Folyamatos technológiai változások.
4.	Nem megfelelő jogi környezet.
5.	A folytonosan növekvő használói elvárások.
6.	Vezetői teljesítmény hiánya.
7.	A fenntartók és a döntéshozók nem értik a könyvtárak értékét.
8.	Nem megfelelő infrastruktúra.
9.	A könyvtárakról kialakult kép és állapot.
10.	A változás menedzselése.
6. kérdés	
	Melyek egy együttműködő, ideális könyvtári terület jellemzői?
1.	Az IFLA helyi stratégiákkal dinamikus kapcsolatban álló Globális Vízíója.
2.	Egységes hang az erős érdekképviselői tevékenységért.
3.	Az erősségekre épít.
4.	Nincs többé elszigetelt működés.
5.	Erőtéljes partnerség és együttműködés.
6.	A források és technológiák hatékony és eredményes használata és megosztása.
7.	Elkötelezettség a minőségi könyvtár- és információtudományi (LIS) oktatás és fejlesztés iránt.
8.	Minden szinten erős vezetés.
9.	Motivált dolgozók.
10.	Az elvárt képességekkel felruházott könyvtárak tájékozottabb, műveltebb és aktívabban részt vevő társadalmakat építhetnek.

1. táblázat

Az IFLA Global Vision Online Survey magyar kérdései³¹

A kérdőív és az azt követő világméretű és regionális workshopok – pl. a 2018. május 15–16-i párizsi regionális IFLA workshop³² –, illetve IFLA konferenciák, majd az ezeket követő analízisek eredményeit az IFLA új, 2019–2024 közötti stratégiája elképzeléseibe, illetve az erre épülő kezdeményezések, akciók kidolgozásába építették be. A munkát nagyban segítette, hogy az IFLA – a *Global Vision* program első szakaszának zárásaként, a *road map* terveinek megfelelően – 2018-ban összegezte a 10 kiemelt kulcsterületről és azok lehetőségeiről gyűjtött tapasztalatokat az IFLA gyakorlatának megfelelően:

- egy rövid, 23 nyelvre lefordított tájékoztató kiadványban, a *Global Vision Report Summary*-ben,³³
- és a részletes elemzéseket, adatokat, sőt a mellékletben még a regionális workshopok képes beszámolóit is tartalmazó *Global Vision Report* című dokumentumban, amelyet az IFLA repozitóriumból 8 részben lehet letölteni.³⁴

A kiadvány előszavában Glòria Pérez-Salmerón hitet tesz azon meggyőződése mellett, hogy az információhoz való egyetemes hozzáférés kulcsfontosságú az emberiség számára, és ennek segítségével tudjuk elérni az ENSZ Fenntartható Fejlődési Céljait, ezzel összekapcsolva az IFLA előző és jövőbeli stratégiai terveiben megfogalmazott hagyományos célokat a fenntarthatósággal. Gerald Leitner bevezetőjében várakozással tekint a stratégiai kulcsterületek meghatározása után várható eredményekre, és hangsúlyozza, hogy a mű fontos eszköze lehet nem csupán az új stratégia megalkotásának, hanem egy IFLA-akcióterv előkészítésének is. Jelzi, hogy a *Global Vision Project*, a *Library Map of the World* és a *Development & Access to Information (DA2I)* program, valamint az online kérdőíves felmérés után a következő nagy akció az *IFLA Ideas Store*³⁵ létrehozása, amely a legnagyobb ötletgyűjtemény lehet a globális jövőkép megvalósítására irányuló intézkedésekhez, és egyben inspirációs forrás a könyvtárosok stratégiai és napi munkájához. Kéri a kollégák támogatását, hogy kreatív ötleteikkel segítsék a 2019–2024-re vonatkozó új stratégia megvalósítását, kapcsoljanak nemzeti, regionális vagy világméretű akciókat a tervekhez, és inspirálják munkatársaikat, a könyvtárosok közösséget hasonló kreatív gondolatokra és megvalósításokra. A 84. IFLA WLIC konferencián 2018-ban Kuala Lumpurban bejelentették és elindították az *Ideas Store* programot, melyet azóta is folyamatosan fejlesztenek, és az IFLA valamennyi hivatalos nyelvén

megjelenhetnek benne a kreatív ötletek, innovációra inspiráló javaslatok.

A *Global Vision Report Summary* tanúsága szerint 2019 tavaszáig összesen több mint 30 ezer szakember hallatta hangját a workshopokon, találkozókön, online csatornákon (a 7 kontinens 190 ENSZ tagállamából a 185 workshop minden könyvtártípusból érkező 9291 résztvevője és 21 772 online szavazója, akik valamennyi generációt reprezentáltak és összesen 469 152 évnyi gyakorlattal rendelkeztek). A *Global Vision* program második szakasza terveinek megfelelően a 2019. augusztus 22–30. között megrendezett 85. IFLA konferencián bemutatták és ezzel útjára indították az IFLA 2019–2024 közötti új stratégiáját, de ahogy Gerald Leitner mondta, élővé csak mi, könyvtárosok tehetjük akcióinkkal, cselekvési terveinkkel. A konferencia témája: *Könyvtárak: párbeszéd a változásért*, ezzel is utalva Glòria Pérez-Salmerón elnöki témájára (*Libraries: motors for change*), valamint a könyvtárosok szerepére a jelen és jövő kihívásai közepette. A téma egyben rámutat az IFLA egyik stratégiai programjára, melyhez a Magyar Könyvtárosok Egyesülete is számos rendezvényével és kiadványával is társult. Ez a program az ENSZ 2030 Agendához és a Fenntartható Fejlődési Célokhoz kapcsolódó könyvtári hozzájárulásokat tudatosítja a társadalomban, és számos eszközzel támogatja a nemzeti és nemzetközi szinten való megjelenést.³⁶ Az IFLA immár nemcsak a könyvtárosok érdekeinek képviselője kívánt lenni, hanem a vélemények meghallására is komoly hangsúlyt fektetett. A *Development and Access to Information* sorozat újabb beszámolója is megjelent 2019-ben.³⁷ Ez az a kiadványsorozat és alhírlap, amelyben az IFLA a Washington Egyetem Technológiai és Társadalmi Változás Csoportjával (Technology and Social Change Group, University of Washington – TASCHA) együttműködve figyelemmel kíséri az országok előrehaladását az információkhoz való érdemi hozzáférés terén az ENSZ Fenntartható Fejlődési Céljai részeként.

Az IFLA az International Advocacy Programme (Nemzetközi Érdekképviselési Program – IAP) keretében közel 40 résztvevőt hívott meg a világ minden tájáról New Yorkba, hogy összegezzék a *Global Vision* program az addigi, regionális és a teljes IFLA közösséget érintő workshopjainak, online felméréseinek eredményeit, és számoljanak be a Fenntartható Fejlődési Célok megvalósítása érdekében kifejtett könyvtári hozzájárulásokról a meghívott ENSZ vezetők és a kormányok tisztviselői előtt 2018. június

28–29-én. A rendezvénynek két ikonikus intézmény, a Brooklyn Public Library és a New York Public Library adott helyet. Ez kiváló lehetőség volt az IAP résztvevői számára, akik általában a helyi és regionális találkozók irányítói voltak, hogy visszatekintsenek az elmúlt két év sikereire, és megoszták egymással tapasztalataikat, miközben fontos előadásokat hallgattak meg a fenntarthatósággal és az ENSZ aktuális politikájával, elsősorban kultúrpolitikájával, kommunikációs politikájával kapcsolatban. A találkozó emlékezetes programja volt az ENSZ épületének meglátogatása, hogy a résztvevők közvetlenül az ENSZ tisztviselőitől értesüljenek a legfrissebb hírekről és jövőbeli tervekről, felkeresve természetesen a Dag Hammarskjöld Könyvtárat is. Egy másik különleges esemény az volt, amikor az egyes nemzeti missziók képviselői meghallgatták a könyvtári beszámolókat, megtekintették az ezekből készített kiállítást – a Magyar Könyvtárosok Egyesülete több kiadványa és egyes, a fenntarthatósággal kapcsolatos rendezvényekről szóló képes beszámoló is szerepeltek a kiállításon –, és elbeszélgettek a jelenlévő könyvtárosokkal, köztük Barátné Hajdu Ágnessel. Magyarország állandó ENSZ-misszióját Bogyay Katalin nagykövet különleges asszisztense, Osztrovski Lilla képviselte, aki örömmel fogadta az MKE magyar³⁸ és angol³⁹ brosróját, és további angol nyelvű példányokat kért a hazai könyvtárak munkájának szemléltetéséül.

Glória Pérez-Salmerón elnöki tevékenységét bemutatva mindenképpen beszélni kell arról, hogy dinamizmusa és emberi nyitottsága, információéhsége, kiváló előadókészsége szerencsésen találkozott Gerald Leitner hihetetlen munkabíráásával és remek érzékével a kommunikációs csatornák és marketing-eszközök tudatos használatára vonatkozóan. Soha nem látott intenzitású PR-munka, látványos videók, online marketing, ikonikus infografikák, a közösségi média hatékony használata vált jellemzővé. A már hagyományosnak mondható Facebook-megjelenések mellett a hangsúly az Instagramra, a Twitterre, a YouTube-ra stb. helyeződött át. Egy-egy rendezvényről alkalmanként akár több száz Twitter-bejegyzés készült. Volt olyan workshop, ahol hatalmas kivétlően követhettük a Twitter változásait, ezzel is felhívva a figyelmet egyéni felelősségünkre a tudásmegosztás, tájékoztatás területén. A 2016 novemberében elindult IFLA blog⁴⁰ egyre inkább interaktív vált, és 2019. január 18-án elindult a máig tartó népszerű sorozat, a *10-Minute-Library-Advocate Series*, amely összefügg az *Ideas Store* ötleteivel, de egy-

ben blog- és Twitter-bejegyzésként is megjelennek a közösségi média felületén. Az első bloghír címe: *#I Think of Three Things Your Library Does that Improve People's Lives (Gondolj három dologra, amit a könyvtárad tesz, amelyek javítják az emberek életét)*.⁴¹ A hírek között jelentős számban vannak képviselve a fenntarthatósághoz kapcsolódó információk, innovatív ötletek. Glória Pérez-Salmerón elnöki programja a gazdasági, földrajzi, nyelvi kihívásokra adandó válaszul a nyitó plenáris ülés mellett egyre több szekcióülés és -program online közvetítését, valamint a többnyelvűséget szorgalmazza annak érdekében, hogy minél több érdeklődőhöz eljuthasson az IFLA üzenete.

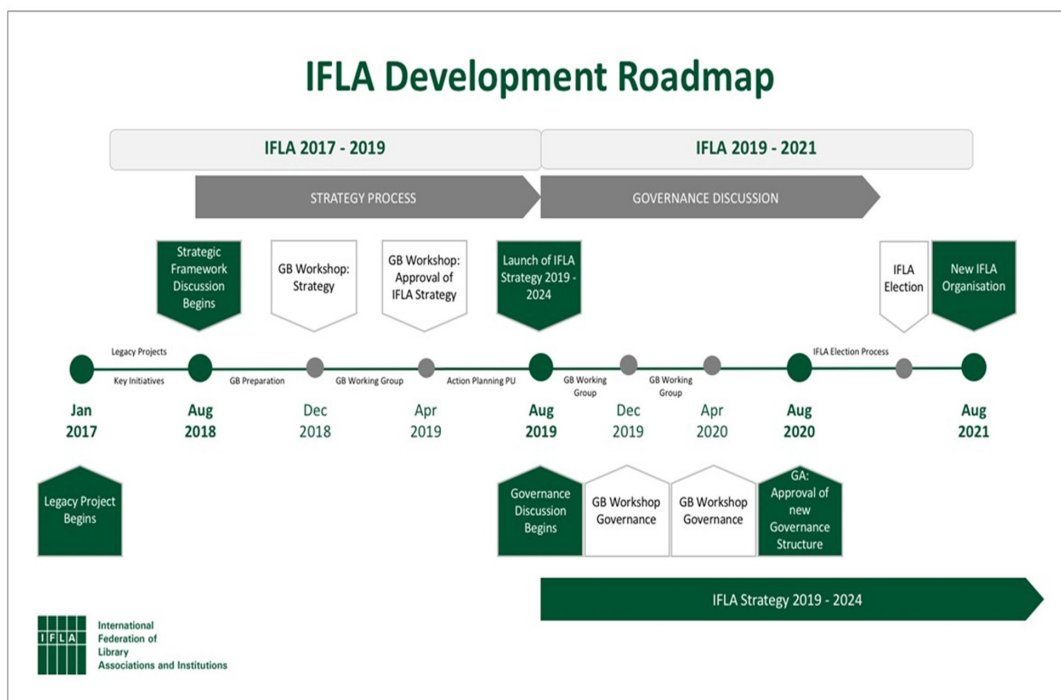
Christine Mackenzie (2019–2021) jelmondata: *Dolgozzunk együtt!* Az információhoz való szabad hozzáférés továbbra is az a közös alapelv, mely szükségszerűen átszö minden kitűzött célt és feladatot. A 2019 augusztusában életbe lépett új stratégiai tervet kívánta megvalósítani, de elnökségét elsősorban a Covid19-járványhelyzet kihívásaira adott válaszok határozták meg.

A 2020-as IFLA konferencia elmaradt, 2021-ben online WLIC konferenciát rendeztek. Megannyi új körülmény, új feladat! Elképzelhetetlenül nagy szervezést igényelt a különböző időzónákhoz alkalmazkodó, szinte 24 órás folyamatos online programok harmonizálása, de a komplex technikai lebonyolítás, szinkrontolmácsolás is soha nem látott új tapasztalatokat hoztak, akárcsak a gazdasági háttér biztosítása. Hasonló új kihívást jelentett a közgyűlések jogszerű lebonyolítása, a tervezett strukturális átalakítások megvalósítása. A 2019 és 2020 augusztusa között zajló folyamat keretében is számos workshop, online kérdőív és szavazás során alakult ki a mai struktúra, amelynek egyik legnagyobb újdonsága a területi divíziók, köztük az európai csoport felállítása, ezáltal mind az igazgatásban, mind a végrehajtásban van lehetőség a speciális területi szempontok képviselőit. ⁴² A 2021-es tavaszi választások során már az ebben a szerkezetben megjelenő funkciókra lehetett szavazni.

A honlap évek óta folyó átalakítása új irányokat vett: a modern felület és eszközök mellett szerkezetében is az új stratégiai tervhez igazították. A YouTube és Vimeo nyilvános és zárt csatornákat sokkal intenzívebben használták, akárcsak a közösségi médiákban megjelenő infografikákat, PR-videókat. Mindezek azóta is szinte folyamatosan jelen vannak az online térben. Bár a személyes jelenléttel zajló eseménye-

ket nélkülözniünk kellett, az online lebonyolítás minden szinten érezhetően nagyobb aktivitást váltott ki, és az elnöki reprezentálás megsokszorozódott.

A *Trendjelentés* újabb aktualizálása is megtörtént, melyet Christine Mackenzie és Glòria Pérez-Salmerón közösen jegyzett.

3. ábra
IFLA Development Roadmap⁴³

A fenntarthatósággal kapcsolatosan is újabb jelentős előrelépések történtek. Az IFLA korábban is globálisan kapcsolódott a fenntarthatósági elvekhez, segítette ezek nemzeti, helyi megvalósítását, ösztönözte a jó gyakorlatok, SDG-sztorik megosztását, és szinte minden tevékenységében a fenntarthatóság eszménye vezette. Az érdekképviselő és segítség okán azonban immár a fenntarthatósági célokkal kapcsolatos, az ENSZ által végzett önkéntes nemzeti felülvizsgálatokra vonatkozóan már nemcsak híreket osztott meg, kapcsolatokat teremtett az egyes országok könyvtáros-egyesületei és a beszámoló felelőseivel – mint ahogy tette ezt 2018-ban a magyar beszámoló esetében is –, hanem fórumot nyitott az egyes beszámolók megosztására, a könyvtáros-jelenlét demonstrálására, ötleteket adott a könyvtárak és könyvtárosok kapcsolódására.⁴⁴ Az IFLA számos anyagot készített az önkéntes felülvizsgálatok során a könyvtárak bekapcsolódásának lehetőségeiről, beleértve az eddigi jelentésekbe való felvételük elemzését, az általános eligazítást és a részvétel havi útmutatóját.

Az ENSZ 2030-ig tartó időszakra vonatkozó ütemtervnek egyik legfontosabb jellemzője az önkéntes nemzeti felülvizsgálatok vállalása. Ez lehetőséget ad az országoknak arra, hogy beszámoljanak a fenntartható fejlődési célok megvalósítása felé tett előrehaladásukról, megosszák tapasztalataikat, jó gyakorlatokat és beszélgetéseket folytassanak a témában az ENSZ magas szintű politikai fórumán (high-level political forum – HLPF). Az eddigi menetrendben érintett országok száma évenként:

- 2016-ban 22 ország (köztük Németország, Norvégia, Svájc);
- 2017-ben 43 ország;
- 2018-ban 46 ország (köztük Magyarország, Svájc);
- 2019-ben 47 ország;
- 2020-ban 47 ország;
- 2021-ben 42 ország (köztük Németország, Norvégia),
- 2022-ben 45 ország (köztük Svájc).⁴⁵

Mint látható, az önkéntesen jelentkező országok száma évente átlagosan 40 és 50 közé esik. Van köztük,

aki már többször is jelentkezett erre a beszámolóra, mások csak egyszer. Magyarország viszonylag korán, már a harmadik évben beszámolt a fenntarthatósággal kapcsolatos intézkedésekről. Általában évente előre kiadják azokat a kérdéseket, kulcsfontosságú területeket, melyeket abban az évben különösen szeretnének megvitatni. A beszámolók előkészítési folyamatában való részvétel lehetőséget nyújt a könyvtáraknak, hogy tudatosítsák a kormányzatokban munkájuk fontosságát, és feltárják azokat az értékeiket, melyekkel segíthetik az ENSZ-elvek teljesülését.

A 2020. július 7-én megjelent elemzés eredményeképpen megállapították, hogy a 2020. évben sorra került 47 önkéntes ország jelentéséből 41-et közzétettek, és ezek között 10 olyan szerepelt, melyben a könyvtárak jelentőségét is hangsúlyozták. Az országok mellett megjelent 4, önkéntes helyi felülvizsgálatot lebonyolító város is, melyekből 3 szintén rámutatott a könyvtárak szerepére. A beszámolókból kiemelték Argentína jelentését, ahol a Kongresszusi Könyvtár megállapodást kötött a fenntartható fejlődés felelős kormányzati szervével arra vonatkozóan, hogy segítik az *ENSZ Agenda 2030* teljesülését. Ugyancsak kiemelték a közkönyvtárak stratégiai szerepét az ENSZ-elvek teljesítésében.⁴⁶ 2020-ban tette közzé az IFLA az első 5 év országbeszámolóinak analízisét is, illetve a jelentések forrásait.⁴⁷

Barbara Lison (2021–2023) minden elődjénél erőteljesebben képviseli a fenntarthatóság fontosságát, ezt példázza jelmondata is: *A könyvtárak egy fenntartható jövőt építenek.*

Az IFLA konferenciák igen fontos programja a megválasztott elnök szekciója, ahol formálódnak, sőt gyakran kialakulnak a leendő elnök által gondozott kulcsterületek. Sok esetben itt nyer végleges formát a jelmondat is. A közösségi felelősség és gondolkodás szép példája ez a gyakorlat. Az, hogy ez mennyire nem egy formális, hagyományosan kötelező program a pozíciójukba csak ezután lépő elnökök számára, hanem alkotó tudást integráló folyamat, remekül példázza Barbara Lison 2021-es online WLIC konferencián tartott szekciója, mely tudatosan épített a 2021 júliusában közzétett, *Regional Advocacy Priorities* (Regionális érdekképviseleti prioritások) című kérdőív eredményére.⁴⁸ Ebben a szekcióban formálódott az a 20 trend, mely a *Trendjelentés* 2021-es frissítésének kiindulópontjává vált. A frissítés célja az előző kiadásokhoz hasonlóan, hogy továbbgondolásra, vitákra inspiráljon, és ezzel is hozzájáruljon az egyéni és szervezeti fejlődéshez. A tendenciák össze-

függésben állhatnak egymással, ugyanakkor helyenként ellentmondások, kiegészítésre szorulnak, de mindenképpen lényeges irányokra mutatnak:

1. Nehéz idők várnak ránk.
2. A virtuális itt marad.
3. A fizikai terek jelentősége visszatér.
4. Az egyéni szociális készségek jelentősége nő.
5. A sokszínűséget komolyan veszik.
6. Környezeti hatások figyelembevétele.
7. A mobilitás növekedése.
8. A türelmetlen felhasználó.
9. Az analóg visszatér.
10. A méret kérdései.
11. Adaturalom.
12. Átalakult a keresés.
13. Verseny a szélsőségekig.
14. Egész életen át tartó tanulás.
15. Globális gyűjtemény.
16. A tudás privatizációja.
17. A képesítések számítanak.
18. Az információs műveltség elismerése.
19. A nyílt hozzáférés kérdéseket vet fel a könyvtárak egyedülálló szerepével kapcsolatban.
20. Az egyenlőtlenségek tovább mélyülnek.⁴⁹

Barbara Lison első elnöki beszédében a 2021-es IFLA WLIC konferencián kiemelte a trendek, illetve az ezek megállapításakor lefolytatott közösségi gondolkodás fontosságát, a fiatal könyvtárosok – akikből hamarosan a jövő könyvtári vezetői lesznek – szerepét a tendenciák megfogalmazásában. A fenti 20 irányzatot tovább elemezték és a könyvtárak számára meghatározó 5 pontban foglalták össze, melyekre elnöksége alatt összpontosít majd:

- „1. A virtuális elérés továbbra is velünk marad (az emberek megkedvelték a távoli hozzáférést, és ez kérdéseket vet fel a fizikai terek és a fizikai kínálat fontosságára nézve).
2. A sokszínűséget komolyan kell venni (a diszkriminációt és hatását egyre többen felismerik, és ez radikális reformot idéz elő a gyűjteményekben, a szolgáltatásokban és a gyakorlatban).
3. Számolni kell azzal, hogy környezetünk veszélyben van (a klímaváltozás újabb fenyegetés a könyvtárak és az általuk kiszolgált közösségek számára, ezért erőteljes alkalmazkodásra van szükség a katasztrófákat elkerülendő).
4. A tanulás élethosszig tart (ma már egy állás nem egész életre szól, egyre többeknek kell átképezniük magukat, ezért a könyvtárak támogatják a tanulás minden formáját).

5. *Mélyülnek az egyenlőtlenségek (a technológia új lehetőségeket nyit meg azok előtt, akik hozzáféréssel rendelkeznek, nő viszont a szakadék köztük és a hozzáféréssel nem rendelkezők között, s ezáltal az a veszély, hogy a lakosság jelentős hányada szegénységre lesz kárthatva, hacsak nem kerül sor különböző akciókra).*⁵⁰

Barbara Lison elnöki programjában hangsúlyozza, hogy a pandémia a könyvtárosokban és olvasóikban egyaránt tudatosította a könyvtárak fontosságát közösségeik számára. Felelősségünk, hogy továbbra is – ha kell, minden találékonyságunkra és erőltetlenségünkre támaszkodva, de – biztosítsuk a hozzáférést a kultúrához és az információhoz, még a legnehezebb körülmények között is.

Elnöki ciklusában meghatározó szerepet kap, hogy feltárjuk és kihasználjuk a közösségeinken belüli fenntartható fejlődésben rejlő lehetőségeinket, megosszuk az ötleteket, tapasztalatokat és jó gyakorlatokat.

Leszögezi, hogy az elmúlt harminc év vitathatatlanul hatalmas sikert hozott intézményeink számára. Bebizonyosodott, hogy képesek vagyunk alkalmazkodni és jelentősen frissíteni szolgáltatásainkat a felhasználók számára a digitális technológiai kihívások közepe felé. Továbbra is fel kell készülnünk arra, hogy reagáljunk a változásokra, és biztosítsuk intézményeink, szakmánk, gyűjteményeink fenntarthatóságát felhasználóink érdekében.

Barbara Lison programjában rámutat arra, hogy a 2021–2023-as elnöki ciklusa a 2019–2024-es stratégia fontos időszaka. 2021 augusztusában átalakult az irányítási struktúra, és reményei szerint ebben a szakaszban kamatozhat mindaz a nagyszerű munka, amelyet elődei és a korábbi igazgatótanácsi tagok vezettek be az elmúlt években, és amelyeket Gerald Leitner, az IFLA főtitkára erősen támogatott és irányított. Az elnök hangot ad azon reményének, hogy „ez a legjobb megközelítés az IFLA fenntartható jövőjének biztosítására, ezáltal egy erős és egységes könyvtári területet hozva létre, amely lehetővé teszi és működteti az írástudó, tájékozott és részvételen alapuló társadalmakat.”⁵¹

Az elmúlt fél évben a 2022-es felülvizsgálatokhoz igazítva frissítették az ENSZ Fenntartható Fejlődési Céljaihoz kapcsolódó önkéntes nemzeti felülvizsgálatokról szóló útmutatót, kiemelve a könyvtárak érintettségét, és segítséget adtak ahhoz, hogyan lehet részt venni a folyamatokban.⁵² 2022 januárjában hírt adtak⁵³ a további országbeszámolók⁵⁴ megosztásáról

és a felülvizsgálatokat támogató sorozat folytatásáról.⁵⁵

További fenntarthatósági törekvések

Tanulmányunkban az elnöki ciklusokhoz igazítva írtuk le a fenntarthatósággal kapcsolatos IFLA-törekvéseket, azonban számos, elnöki ciklusokon átívelő, eddig be nem mutatott kezdeményezés is történt, melyekről legalább az említés szintjén szólnunk kell, illetve a központi programok mellett voltak szekciósintű, úttörő kezdeményezések, melyek szoros összefüggésben vannak a fenntarthatósággal. Az IFLA 2016 és 2018 közötti *Nemzetközi Érdekvégyesítési Programja (IAP – International Advocacy Programme)*⁵⁶ a 2016. év során számos eszközt dolgozott ki, nemzetközi akciót indított el. Továbbképzéseket, workshopokat tartott, pályázatokat írt ki, nemzeti és regionális pályázatokat támogatott. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete szinte azonnal részese lett az IAP eseményeinek, már a 2016. évi vesztprémi vándorgyűlésen bemutattuk az elkészített tájékoztató anyagokat. A 2017. november 22-i szemináriumon a magyar könyvtárosok részletesen is megismerkedtek az *ENSZ Agenda 2030*-cal, a Fenntartható Fejlődési Célokkal, számba vették, milyen érdekégyesítési tevékenységet folytathatnak a könyvtárak ezen a területen, és további vállalkozásokra ösztönöztük őket mind egyéni, mind intézményi szinten.

Ugyancsak ennek a programnak a támogatásával volt lehetőségünk egy, hat ország könyvtáros-egyesületei közreműködésével megrendezett nemzetközi szeminárium megtartására 2018 áprilisában Magyarországon.⁵⁷

2008-ban alakult az *ENSULIB (Environment, Sustainability and Libraries – Környezetvédelem, Fenntarthatóság és Könyvtárak)* Speciális Érdeklődésű Csoport, melynek 2021-ben sikerült szekcióvá alakulnia. Az új szekció megfogalmazta a könyvtárak környezetvédelmi ajánlásait, foglalkozik a fenntarthatósággal összefüggő fejlesztésekkel, szolgáltatásokkal, erőforrásokkal, a környezetbarát gyakorlatok alkalmazásával, és emellett a könyvtárosok és felhasználók környezettudatos szemléletének alakításával. 2016-tól évente meghirdetik a *Zöld Könyvtár Díj* pályázatot, ezzel is ösztönözve a zöld könyvtári elvek meghonosodását, és felelősen hozzájárulnak a fenntarthatóság megvalósításához.

A *Könyvtárak világtérképe (Library Map of the World)* 2016-ban kidolgozott webfelület, amely 2017-ben mutatkozott be a wrocław-i IFLA WLIC konfe-

rencián. Eredetileg az alapvető könyvtári statisztikák összegyűjtésére és megjelenítésére irányuló kezdeményezésként indult, majd folyamatosan bővültek a begyűjtött adatok, és újabb funkciót rendeltek a felülethez. Kiemelték, hogy a könyvtárak hogyan járulnak hozzá az ENSZ Fenntartható Fejlődési Céljaihoz és az *Agenda 2030*-hoz azzal, hogy megosztják a hozzájárulásokat, szerepvállalásaik történeteit,

jó gyakorlatait. A statisztikai adatok és történetek feltöltése is jelentősen leegyszerűsödött, online módon csatlakozhatnak a hozzáféréssel rendelkezők. A történetek egységesítéséhez útmutatót állítottak össze. A könyvtárak világtérképe így válhatott egy újabb hatékony, a vizualizáció módszerével is élő, komplex eszközzé a fenntarthatóság világméretű támogatásának.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. A tanulmány a Könyvtári Intézet 20 éves fennállása alkalmából rendezett *Környezettudatos könyvtárak, sikeres fenntarthatóság* című online konferenciára készült előadás aktualizált változata.
2. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes. Kompetenciafejlesztés – érdekérvényesítés: Eszközök és módszerek az aktuális IFLA stratégiákban. == Valóságos könyvtár – könyvtári valóság: Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2018. Szerk. KISZL Péter – CSÍK Tibor. Budapest: ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2018. 82. p. ISBN 978-963-489-017-1. Hozzáférhető pdf-ben is: URI: <http://hdl.handle.net/10831/40318> DOI: <https://doi.org/10.21862/vkkv2018.81> [Megtekintve: 2022.01.30.] nyomdai pdf vagy digitalizált (azonos ISBN-nel)
3. BREYCHA-VAUTHIER, Arthur C. IFLA – The Geneva years. == IFLA's first fifty years. Achievement and challenge in international librarianship. Ed. HENDERIKUS KOOPS, Willem Roelf – WIEDER, Joachim. München: De Gruyter Saur, 1977. 81. p. (IFLA Publications, 10) ISBN 3-7940-4436-4. Hozzáférhető pdf-ben is: DOI: <https://doi.org/10.1515/9783111356655> [Megtekintve: 2022.01.30.] digitalizált (azonos ISBN-nel)
4. IFLA Corporate Supporter Programme. Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/corporate-supporters> [Megtekintve: 2022.01.30.]
5. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes. Kompetenciafejlesztés – érdekérvényesítés, i. m. p. 82–83.
6. Fotó: szerző.
7. A 79. IFLA World Library and Information Congress programja, benne Ellen R. Tise és Reggie Raju előadásával. Hozzáférhető: <http://library.ifla.org/view/conferences/2013/2013-08-22/208.html> [Megtekintve: 2022.01.30.]
8. A tervekről első kézből kaptunk előzetes információt 2011-ben Maija Berndtsontól, a nemzeti szervező bizottság elnökétől, a Helsinki City Library igazgatójától a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 43. pécsi vándorgyűlésén.
9. IFLA Trend Report. Hozzáférhető: <https://trends.ifla.org/> [Megtekintve: 2022. 01.02.]
10. IFLA World Library and Information Congress 79th IFLA General Conference and Assembly honlapja. Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/past-wlic/2013/ifla79.htm> [Megtekintve: 2022.01.02.]
11. IFLA Trend Report platform honlapja [online]. Hozzáférhető: <https://trends.ifla.org/> [Megtekintve: 2022.01.14]
12. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes. Kompetenciafejlesztés – érdekérvényesítés, i. m. 81–90. p.
13. Riding the waves or caught in the tide? Insights from the IFLA Trend Report. Hozzáférhető: <https://trends.ifla.org/insights-document> [Megtekintve: 2018.01.02.]
14. Tanulmányunk jelen pontján csupán az aktualizálások egybegyűjtésével kívánjuk bemutatni Sinnika Sipilä elnöki tevékenységének inspiráló és innovációra motiváló hatását.
15. IFLA Trend Report 2016 Update. Hozzáférhető: <https://trends.ifla.org/update-2016> [Megtekintve: 2022.01.20.]
16. IFLA Trend Report 2017 Update. Hozzáférhető: <https://trends.ifla.org/update-2017> [Megtekintve: 2022.01.20.]
17. IFLA Trend Report 2018 Update. Hozzáférhető: <https://trends.ifla.org/update-2018> [Megtekintve: 2022.01.20.]
18. IFLA Trend Report 2019 Update. Hozzáférhető: <https://trends.ifla.org/update-2019> [Megtekintve: 2022.01.20.]
19. IFLA Trend Report 2021 Update. Hozzáférhető: <https://trends.ifla.org/update-2021> [Megtekintve: 2022.01.20.]
20. IFLA trendek röviden [online]. Budapest: MKE, 2017. 19 p. Hozzáférhető: https://mke.info.hu/wp-content/uploads/2017/10/iflatrendek_roviden_V6.pdf [Megtekintve: 2022.01.20.]
21. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes. A Lyoni nyilatkozat az ENSZ előtt. == Könyvtárvilág [online], 3. (2015) 2., 2 p. Hozzáférhető: <http://mke.info.hu/konyvtarvilag/2015/05/ifla-a-lyoni>

- nyilatkozat-az-ensz-elott/2133/#more-2133 [Megtekintve: 2022.01.20.]
22. Uo.
23. Acceptance speech of Donna Scheeder delivered by IFLA President Donna Scheeder at the 81st IFLA Congress in Cape Town, South Africa [online]. == Az IFLA honlapja. Hírek aloldal. Feltöltve: 2015.08.22. Hozzáférhető: <https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/presidents-program/acceptance-speech-donna-scheeder-2015.pdf> [Megtekintve: 2022.01.20.]
24. Stichting IFLA Global Libraries [online]. == Az IFLA honlapja. Foundations aloldal. Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/sigl/> [Megtekintve: 2022.01.20.]
25. Deborah Jacobs 2014. augusztus 14-én kelt magánlevele.
26. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes. Athén – Az IFLA Global Vision programja egy fontos állomása. == Könyvtárvilág [online], 5. (2017) 4., 3 p. Hozzáférhető: <http://mke.info.hu/konyvtarvilag/2017/09/athen-az-ifla-global-vision-programja-egy-fontos-allomasa/4296/> [Megtekintve: 2022.01.20.]
27. Uo.
28. 2018 IFLA Global Vision regional workshop: Europe [online]. == Az IFLA honlapja. Events aloldal. Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/events/2018-ifla-global-vision-regional-workshop-europe/> [Megtekintve: 2022.01.20.]
29. Global Vision online survey [online]. == Az IFLA honlapja. Global Vision aloldal. Hozzáférhető: <https://globalvision.ifla.org/vote/> [Megtekintve: 2017.09.20.]
30. A fordítás Dávid Boglárka és Barátné Hajdu Ágnes munkája.
31. Global Vision online survey [online]. == Az IFLA honlapja. Global Vision aloldal. Hozzáférhető: <https://globalvision.ifla.org/vote/> [Megtekintve: 2017.09.20.]
32. GERENCSÉR Judit. Az IFLA Global Vision európai regionális workshopja Párizsban. == Könyvtárvilág [online], 6. (2018) 3., 2 p. Hozzáférhető: <https://mke.info.hu/konyvtarvilag/2018/07/az-ifla-global-vision-europai-regionalis-workshopja-parizsban/4895/> [Megtekintve: 2022.01.20.]
33. Global Vision report summary: Top 10 highlights and opportunities. Hague: IFLA, 2018. 4 p. Hozzáférhető pdf-ben is: <http://repository.ifla.org/bitstream/123456789/296/1/gv-report-summary.pdf> [Megtekintve: 2022.01.20.]
34. Global Vision Report [online]. Hague: IFLA, 2018. 739 p. Hozzáférhető: <http://repository.ifla.org/handle/123456789/24> [Megtekintve: 2022.01.20.]
35. Az IFLA honlapja. Ideas Store aloldal [online]. Hague: IFLA, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/ideas-store/> [Megtekintve: 2022.01.20.]
36. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes. Könyvtárak: Párbeszéd a változásért. == Könyvtárvilág [online], 7. (2019) 5., 8 p. Hozzáférhető: https://mke.info.hu/konyvtarvilag/category/vii-evfolyam_2019/5-szam/ [Megtekintve: 2022.01.20.]
37. Development and Access to Information (DA2I) 2019. Hague: IFLA, 66 p. ISBN 978-90-77897-73-7 (Paperback) ISBN 978-90-77897-74-4 (pdf) ISSN 2588-9036 (Print) ISSN 2588-9184 (online) Hozzáférhető pdf-ben is: <https://da2i.ifla.org/wp-content/uploads/da2i-2019-full-report.pdf> [Megtekintve: 2022.01.20.]
38. Könyvtárosok az ENSZ 2030 Agenda és a fenntartható fejlődés megvalósításáért: Az MKE válasza az IFLA kezdeményezésére. Budapest: Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 2018. 32 p. Hozzáférhető pdf-ben is: https://mke.info.hu/wp-content/uploads/2018/03/SDG_sztorik_nyomda_final-jav3.pdf [Megtekintve: 2022.01.20.]
39. Librarians for implementing the UN 2030 Agenda and sustainable development goals: Response of MKE to the IFLA initiative. Budapest: Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 2018. 17 p. Hozzáférhető pdf-ben is: https://mke.info.hu/wp-content/uploads/2018/04/SDG_sztorik_ENG.pdf [Megtekintve: 2022.01.20.]
40. Library policy and advocacy blog [blog]. == Az IFLA honlapja. Hague: IFLA, [s.a.] Hozzáférhető: <https://blogs.ifla.org/lpa/> [Megtekintve: 2022.02.01.] A Twitteren #10MinuteInternationalLibrarian taggel jelenik meg.
41. Ua. Hozzáférhető: <https://blogs.ifla.org/lpa/2019/01/25/the-10-minute-library-advocate-2-think-of-five-words-your-users-would-use-to-describe-your-library/> [Megtekintve: 2022.01.20.]
42. Az IFLA honlapja. Regional structures aloldal [online]. Hague: IFLA, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/governance-regional/> [Megtekintve: 2022.01.20.]
43. Az IFLA Igazgatótanácsának 2018-as munkaanyaga, saját tulajdon. A végső változat forrása, amelyet az Igazgatótanács 2019. április 12-én fogadott el, itt azonban hiányzik a választás szakasza: <https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/files/assets/hq/documents/ifla-development-roadmap.pdf> [Megtekintve: 2022.01.20.]
44. Az IFLA honlapja. Libraries in voluntary national reviews aloldal [online]. Hague: IFLA, cop. 2020. Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/libraries-in-voluntary-national-reviews/> [Megtekintve: 2022.01.20.]

45. United Nation. Department of Economic and Social Affairs Sustainable Development honlapja. Sustainable development knowledge platform aloldal [online]. Hozzáférhető: <https://sustainabledevelopment.un.org/vnrs/> [Megtekintve: 2022.01.20.]
46. A recognised role: Libraries in UN voluntary national reviews [hírek]. == Az IFLA honlapja. Hague: IFLA, cop. 2020. Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/news/a-recognised-role-libraries-in-un-voluntary-national-reviews/> [Megtekintve: 2022.01.20.]
47. Libraries in voluntary national reviews – The first five years [online]. Hague: IFLA, 2020. 12.02. Hozzáférhető: https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/1422/1/libraries_in_voluntary_national_reviews-2020.pdf [Megtekintve: 2022.01.20.]
48. Regional advocacy priorities study results: Global report [online]. Hague: IFLA. 2021.10.28. 76 p. Hozzáférhető: <https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/1717/1/IFLA%20Regional%20Advocacy%20Priorities%20Study.pdf> [Megtekintve: 2022.01.20.]
49. Az IFLA honlapja. Trend Report aloldal [online]. Hague: IFLA, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://trends.ifla.org/update-2021> [Megtekintve: 2022.01.20.]
50. HEGYKÖZI Ilona. Mit tehetnek a könyvtárak a fenntartható jövőért? == Könyvtárvilág [online], 9. (2021) 5., 1 p. Hozzáférhető: <https://mke.info.hu/konyvtarvilag/2021/11/mit-tehetnek-a-konyvtarak-a-fenntarthato-jovoert/7220/#more-7220> [Megtekintve: 2022.01.20.]
51. Barbara Lison president program: Libraries building a sustainable future [online]. == Az IFLA honlapja. Who we are aloldal. Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/president/> [Megtekintve: 2022.01.20.]
52. SDG voluntary national reviews: A guide for library participation (2021 edition) [online]. == Az IFLA honlapja. Libraries in voluntary national reviews aloldal. Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/topics/libraries-development/documents/vnr-guide-2021.pdf> [Megtekintve: 2022.01.20.]
53. IFLA SDG Update [online]. == Az IFLA honlapja. Hírek aloldal. Feltöltve: 2022.01.31. Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/news/ifla-sdg-update-january-2022/> [Megtekintve: 2022.01.31.]
54. Norway, Denmark, Spain and Germany had useful references last year. == Az IFLA honlapja. Hírek aloldal. Feltöltve: 2022.01.31. Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/news/recognising-libraries-as-sdg-implementation-partners-in-2021-part-1-a-record-year-for-voluntary-national-reviews/> [Megtekintve: 2022.01.31.]
55. We have a series of guides on engagement on the website as well. == Az IFLA honlapja. Libraries in voluntary national reviews aloldal. Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/libraries-in-voluntary-national-reviews/> [Megtekintve: 2022.01.31.]
56. Libraries, development and the UN2030 Agenda International Advocacy Programme (2016–2018): 2017 update. == Az IFLA honlapja. Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/topics/libraries-development/documents/iap-update-may2017.pdf> [Megtekintve: 2022.01.20.]
57. Let's work together on library advocacy! Regional workshop for librarians from the Czech Republic, Poland, Romania, Slovakia, the Ukraine and Hungary (Együtt a könyvtárak érdekében! Regionális szeminárium cseh, lengyel, román, szlovák, ukrán és magyar könyvtárosok részvételével.); BARÁTNÉ HAJDU Ágnes. Nemzetközi IFLA szeminárium. == Könyvtárvilág [online], 6. (2018) 5., 5 p. Hozzáférhető: <https://mke.info.hu/konyvtarvilag/2018/11/nemzetkozi-ifla-szeminarium/5315/> [Megtekintve: 2022.01.20.]

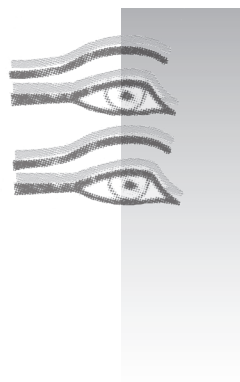
(Beérkezett: 2022. február 6.)

A nyílt archívumi információs rendszer (OAIS) szabványának honosítása

Az idén március 1-én megjelent MSZ ISO 14721:2022 *Úradat- és információkövetítő rendszerek. Nyílt archívumi információs rendszer (OAIS). Referenciamodelt* a Magyar Szabványügyi Testület honosította azzal a céllal, hogy egységes terminológiai kiindulópontként szolgáljon a hazai közgyűjtemények hosszú távú megőrzését érintő tevékenységében.

A kiadvány elérhető az MSZT szabványboltjában, illetve kölcsönözhető az OSZK-n belül működő Könyvtártudományi Szakkönyvtár gyűjteményéből.

(Forrás: https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2022/04/11/a_nyilt_archivumi_informacios_rendszer_oais_szabvanyanak_honositasa)

A visszatérés ígérete — *Valóságos könyvtár* — *könyvtári valóság* konferencia 2021

FODOR János

A Covid19-járvány okozta válság nemcsak egészségügyi, gazdasági vagy más érintett területek látószögéből értelmezhető, de jelei tapasztalhatóak az általános biztonságérzet megrendülésében, a hétköznapiak normál ritmusának felborulásában is. Nemcsak az a kérdés, milyen lesz az idegenforgalom, a vendéglátás jövője, de általánosságban az is, visszatér-e minden a „régikerekvágásba”, s milyen alapélményekkel nőnek fel a mai kisiskolások, személyiségüket, emberi és tájékozódási kapcsolataikat hogyan módosítják a korlátozások között eltöltött, legfogékonyabb évek. A könyvtáros hivatás összeegyeztethetetlen a pesz-szimizmussal, ahogy általában maga a hivatás szó is: a cél érdekében felül kell kerekedni a változó körülményeken. Mégis, nyilvánvaló, hogy a társadalom és annak különböző közösségei számára tájékozódási lehetőséget kínáló intézmény- és szolgáltatásrendszerünk számos elemét súlyosan érintik a világjárvány következményei, gondoljunk akár a közösségi tereket

érintő korlátozásokra, akár a hitelesen szolgáltatható tudás és a hitelesített forrásokból kommunikált tudás mögött összeesküvést gyanító, biztonságérzetükben sérült tömegek konfliktusaira. A bizonytalanság idején felértékelődnek a jövőbe mutató, biztos alapokat bizonyító gesztusok, a rendszeresség biztosítása, az entrópia ellenében fenntartott ritmus, a hagyományt folytatódó ismétlődés. Szakmánkban és tudományterületünkön ilyen, hagyományosan ismétlődő gesztusként értékelhetjük a 2021 novemberében megrendezésre került *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság* (VKKV) konferenciát is.

Az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézete ötödik alkalommal, több mint 50 előadó közreműködésével szervezte meg kétévente esedékes, így lassan évtizedes hagyományt teremtő eseménysorozatát, amely a könyvtár- és információtudomány legnagyobb hazai tanácskozásává vált. Az évek során megszokhattuk, hogy a kétnapos, bírálati rendszerű

1. kép

A konferencia nyitólapja

konferencián elismert hazai és külföldi szakemberek, tudósok, egyetemi oktatók és tudományos pályájuk kezdetén tartó doktoranduszok osztják meg friss kutatásaikat és gondolataikat interdiszciplináris tudományterületünk számtalan vetületéről. A konferencia egyik újdonságának a nemzetköziség új szintre emelése bizonyult. Az intézethez kötődő doktori program hallgatói és oktatói, valamint külföldi szakemberek előadásaira épülő, a thaiföldi Sukhothai Thammathirat Open University egyetemmel közös *Inspire and Engage* című angol nyelvű szekció megvalósítása fontos eredmény a nemzetköziesítésre törekvő felsőoktatásban, s jó példa a könyvtártudomány globálisan rokon problémáival foglalkozó kutatóinak együttműködési lehetőségére.

Az őszi konferencia másik újdonsága a szervezők, előadók és közönség interaktív együttműködése, sikeres próbatétele lett, miután a konferenciát lényegében egy hétvége alatt kellett a valóságosból az online térbe áthelyezni. A konferenciakezdés előtti héten felerősödő negyedik járványhullám és a regisztrálók nagy száma miatt nem lehetett kérdéses, hogy a VKKV sorozat ötödik konferenciáját virtuálisan kellett lebonyolítani. Bár a koronavírus-járvány elleni védekezés érdekében elkerülhetetlenül fel kellett áldozni a társas eseményeket, a szünetekre várt kötetlen beszélgetéseket, s a közvetítő platform korlátai miatt a regisztrációt is le kellett zárni 220 főnél, a szervezési és résztvevői bravúr sikerült: otthonról vagy munka-

helyről bejelentkezve, de értékvesztés nélkül, teljes élményt nyújtva osztotta meg gondolatait és kutatási eredményeit több mint félszáz előadó az érdeklődő közönséggel 2021. november 23-a reggelétől 2021. november 24-e késő délutánig.

A konferenciát *Bóna Judit*, az ELTE BTK tudományos és kutatásszervezési ügyekért felelős dékánhelyettese, majd *Szóllás Péter*, az EMMI Kultúráért Felelős Államtitkárság Könyvtári és Levéltári Főosztályának vezetője nyitotta meg. A virtuálisan megjelenteket *Kiszl Péter*, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének igazgatója, a doktori program vezetője, a konferencia elnöke köszöntötte.

A VKKV konferenciasorozat értékes hagyományaként először neves tudósok vallottak a könyvtárakhoz fűződő élményeik mellett arról, tudományos pályafutásukra milyen hatást gyakorolt a könyvtárakban végzett munka. *Hetényi Zsuzsa*, az ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézete, valamint *György Péter*, az ELTE BTK Művészetelméleti és Médiakutatási Intézete professzorainak – mindketten az MTA doktorai – előadásai újabb személyes példákkal erősítették mindazt, amiről a korábbi konferenciák tudós előadói is bizonyosságot tettek: a könyvtárak épített tere, az ott igénybe vehető szolgáltatások, a hely hangulata szervesen összeforr a tudományos kutatás élményével, és meghatározza a tudós életpálya egyes szakaszait. Hetényi Zsuzsa könyvekre, találkozásokra, a könyv-

Valóságos könyvtár - könyvtári valóság V. konferencia

2021. november 23–24.

lis.elte.hu/vkkv5

A MAGYAR TUDOMÁNY ÜNNEPE

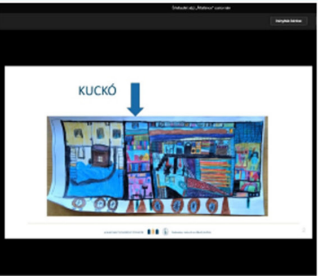
Tudomány: iránytű az elérhető jövőhöz

2. kép

Megnyitók: Bóna Judit, Szóllás Péter, Kiszl Péter

tárakkal kapcsolatos emberek és terek kapcsolódási hálózatára emlékezett. „Csend, magány és végtelen terek, melyek mindegyikétől gazdagabb lettem, s többet köszönhetek ezeknek, mint azt a kívülállók hiszik”

– írta absztraktjában a második tudós vendég, György Péter, méltatva a könyvtáraknak a szabadpolcos elrendezéssel asszociációkra, autonóm eligazodásra készítő otthonosságát.

CSALÁDI KÖNYVTÁR

 Földet
 gróf Széchenyi Istvánnak
 Kosuth Lajosól, Pest,
 Landseer és Heckmann.
 1841.

 Hermann Vámbéry: Der Islam,
 Leipzig, Brockhaus, 1875.
 Trefort Agoston példánya

 Székesi könyv. 1763

3. kép

Tudósok a könyvtárról

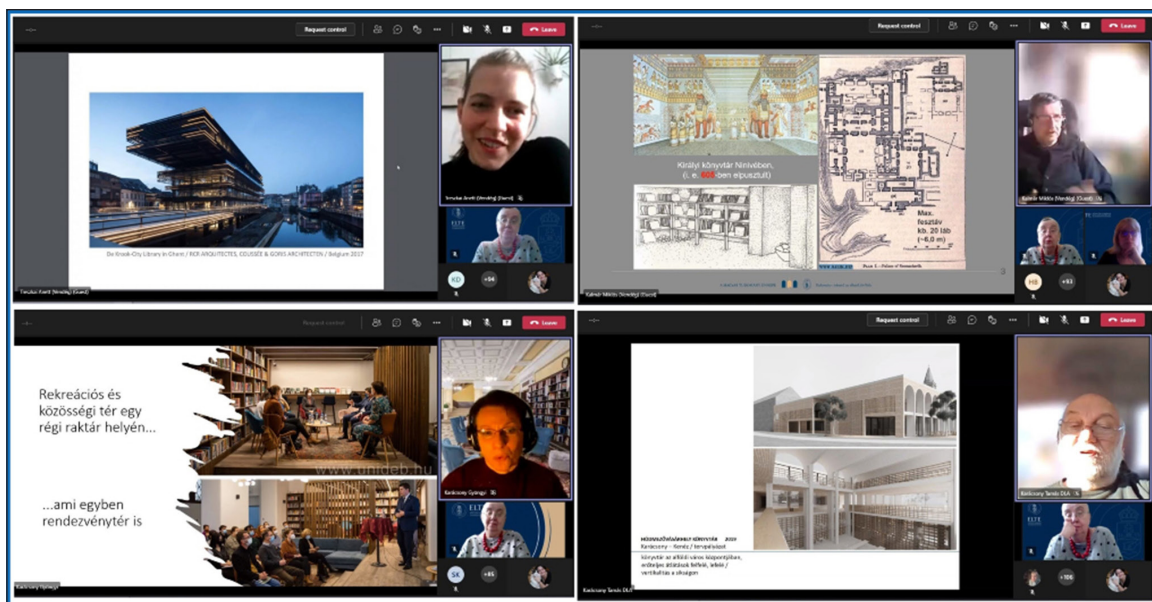
Az idei konferencia kiemelt témája a könyvtáráépítészet lett. A konferencia megrendezési módjában is hangsúlyosan jelen lévő pandémia hozzájárult a könyv-

táráépítészettel szemben támasztott követelmények mélyebb megértéséhez is, hiszen a közösségi tér hiányát is akkor éljük át legmélyebben, ha el vagyunk

👁 A VISSZATÉRÉS ÍGÉRETE ... 👁

zárva attól. Az előadások azt bizonyították, hogy a tervrajzokon, látványterveken bármilyen hatásosnak látszik egy új épület, szerepét csak akkor tölti be jól, ha minden eleme a hatékony működést szolgálja.

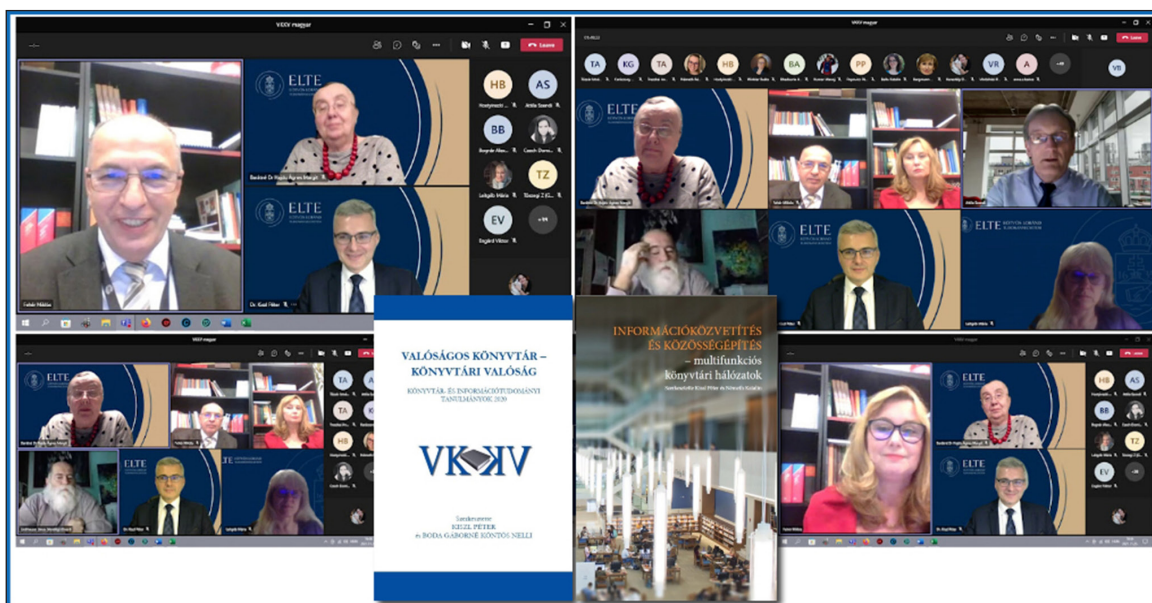
Csak az étellel teli, hosszú távon fenntartható közeg megtartó ereje dacolhat a változásokkal – akár az átmeneti, kényszerű bezárással is.

4. kép Könyvtárépítészeti

Ezt támasztották alá *Kalmár Miklós* és *Karácsony Tamás*, a BME Építészmérnöki Kar vezető oktatóinak, továbbá *Somogyi Krisztina*, a Széchényi István Egye-

tem Művészeti Kara tanárának és *Treszkai Anett*, az Archikon Architects tervezőjének előadásai. A megvalósult könyvtári felújításokról és a tervbe vett új

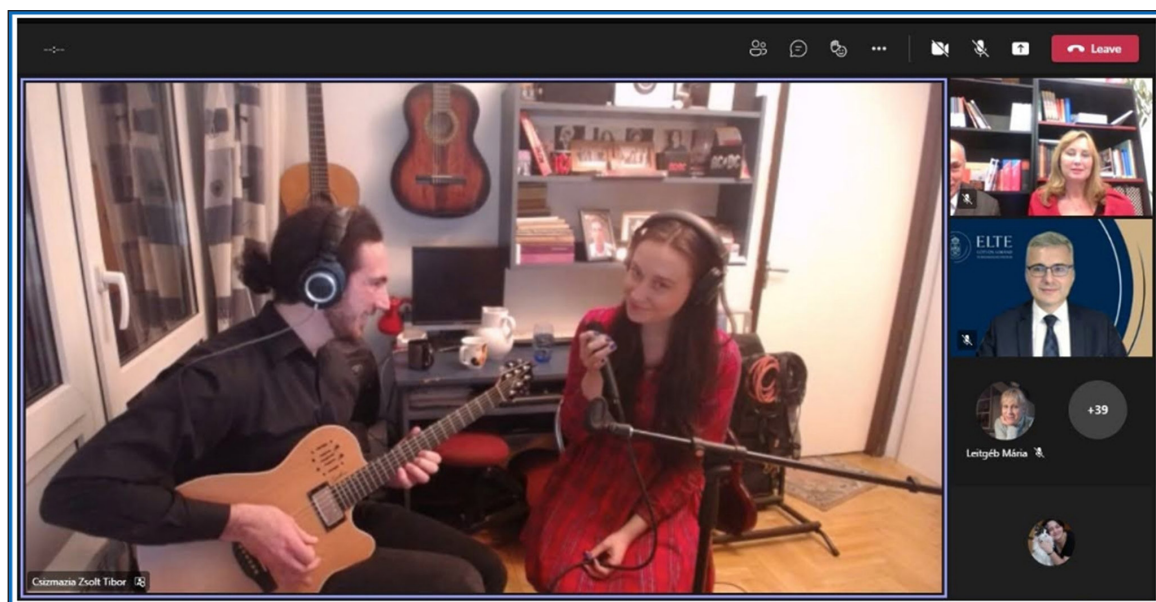

5. kép Könyvbemutató

épületekről *Karácsony Gyöngyi*, a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár főigazgatója, az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumának elnöke, *Szendi Attila*, a Miskolci Egyetem Könyvtár, Levéltár, Múzeum főigazgatója, *Tőzsér Istvánné Gécz Andrea*, a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár igazgatója és az Informatikai és Könyvtári Szövetség alelnöke, valamint *Liebhauser János*, a Tolna Megyei Illyés Gyula Könyvtár igazgatója számolt be gazdagon illusztrált előadásokkal.

A konferencia programjában kapott helyet két, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet kiadásában megjelent kiadvány könyvbemutatója.

A 25 szerző közleményével megjelentetett, *Barátné Hajdu Ágnes* egyetemi tanárt köszöntő *Információközvetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok*¹ és a *Valóságos könyvtár; könyvtári valóság: könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020*² című köteteket *Sághi Ilona*, a Könyvtári Figyelő vezető szerkesztője, illetve *Fehér Miklós*, az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet igazgatója mutatta be. A szakmai programot oldva és lezárva, az ELTE BTK Művészetközvetítő és Zenei Intézete hallgatóinak műsorával fejeződött be a konferencia első napja.

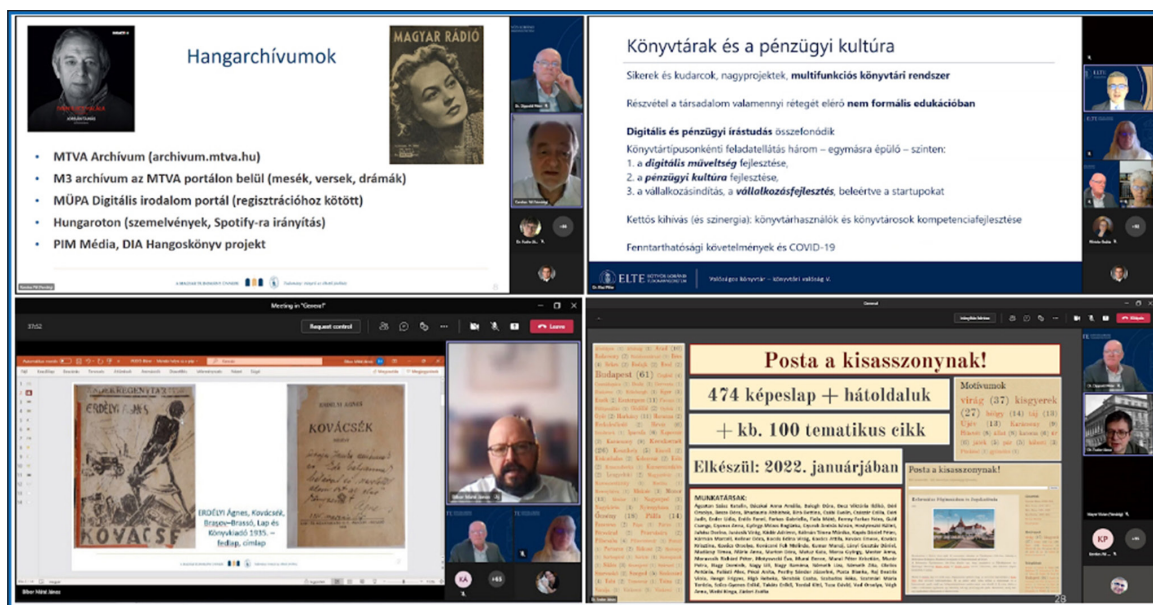

6. kép
Zenei program

A második napon a folyamatban lévő kutatások íze-
lítőivel gazdagodott a könyvtár- és információtudo-
mánnyról felmutatott panoráma: az intézet oktatóinak
és doktoranduszainak előadásai a könyvtörténettől a
mesterséges intelligenciáig, régi kéziratok és képes-
lapgyűjtemények tanulságaitól a zöld könyvtár kon-
cepciójáig fogták át a tudományterület teljes spekt-
rumát. A szekcióelnöki teendőket *Dippold Péter*, a
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtár
igazgatója és *Dudás Anikó*, a Pázmány Péter Kato-
likus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudomá-
nyi Karának könyvtárvezetője látta el, a Sukhothai
Thammathirat Open University szakmai partnersé-
gével összeállított angol nyelvű előadásokat pedig
Barátné Hajdu Ágnes, az ELTE BTK Könyvtár- és

Információtudományi Intézetének egyetemi tanára,
a Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöke, az
IFLA European Regional Division Committee tagja
koordinálta.

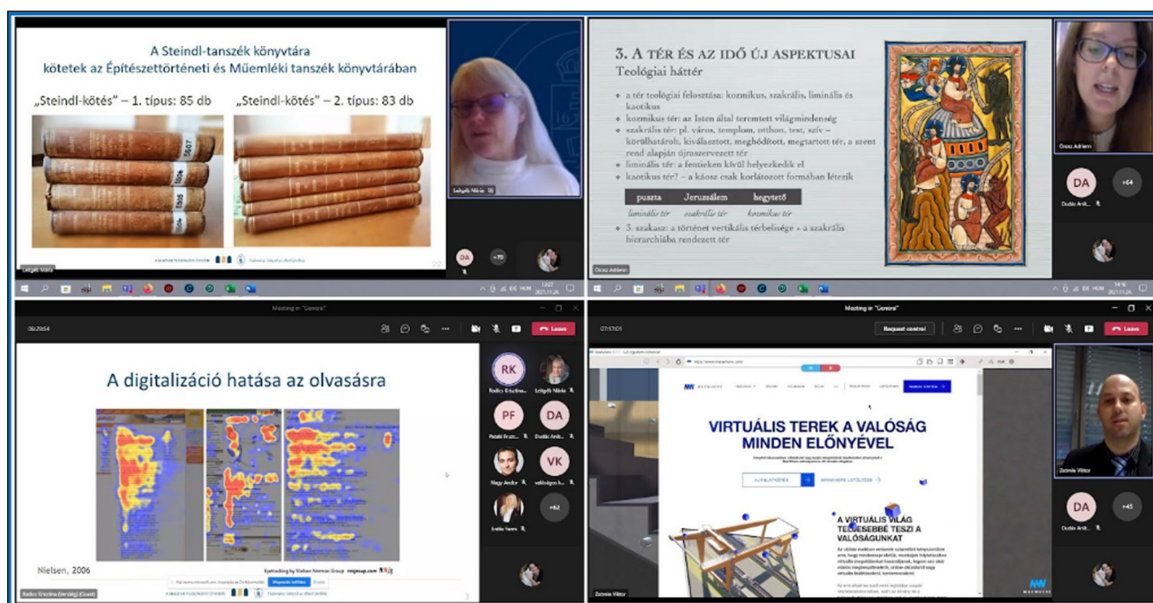
Az intézeti oktatók közül *Bibor Máté* a könyvtártu-
domány és filológia mezsgyéjén, *Erdélyi (Glatter)*
Ágnes dedikált *Kovácsék* kötetéből kiindulva fejte-
te fel *Radnóti Miklós* féltestvérének sorsát és kapcsola-
tait. *Csik Tibor* a két világháború közötti német
könyvtárügy történelmi szempontból is izgalmas
változásait mutatta be. *Kerekes Pál* a pandémiára
reflektáló témát választva, a részben kényszerhelyzet
gyümölcseként népszerűvé váló új, audiovizuális iro-
dalmi műfajok kialakulására és könyvtártudományi
szempontból izgalmas vonásaira hívta fel a figyel-

7. kép Oktatóink kutatásaiból

met. E sorok írója egy hallgatókkal létrehozott új webgyűjtemény érdekességeit tárta a közönség elé: a régi képeslapok webes bemutatása nem újdonság, de a személyes, teljes képeslapgyűjtemények közreadása a korabeli fiatal nők helyzetéről, társas kapcsolattrendszeréről is adalékokkal szolgálhat. Kiszl Péter a pénzügyi kultúra könyvtári fejlesztésének ma-

gyarországi partnerhálózatát elemezve, nemzetközi kezdeményezésekre hivatkozva mutatta be a könyvtári hálózat szereplehetőségeit. *Senkei-Kis Zoltán* az olvasásterápia jelentőségét mutatta be a Covid19 és poszt-Covid helyzetekben. *Tószegi Zsuzsanna* a 2021. június 1-jétől hatályos szerzői jogi törvény hatásait elemezte a könyvtárak működési rendszerében,

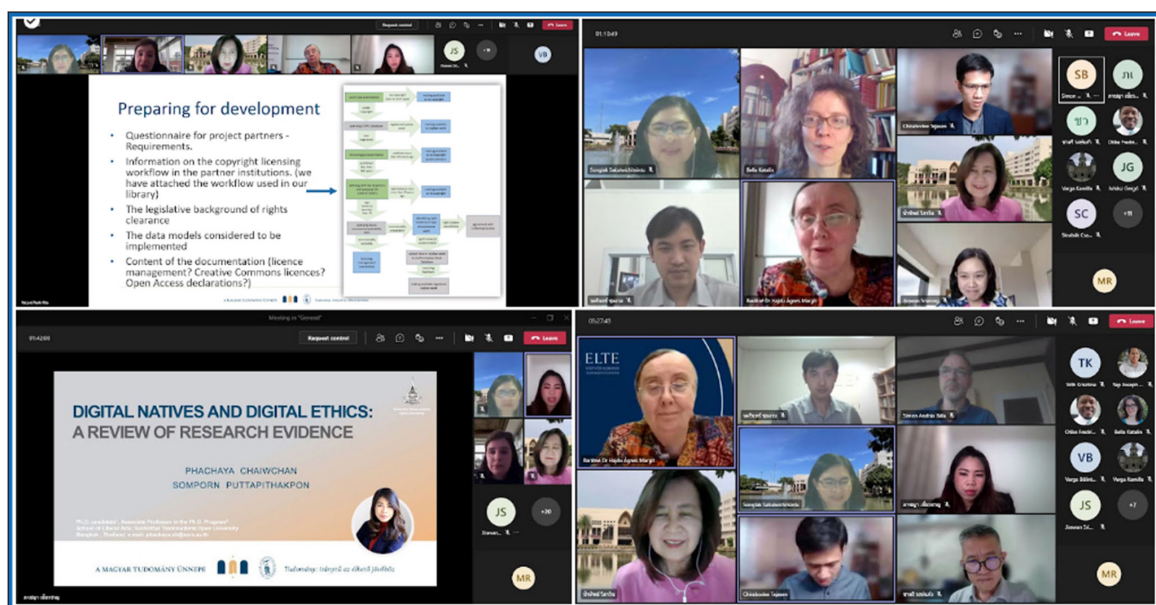
8. kép Doktoranduszaink kutatásaiból

Winkler Bea pedig a könyvtár- és információtudomány nemzetközi szakirodalmának mesterséges intelligenciával foglalkozó halmazát vizsgálva mutatta be az MI és tudományterületünk viszonyát.

A doktoranduszok sorát az Open Access és az Európai Unió viszonyának újdonságait bemutató *Bilicsi Erika* nyitotta, értékelve a *Plan S* irányelv hatásaait. *Leitgéb Mária* a Steindl-tanszék könyvtáráról, a műegyetemi építészettörténet-oktatás szakkönyvtári háttérének kezdeteiről tartott előadást. *Nagy Andor* az új amerikai és európai, könyvtár- és információ-tudományi szabadalmak és használatiminta-oltalmak körképét mutatta be.

Nemes László munkahelyén, a Digitális Jólét Nonprofit Kft.-nél zajló tudástár-fejlesztésekről számolt be,

Orosz Adrienn pedig könyvtörténeti kutatási területéhez kapcsolódó témával, a román és korai gótikus stílusú angliai kódexek érdekességeivel készült a konferenciára. A pandémiához kapcsolódó előadással érkezett *Pataki Fruzsina* – a magyar zöld könyvtárak koronavírus-járvány alatti tevékenységéről – és *Radics Krisztina* – az olvasási szokások változásáról a járványhelyzet alatt. *Szűts Etele* az Európai Bizottság 2011/711/EU számú, a kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről tett ajánlását értékelte tíz év távlatából. *Varga Anett* a Magyar Állami Földtani, Geofizikai és Bányászati Adattár gyűjteményében kínáló helytörténeti kutatási lehetőségeket mutatta be, *Zsömle Viktor* pedig a *MaxWhere VR/3D* böngésző alkalmazását könyvtári környezetben.

9. kép
Angol nyelvű szekció

Az angol nyelvű szekcióban a thaiföldi szakmai partner által delegált előadók kutatásaik és tapasztalataik alapján beszámoltak például a látáskárosultaknak Thaiföldön kínált könyvtári szolgáltatásokról, a digitális etika és a digitális bennszülöttek viszonyáról, az egészségügyi kutatási adatok kezeléséről a thai egyetemeken, a pszichiátriai tájékoztatásról és a thaiföldi információtudományi doktori programok együttműködéseiről. Az ELTE oktatói és doktoranduszai a szekcióban elhangzott angol nyelvű előadásaikban olyan témákat mutattak be, mint az IFLA Európai Regionális Osztályának Bizottsága a

szervezet struktúrájában (Barátné Hajdu Ágnes), a kortárs magyar írók közösségimédia-jelenléte (*Bella Katalin*), az EODOPEN projekt (*Radó Rita*), az integrált könyvtári rendszerekre épülő adatbányászati lehetőségek (*Simon András*, doktorandusz), az afrikai egyetemi könyvtárak digitalizálási törekvései (*Fredrick Wawire Otike*, doktorandusz) és a fiatalok közösségihálózat-használati szokásai (*Joseph Marmol Yap*, doktorandusz).

A novemberben megrendezett konferenciával hagyományosan a magyar tudományt is ünnepeltük. *Tudomány: iránytű az elérhető jövőhöz* – szölt a Ma-

gyar *Tudomány Ünnepe*nek mottója, s az elmúlt két év tanulságai alapján a tudomány egésze számára is minden eddiginél fontosabbá váltak a konferencián újra és újra, számos kontextusban visszatérő témák: a könyvtárak szerepe a tények és összefüggések megismerésében, a környezetünkben zajló folyamatok megértésében, a közérthető és élményalapú ismeretátadásban, az álhírek visszaszorításában.

Hiszünk abban, hogy irányt a visszatéréshez a „normális működés” felé és egyben a könyvtári terek és szolgáltatások megújításához csak az árnyalt, tudományos hitelű szempontrendszerek, kutatások, eredmények mutathatnak, s bízunk benne, hogy konferenciánk is ilyen tanulságokkal szolgált a hallgatóságnak és tudományterületünknek. A könyvtárügy és könyvtártudomány számára 2021 novemberében egy könyvtárápítészeti fókuszba állító, interdiszcipliná-

ris tudományterületünk számtalan, zavartalanul folyó kutatásából ízelítőt adó esemény szimbolikus értékű: a pandémia dacára is zavartalanul megrendezett, de a pandémiával sokféle nézőpontból foglalkozó nemzetközi konferencia a visszatérés ígérétét hordozza, s a bizonytalan időszakban a folytatódó hagyomány ritmusával int nyugalomra. A könyvtár mint közösségi tér iránt az elzártság csak megnövelte az olvasók igényét, s maga a könyvtár mint a biztos tudás, tájékozódás jelképe szolgáltatásként és épített közösségi térként is felértékelődhet a pandémia utáni világban. Az IFLA 2021-es *Trend Report Update*-jét³ idézve: polarizálódásra hajlamos, tudományos hitelességet is megkérdőjelező világunkban a könyvtárak világítótoronyként működhetnek, a tudás demokratikus helyszíneiként segítve a részvételt, együttműködést és átláthatóságot.

(Beérkezett: 2021. január 19.)

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. KISZL Péter – NÉMETH Katalin, szerk. Információkövetítés és közösségépítés – multifunkciós könyvtári hálózatok. Budapest: ELTE Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2020. 344 p. ISBN 9789634891758
2. KISZL Péter – BODA GÁBORNÉ KÖNTÖS Nelli, szerk. Valóságos könyvtár – könyvtári valóság: Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2021. 447 p. ISBN 9789634892687
3. IFLA Trend Report 2021 Update [elektronikus dok.]. == Az IFLA honlapja. IFLA, [2021.] Hozzáférhető: <https://repository.ifla.org/handle/123456789/1830> [Megtekintve: 2021.01.10]

Kapcsolódó weboldalak

- A konferencia honlapja: <http://lis.elte.hu/vkkv/>
- A részletes program, a beszámolóban szereplő előadók affiliációival és előadásaik pontos címével: <http://lis.elte.hu/vkkv5>
- A konferencia programfüzete: http://lis.elte.hu/vkkv5/VKKV5_absztrakt_fuzet.pdf
- A konferencián készült képernyőfotók: <https://photos.app.goo.gl/DSCGEyaJ5v7mkste6>
- A konferenciához kapcsolódó tanulmánykötet-sorozat az ELTE repozitóriumában: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/56432>

Az OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtár nyitvatartása

2022. április 1-től

Kedden, szerdán és pénteken: 9-től 17 óráig,
csütörtökön 9-től 20 óráig,
szombaton 9-től 14 óráig

várja a Szakkönyvtár a kedves olvasókat.

Webarchívum – online jövő

LATORCAI Csaba

A XXI. századi társadalmak előtt álló lokális és globális kihívások közül az egyik legátfogóbb hatású a digitális átállás. Hogy mennyire fontos és milyen sok területet érintő folyamatról van szó, azt a pandémia kitörésekor mindenki megtapasztalta, amikor szinte egyik napról a másikra kellett áttérni az online oktatásra, a távmunkára, az internetes vásárlásra, a távolról való ügyintézésre és a digitális kultúrafogyasztásra. A hétköznapi élet, a társadalmi és gazdasági folyamatok ennyire radikális megváltoztatásához több tényező egyidejű meglétére volt szükség: kiterjedt szélessávú hálózat, korszerű és elérhető informatikai eszközök, fejlett elektronikus szolgáltatások és megfelelő szintű digitális írástudás az állampolgárok részéről.

Magyarország Kormánya 2015 végén indította el a *Digitális Jólét Programot*,¹ azzal a céllal, hogy az ország polgárai és vállalkozásai a digitalizáció nyertesei közé kerülhessenek. 2017 nyarán, szakmai és társadalmi egyeztetést követően, elkészült a program 2.0-s, kibővített változata, amely a gazdaság, az állam és a társadalom szinte valamennyi területére kiterjed.²

A különböző területi stratégiák között kiemelt fontosságú a Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia,³ amelynek megvalósítására a Kormány 5,1 milliárd forint támogatást biztosított a 2019 és 2021 közötti időszakban. A Stratégia külön alfejezetben foglalkozik a webes tartalmak megőrzésének szükségességével, amelyek szintén a kulturális örökség részei, s mint ilyenek, szerves részét kell, hogy képezzék a digitális gyűjteményeknek.

Hasonló célt fogalmazott meg az *Internet Archive* alapítója, *Brewster Kahle* is egy 2015-ös interjúban: „A technológiák és szolgáltatások, melyek a digitális archívumok és digitális könyvtárak építéséből nőnek ki, elvezetnek egy megbízható információcsere-rendszer felépítéséhez, mely a papírok helyett az elektronokon alapul. A könyvtárban naponta többször is lehet olyan dokumentumokat használni, melyek nem érhetők már el az interneten.”⁴

A tömeges webarchiválás magyarországi elindulásához szükséges infrastruktúra az Országos Széchényi Könyvtár informatikai rendszerének fejlesztésére fordítható állami támogatásból került beszerzésre,

az *Országos Könyvtári Rendszer Projekt* keretében.⁵ Ezen túl a Kormány törvénymódosítással⁶ és rendeletekkel⁷ teremtette meg a jogszabályi környezetet és a szükséges pénzügyi háttérrel ahhoz, hogy a nemzeti könyvtár a digitalizálás mellett a *born digital* tartalmak megőrzése és szolgáltatása terén is el tudja látni a feladatát.

A 2020-ban az Országos Széchényi Könyvtárban létrejött önálló Webarchiválási Osztályon már üzemszerűen zajlik a válogatott webhelyek negyedéves, valamint a webtér címlista féléves aratása. A nyilvánosan is elérhető archívum mérete jelenleg 4,6 terabájt. A hagyományosnak tekinthető honlapok, blogok és hírportálok mellett a technológiailag nagyobb kihívást és több élőmunkát igénylő közösségi média archiválása is elkezdődött. Az *Internet Archive*-val való együttműködésnek köszönhetően, várhatóan a következő évben megvalósul az amerikai nonprofit szervezet gyűjteményében található magyar anyag teljes szöveggel való kereshetővé tétele egy portál-szolgáltatás keretében, és így egészen 1996-ig visszamenőleg kutathatóvá válik a magyarországi web története.

A web mint médium sokkal nagyobb és komplexebb, mint azok a hagyományos dokumentumtípusok, amelyek gyűjtését és szolgáltatását – analóg vagy digitalizált formában – a nemzeti könyvtár végzi. Már a „kiadvány” és a „hungarika” fogalmak értelmezése sem egyszerű egy globális infrastruktúrán működő információs és kommunikációs platformon, ahol a felhasználó bármikor lehet egyben tartalom-előállító is. Az archiválandó webtartalmak válogatása és más, nem automatizálható munkafolyamatok miatt célszerű partnerkapcsolatok kialakítása más könyvtárakkal és egyéb szervezetekkel, melyek jobban ismerik a gyűjtőkörük vagy szakterületük fontosabb online forrásait, és megvan a szakmai tudásuk egyes részfeladatok elvégzéséhez. Ezért a *Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia* 2019. évi pályázatiírásában

a digitalizálással kapcsolatos feladatok mellett megjelent az OSZK webarchiválási tevékenységének támogatása is.⁸ A nyertes könyvtárakkal elkezdett közös munka a pályázattal nem zárult le, sőt, további intézményekkel folytatódhat a jövőben, immár állandósult formában.

A kétoldalú kapcsolatoknak köszönhetően a nemzeti könyvtár mellett más közgyűjteményeknél, a könyvtárak mellett levéltáraknál, sőt egyes múzeumoknál és audiovizuális archívumoknál is be tud majd épülni a webarchívum a digitális szolgáltatások közé, és kialakulhat az ehhez szükséges szakértelem. A hazai együttműködések mellett a nemzetközi kapcsolatok építésére is szükség van, részben a nemzeti web országhatárokon túlnyúló jellege miatt, részben pedig a jó gyakorlatok megismerése és megismertetése céljából, hiszen az internetes technológiák folyamatos változása miatt az archiválási metódusokon is állandóan módosítani kell. Az Országos Széchényi Könyvtár 2018. január 1-jével csatlakozott az *International Internet Preservation Consortium*hoz, 2021-ben pedig újabb öt évre hosszabbította meg tagságát.⁹ A világszervezet munkacsoportjai keretében zajló tevékenységek, a különféle rendezvényeken történt tapasztalatcserek, a konzorcium által támogatott szoftverfejlesztések sokat segítettek abban, hogy a magyar webarchívum a pilot fázisból gyorsan át tudott lépni egy üzemszerű és fenntartható szintre.

A világszervezet munkájában való részvétel mellett a nemzeti könyvtár kezdeményezett egy regionális együttműködést is, mivel a közép-európai régióban élő nemzetek, nemzetiségek kultúrája és történelme ezer szállal kötődik egymáshoz, és ez az interneten is leképeződik, amely megőrzendő archívumainkban is. Az együttműködések kiemelten fontosak a fenntarthatóság szempontjából is: a magyar webtartalom megőrzésében a nemzeti könyvtárnak vezető és koordináló szerepet kell vállalnia ebben a folyamatban.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. 2012/2015. (XII. 29.) Korm. határozat az internetről és a digitális fejlesztésekről szóló nemzeti konzultáció (InternetKon) eredményei alapján a Kormány által végrehajtandó Digitális Jólét Programjáról. == Hatályos jogszabályok gyűjteménye [online]. Budapest: Wolters Kluwer, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A15H2012.KOR&txtrefere=0000> [Megtekintve: 2021.11.15.]
2. 127/2017. (VI. 8.) Korm. rendelet a Digitális Jólét Program végrehajtásával összefüggő egyes feladatokról, valamint

a Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökségről szóló 268/2010. (XII. 3.) Korm. rendelet módosításáról. == Hatályos jogszabályok gyűjteménye [online]. Budapest: Wolters Kluwer, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700127.kor> [Megtekintve: 2021.11.15.]

3. KDS – Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia [online]. == Digitális jólét program honlapja. Stratégiák aloldal. Digitális jólét program, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://>

- digitalisjoletprogram.hu/hu/tartalom/kds-kozgyujtemenyi-digitalizalasi-strategia [Megtekintve: 2021.11.15.]
4. „The technologies and the services that will grow out of building digital archives and digital libraries could lead towards building a reliable system of information interchange based on electrons rather than paper. Using the 'library' might be done many times a day to use documents that are no longer available on the Internet.” Az idézet forrása: KAHLE, Brewster – PAREJO VADILLO, Ana. The Internet Archive: An Interview with Brewster Kahle. == 19: Interdisciplinary Studies in the Long Nineteenth Century, (2015) 21. ISSN 1755-1560 Hozzáférhető: <https://doi.org/10.16995/ntn.760> [Megtekintve: 2021.11.15.]
 5. 1605/2016. (XI. 8.) Korm. határozat az Országos Széchényi Könyvtár informatikai fejlesztéséhez szükséges források biztosításáról. == Hatályos jogszabályok gyűjteménye [online]. Budapest: Wolters Kluwer, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A16H1605.KOR&xtreferer=00000001.txt> [Megtekintve: 2021.11.15.]
 6. 2020. évi XXXII. törvény a kulturális intézményekben foglalkoztatottak közalkalmazotti jogviszonyának átalakulásáról, valamint egyes kulturális tárgyú törvények módosításáról. == Hatályos jogszabályok gyűjteménye [online]. Budapest: Wolters Kluwer, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2000032.tv> [Megtekintve: 2021.11.15.]
 7. 626/2020. (XII. 22.) Korm. rendelet a webarchiválás részletes szabályairól. == Hatályos jogszabályok gyűjteménye [online]. Budapest: Wolters Kluwer, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2000626.kor> [Megtekintve: 2021.11.15.]; 1358/2020. (VII. 1.) Korm. határozat a webarchiváláshoz szükséges intézkedésekről és egyes levéltári feladatok ellátásáról, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár átfogó megújításának irányairól, kiemelten a levéltár-pedagógiai feladatok és a magyar vonatkozású külföldi levéltári anyag kutatásának fejlesztésével összefüggő feladatokról szóló 1107/2018. (III. 19.) Korm. határozat végrehajtása során alkalmazandó eltérő rendelkezésekről. == Hatályos jogszabályok gyűjteménye [online]. Budapest: Wolters Kluwer, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A20H1358.KOR&xtreferer=00000001.txt> [Megtekintve: 2021.11.15.]
 8. Pályázat a Közgűjteményi Digitalizálási Stratégia keretében a könyvtári digitalizálás támogatására [elektronikus dok.]. == [Budapest]: EMMI – OSZK, 2019.07.29. 9 p. Hozzáférhető: http://www.oszk.hu/sites/default/files/KDS-K-2019_P%C3%A1ly%C3%A1zati-felhiv%C3%A1s_modositott.pdf [Megtekintve: 2021.11.15.]
 9. Az International internet preservation consortium honlapja [online]. IIPC, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://netpreserve.org/> [Megtekintve: 2021.11.15.]

(Beérkezett: 2022. március 25.)

Könyvtári trendjelentések

A Könyvtári Intézet Kutatási és Elemzési Osztálya 2022-ben első ízben tett közzé egy, az országos könyvtárstatisztika legfrissebb adatait, valamint a megelőző öt év adatait egységes szerkezetben tartalmazó idősoros adatállományt.

A 2015 és 2020 közötti időszakról tizenkét tematikus riport is készült, bemutatva a hazai könyvtári rendszerben bekövetkezett főbb változásokat, és ízelítőt adva az országos könyvtárstatisztika idősoros adatállományában rejlő elemzési lehetőségek szinte kimeríthetetlen tárházából. Jelenleg három riport érhető el, de hamarosan valamennyi felkerül az Intézet honlapjára.

1. A könyvtárstatisztikai módszertan
2. A könyvtári hálózat
3. A könyvtárhasználók

(Forrás: <https://ki.oszk.hu/informacioszolgalatas/konyvtari-trendjelentések> 2022.04.14.)

Egy véget nem érő tanulási folyamat – Összefoglaló az Országos Széchényi Könyvtár Webarchiválási Osztályának 2021. évi tevékenységéről

DRÓTOS László

Bevezetés

Harmadik alkalommal számolunk be a *Könyvtári Figyelő*ben az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) háromfős webarchiváló csoportjának munkájáról és az elmúlt évben szerzett új tapasztalatokról, hiszen az internetes tartalmak lementése, hosszú távon megtekinthető állapotban való tartása és a sok terabájnyi anyag kutathatóvá tétele egy véget nem érő tanulási folyamat. Az online világ változékonysága, a divattossá váló, majd eltűnő fájlformátumok, műfajok, szolgáltatások és platformok miatt a kidolgozott és bejáratott archiválási munkafolyamatokat időről időre újra kell tervezni, a korábban jól bevált letöltő és megjelenítő szoftverek helyett újakat kell kifejleszteni, megtanulni és beépíteni az üzemszerű működésbe. 2021 – az azt megelőző év nagy részéhez hasonlóan – nem volt egyszerű munkaszervezési szempontból.

A járvány miatt a kommunikáció nagyrészt elektronikus levelek, üzenetküldések és videóhívások formájában zajlott, a konferenciákat és workshopokat felváltották a webináriumok, a tanfolyamokat pedig a távoktatás. A Webarchiválási Osztály két belső levelezőlistáján tavaly közel 2500 e-mail ment át, és legalább ugyanennyi volt a közvetlen levélváltás külső partnerekkel vagy más OSZK-s kollégákkal. Szerencsére a feladat jellege miatt a távmunka nem csökkentette a hatékonyságot, és több területen előbbre is tudtunk lépni, de például a szakmai rendezvényeken szokásos személyes beszélgetések elmaradása vagy az online oktatás miatt a gyakorlati ismeretek átadásának ellehetetlenülése a tudásmegosztást eléggé megnehezítette. Ezért is kezdtük el áprilisban a honlapunkon és a MIA-L levelezőlistán közzétett havi „hírlevél” formájában összefoglalni egyrészt az OSZK webarchívumával kapcsolatos fejleménye-

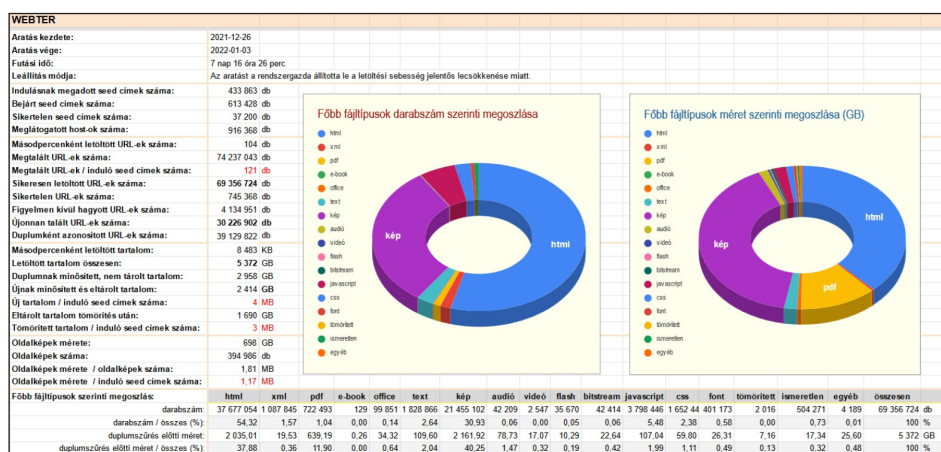
ket, másrészt azokat az új ismereteket, amelyeket a különféle archiváló technológiák tesztelése közben és a külföldi projektekről szóló beszámolók alapján szereztünk.¹ Az alábbiakban a 2021-es év eredményei és eseményei közül a legfontosabbakat emeltem ki, négy terület szerint csoportosítva.

Archívum

Az archívum publikus része² az év során több mint 80 webhellyel bővült, főként állami vagy önkormányzati támogatással működő intézmények honlapjaival, mert ezek nyilvános szolgáltatásához – a Kormány 626/2020. (XII. 22.) számú rendelete 6. § (3) pontja alapján – 2021 januárjától már nem kell egyedi szerződéseket kötnünk.³ Azoknál a webhelyeknél, amelyek nem tartoznak ebbe a kategóriába, és amelyeknél a korábban kötött szerződések 2021 végéig szóltak, elkezdtük a szerződések megújítását határozatlan időtartamra. Bár az ajánló úrlapon⁴ keresztül kevés javaslat érkezett, viszont több honlap, blog és

fórum gazdája közvetlenül keresett meg bennünket azzal, hogy archiváljuk a szolgáltatását. Öröndetes, hogy lassan kezd elterjedni, hogy a nemzeti könyvtár foglalkozik ezzel, és kezd tudatosulni az emberekben, hogy a sok munkával, évek alatt felépített webhelyeket érdemes a jövő nemzedékei számára is megőrizni, és felvenni velünk a kapcsolatot. Ha a szolgáltatás gazdájával együtt tudunk működni, akkor általában sokkal jobb minőségű mentés készíthető, szükség esetén bevonva mindkét oldalon a helyi informatikusokat is.

Az OSZK saját online tartalomszolgáltatásai közül 46 újabbat mentettünk le,⁵ és 85 tétellel gyarapodott a szintén nyilvános *Rákóczi archívum*⁶ is – ennek fele webes tartalom, a másik része pedig digitális könyv. A gyűjtemény nem publikus részét tartalmazó szerveren a 2020. évi 50-hez képest tavaly 63 nagy aratást futtattunk, és az előző évi 236,6 millió helyett 2021-ben 359,9 millió URL-címről töltöttünk le fájlokat, amiből 171,1 millió volt a korábban még nem mentett vagy időközben megváltozott cím (1. ábra).

1. ábra

A tematikus részgyűjtemények és az e-periodikák 2021-es aratásainak összesített adatai

Három új tematikus gyűjteményt alakítottunk ki (idegenforgalom és turizmus, történelem és helytörténet, természet- és műszaki tudományok), így összességében több mint 44 ezer, témák szerint válogatott webcímünk van (ez a szám 2020 végén 35,2 ezer volt). Az elektronikus periodikák weboldalait nyilvántartó címlistánk már több mint 6400 tételtől áll, ebből kb. 1200 db a tavalyi felvételű webcím. Az új kiadványokról az OSZK-ban működő Magyar ISSN Nemzeti Központ, valamint az Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis (EPA) rendszereiből érkező automatikus levelekből értesülünk. Az EPA

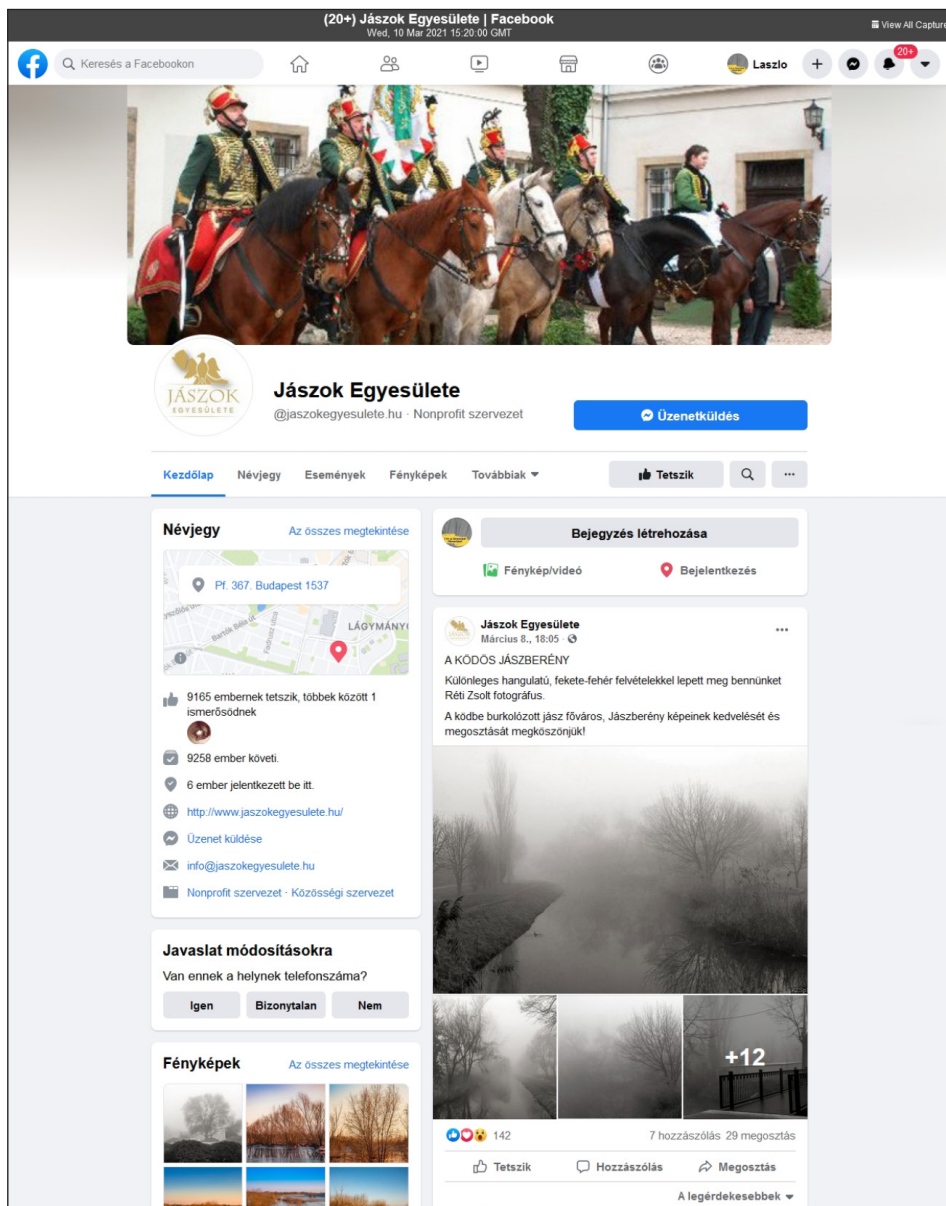
és a webarchívum nyilvántartásai azonosítók alapján kapcsolódnak össze, és a két gyűjtemény jól kiegészíti egymást: előbbiben kiadványszámok szintjén történik az archiválás és a feldolgozás, utóbbiban pedig ezek eredeti szolgáltatási felületét is igyekszünk megőrizni, illetve le tudunk menteni olyan online kiadványokat is, amelyek nem tagolódnak számokra. A koronavírus-járvány híreinek 2020 eleje óta futó gyűjtése mellett négy további eseményalapú archiválást indítottunk (*Nyári olimpia 2020 [2021]*, *Foci EB 2021*, *Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus 2020 [2021]*, *Országgyűlési választás 2022*). Napi

👁 EGY VÉGET NEM ÉRŐ TANULÁSI FOLYAMAT ... 👁

szinten mentettük továbbá 18 hírportál címlapját és az azokról elérhető híreket.

A közösségi média archiválására csak alkalmilag jutott idő, mert ez nagyon élőmunka-igényes folyamat. A Facebook esetében csupán az idővonalat mentjük,

és sokszor azt sem tudjuk egészen a fiók létrehozási dátumáig visszagörgetni. Tavaly főként hírportálok és egyéb periodikák, kormányzati és önkormányzati intézmények, politikai és civil szervezetek Facebook-oldalait archiváltuk egy-egy alkalommal (2. ábra).

2. ábra

Egy civil szervezett archivált Facebook-oldala a PyWb megjelenítőben

Az Instagramról júniusban töltöttünk le kb. 11 700 képet és rövid videót, húsz magyar hírportál fiokjából. Tavasszal elkezdünk kísérletezni a Twitter-csatornák mentésével is, mert bár ez a platform

Magyarországon még kevésbé népszerű, de a Facebook helyett egyre többen választják ezt a felületet hír- és információmegosztásra. Első lépésben közgyűjtemények, kulturális intézmények, kiadók,

egyházak, civil szervezetek és médiacégek üzeneteit töltöttük le. Jelenleg 2485 Facebook- és 745 Instagram-oldalról, valamint 1003 Twitter-csatornáról van egy-két mentésünk.

Nemzeti webtér szintű aratást a kormányrendelet előírása szerint két alkalommal, júliusban és december végén végeztünk, közel 450 ezer domén- és aldoméncímről indítva a *Heritrix* szoftvert, amely 3,1, illetve 2,4 terabájtnyi webtartalmat archivált.⁷ A kiindulásként használt címlistát a 2020 decemberi 251 ezerhez képest úgy tudtuk lényegesen megnövelni, hogy az előző években lementett weboldalakból kigyűjtöttük a .hu végű URL-ekre mutató linkeket, majd ezeket duplumszűrés és többféle, részben emberi munkával elvégzett tisztítási művelet után hozzáadtuk a korábbi webtér-nyilvántartásunkhoz. A tavalyi év egyik fejlesztése volt az is, hogy az URL-címek mellé lekérdeztük ezek *title* metaadatát is (vagyis azt a nevet, amit a webhely gazdája adott az oldalnak), és mindkét adatot kereshetővé tettük.⁸ Mindent egybevéve a zárt archívum mérete több mint 12 terabájttal nőtt 2021-ben. Az aratások során

oldalképek is készülnek a webhelyek kezdőlapjáról. Ilyenből tavaly közel 1 millió jött létre, 1,8 terabájt összméretben.

Technológia

A megnövekedett archiválási feladatok miatt 2021 augusztusában szükségessé vált a meglevő három mellé egy újabb virtuális szerver üzembe állítása a Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökség (KIFÜ) által biztosított felhőben, melyen kizárólag a *Heritrix* aratószoftver fut, hogy ne lassítsa az egyéb munkafolyamatokat. Több hónapos munkával októberre tudtuk csak leindexelni és kereshetővé tenni a *SolrWayback* rendszerrel a nem nyilvános archívumban levő csaknem egymilliárd fájl teljes szövegét. A keresés sebessége elég lassú, de reméljük, hogy ha sikerül winchesterekről SSD meghajtókra átköltöztetni az indexfájlokat, akkor lényegesen javul majd a válaszütem. Ennek a jelenleg még zárt archívumnak elkészítettük és teszteltettük a szolgáltatási felületét (3. ábra).

OSZK Webarchívum
(nem nyilvános gyűjtemény)

Az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben indult az a webarchiválási projekt, melynek eredményeként létrejött egy – elsősorban a technológia demonstrálására szolgáló – nyilvános gyűjtemény, valamint az előbbinél egy jóval nagyobb zárt archívum. A projekt honlapja és a nyilvános szolgáltatás a <https://webarchivum.oszk.hu> címen található, a zárt állomány pedig a <http://webharvest.oszk.hu> oldalon kereshető és böngészhető a webhely neve vagy URL címe szerint az alábbi űrlappal. A találati listából megnyitható az aratások során készült oldalképek nézegetője, valamint az OSZK webarchívumában található mentett anyag kitétele megjelenítője: az OWB (Open Wayback) egy régebbi, áttekinthetőbb naplárnézeti szoftver, a PyWb (Python Wayback) pedig egy modern, kis méretű felületet használó eszköz. Előfordulhat, hogy egy archivált weboldal jobb minőségben jelenik meg az egyikben, mint a másikban. A két megjelenítő közötti váltás elérhető a <http://webharvest.oszk.hu/owb/wayback/> és a <http://webharvest.oszk.hu/pywb/> címen.

Van még egy külön gyűjtemény csak a Facebook oldalakról: <http://webharvest.oszk.hu/facebook/> és egy másik a naponta archivált hírportálokról, amely teljes szöveggel is kereshető a *SolrWayback* programmal: <https://haroldak.webharvest.oszk.hu/solrwayback/>. Ugyancsak külön SolrWayback kereső használható a *koronavirus járvány* témájú részgyűjteményhez: <https://koronavirus.webharvest.oszk.hu/solrwayback/> és van egy a teljes archívumhoz is, de ez jelenleg eléggé lassú (különösen akkor, ha a duplumok kiszűrése céljából a GROUPED SEARCH opciót is bekapcsoljuk): <https://webharvest.oszk.hu/solrwayback/>.

A nyilvános és zárt archívumot alkotó részgyűjtemények, a különféle típusú aratások címlistái a <https://webarchivum.oszk.hu/webarchivum/bongesztes/> oldalon böngészhetők.

Részgyűjtemény kereső

Ezzel az űrlappal a zárt archívum tematikus és műfaji részgyűjteményeiben levő webhelyek nevében és/vagy URL címében lehet keresni. Ha mindkét mezőt kitöltjük, akkor csak olyan találatok jelennek meg, amelyekre mindkét feltétel teljesül. Mivel többféle cím- és névvariáció is előfordulhat, ezért az URL cím esetében a "http://" előtagot, illetve a "www." aldoménnevet és az esetleges "index.html" vagy "index.php" stb. fájlnevet ne írjuk be, sőt általában a ".hu" országdomén is felesleges. (Tehát például a "https://www.mek.oszk.hu/index.phtml" helyett elég csak erre rákeresni: "mek.oszk") Ha pedig névre keresünk, akkor egy-két jellemző, egymás mellett szót kell megadni (pl. "elektronikus könyvtár"). Ez a kereső automatikus szótövezést használ, így a ragozott alakokat is megtalálja (pl. "Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület").

A találati listában a vastag betűs sor a webhely neve, alatta pedig a központi és az esetleges alternatív URL címe látható (ha ez utóbbiból több is van, akkor csak az első). A következő sorban a szögletes zárójelben levő kód a részgyűjtemény rövid neve (a rövidítések feloldása itt található). A kereső zárójelben levő dátum pedig a részgyűjtemény utolsó aratásának időpontja. Ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy magát a webhelyet is akkor archiváltuk legutóbb, mert ha ezen dátum után került bele a nyilvántartásunkba, akkor még nem készült róla mentés (bár webtér szintű aratásokba esetleg bekerülhetett). A találatok közt az aktuálisan aratott címlistában szereplő webhelyek mellett nem aratott, vagy már nem aratott tételek is megjelenhetnek. Előbbieket csak nyilvántartjuk, de valamilyen ok miatt nem mentjük (pl. extrém nagyok, vagy robottal nem bejárhatók, vagy más részgyűjtemény keretében archiváljuk). Utóbbiak pedig általában azért kapnak megszünt státuszt, mert már eltűnt az illető webhely az internetről. Előfordulhat az is, hogy ugyanaz a webhely többször is megjelenik a listában, mert interdiszciplináris jellege miatt több helyen is nyilvántartjuk.

Webhely nevének részlete:

Webhely URL címének részlete:

Webtér szintű kereső

Ezzel az űrlappal a zárt archívumban található webtér szintű aratásba bekerült webhelyek saját, a legtöbb esetben automatikusan begyűjtött *title* adataiban és/vagy URL címében lehet keresni. A kereső működése megegyezik a Részgyűjtemény keresőjével, de mivel az adatok összegyűjtése nagyrészt automatikus módszerekkel történt, ezért ez az adatbázis nagyon "szemetes", sok benne a már nem működő URL, a duplum, a hiányos vagy semmitmondó név.

Webhely nevének részlete:

Webhely URL címének részlete:

3. ábra

A webarchívum nyilvánosan nem elérhető részének keresőfelülete

Az OSZK dolgozói egy védett terminálszerveren át már hozzá tudnak férni ehhez a gyűjteményrészhez, és várhatóan rövidesen az olvasók számára is elérhető lesz.

Az év során a már üzemszerűen használtak mellett tucatnyi további archiváló szoftvert teszteltünk *Windows* és virtuális gépen futó *Linux* alatt, amely szoftverek speciális részfeladatokra használhatók. Ilyen például az *ArchiveBox*,⁹ amely különböző eszközöket integrál egy közös kezelőfelület alá, és különböző formátumokba lehet vele weboldalakat elmenteni (*WARC* konténer, egyetlen *HTML* állomány, különálló fájlokat tartalmazó mappák, *PNG* kép, *PDF* dokumentum, *JSON* szövegfájl). Egy másik érdekes rendszer az önkéntesekből álló *Archive Team* által kifejlesztett *Warrior*,¹⁰ amely egy virtuális gépen fut, és a megszűnés előtt álló vagy más okból veszélyeztetett webes szolgáltatások közösségi archiválásába tudunk általa bekapcsolódni. A *Webrecorder* projekt keretében készülő *ArchiveWeb.page*¹¹ programot és böngészőkiegészítőt már mi is elkezdtük használni a webkettes tartalmak mentésére, mivel ez a *Chrome* segítségével előbb betölti és végiggörgeti az oldalt, végrehajtja a benne levő szkripteket, elindítja a beágyazott videókat, majd az összes fájlt elmenti egy *WARC* konténerbe, így az archív példány sokkal jobban hasonlít az eredetire, mint a *Heritrix*szel mentett. Hátránya, hogy a linkeket nem követi automatikusan, így valakinek végig kell kattintgatnia a letöltendő oldalakat. Hasonló elven működik a szintén ennek a projektnek a részeként fejlesztett *Browsertrix Crawler*,¹² de ebben, ahogy a neve is mutatja, már van egy robot komponens is, amely a konfigurációs fájlban megadott szabályok szerint végigmegy a lementett fájlokban talált linkeken, így akár teljes webhelyek is archiválhatók vele. Bár tömeges aratásokra nem jó, mert a böngészőn keresztül való mentés nagyon lassú folyamat, de még így is gyorsabb, mint az általunk a napi hírek archiválásához jelenleg futtatott *Brozzler*,¹³ úgyhogy tervezzük az erre való átállást az idei év folyamán.

Telepítettük továbbá az egyedi webhelyek mentésére használt *Web Curator Tool*¹⁴ keretrendszer májusban megjelent 3.0-s változatát, de technikai problémákba ütköztünk, és ez egyelőre nehezíti a nyilvános archívum bővítését is. Sikertült viszont beüzemelni és magyar nyelvre fordítani a *PyWb* megjelenítő eszköz legfrissebb verzióját, így most már ez működik a zárt és a nyilvános archívumban is.¹⁵

A tesztelt sokféle szoftver közül érdemes még megemlíteni a *scraper* programokat (pl. *DEiXto*,¹⁶

TAGS,¹⁷ *Octoparse*,¹⁸ *Web Scraper*,¹⁹ *Screaming Frog*²⁰). Ezek nem teljes weblapok vagy webhelyek letöltésére valók, hanem a felhasználó által megadott elemek kigyűjtésére az oldalakból. Ezek az elemek lehetnek szövegrészek, képek és egyéb beágyazott médiafájlok, linkek, metaadatok stb. Elsősorban kutatási, adatbányászati célokra használják ezeket a szoftvereket, de egy webarchívum számára is hasznosak lehetnek, mert vannak köztük olyanok, amelyek a közösségi platformok programozható csatolóján (az *API*-n) keresztül tudnak letölteni fájlokat és adatokat. Így ha nem fontos az amúgy is nehezen archiválható és reprodukálható felhasználói felület megőrzése a *Facebook*, az *Instagram*, a *Twitter*, a *YouTube* és társaik esetében, akkor ezeknek a *scraper* programoknak a segítségével a lényegi tartalom kinyerhető és eltárolható.

Ismeretterjesztés

Amikor 2017-ben elkezdtünk foglalkozni az OSZK-ban a webarchiválással, húsz évnyi megtanulnivalónk volt azokhoz a külföldi könyvtáros és informatikus kollégákhoz képest, akik már a kilencvenes évek második fele óta dolgoznak ezen a területen. Annak érdekében, hogy minél gyorsabban csökkenteni tudjuk a lemaradást, a „csinálva tanulás” mellett döntöttünk, vagyis azonnal megpróbáltunk minden megszerzett ismeretet átültetni a gyakorlatba. A projekt indulása után nem sokkal ezt a *learning by doing* hozzáállást kiegészítette a *learning by teaching*, azaz a „tanítva tanulás” módszere is. A Könyvtári Intézet segítségével évente többször is meghirdetünk egy akkreditált továbbképzési tanfolyamot *Az internet archiválása mint közgyűjteményi feladat* címmel.²¹ A tanfolyami anyag naprakészen tartása, a résztvevők eltérő intézményi háttere és tudásszintje rákényszerít bennünket arra, hogy a napi munkához szükségesnél mélyebben és szélesebb körben is beleássuk magunkat az internetes tartalmak megőrzésének és kutathatóvá tételének egyes részterületeibe. 2021-ben tavasszal és ősszel két-két alkalommal tartottuk meg ezt a négy napos tanfolyamunkat, a pandémia miatt online formában. A távoktatás előnye, hogy így többen tudtak a képzésen részt venni, hátránya viszont, hogy a gyakorlati feladatok közös megoldására nem volt mód. Már jóval száz fölött van azoknak a könyvtárosoknak, informatikusoknak, múzeumi és egyetemi szakembereknek a száma, akik elvégezték ezt a tanfolyamot, és mivel az érdeklődés továbbra sem csökken, ebből arra következtethetünk, hogy egyre több hazai intézményben kezdenek el legalább a tervezés szintjén

foglalkozni vagy akár kísérletezni is a digitálisan születő webtartalmak archiválásával.

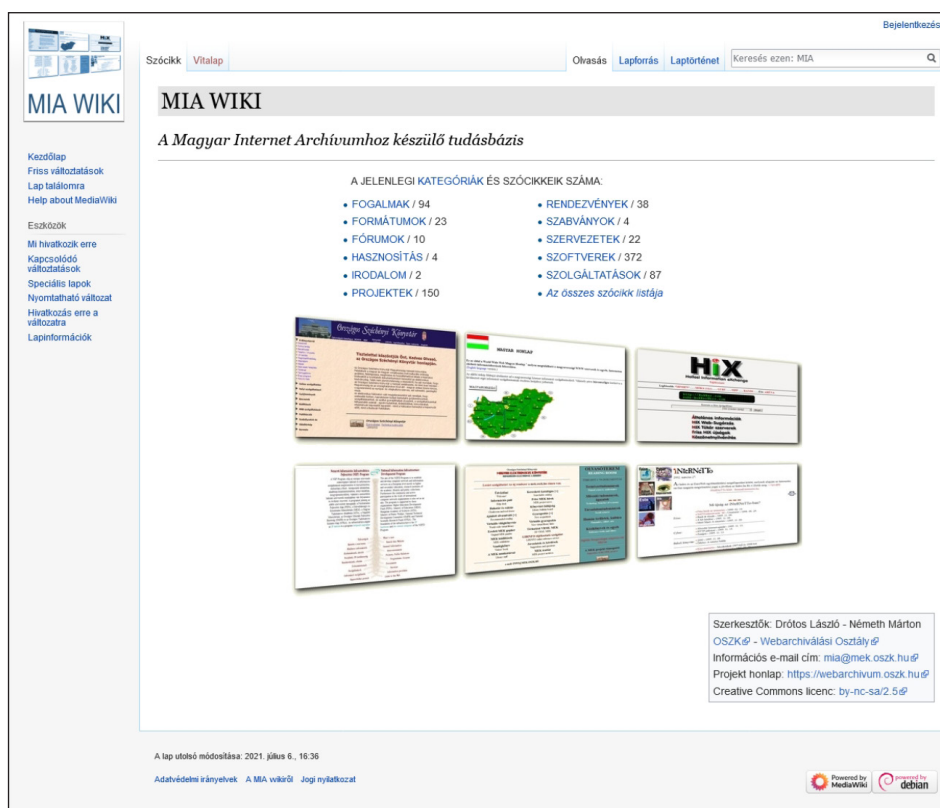
Az egyetemi oktatásba való beépülésnek is vannak már jelei. Az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének *Információforrások 2.* kurzusán Németh Márton webkönyvtáros kollégánk tavasszal egy bevezető jellegű vendéglőadást tartott a témáról, továbbá egy ELTE-s hallgató nálunk végezte el a nyári szakmai gyakorlatát. Megszületett az első magyar nyelvű disszertáció is erről a szakterületről, melyet szintén Németh Márton készített a Debreceni Egyetem Informatikai Tudományok Doktori Iskolájának hallgatójaként, és védett meg *summa cum laude* minősítéssel október 15-én. A dolgozat címe: *A webarchiválás elméletének és gyakorlatának alapelemei* (nyilvánosan elérhető az egyetem repozitóriumában²²).

Kollégáimmal együtt 2021-ben öt tanulmányt publikáltunk hazai szaklapokban, egyet pedig egy angol nyelvű szlovákiai folyóiratban, és további cikkeink

vannak megjelenés alatt. Írtunk továbbá egy fejezetet a webarchiválás módszertanáról a *Fehér Könyv* most készülő 2. kiadásába, mely korábban csak a közgyűteményi digitalizálással foglalkozott.

2021. november 23–24-én ötödik alkalommal szerveztük meg a „404 Not Found – Ki őrzi meg az internetet?” című konferenciát és workshopot, az előző évihez hasonlóan Teams-en, de ezúttal két napra bontva. Az első napon a környező országok webarchívumai mutatkoztak be, a másodikon pedig magyar előadások hangzottak el²³ – ezeket a lapban további írások foglalják össze. A saját rendezvényünkkel együtt 2021-ben 5 hazai és 10 külföldi (többségében online) szakmai eseményen vettünk részt, és 7 magyar és 4 angol nyelvű előadást tartottunk.²⁴

A nyár folyamán 217 új címmel bővítettük a webarchívum honlapján található szakirodalmi bibliográfiát²⁵ és 136 szócikkkel a wikit,²⁶ így már mindkettő több mint 700 tételből áll (4. ábra).

4. ábra

Az internetes tartalmak archiválásával foglalkozó wiki kezdőlapja

Szintén nyáron került fel a honlapunkra egy középis-kolásoknak szánt oktatási segédlet vázlata *Mentsük le*

az internetet! – Internetes tartalmak megőrzése intézményi és személyes archiválással címmel.²⁷

Kapcsolatok

Májustól elkezdtük felvenni a kapcsolatot a megyei könyvtárakkal, hogy bevonjuk őket bizonyos munkafázisokba, segítve ezzel egyrészt a nemzeti szintű webarchívum építését, másrészt pedig a helyi digitális gyűjtemények webtartalmakkal való kibővítését. Az együttműködést az egyedi digitális dokumentumok (könyvek, időszaki kiadványok, képi dokumentumok) körére is szeretnénk kiterjeszteni, melyek a 2022-ben megújuló *Magyar Elektronikus Könyvtár* és a másik két kapcsolódó szolgáltatás, az *Elektronikus Periodika Archivum* és *Adatbázis*, illetve a *Digitális Képtár* állományát gazdagíthatják majd. A megkeresésre pozitívan reagáló intézmények közül augusztus óta 11-gyel tartottunk megbeszélést legalább egy alkalommal az együttműködés részleteiről, és 9 megyénél már le is válogattunk egy-egy címlistát a nyilvántartásunkból, amely a leendő regionális gyűjtemény kiindulópontja lehet. December elején a székesfehérvári Vörösmarty Mihály Könyvtár munkatársaival pedig már egy konkrét feladatról egyeztetettünk. A könyvtár a 2022-es *Aranybulla Emlékév*hez kapcsolódva létre kíván hozni egy digitalizált és digitálisan született dokumentumokból, köztük archivált weboldalakból álló gyűjteményt, amihez az OSZK részéről módszertani és technikai segítséget tudunk biztosítani. Ugyancsak egy esetleges közös

projektet előkészítő megbeszélésekre került sor tavaly több alkalommal is az ELTE BTK Digitális Bölcsészeti Tanszékének munkatársaival a webarchívum kutatási célú hasznosításáról.

Nemzetközi téren aktívan részt vettünk az *International Internet Preservation Consortium* szervezet munkájában és webinariumain, valamint a *WARCnet* kutatási projektben. A *404 Not Found* konferencián kezdeményeztünk egy közép-európai együttműködést *Central European Web Archives* néven, illetve ennek részeként egy közös portált és keresőt. Ennek a projektnek a részletes kidolgozása és koordinálása 2022 egyik fontos feladata lesz.

December végén a felek aláírták a szerződést az OSZK és az Internet Archive között, melynek értelmében az amerikai archívum kialakít egy keresőfelületet a nála található, 1996 óta gyűjtött magyar webtartalomhoz, valamint átadja az általa aratott *.hu* domének listáját. Ennek az új keresőportálnak a beépítése a nemzeti könyvtár szolgáltatásai közé szintén kiemelt cél az idei évre.

E cikk írásakor még csak néhány nap telt el a 2022-es évből, de máris elkezdett szépen megtelni a Webarchiválási Osztály új feladatait nyilvántartó táblázat, úgyhogy minden esély megvan rá, hogy jövőre is lesz miről beszámolnunk a téma iránt érdeklődőknek.

Irodalmi hivatkozások

1. Az OSZK Webarchívum honlapja. Havi hírosszefoglalók aloldal [online]. Feltöltve: 2021. 05. 26. Budapest: OSZK Webarchívum, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/havi-hirosszefoglalok/> [Megtekintve: 2022.01.17.]
2. Az OSZK Webarchívum honlapja. Demó archívum aloldal [online]. Budapest: OSZK Webarchívum, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/webarchivum/reszgyujtemenyek-szerint/demo-kezdolap/> [Megtekintve: 2022.01.17.]
3. 626/2020. (XII. 22.) Korm. rendelet a webarchiválás részletes szabályairól. == Hatályos jogszabályok gyűjteménye [online]. Budapest: Wolters Kluwer, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2000626.kor> [Megtekintve: 2022.01.17.]
4. OSZK Webarchívum, összeáll. Webhelyarchiválási javaslat [online]. Budapest: OSZK Webarchívum, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://forms.office.com/r/Cz3GsHSQEd> [Megtekintve: 2022.01.17.]
5. Az OSZK Webarchívum honlapja. OSZK-s webhelyek archívuma aloldal [online]. Budapest: OSZK Webarchívum, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/webarchivum/reszgyujtemenyek-szerint/oszk-s-archivum-kezdolap/> [Megtekintve: 2022.01.17.]
6. Az OSZK Webarchívum honlapja. Rákóczi webarchívum aloldal [online]. Budapest: OSZK Webarchívum, cop. 2022. Hozzáférhető: <http://rakoczi2019.webarchivum.oszk.hu/> [Megtekintve: 2022.01.17.]
7. Az OSZK Webarchívum honlapja. Webtér szintű aratások aloldal [online]. Budapest: OSZK Webarchívum, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/webarchivum/statisztikai-adatok/webter-szintu-aratasok/> [Megtekintve: 2022.01.17.]
8. Az OSZK Webarchívum honlapja. Keresés a webtér címlistában aloldal [online]. Budapest: OSZK Webarchívum, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/keresesa-webter-cimlistaban/> [Megtekintve: 2022.01.17.]
9. ArchiveBox [számítógépes szoftver]. GitHub Inc., cop. 2022. Hozzáférhető: <https://archivebox.io> [Megtekintve: 2022.01.17.]
10. ArchiveTeam Warrior. == ArchiveTeam [online], 2009–. A lap utolsó módosítása: 2022. 01.14. Hozzáférhető: <https://wiki.archive.teamwarrior.net/>

- archiveteam.org/index.php/ArchiveTeam_Warrior [Megtekintve: 2022.01.17.]
11. Archiveweb.page [számítógépes szoftver]. GitHub Inc., cop. 2022. Hozzáférhető: <https://archiveweb.page> [Megtekintve: 2022.01.17.]
12. Webrecorder/browsertrix-crawler [számítógépes szoftver]. GitHub Inc., cop. 2022. Hozzáférhető: <https://github.com/webrecorder/browsertrix-crawler> [Megtekintve: 2022.01.17.]
13. Internetarchive / brozzler [számítógépes szoftver]. GitHub Inc., cop. 2022. Hozzáférhető: <https://github.com/internetarchive/brozzler> [Megtekintve: 2022.01.17.]
14. WebCuratorTool / webcurator [számítógépes szoftver]. GitHub Inc., cop. 2022. Hozzáférhető: <https://github.com/WebCuratorTool/webcurator/> [Megtekintve: 2022.01.17.]
15. Pywb részgyűjtemény keresőoldala [online]. == Az OSZK webadmin felülete. Hozzáférhető: <http://webadmin.oszk.hu/pywb/> [Megtekintve: 2022.01.17.]
16. DEiXTo [számítógépes szoftver]. ΔEiXTo, cop. 2007–2022. Hozzáférhető: <https://deixto.com> [Megtekintve: 2022.01.17.]
17. A TAGS – Twitter Archiving Google Sheet honlapja [online]. TAGS, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://tags.hawksey.info> [Megtekintve: 2022.01.17.]
18. Az Octoparse honlapja [online]. Octopus Data Inc., cop. 2021. Hozzáférhető: <https://www.octoparse.com> [Megtekintve: 2022.01.17.]
19. A WebScraper honlapja [online]. Riga: Web Scraper, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://webscraper.io> [Megtekintve: 2022.01.17.]
20. A Screamingfrog honlapja [online]. Henley-on-Thames: Screaming Frog Ltd., cop. 2022. Hozzáférhető: <https://www.screamingfrog.co.uk/seo-spider/> [Megtekintve: 2022.01.17.]
21. Az internet archiválása mint közgyűjteményi feladat [online]. == A Könyvtári Intézet honlapja. Képzés oldal [online]. Budapest: Könyvtári Intézet, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://ki.oszk.hu/tanfolyamok/az-internet-archivalasa-mint-kozgyujtemenyi-feladat> [Megtekintve: 2022.01.17.]
22. NÉMETH Márton. A webarchiválás elméletének és gyakorlatának alapelemei: A szervezett keretek között zajló webarchiválás kezdetei Magyarországon: Doktori (PhD) értekezés [online]. Debrecen: Debreceni Egyetem Természettudományi és Informatikai Doktori Tanács Informatikai Tudományok Doktori Iskola, 2021.== Debreceni Egyetem elektronikus Archivum. PhD dolgozatok: Informatikai Tudományok Doktori Iskola oldal. Hozzáférhető: <https://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/310638> [Megtekintve: 2022.01.17.]
23. Az OSZK Webarchívum honlapja. "404 Not Found" workshop – 2021. november 23–24. oldal [online]. Budapest: OSZK Webarchívum, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/szakembereknek/404-not-found-workshop/404-not-found-workshop-2021-november-23-24/> [Megtekintve: 2022.01.17.]
24. Az OSZK Webarchívum honlapja. Előadások, prezentációk, publikációk oldal [online]. Budapest: OSZK Webarchívum, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/a-projektrol/eloadasok-prezentaciok-publikaciok/#2> [Megtekintve: 2022.01.17.]
25. Az OSZK Webarchívum honlapja. Szakirodalmi bibliográfia oldal [online]. Budapest: OSZK Webarchívum, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/szakembereknek/szakirodalmi-bibliografia/> [Megtekintve: 2022.01.17.]
26. Az OSZK Webarchívum honlapja. MIA wiki oldal [online]. Budapest: OSZK Webarchívum, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/mediawiki/> [Megtekintve: 2022.01.17.]
27. DRÓTOS László, szerk. Mentsük le az internetet! Internetes tartalmak megőrzése intézményi és személyes archiválással: E-learning tananyag vázlata [online]. Frissítés dátuma: 2021. 07. 08. == Az OSZK Webarchívum honlapja [online]. Budapest: OSZK Webarchívum, cop. 2022. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/szakembereknek/tanfolyam-es-e-learning/mentsuk-le-az-internetet/>

Felhasznált irodalom

- „404 Not Found – Ki őrzi meg az internetet?” workshop [online]. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2021. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/404-not-found-workshop-2021-november-23-24/> [Megtekintve: 2022.01.17.]
- DRÓTOS László. Az OSZK webarchívumának újdonságai. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 30. = 66. (2020) 1., p. 67–73. ISSN 0023-3773 Hozzáférhető: <http://ojs.elte.hu/kf/article/view/1065> [Megtekintve: 2022.01.17.]
- DRÓTOS László. Az OSZK webarchívumának 2020-as újdonságai. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 31. = 67. (2021) 1., p. 31–38. ISSN 0023-3773 Hozzáférhető: <http://ojs.elte.hu/kf/article/view/2296> [Megtekintve: 2022.01.17.]
- DRÓTOS László. Az idő fogságában: Ki őrzi meg a közösségi médiát? == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 68. (2021) 7., p. 428–439. ISSN 1586-2984 Hozzáférhető: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/13062> [Megtekintve: 2022.01.17.]
- NÉMETH Márton – DRÓTOS László. A webarchiválás oktatásának nemzetközi keretei és hazai tapasztalatai. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 31. = 67. (2021) 3., p. 405–412. ISSN 0023-3773 Hozzáférhető: <http://ojs.elte.hu/kf/article/view/2954> [Megtekintve: 2022.01.17.]
- VISKY Ákos László. Együttműködési lehetőségek a webarchiválás területén. Könyvtári Figyelő, Ú.f. 31. = 67. (2021) 1., p. 39–45. ISSN 0023-3773 Hozzáférhető: <http://ojs.elte.hu/kf/article/view/2297> [Megtekintve: 2022.01.17.]

(Beérkezett: 2022. január 17.)

Közép-európai webarchiválási körkép 2021

NÉMETH Márton

Bevezetés

A 2021. november 23–24-én megrendezett „404 Not Found – Ki őrzi meg az internetet?” című konferencia és workshop első alkalommal bővült kétnapos online rendezvénné, mivel meghívtuk a környező országok közgyűjteményi webarchiválással foglalkozó szakértőit is, alapot teremtve egy jövőbeni együttműködés számára.

Az első napon a cseh, horvát, osztrák, szlovák és szlovén webarchívumok munkatársai mutatták be gyűjteményeiket, hosszú távú munkafolyamataikat, tevékenységeiket, illetve a rendelkezésükre álló technológiai eszköztárat, a Lengyel Állami Levéltár pedig a webarchiválást érintő terveit ismertette. Ezt követő-

en mintegy egyórás kerekasztal-beszélgetésre került sor a jövőbeni együttműködés lehetséges területeiről. Az alábbiakban bemutatjuk az egyes országokban zajló webarchiválási tevékenységet az elhangzott előadások nyomán, majd áttekintjük, hogy a közös gondolkodás eredményeként milyen együttműködési irányokat vázoltak fel a résztvevők.

A hazai könyvtári szaksajtóban többször felmerült korábban az egyes közép-európai országok webarchiválási gyakorlata, ám ez a rendezvény kínál lehetőséget arra, hogy egységes tematikus keretek között, a legidősebb áttekintést nyújthassuk olvasóinknak.

A magyar webarchiválási eredményeket, törekvéseket külön cikkekben mutatjuk be a lapban.

* Valamennyi előadás prezentációja elérhető a rendezvény weboldalán: <https://webarchivum.oszk.hu/404-not-found-workshop-2021-november-23-24/>. A videófelvételek a Videotóriumban érhetők el: <https://videotorium.hu/hu/channels/5339/404-not-found-ki-orzi-meg-az-internetet-2021>. A magyar szolgáltatás honlapján a cikkben előkerülő fogalmakról kislexikon tájékoztat: https://webarchivum.oszk.hu/mediawiki/index.php/MIA_WIKI.

A Cseh Nemzeti Könyvtár webarchívuma

Alapvető információk

Prágában a Cseh Nemzeti Könyvtárban létrehozott webarchívum elsődleges feladata a – terület, nyelv, szerzőség vagy téma alapján – cseh vonatkozású webhelyek megőrzése a következő generációk számára. A webarchívum honlapja a <https://webarchiv.cz> címen érhető el. Jelenleg több mint 400 TB-nyi anyagot tartalmaz a gyűjteményük. Ennek gyarapításában és kezelésében négy webkurátor működik közre, az ő tevékenységüket egészítik ki a technikai támogatást nyújtó munkatársak. A webarchívum szakmai oldaláról Marie Haškovcová, a Webarchiválási Osztály vezetője, a technikai háttérrel pedig Zdenko Vozár, az informatikai részleg igazgatója adott áttekintést. A webarchiválással kapcsolatos első kísérletek a Cseh Nemzeti Könyvtár, a Morva Tartományi Könyvtár, illetve a brnói Masaryk Egyetem együttműködésében 2000-ben kezdődtek, az első weboldalak mentése 2001-re datálható. A nemzeti könyvtár keretei között zajló üzemszerű webarchiválási tevékenység 2005-ben indult el. 2007-ben csatlakoztak az internet archiválásban érdekelt intézményeket és piaci szereplőket összefogó *International Internet Preservation Consortium* (IIPC) tagjai közé. 2020-ban ünnepelték tehát a webarchívum 15 éves fennállását.

Jogi háttér

Archiválási, hosszú távú megőrzési célra mindenféle megkötés nélkül gyarapítható a gyűjtemény. A szerzői jogi szabályok miatt azonban csak azok a webhelyek tehetők hozzáférhetővé korlátozás nélkül, melyek *Creative Commons* licenccel bírnak, vagy ahol egyedi szerződést kötöttek a jogtulajdonossal. Ennek következtében sajnos csak a gyűjtemény 0,4%-a érhető el nyilvánosan, a teljes archívumhoz így csupán a könyvtár épületében lehet hozzáférni. További kihívást jelent, hogy a cseh kötelezpéldánytörvény nem tartalmaz a digitálisan született dokumentumokra vonatkozó rendelkezéseket. A legújabb európai uniós szerzői jogi irányelvet,¹ mely megkönnyítené a webarchívum kutatási célú felhasználását, még nem vezették be a cseh jogrendben. Ennek az új irányelvnek az érvényesülése a tudományos kutatási célú felhasználásnak tágabb teret adhat a jövőben.

Gyűjteményszervezési irányelvek, együttműködés, kutatástámogatás

A cseh webdomén (.cz) általános aratásához szükséges az ebbe a tartományba bejegyzett doméncímek listája, melyet a Cseh Internetszolgáltatók Tanácsa bocsát a könyvtár rendelkezésére. Az általános aratásra évi egy vagy két alkalommal kerül sor, mintegy 1,4 millió domén anyagát rögzítve minimális mélységben, pillanatfelvétel-szerűen.

A szelektív és eseményalapú gyűjtemények témáit a webkurátorok választják ki, illetve ők válogatják össze a nagy mélységben, tartalmilag minél teljesebb mértékben aratandó webhelyek listáját is. A válogatás alapja a kiemelt kulturális, tudományos, történeti jelentőségű webhelyek különböző témakörökbe szervezett feltárása. Bárki javasolhat a webarchívum honlapján elhelyezett űrlapon archiválásra méltónak tartott webhelycímeket. Kialakítottak egy olyan gyűjteményt is, ahol vezető közéleti személyiségek ajánlottak személyenként tíz, általuk fontosnak ítélt webhelyet archiválás céljából. A Cseh Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete a profiljába tartozó weboldalakról külön tematikus gyűjteményt épít a nemzeti könyvtár szakmai támogatásával. A szükséges jogi feltételek megteremtésével mintegy 5000, szelektíven mentett weboldal anyaga érhető el nyilvánosan.

Az eseményalapú aratások témáit egyrészt előre lehet tervezni a különféle kiemelt események, évfordulók miatt, másrészt rugalmasan alkalmazkodni kell az aktuális történésekhez. Természetesen, amennyiben egy kiemelt témában az IIPC nemzetközi gyűjtési tevékenységet is szervez (pl. nagy sportesemények vagy a Covid19-járvány kapcsán), akkor a címlisták bekerülnek a közös gyűjteménybe is. A Pozsonyi Egyetemi Könyvtárral is építenek partnerségben tematikus, illetve eseményalapú gyűjteményeket. A prágai Károly Egyetem emellett napi szintű archiválást is végez a kiemelt jelentőségű hírportálok anyagáról. A Cseh Nemzeti Könyvtár módszertani támogatást nyújt azon közintézmények, állami szervek számára, amelyek saját webarchívumot kívánnak kialakítani. A szelektíven mentett webhelyekről készülő rekordok bekerülnek a Cseh Nemzeti Bibliográfiába, ahol az abban meghatározott tematikus rend szerint rögzítik őket.

Külön kutatási projekt foglalkozik egy *alkalmazáscsomag és szolgáltatói felület* fejlesztésével, mely nagy mennyiségű adatok kinyerését teszi lehetővé a webarchívum gyűjteményéből, kutatási célú felhasználás

nálásra. Ebben a Cseh Nemzeti Könyvtár mellett a Nyugat-morvaországi Egyetem Alkalmazott Tudományok Kara, illetve a Cseh Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetének Kibernetikai Osztálya vesz részt.

Katalogizálás és bibliográfiai metaadatok

A nemzeti könyvtár az *Aleph* integrált könyvtári rendszert használja, melybe a bibliográfiai adatokat *MARC21* formátumban viszik be. 2015-től azonban a leíró jellegű metaadatokat már *RDA*-ban rögzítik, amihez külön útmutatót is készítettek a katalogizálást végző munkatársak számára. A weboldalak katalogizálását egy saját fejlesztésű, *WA-KAT* névre hallgató program segíti (<https://kat.webarchiv.cz/>), a leírásukhoz pedig külön ajánláscsomagot is készítettek (<https://webarchivcz.github.io/katalogizacni-manual>).

Szakmai kihívások

A nemzeti könyvtár egyik fontos feladata, hogy legalább az archivált webhelyekre vonatkozó leíró jellegű metaadatokat hozzáférhetővé tegye a nyilvánosság számára, olyan teljességben, amennyire csak szakmailag és jogilag lehetséges. Kiemelt kihívást jelent a közösségimédia-oldalak, illetve a dinamikus weboldalak mentése. Erre a célra a nemzetközi webarchiválási közösség által széleskörűen alkalmazott szoftvereket használják (*Webrecorder*, *ArchiveWeb*, *Page*, *Browsertrix*).

Fontos feladat a kutatói közösséggel való folyamatos kommunikáció biztosítása, az együttműködési lehetőségek elmélyítése. A webarchiváláshoz kötődő munkafolyamatok során a minőségbiztosítás kezelése, az automatizálás különféle újabb lehetőségeinek keresése, illetve a webarchívumokban tárolt személyes adatok megfelelő védelme szintén folyamatos kihívást támaszt.

Technikai háttér és fejlesztési tervek

Zdenko Vozár nagyon érzékletesen festette le azt a kihíváseggyüttest, amelyre a webarchiválás szakmai tervezésénél, illetve a kapcsolódó technikai háttér felállításánál tekintettel kell lenni. A szoftver- és hardverhátteret úgy kell kialakítani, hogy az archiválás megbízhatósága garantálható legyen. Figyelni kell a deduplikációs szabályok megfelelő finomhangolására az egyes archiválási feladatok beállításánál, és

ügylelni kell arra is, hogy az aratórobotok tevékenysége ne jelentsen aránytalan terhelést a webhelyeknél, különben ki lesz tiltva a robot. Optimalizálni kell a rendelkezésre álló személyi, technikai és anyagi erőforrásokat. Úgy kell megalkotni a feladatok modelljét, hogy minden tevékenységhez rendelkezésre álljon megfelelő személyi, technikai és anyagi háttér, még ha ez kényszerű szakmai és üzemeltetési kompromisszumok megkötéséhez is vezet. A Cseh Nemzeti Könyvtár webarchívumának éves gyarapodása 25–50 TB körül alakul, 2021. november elejéig a 23 TB-ot érték el. Ezt persze tovább lehet bontani a napi és havi tematikus, illetve eseményalapú aratásokra (melyek mindig duplumszűrővel zajlanak), illetve az évi 1–2 általános aratás adataira (itt deduplikáció nélküli, illetve deduplikáció futtatása utáni adatok is elérhetőek). A begyűjtött anyagokat tároló szerkezetet hierarchikus struktúrába szervezik. Az aratási környezet kialakításához szükséges virtualizáció *VmWare* segítségével történik. A rendelkezésre álló kapacitások függvényében alakítják különféle házi rendszabályokkal a hálózat általános működését, illetve határozzák meg az adott feladaton párhuzamosan dolgozó aratórobotok számát és paramétereit is. A szoftveres háttér áttekintésekor megemlítenéd a saját fejlesztésű, *Seeder* nevű nyílt forráskódú alkalmazás (<https://github.com/WebarchivCZ/Seeder>), mely a webkurátorok munkáját segíti a gyűjteményszervezés alakításában és az aratási szabályok megalkotásában. A *Seeder*-ből évente háromszor jelenik meg új verzió. A szelektíven gyűjtött anyagot a már említett *WA-KAT* segítségével katalogizálják. Egy külön szoftver szolgál az archivált anyag ellenőrzésére, illetve a hosszú távú megőrzési rendszerbe történő beszolgáltatáshoz szükséges metaadatok megadására. Jelenleg kísérletek zajlanak a webarchívumban tárolt nagy mennyiségű adat kutatási célú feldolgozására. Adatbányászati próbák is történnek szöveg, audio- és videoanyagok, linkek kinyerésére, a webhelyek kapcsolati hálójának vizsgálatára. A cél a különféle kutatási igényekhez illeszkedő adatkészletek előállítása. Ezzel összefüggő fejlesztési irány az adatkészletek vizsgálatára épülő tematikus tartalomelemzési modellek megalkotása, mégpedig a katalogizálási metaadatok felhasználásával, mesterséges intelligencia segítségével. Létre kívánnak hozni egy sokoldalú visszakereső felületet is, ahol facettaalapú szűrésre (aratások, aratási dátumok, tartalomtípusok, formátumok stb. szerint) nyílna lehetőség, és ahol saját szempontok szerint lehet majd gyűjteményeket építeni, illetve egyéni igények alapján adatszűrőket be-

állítani, tiltószavak listáját meghatározni. A visszakereső felület mellett *REST API* alkalmazásfejlesztési felületen keresztül is hozzáférést terveznek nyújtani a webarchívumhoz, ami lehetővé teszi például az IIPC által a webarchiválás kutatási célú használatának bemutatásához tervezett, *Jupyter Notebook*-alapú interaktív tananyagokhoz történő kapcsolódást is. Természetesen az *on-demand* adatexport szolgáltatást is biztosítani kívánják, *JSON* és *CSV* formátumokban, illetve *fulltext* tartalmak, kollokációk elérésével, hálózati elemzési adatok rendelkezésre bocsátásával. Kísérletek folynak továbbá egy új tárolási technológiai háttér fejlesztésére is, ahol az elsődleges cél a nagy mennyiségű adatok objektumalapú biztonságos tárolása, a jelenleginél gazdaságosabban üzemeltethető rendszerben.

Cseh konklúzió

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy a Cseh Nemzeti Könyvtárban a webarchiválási tevékenység immáron jelentős múltra tekint vissza, megfelelő személyi, anyagi és infrastrukturális háttérrel, magas színvonalon. Kimondottan értékesnek bizonyult a technológiai vonatkozásokat bemutató előadás és a fejlesztési tervek felvázolása. Az esetleges eredmények itthoni implementálása nagy reményekkel kecsegtethet a kutatási célú felhasználási lehetőségek új, magasabb szintre emelése érdekében.

A szlovák webarchívum hatéves útja

Alapvető információk

Szlovákiában a webarchiválás a Pozsonyi Egyetemi Könyvtár keretei között történik. Az első kísérletek 2005–2006-ban zajlottak egy webes kulturális örökséggel foglalkozó projekt során, melyben a könyvtár is szerepet vállalt. Akkoriban nem voltak meg a jogi, technikai és szervezeti keretei sem a webarchiválásnak, sem az online született digitális anyagok gyűjtésének. 2015-ben indult el – egy társadalmi-informatikai operatív program részeként, a *Digitális Erőforrások* nemzeti projekten belül – a webarchiválás és a digitálisan született anyagok begyűjtésére irányuló munka. Az alapvető technikai feltételeket 2015 végére teremtették meg, ekkor történtek az első kísérleti aratások is. A rendszerszerű webarchiválás mint önálló könyvtári tevékenység 2016-ban kezdődött. A *Digitális Erőforrások* projekt fenntartási periódusa 2021 novemberében zárult le, így a webarchiválás most már teljesen a könyvtá-

ri munka részeként zajlik. A *Digitális Erőforrások* Osztályon egy osztályvezető és három webkurátor dolgozik, a digitálisan születő dokumentumokkal kapcsolatos feladatokat pedig egy félállású munkatárs látja el. A technikai üzemeltetést és támogatást külső cég biztosítja, szolgáltatásmegrendelési szerződés alapján. Az előadás, amelyet *Jana Matúšková* osztályvezető és *Peter Hausleitner* webkurátor állított össze és utóbbi kolléga tartott meg, alapvetően a szakmai munkafolyamatokra és a gyűjteményszervezésre koncentrált.

Jogi háttér

Az 1997-es kötelespéldány-törvény nem tartalmaz rendelkezéseket a digitálisan született anyagokról. 2021 októberében jelent meg az új, digitális publikációkkal foglalkozó törvény tervezete. Ebben megkísérlik definiálni a webportál fogalmát mint naponta frissülő digitális hírforrást, amely ily módon periodikának minősül. A tervezet szerint a portál tulajdonosának engedélyeznie kell majd a Pozsonyi Egyetemi Könyvtár számára, hogy mentéseket készítsen, és az archivált anyagot elhelyezze a hosszú távú digitális megőrzést szolgáló gyűjteményében. Módosítani kellene azonban a szerzői jogi és a kötelespéldány-törvényt is, hogy a könyvtárnak jogi felhatalmazása legyen a Szlovákiában születő, illetve szlovák vonatkozású webes anyagok gyűjtésére. A kötelespéldány-kötelezettség kiterjesztése megkönnyítené a könyvtár dolgát, hiszen nem kellene magához a gyűjtéshez is szerződést kötnie a honlapok tulajdonosaival. A cseh fejezetben is megemlített uniós irányelvet még a szlovák jogrendbe sem ültették át, ami pedig megkönnyítené a webarchívum kutatási célú felhasználását.

Digitálisan született folyóiratok, monográfiák és kapcsolódó weboldalak

A *Digitális Erőforrások* projekt alapozta meg a webarchiválási tevékenységeket, illetve a digitálisan született publikációk kezelését is. Ez magában foglalta a technológiai és szervezeti infrastruktúra kiépítését, a webhelyek és a digitálisan megjelenő periodikák rendszeres gyűjtéséhez, nyilvántartásához, hosszú távú megőrzéséhez kapcsolódó módszerek bevezetését, valamint a munkafolyamatok kialakítását. Szlovákiában tehát a Pozsonyi Egyetemi Könyvtáron belül a webarchiválás és az online periodikák gyűjtése azonos szervezeti keretek között zajlik. A digitálisan született periodikákra és monográfiákra

ISSN/ISBN számot kérnek, a szlovák nemzeti ISSN adatbázist pedig összekötötték a Pozsonyi Egyetemi Könyvtár „*born digital*” dokumentumokat nyilván-tartó adatbázisával. Az önálló műveket PDF formá-tumban archiválják, ezeket vagy a kiadó küldi el, vagy a kurátor gyűjti be. A periodikákat, monográfiá-kat tartalmazó weboldalak gyűjtése webaratással tör-ténik a kurátorok jóvoltából. A kötelespéldánykörbe tartozó dokumentumok a <https://www.webdepozit.sk> oldalon teljes szövegű keresővel együtt érhetők el. 2021. október végéig 327 periodika és 67 monográ-fia került be a gyűjteménybe, 130 címet szolgáltatnak felhasználási engedéllyel, 167 cím nyílt hozzáférésű. 53 archivált folyóirat nem jelenik már meg, 25 pedig már teljesen elérhetetlen az élő weben.

A szlovák webarchívum gyűjteményszer-vezési, megőrzési és szolgáltatási keretei

A cseh jogi szabályozáshoz hasonlóan a begyűjtött weboldalak szolgáltatásához tartalomgazdai enge-dély, esetleg *Creative Commons* vagy egyéb nyílt hozzáférést biztosító licenc szükséges. Az archivált webes dokumentumokhoz való hozzáférésnek há-rom típusa létezik: 1. nyilvános, 2. helyi könyvtári hozzáférés, 3. teljesen tiltott (különleges esetekben). A helyi hozzáférést az osztály 26 munkaállomással rendelkező kutatótermében biztosítják a felhaszná-lók részére.

A Pozsonyi Egyetemi Könyvtár központi adatar-chívuma tárolja a mentett anyagot, és gondoskodik annak hosszú távú megőrzéséről, a vonatkozó ISO szabványok előírásai szerint. 29 720 db *SIP* (beszo-lgáltatási) csomagban mintegy 4,5 TB mennyiségű tömörített webtartalom található az archívumban. Kétféle csomag van: a webről gyűjtött dokumen-tumokat tartalmazó, illetve a digitálisan született publikációkra kiterjedő típus, az előbbi szabványos *WARC* formátumban tárolják. Az archiváláshoz szük-séges metaadatokat az összes beszo-lgáltatási csomag esetében *mets.xml* fájlok tartalmazzák. A digitális periodikáknál az anyagot PDF formátumban őrzik, *MARC XML*-alapú bibliográfiai leírások kíséretében. A webarchívum a *.sk* tartományban regisztrált do-mének listáját a szlovák Internetszolgáltatók Taná-csától kapja meg. A 2021-es adatok szerint 442 701 doménről van szó. Természetesen a gyűjtés kiterjed a szlovák vonatkozású, *.sk* doménen kívüli címekre is, különösen azokra, melyek digitálisan született periodikákat, monográfiákat is tartalmaznak. Ösz-szesen tehát 658 340 domén szerepel a webarchívum

katalógusában, illetve 654 428 doménről kísérelnek meg tartalmat gyűjteni az évente legalább egyszer lefuttatott általános aratás során. 281 961 domén benne van az adatbázisban, de az élő weben már nem érhető el. 71 512 doménről gyűjtöttek be annyi tartalmat, hogy a *WARC* fájl mérete meghaladja az 5 MB-ot. A 2021-ben lezajlott általános aratás során 316 233 doménről sikerült tartalmat archiválni 16 TB összméretben, mintegy 255 millió webes objek-tumot gyűjtve be.

A szelektív archiválást tekintve az elmúlt hat évben 26 különféle tematikus kategóriában folyik, illetve folyt gyűjtés, amit kiegészítenek az eseményalapú gyűjtések. 229 URL-címre 223 felhasználási szer-ződést sikerült megkötni. Összesen 82 tematikus és 57 eseményalapú aratási művelet indult el 2021. november közepéig. Az eseményalapú gyűjtéseknél együttműködnek a cseh webarchívummal a mindkét országot érintő történések esetében, és címlisták cse-réjére is sor kerül. 2019-ben a *Bársonyos Forrada-lom* húszéves évfordulóján a két webarchívum közös gyűjtést tartott, és jelenleg is folyik egy hasonló pro-jekt a mindkét országban elismert művész, *Miroslav Žbirka* halálának apropóján. A szlovák webarchívum is tagja az IIPC-nek, és részt vesz a közös címgűjtési tevékenységekben.

Az archiválás során természetesen itt is jelentkeznek a közösségi média, illetve a dinamikus webtartalmak esetében tapasztalható kihívások. Megfelelő szabá-lyozási háttér hiányában nem kerülhetik meg az egyes webhelyeken található *robots.txt* fájlban beállított korlátozásokat, ami szintén hátráltatja a munkát.

Jövőbeni tervek

A könyvtárnak új stratégiát kell alkotnia a digitális dokumentumokkal kapcsolatos tevékenységeket, munkafolyamatokat illetően – mivel, mint említettük, az eddigi munkának keretet adó projekt kifutott –, és ebben rögzíteni kell a jövőbeni tevékenységekre vonatkozó szándékokat. Nagyobb hangsúlyt kellene helyezni a multimédia anyagok archiválására. Meg kell oldani a digitális dokumentumok katalógusának integrálását a Pozsonyi Egyetemi Könyvtár, illetve a túrócszentmártoni Szlovák Nemzeti Könyvtár köz-ponti katalógusaival. Szükséges lenne együttműköd-ni a szlovák kormányzati szervekkel, tudományos könyvtárakkal, a Szlovák Tudományos Akadémia kutatóintézeteivel az őket érintő webes tematikus gyűjtőkörök formálása terén. Meg kell továbbá ol-dani a központi adatarchívumban tárolt állomány

szolgáltatását, és fejleszteni szükséges a hardveres és szoftveres háttér az adatexport és adatbányászat céljára. Kifejezett szándékként merül fel a visegrádi országokkal történő együttműködés az információcsere, illetve a közös szolgáltatások fejlesztése érdekében (elég csak arra utalni, hogy a magyar nyelvű szlovákiai és a szlovák nyelvű magyarországi weboldalak esetén egymást metszi a magyar és a szlovák webarchívum gyűjtőköre). Végezetül bővíteni szeretnék nemzetközi tevékenységeiket az IIPC keretei között, valamint kérdőíves felmérést kívánnak folytatni a kutatói felhasználási igényekről is.

Szlovák konklúzió

A pozsonyi könyvtár webarchívuma ugyan a cseh webarchívumnál jóval fiatalabb, de sokat tudtak meríteni szomszédjuk tapasztalataiból. Dinamikusan fejlődnek, és remélhetőleg ez az ív a webarchiválás eddigi kereteit adó fejlesztési projekt lezárultával sem törik majd meg. Sok területen körvonalazódnak potenciális együttműködési lehetőségek, melyekről a zárófejezetben lesz bővebben szó.

Az osztrák webarchiválás első évtizedének tapasztalatai és kihívásai

Bevezetés

Michaela Mayr, az Osztrák Nemzeti Könyvtár Digitális Könyvtárának osztályvezetője előadásában elsősorban azokra a tényezőkre fókuszált, amelyek a sikeres nemzeti könyvtári webarchiválási gyakorlat kialakításához szükségesek, és rámutatott, hogy ehhez képest milyen kihívásokkal szembesülnek a gyakorlati munka során. Az Osztrák Nemzeti Könyvtárnak mintegy 300 munkatársa van, a járvány előtt a nemzeti könyvtár által üzemeltetett nyilvános fizikai tereket (olvasótermek, múzeumok) csaknem 900 ezren látogatták évente. Az 1386-ban alapított intézményben kb. 11 millió fizikai objektumot őriznek. A 2035-ig szóló könyvtári stratégia az eddiginél is nyitottabb intézményt irányoz elő, a fizikai és a virtuális térben egyaránt.

Jogi háttér

Az osztrák médiatörvény 2009-től tartalmazza a doménszintű és szelektív aratások szabályozását, a nemzeti könyvtári gyűjtőkörbe tartozó, jelszóval védett oldalakat is beleértve. Az archivált anyaghoz mintegy 20 osztrák könyvtár épületeiben lehet hoz-

záfélni. Az archív tartalmat digitális formában nem lehet újra feldolgozni, sem pedig másolatot készíteni róla, a nyomtatás viszont lehetséges. Nagyon nehézkes a technológiai változásokat követni a jogalkotással (új médiaformátumok megjelenése, technikai követelmények módosulása stb.). A webhelyek, weboldalak fogalmát nem is olyan egyszerű pontosan meghatározni, illetve elkülöníteni a webhelyeken lévő önálló digitális objektumok kezelését (pl. e-könyvek) az általános webes környezettől. Mindazonáltal az e-könyvek közvetlen hozzáférését sikerült megoldani az Osztrák Tudományos Akadémia számára.

Szervezeti keretek, munkafolyamatok

A webarchiváláshoz szükséges hardveres háttér, illetve tárhely a nemzeti könyvtárban áll rendelkezésre. A webarchívumnak csupán egy főállású munkatársa van, aki a Digitális Könyvtár alá tartozik. A webkurátorok munkáját, az archiválás szervezését segítő *Netarchive Suite* szoftvercsomagot közösen használják és fejlesztik a dán, a francia, a spanyol és a svéd nemzeti könyvtárakkal. A gyűjtemény mérete mintegy 188 TB, és 2 459 583 doménről 4 371 324 936 objektumot tartalmaz.

A létszámhiány nagyon megnehezíti a webarchiválás különféle vonatkozásainak időszerű követését. Az újabb és újabb „paywall” (fizetőfal) mögötti, térítés ellenében elérhető tartalomszolgáltatások megjelenése egyre több könyvtárosi munkát igényel. A hosszú távú digitális megőrzés kereteit most alakítják ki a webarchívum és a többi digitális gyűjtemény összefüggésrendszerében is. Weboldaluk a <https://webarchiv.onb.ac.at>, itt kapott helyet a keresőfelület, a webhelyajánló űrlap, illetve itt lehet hozzáférni az alkalmazásfejlesztési felülethez (API-hoz) is.

Tapasztalataik arra utalnak, hogy alapvető fontosságú a kommunikáció szerepe. Miután a gyűjtemény zárt hozzáférésű, a könyvtárak fizikai tereiben nagyon kevés a felhasználójuk. Kulcskérdés tehát, hogyan ériék el az embereket, hogyan lehet a gyűjtemény társadalmi jelentőségét bemutatni. Nélkülözhetetlen a nemzeti könyvtár vezetőségének pozitív hozzáállása is. Belső és külső szövetségeseket kell találni a webarchiválás ügyének előmozdítására, és ez nem egyszerű feladat, mert a webarchiválás mintegy szígetszerűen létezik a nemzeti könyvtáron belül. Munkafolyamatai és infrastruktúrája élesen elkülönülnek a könyvtár többi részéről, sokan nem is értesülnek a webarchívum létezéséről az intézményen belül sem. Fontos feladat tehát, hogy a webarchiválást be-

lehesen kapcsolni a hagyományos könyvtári munkafolyamatok közé, az eredményesebb munkához pedig szakreferenseket és webkurátori feladatokkal megbízható kollégákat kell találni házon belül. Az együttműködés kényszere abból is adódik, hogy végesek az anyagi és humán erőforrások, meg kell osztani a tapasztalatokat, a szakmai tudást, az eszközöket. Ez azonban nem mindig megy könnyen. Időt és energiát kell rá szánni, számolni kell a házon belüli eltérő munkakörülményekkel, nem is említve, hogy az intézményen belül eltérőek a prioritások és a célkitűzések is, amelyekhez illeszkedni kellene. Külön kihívást támaszt a kutatástámogatás. A kapcsolódó szoftvereszközök használatához sokszor személyre szabott segítség szükséges a kutatók számára. Nehezíti a munkát, hogy az adatok elkülönült silókban találhatók (weboldalak, digitalizált könyvek, e-könyvek, digitalizált történeti fényképek, digitálisan született fotóanyag stb.) – ezeket kiterjedt elemzésnek kell alávetni, és meg kell találni annak a módját, hogy az eddig elkülönülő silókat egységes környezetben lehessen kezelni. A kutatók munkáját a jogi korlátozások is nehezítik (pl. a különféle anyagok eltérő szerzői jogi státusza), és kihívásként jelenik meg a könyvtáron belüli megfelelő munkakörülmények biztosítása is.

Osztrák konklúzió

Michaela Mayr alapvetően *menedzsmentszempon-tú* előadása kitűnő betekintést engedett abba, hogy egy webarchívum kialakítása és eredményes működtetése során nemzeti könyvtári szinten milyen követelményeknek, kihívásoknak – például amikor nincs elegendő személyi erőforrás a munka minél teljesebb körű elvégzéséhez – kell és lehet megfelelni. Külső és belső szövetségeseket kell találni, rá kell mutatni a webarchiválás fontosságára, és megfelelő érdekérvényesítő erőt kell kifejteni az intézményen belül, más-különben nem lehetséges az előrehaladás a jövőben.

Horvát webarchívum

Bevezetés

A horvátországi webarchiválás, melyről *Karolina Holub* és *Inge Rudomino* könyvtári tanácsosok nyújtottak áttekintést, a zágrábi Egyetemi és Nemzeti Könyvtár keretei között zajlik. Előadásuk fő vezérfo-nalát fokozatosan táguló tevékenységük főbb szakmai állomásainak bemutatása adta.

Horvátországban az internetszolgáltatás 1991-ben indult meg, a *.hr* domén pedig 1993-tól él. A köteles-példány-törvényt 1997-ben módosították, az online publikációkra is kiterjesztve azt. A zágrábi Egye-temi és Nemzeti Könyvtár 1998-tól kezdett online anyagokat katalogizálni. 2003-ban indult el a köte-lespéldány-törvény körébe tartozó webhelyek gyűj-tését és katalogizálását vizsgáló kísérleti projekt, és 2004 szeptemberében kezdődtek az első men-tések. A könyvtár 2008-tól vált az IIPC tagjává. A webarchiválásra vonatkozó kötelespéldány-szabá-lyokat 2019–2020-tól fogalmazták újra.

A horvát webarchiválás keretei

A webarchiválás szakmai gondozását 2004-től az Egyetemi és Nemzeti Könyvtár látja el, a technikai háttérrel a Zágrábi Egyetem Számítástechnikai Köz-pontja biztosítja. 2011-ben kezdődött a *.hr* domén ál-talános mentése, illetve a tematikus és eseményalapú gyűjtemények kialakítása. A webarchívum építésében két főállású és egy félállású munkatárs vesz részt. A szelektív és eseményalapú archiváláshoz kötődő gyűjtőkori alapelvek angolul is elérhetők a <https://haw.nsk.hr/en/selection-criteria/> címen. Minden szelektív, illetve eseményalapú archiválás során ki-alakított gyűjteményt katalogizálnak, és az adatokat áttöltik a webarchívum rendszeréből a könyvtár in-tegrált rendszerébe. A szerzői jogi státusztól függő-en a könyvtár épületén belül vagy nyilvánosan ér-hetők el az archívum tételei. Teljes szövegű kereső is rendelkezésre áll, részletes keresési opciókkal és tárgyszóalapú böngészéssel kiegészítve. *URN-NBN* azonosítót is hozzárendelnek minden begyűjtött webhelycímhez, illetve az archivált példányokhoz is. A metaadatok aratását *OAI-PMH* alapú felület segíti. Mintegy 8700 archivált tételhez 87 415 pél-dány tartozik, ezek 22 tematikus és 4 eseményalapú gyűjteménybe szerveződnek.

Jövőbeni terveik között szerepel egy, a szelektív archiválást segítő új szoftvereszköz fejlesztése és üzembe állítása, valamint a közösségi média archi-válásának megkezdése (elsőként a *Twitterrel*). Bőví-teni szeretnék továbbá kapcsolataikat a tudományos kutatókkal is.

A *.hr* domén általános aratása 2011-től évente egy alkalommal történik, eddig tíz mentés készült el a *Heritrix* segítségével. Az archiválási műveletek szá-mának növelése napirenden van, a hardverképes-ségek függvényében. A mintegy egymilliárd webes ob-jektumot tartalmazó archivált anyag az *OpenWayback*

megjelenítő program segítségével, URL-címek alapján érhető el a könyvtáron belül.

2021 tavaszától 4 közkönyvtár segítségével 4 új helytörténeti jellegű tematikus gyűjteményt alakítottak ki. Az egyes intézmények illetékes munkatársainak megtanították a webhelyek válogatásának módszereit, és hogy miként lehet tematikus gyűjteményt szervezni a begyűjtött webhelyekből, illetve hogyan lehet népszerűsíteni azt. A jövőben ezt az együttműködést több intézményre is ki kívánják terjeszteni. Ehhez testreszabható ajánló úrlappal segítenék a partnerkönyvtárakat a címek gyűjtésében, és évente közösen összegeznék az elvégzett munkát.

Horvát konklúzió

A zágrábi Egyetemi és Nemzeti Könyvtárban jelentős hagyományokkal bíró, átfogó és folyamatosan fejlődő webarchiválási munka zajlik, megfelelő technikai támogatással a háttérben. Nagyon jó a nemzetközi beágyazottságuk is: a járvány előtti utolsó személyes részvételen alapuló IIPC-konferencia helyszíne Zágráb volt.

Webarchiválás Szlovéniában

Általános keretek

A szlovén webarchiválás történetéről, jelenlegi helyzetéről és jövőbeni terveiről *Janko Klasinc*, a ljubljainai Nemzeti és Egyetemi Könyvtár webarchívumának munkatársa adott áttekintést.

Szlovéniában a jelenleg hatályos köteleespéldánytörvény 2006-ban született meg, és 2007-ben bővítették ki a digitális dokumentumokkal. Szelektív webarchiválás 2008 óta zajlik, 12 különféle kategóriában: több mint 1600 webhelyet gyűjtenek változó gyakorisággal, a hetitől az éviig. Az eseménnyalapú archiválás elsősorban a kiemelt politikai, közéleti és sportesemények webes lenyomataihoz kötődik. A tematikus és eseménnyalapú gyűjtemények kezelése a *Web Curator Tool* (eredetileg angol–holland, mostanság holland–új-zélandi fejlesztésű keretrendszer) segítségével történik.

A .si doménról két évenként készül általános aratás a *Heritrix* programmal, mintegy 100 ezer doménre kiterjedően. Szlovéniában egy olyan egyedi jogértelmezés nyert teret, mely szerint a tematikus és eseménnyalapú gyűjteményekben tárolt tartalmak szabadon hozzáférhetők. A keresőfelület számos szűrési és keresési funkcióval a <http://arhiv.nuk.uni-lj.si/> webhelyen érhető el. Az Egyetemi és Nemzeti

Könyvtár 2007 óta tagja az IIPC-nek, 2013-ban az éves közgyűlésnek és konferenciának is ez az intézmény volt a házigazdája. 2021-ben az afganisztáni események nemzetközi visszhangját rögzítő tematikus gyűjtemény bővítéséhez járulnak hozzá a konzorcium keretei között.

A jövőt tekintve szélesebb közönséget kívánnak bevonni az archiválásra javasolt címek ajánlásába. Fontosnak tartják az archiválás szükségességéről való webkurátori döntések alaposabb dokumentálását. Terveik között szerepel továbbá a böngészőalapú új archiválószoftverek használata a dinamikus weboldalak, a jelszóval védett tartalmak és a közösségimédia-oldalak archiválásának elősegítésére. A szelektíven és eseménnyalapúan begyűjtött anyagok vonatkozásában a már rendelkezésre álló metaadatkészletet és a tartalmat szeretnék gazdagítani, új felhasználási módokat és lehetőségeket keresnének, és az archivált tartalom visszakeresését is hatékonyabbá kívánják tenni.

Szlovén konklúzió

Az osztrák gyakorlathoz hasonlóan a ljubljainai Nemzeti és Egyetemi Könyvtárban is csupán egy főállású munkatárs foglalkozik a digitális könyvtári részlegen belül a webarchiválással. Ennek ellenére a jelentős múlttal bíró archívum fejlesztése folyamatos, és immár egy komoly gyűjteménnyel büszkélkedhetnek. A tervezett közép-európai együttműködés az intézményi erőforrások megosztásával új lehetőségeket kínálhat számukra a webarchiválási tevékenység további fejlesztésére.

A Lengyel Állami Levéltár webarchiválási tervei

A lengyel webarchiválási helyzet hátteréhez tartozik, hogy törvényi felhatalmazás hiányában a Lengyel Nemzeti Könyvtár nem foglalkozhat a webarchiválással. A Lengyel Állami Levéltár viszont, úgy tűnik, biztosítani tudja a szükséges feltételeket ehhez a tevékenységhez. Az intézmény terveiről *Nicola Herbert* rendszergazda adott rövid áttekintést. A szükséges jogi háttér megteremtése után a jövő évtől tervezik a webarchiválási munka elkezdését, és 2022 elejétől IIPC-tagok is lettek. Levéltárként elsősorban a .gov.pl kormányzati domén anyagainak archiválására szeretnének összpontosítani. 2021. november 16–17-én nemzetközi workshopot szerveztek, melyen az első napi előadások, illetve online felvételek segítségével különféle könyvtári és levéltári webarchiválási modellek kerültek terítékre. Előre elküldték a résztvevőknek, hogy milyen főbb elemekre,

összefüggésekre lennének kíváncsiak, ami nagyban megkönnyítette az OSZK webarchívumát bemutató előadásunk² összeállítását. A második napon a lengyel tudományos-egyetemi és közgyűjteményi szféra képviselőinek részvételével műhelybeszélgetésekre került sor a webarchiválás szakmai, jogi, technológiai összetevőiről és arról, hogy miképpen lehetne egy saját modellt felépíteni. Remélhetőleg a jövő évben lengyel kollégáink már konkrét kezdeti eredményekről is számot tudnak majd adni.

Kerekasztal-beszélgetés a közép-európai webarchiválási együttműködésről

A workshop délutáni programjában mintegy egyórás kerekasztal-beszélgetésre került sor e tanulmány szerzőjének moderálásával, cseh, szlovák, horvát és szlovén előadóink, kollégáink részvételével, melynek témája a közép-európai webarchiválást érintő közös tevékenységek körvonalazása volt. Az ötletbörze megalapozásához összeállítottunk egy vitaindító dokumentumot.

A résztvevők közül többen megerősítették azt a kezdeti állításunkat, hogy a digitálisan született anyagok archiválása és szolgáltatása, hosszú távú megőrzése olyan komplex kihívást jelent, melyre nemzeti keretek között csak korlátozottan lehet választ adni. A nemzeti webteret nem lehet az országhatárokat követve lehatárolni, mindenképpen lesznek olyan tartalmak, amelyek több webarchívum gyűjtőkörébe is beleillenek. Felvetődik a lehetőség közös gyűjtemények, tartalomszolgáltatások létrehozására is, melyek leképezik kulturális örökségünk egymással összefüggő szeleteinek webes reprezentációját. Erre a felvetésre is pozitívan reagáltak a résztvevők. Minél több helyen, minél több időpontban mentünk le egy adott webhelyet, annál nagyobb az esély arra, hogy az archivált tartalom ténylegesen megmaradjon. Létre lehetne hozni közös címlistákat, és közös tematikus, illetve eseményalapú gyűjtéseket is lehetne folytatni, melyek témája régióspecifikus, így nem illik az IIPC által kezdeményezett tevékenységek általános keretei közé.

Egyéb webkurátori területeken is megvizsgálhatjuk a feladatmegosztás lehetőségeit. Sajnos arra a szerzői jogi korlátozások miatt kevésbé van mód, hogy konkrét archivált tartalmakat is megosszunk egymással, átemeljünk egymás archívumaiba. Ugyanakkor lehetőség nyílik közös publikációk írására, a szakmai megjelenések igény szerinti egyeztetésére. Egy olyan informális hálózat létrehozására is kísérletet

tehetünk, melynek révén megosztjuk a jó gyakorlatokat, szakmai tapasztalatokat egymás munkájának segítése érdekében.

Partnereink azt a felvetést is támogatták, hogy szükség lenne egy közös kereső- és megjelenítőfelület megalkotására, ahol a jogi követelményekhez illeszkedve legalább az archivált webhelyek metaadatai visszakereshetőek lennének, és egy soknyelvű portálon jelennének meg egységes keretben az egyes országok webarchívumainak szolgáltatásai.

Többen is szóvá tették, hogy *technológiai területen is mód nyílhatna az együttműködésre*. Fel tudjuk mérni, hogy ki milyen szoftvereket, milyen beállításokkal, milyen hardverinfrastruktúrával használ. Segíthetünk egymásnak új megoldások implementálásában. Ennek főleg azon archívumok esetében van fokozott jelentősége, ahol nagyon alacsony az informatikai támogatás mértéke, illetve a webkurátori tevékenységeknél is korlátozott humán erőforrás áll rendelkezésre. Sok esetben az egyes archívumok munkatársai jól fel tudják mérni, hogy milyen lépésekre lenne szükség, ehhez támogatást azonban akár intézményen belülről, akár azon kívülről alig kapnak. Az erőforrások részleges, feladatközpontú egyesítésével a technológiai fejlesztések is új lendületet kaphatnának.

Az IIPC jelentős erőfeszítéseket tervez tenni a közösségi média, illetve a dinamikus weboldalak archiválási lehetőségeinek felmérésére. Ehhez kapcsolódva közép-európai keretek között is megoszthatjuk egymással a jó gyakorlatokat, azokat a specifikus ismereteket, melyek az egyes nemzeti archiválási modellekhez illeszkednek, de globálisan talán kevésbé relevánsak, miközben a környező országoknak azok lehetnek.

A kerekasztal-beszélgetés végén abban állapodtunk meg, hogy 2022 januárjában folytatjuk a felvázolt témákban az egyeztetéseket annak érdekében, hogy meg tudjunk alapozni konkrét cselekvési terveket az együttműködésről, melyet a *Central European Web Archives* (CEWA) hálózat keretei között szeretnénk megvalósítani.

Epilógus

Jelen összefoglalóban áttekintést igyekeztünk adni arról, hogy a közép-európai országokban milyen webarchiválási tevékenységek zajlanak. Tanulságos ez a körkép abból a szempontból is, hogy az egyes országok webarchívumainak munkatársai milyen tényezőkre fektették a hangsúlyt. Egyedül a csehek esetében volt példa arra, hogy külön előadás foglalkozott

a webarchiválás technikai és gyűjteményszervezési, fejlesztési és webkurátori oldalával. Igen érdekes volt az Osztrák Nemzeti Könyvtár képviselőjének a többiekétől némiképp eltérő, a szolgáltatásmenedzsmentet a középpontba helyező előadása is. Az általános tanulságokon túl, kimondva vagy kimondatlanul megjelentek azok a kihívások is, melyek az adott országbeli webarchiválás fejlődésének főbb akadályát képezik. A szlovén esetben szembetűnő volt a technikai támogatás korlátozott volta, horvát szomszédjuk ezen a téren ellenben jóval szerencsésebb helyzetben vannak, mert a csehekhez hasonlóan biztosított náluk a technikai és a szakmai háttér is. Szlovákiában az eddigi lendületes fejlődést elindító projekt kifutása

után újra kell tervezni a webarchiválás keretrendszerét, Lengyelországban pedig a közelmúltban az állami levéltár vállalta magára a webarchiválás feladatát, amelyhez még ki kell dolgozni a jogi háttérét. Workshopunknak kiemelt célja volt, hogy a bemutatkozó áttekintések körképe mellett megtegyük az első lépéseket az együttműködés feltételrendszerének megalkotása felé. A délutáni kerekasztal-beszélgetésen körvonalazódott, melyek azok a területek, melyeken a közös cselekvés elkezdődhet. Reményeink szerint 2022-ben mindezt konkrétummá is lehet formálni, és a regionális összefogásból mindegyik partnerintézmény profitálni tud majd.

Irodalmi hivatkozások

1. Szerzői és szomszédos jogok az információs társadalomban [online]. Utolsó frissítés: 2021.09.23. Hozzáférhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:l26053&from=HU> [Megtekintve: 2022.03.01.]
2. Elérhetők a lengyel webarchiválási workshop videoi [online]. == OSZK Webarchívum. Hírek aloldal. Feltöltve: 2022.02.26. Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/blog/2022/02/16/elerhetok-a-lengyel-webarchivalasi-workshop-videoi/> [Megtekintve: 2022.03.01.]

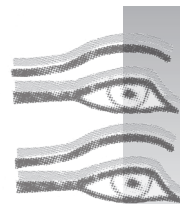
(Beérkezett: 2022. február 26.)

NETWORKSHOP – kötetek

Elérhető a 2021-es NETWORKSHOP 23 cikket tartalmazó konferenciakötete az MTA KIK REAL-ban – csakúgy, mint az ezt megelőző három év kötetei. Letölthetőek egészben, és az egyes cikkek külön-külön is.

NWS2021: <http://real.mtak.hu/132242/>
 NWS2020: <http://real.mtak.hu/119181/>
 NWS2019: <http://real.mtak.hu/104936/>
 NWS2018: <http://real.mtak.hu/87065/>

A konferenciák archívuma:
<http://ocs.mtak.hu/index.php/nws/index/schedConfs/archive>

Az első magyar színészeti kiállítás*

RAJNAI Edit

Bevezető

1890. augusztus 15-én délelőtt, az első magyar színészeti kiállítás megnyitójára „[p]ontban 10 órakor robogott a műcsarnok elé gr. Szapáry Gyuláné szül. Festetich Karolina grófnő fogata. A grófné, ki a kiállítás fővédnökének Mária Valéria főhercegnőnek, megbízásából a kiállítást megnyitandó volt, férje, Szapáry Gyula gr. miniszterelnök kíséretében érkezett. A nagyszámu közönség lelkes éljenzéssel, a katonazenekar pedig a magyar Hymnusszal fogadta. Gr. Szapáry Gyuláné pompás, galambszinű ruhában jelent meg, gazdag fekete csipke és gyöngy-disszel, fején divatos, fekete capote-ot viselt, egyszerű fekete gyöngy- és fehér tolldisszel”.¹ Az 1885. évi, városligeti Országos Általános Kiállítás Műcsarnokának bejárata előtt (a felújított épület 2019 óta a Millennium Háza) az előkelő vendéget az Országos Magyar Színészegyesület és Nyugdíjintézet vezetősége és a kiállítás rendezőbizottsága fogadta.

„A mi ünnepünk”

A magyar nyelvű hivatásos színjátszás 1890-ben ünnepelte születésének századik évfordulóját. 1790. október 25-én adta elő a gróf Ráday Pál és Kelemen László szervezte színtársulat Simai Kristóf Igazházi, egy kegyes jó atya című érzékenyjátékát a Várszínházban. 1889. szeptember 7-én, amikor az Országos Színészegyesület igazgatótanácsának ülésén Bényei István egykori színigazgató, az egyesület központi irodájának vezetője a századik évforduló megünneplésének ötletét először felvetette, emlékünnepvázlata meglehetősen karcsú volt: egy, a magyar színjátszás százados küzdelmét megjelenítő alkalmi színmű megrendelése és előadása, egy színészettörténeti album megjelenítése és a színészegyesület székházának felavatása.² A vezetőség egy bő hónap múlva, október 12-én már bejelentette a színészeti kiállítást, és egy rövid koncepcióvázlatot is közzétett.³ Ekkorra a centenáriumi programsorozat célja is megfogal-

* Az Országos Széchényi Könyvtár 2020-ban Széchényi Ferenc-emlékplakettal kitüntetett munkatársa alapítási ünnepi előadása. A korabeli szövegeket betűhíven közöljük.

mazódott: a jubileumi évet a magyar nyelvű kortárs színjátszás felmutatásává kell avatni, elismertetni a színészet múlt- és jelenbeli teljesítményét, elfogadtatni anyagi támogatásának jogosságát. „*Jogunkat tíz évtizedes hősi küzdelmünk, s a színészet fontossága és jelentősége adta meg; okunk pedig az, hogy e jogból folyólag ez alkalmat használjuk fel színészetünk javára, melynek a nemzet, az állam sokkal adósa.*

Rázzuk fel tehát a nemzetet, figyelmeztetve, hogy mit tettünk, mik vagyunk. Az államnak pedig nyújtunk be a számlát, hogy fizesse meg, a mivel a magyar színészetnek adósa.”⁴

A vidéki magyar színjátszás és szakmai szervezete, az Országos Színészegyesület, a XIX. században a színháznak tulajdonított közművelődési, köznevelési programon túl a színjátszás nemzetépítésben betöltött szerepére hivatkozott, amikor adósságot emlegetett, hiszen a színház, a színjáték a század első felében a magyar kultúra és nyelv kiművelésének és a polgárosodás reformkori programjának egyik harci terepe volt.

1890-ben a színészet már nemcsak múltbeli érdemeire hivatkozhatott, amikor a jubileum alkalmából megtervezte akcióját a központi kormányzati támogatás megszerzéséért, illetve az addigi települési szubvenciók és civil segélyek kiterjesztéséért. (A szubvenció kulcskérdés volt: a magánvállalkozásként működő színtársulatok szinte mindig forráshiánnyal küzdöttek.) 1870 és 1890 között a színjátszás maga alkotta meg azokat az előírásokat, amelyek szabályozták a társulatok és a vállalkozó-színigazgatók működését, és létrehozta nyugdíjintézetét is. Az 1870–80-as évekbeli szabályalkotás és a szabályok érvényesítésének levezénylője, az Országos Színészegyesület elsősorban a vidéki színészek és színigazgatók szakmai szervezete volt. Ha elgondoljuk, hogy 1871-ben, az egyesület megalakulásakor egyetlen magyar nyelven játszó állandó színház volt Pesten, a Nemzeti Színház, 1890-ben pedig még mindig csak három (Nemzeti, Népszínház, Operaház), érthető lesz az, hogy a magyar nyelvű színjátszás századik évfordulójának megünneplését a szakma számszerű többségét képviselő színészegyesület vette kézbe, és igyekezett azt kiaknázni – minden tekintetben: a tárlat tiszta jövedelmét a vidéki színészek nyugdíj- és segélyalapjának gyarapítására szánták.⁵ Az egyesület nyilvános költségelszámolása szerint a tárlat tiszta jövedelme 2261 forint 46 krajcár lett. A három legmagasabb bevételi tétel a jegybevétel és adománygyűjtő persely (4376,67 Ft), a belügyminisztériumi támogatás (2000 Ft) és a katalógus hirdetései (1067 Ft) voltak.⁶

Összehasonlításképpen: 1889-ben a Nemzeti Színház foderása évi 2000, első tragikája 7500 forintot keresett.⁷ Az első magyar színészeti kiállítás a világ első színészeti kiállításának hirdette magát – és valóban, az eddigi tájékozódás alapján nem rendeztek 1890 előtt ehhez hasonló, egy ország színházi kultúrájának, színjátszástörténetének bemutatását célul tűzött tárlatot.⁸

A centenáriumi ünnepségsorozat egyéb, tervezett eseményei közül a díszelőadásokat 1890. október 25-én tartották meg. A Nemzeti Színház és a vidéki színtársulatok (többek között Aradon, Győrben, Zomborban, Désen, Temesváron⁹) a színészegyesület és a Nemzeti Színház közösen kigondolt programját játszották: *Várad Antal Az úttörők* című drámai prólógját, *Jókai Mór* erre az alkalomra írt színművét, a *Földön járó csillagokat* és az *Igazházit*. Az Operaház és a Népszínház saját alkalmi műsort állított össze. A *Magyar színészet történeti albuma* munkacímű kötet, a magyar színészet civil és jelmezes portrékból összeállított emlékműve, nem készült el. Az 1889 szeptemberében eltervezett székházavató lehetetlenül rövid időt hagyott a megvalósításra, az avatásból így alapkövetétel lett – 1890. október 25-én.¹⁰ Az egyesületi berkekben színészpalotaként emlegetett székes- és bérház 1891-re épült fel a Baross téren, a Park szálló mellett.

A jubileumi év programját az ünnepi beszédekben és a színészegyesületi kommentárokból egyszerű elbeszélés fonta körül, amely a magyar kultúráért és a magyar színjátszásért hősi harcukat vívó alapító atyák társadalmi kivettségétől indította, és a korabeli színjátszás elismertségéig húzta meg a magyar színháztörténet ívét. A narratíva az 1880-as években már megformálódott, kifejtéséhez az első ünnepien nyilvános alkalmat a Nemzeti Színház megnyitásának ötvenedik évfordulója kínálta 1887-ben. Az 1887-es díszelőadás egyik alkalmi darabját akkor is Jókai Mór írta, ő vállalta a nemzeti színháztörténet hősi elbeszélését. Az *Olympi verseny* allegorikus alakjainak, Múltnak és Jelennek vitája a nemzet- és közösségformáló magyar nyelvű színjátszás és egy heroikusan küzdelmes sorsú, ám végül művésziszakmai mércét teremtő társulat (a Nemzeti Színház alapító társulata) mítoszát mesélte el. 1890-ben Jókai és Várad Antal ünnepi játéka, a *Földön járó csillagok* és *Az úttörők*, a Kelemen László-féle társulathoz kapcsolódtak, tárgyak az volt, *honnán indult* a magyar hivatásos színjátszás. A *Földön járó csillagok* Műzsája a beteg Kelemen lázalmában így festi le az alapítók közösségét és nyomasztó sorsukat:

„Kóbor lovagjai a szellemharcnak.
Örjögő lantverők, vándor művészek.
Hajósai egy távol tündérpartnak,
Kis hírnöki egy új, egy nagy hívésnek.
Anyáknak arcán köny csorog miattok,
Apáknak átkát hordja szél utánok.
Előttük hangját gúnyos hahotának,
De menni fogtok, vissza nem riadtok.”¹¹

A színmű utolsó képei a hova jutottunk el? kérdésre az eltelt száz év kanonizált színészi életműveinek és irodalmi alkotásainak színpadra idézésével válaszoltak. „A felhőkárpiton megjelennek Bánk-bán tragédia alakjai: Lendvay, Lendvayné, Szentpéteri, Jókainé, Fánccsy, Bartha, Udvarhelyi jelmezes arcképeiben, kiknek csoportja fölé emelkedik Katona szobra”, és „Szigligeti népszínműveinek alakjai; középen Szigligeti szobrával.”¹²

A koncepció

Ehhez az elbeszéléshez igazodva a színészet kiállításnak egyszerre kellett volna megjelenítenie a nemzeti színészet harcát és a korabeli színjátszás elismertségét. Bényeiék úgy vélték, hogy a színjátszás első évtizedeinek történetét a fenti értelmezés szerint meglehetősen nehéz tárgyakkal és dokumentumokkal reprezentálni, ezért – az alkalmi darabokra és a szónoklatokra hagyva a teljes elbeszélést – a kiállítással a narratíva második állítását kívánták igazolni. Sziklay János író, újságíró, a színészegyesület központi irodájának titkára így pozicionálta a tárlatot: „annyi balszerencse és küzdelem után a magyar színészet is eljutott élete első századának végére. Azon a csarnokon át, mely e napon befogadja a fényes közönséget, belépünk a második századba. Nem rongyosan, kegyelem-falaton tengődve, hanem fényes, szép öltözetben, büszkén, emelt fejvel.”¹³

Már az 1889 októberében közzétett koncepcióból látszik, hogy a szervezők a kortárs színházról szóló kiállítási tárgyakra, a közönséggel való kapcsolatra és a magyar színészet panteonjára helyezték a hangsúlyt. Az első kettőhöz tartoztak a személyes, illetve ajándéktárgyak, a magyarországi színházépületek ábrázolásai, a színpadi berendezések és díszletek felvonultatása és a színpadi szállítók, a színházi háttérszakmák (szabók, gépészek, cipészek, fodrászok, divatkereskedők) bemutatkozása. A panteont olajfestmények, szobrok, metszetek, jelmezes és civil fényképek alkották (ez utóbbiak később a színészalbumba kerültek volna).¹⁴ Sziklay, akinek, úgy tűnik,

feladata a kiállítás sajtóbeli népszerűsítése volt, Magyar Salonbeli cikkében így magyarázta – utólag –, miért elsősorban a korabeli sztárkultuszt igyekeztek kiaknázni: „az intenció különben mindjárt kezdetben az volt, hogy a ma élő művészek emléktárgyai is lehető legnagyobb mértékben foglaljanak helyet a kiállításon. A ma élő és működő színészek oly közvetlen összeköttetésben állanak a közönséggel, hogy épen a közönség részéről kapott emlékeik bizonyára nagy érdeklődéssel találkoznak. Meg aztán a lefolyt század első feléből színlapokon és zsebkönyveken kívül alig maradt egyéb; annyi semmi esetre sem, hogy a csarnokot megtölthette volna. De még ez utóbbi esetben sem birt volna általános vonzó erővel a nagy közönségre nézve, melyre a kiállításnak okvetetlen számíttania kell, hogy anyagilag sikerüljön.”¹⁵

Tárgyak, színészek

Bényeiék ezeknek a szempontoknak a szem előtt tartásával kezdték összeállítani a kiállítást. 1890 áprilisában országos gyűjtést indítottak, felszólítva „[...] úgy a színészeket, mint a színügy barátait, s azokat, a kiknek kiállítandó tárgyaik vannak, s azokat a kiállításra beküldeni hajlandók, hogy ebbeli szándékukat e hó közepéig tudassák a központi irodával.”¹⁶ Felkérték a magyar festőket, szobrászokat, készítsenek portrét egy-egy színészből, színigazgatóról.¹⁷ A vidéki színtársulatoktól (ekkor 37 járta az országot) csoportképekre, a vidéki színészekről civil vagy szerepes portrékra számítottak. A színésztörténeti dokumentumok többségét végül nyilvános gyűjtemények (Nemzeti Múzeum Könyvtára [Országos Széchényi Könyvtár] Történelmi Képcsarnoka, Erdélyi Múzeum Egyesület könyvtára) és Serly Lajos (ekkor a Kolozsvári Nemzeti Színház karmestere) kölcsönözték.

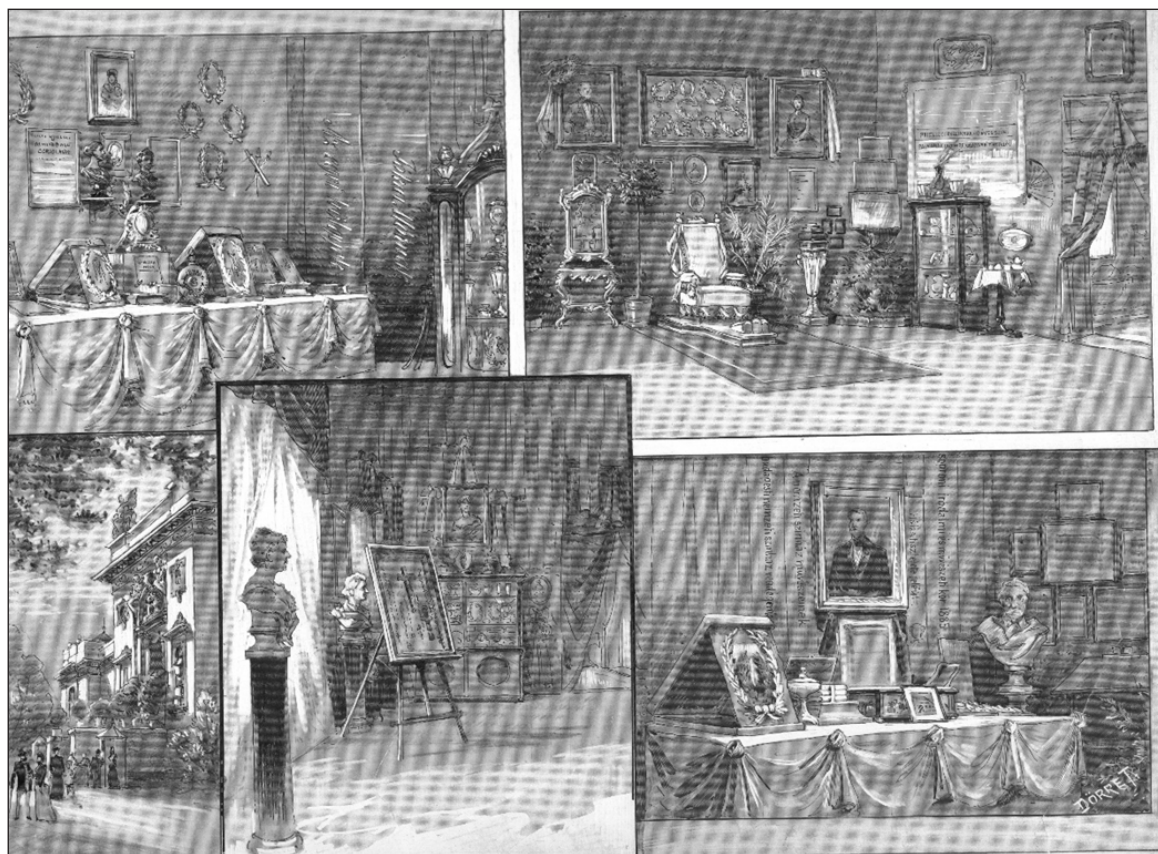
Az eredmény egy gazdag, kissé zsúfolt, az épület teljes területén, tizennégy helyiségben elrendezett tárlat lett, amelyet a figyelmes szemlélő öt tematikus egységre bonthatott.

Az első, a magyar színjátszás történetének dokumentálása sikerült a legkevésbé. „Nincs ugyan föltüntetve benne [a kiállításban] – vélte a Fővárosi Lapok – a százados fejlődés minden nevezetesebb fázisa s a jelen idő nagyobb tért foglal el benne, mint a múlt, de ebből is sok érdekes, tanulságos tárul a szem elé [...]”¹⁸ A „százados fejlődés” dokumentumai szétszórva helyezkedtek el, és nem kapcsolódtak a közelükben megtekinthető tárgyakhoz vagy témákhoz. Régi színlapokat lehetett látni az első teremben

*Spannraft Ágoston*nak és *Hirsch Gyulán*ak, az Operaház és a Nemzeti Színház díszlettervezőinek-díszletfestőinek a dalszínház műsorán lévő darabjaihoz készült díszletmintái alatt¹⁹ és az ötödik teremben, *Kassai Vidor* emléktárgyai, fatáblára festett olajképei, valamint néhány dekoratív színpadi páróka közelében.²⁰ A Kolozsvárról érkezett tizenkét kötet színlap (köztük *Jancsó Pál* jegyzetelt gyűjteménye) szintén az ötödik teremben kapott helyet, az 1890-ben működött színtársulatok csoportképei és *Fáncsy Ilka* emléktárgyai alatt.²¹ A Nemzeti Múzeum Könyvtárának szöveggönyvei, színlapjai, színházi zsebkönyvei, levelei és egyéb kéziratai a hatodik terembe kerültek, a *Hollósy Kornélia* emlékfala alatti asztalra.²² Az igyekezet, hogy a magyar színjátszás első évtizedeit dokumentálják, láthatóan megvolt, de az eredeti koncepcióhoz érkező tárgybőség a kiállítás terében végleg felülírta azt. A Serly küldte színházi zsebkönyveket, drámakiadásokat, kéziratot sűgópéldányokat, illetve

Katona József kéziratait a színészegyesület 1880-as évekbeli almanachjaival és más dokumentumaival közös vitrinben helyezték el.²³

A második egység a színházi háttérszakmák bemutatkozása volt: Spannraft és Hirsch mellett kiállított *Dober Edéné*, a Nemzeti Színház fodrásza, színpadi cipőket mutatott be *Sverteczky István*, a Nemzeti Színház szállítója, kelméket hozott az *Árvay* és *Mezey* cég, *Gerster Miklós* illatszerekkel, *Rumbold Bernát* és *Riedl Frigyes* pedig kasírozott gyümölcsökkel, sárgarépával és sonkával bővölte el a háziasszonyokat.²⁴ A színészegyesület önreprezentációját igen gondosan állították össze. A színházi szakma belső kommunikációját az egyesületi hivatalos közlönynek, a *Színészek Lapjának* és a *Színészek naptára és évkönyvének* 1890-ig megjelent évfolyamaival jelezték. Az irodalmi és színpadi ügynöki munkát azoknak a színműveknek egy-egy könyvformátus példányával értékeltették, melyeknek előadási jogát az Országos

1. kép

Jókai és Jókainé Laborfalvi Róza emléktárgyai. – Prielle Kornélia szobájának részlete. – A csarnok bejárata. – Feleki Miklós és Munkácsy Flóra szobájának részlete. – Szigligeti Ede emléktárgyai. Dörre Tivadar Tivadar rajzai. OSZK Színháztörténeti és Zeneműtár, SZT KE 24.738

Színészegyesület szerezte meg, és adta tovább a vidéki színigazgatóknak. Azt, hogy az egyesület részt kíván venni az országos színházszervezet formálásában, a legutolsó, egyesületi ernyő alatt készült, átfogó koncepció egy nyomtatott példányával fejezték ki: *Reform-javaslat a magyar vidéki színészet rendezéséhez, 1886*, írta *Bártfay Paczona Antal*, a színészegyesület titkára. *Bényei István, Ribáry József* (főrendiház tag, az Országos Színészegyesület elnöke), *Feleki Miklós* és *Váradi Antal* (a színészegyesület alelnökei) portréja az olajfestmény-galériában lógott.²⁵

A színházi szakma a színjátszás társadalmi támogatottságának bizonyítékát látta a magyarországi színházépület-hálózat egyre gyorsuló kiépülésében – olyanra, hogy egy egész falat szenteltek harmincnégy magyarországi színháznak, illetve színeknek.²⁶ Az előadási körülményeken igazán a kőszínházak javítottak, ezek bővítették a technikai lehetőségeket és járulhattak hozzá a színjátszás színvonalának emeléséhez. A kőszínházi hálózat sűrűsödése a városok részéről a játék minősége és a nézőtérben ülők kényelme iránti egyre intenzívebb elvárást jelzett, és kifejezte a települések reprezentációs igényét is.

A tárlatról alkotott benyomást elsősorban a kortársak személyes kiállításai formálták, éppen úgy, ahogy azt a színészegyesület elgondolta. A kiállításról két ábrázolássorozat ismert, *Dörre Tivadar* rajzai és *Halácsy Sándor* fényképei.

A rajzoló és a fényképész szinte azonos témákat választott, a színész- és íróközösség elitjét örökítették meg: *Prielle Kornélia*, *Feleki Miklós* és felesége, *Munkácsy Flóra*, *Jókai Mór* és felesége, *Laborfalvi Róza* „emléksarkait”, de *Halácsy* lefényképezte *Blaha Lujza* tárgyait, *Dörre* pedig lerajzolta az 1878-ban elhunyt, *Jókai* alkalmi színművében *Katona József* mellé emelt *Szigligeti Ede* „szobáját” is.²⁷

A színházi *haute volée* tagjai (a Nemzeti Színház, az Operaház és a Népszínház sztárjai) közül nem sokan mutatkoztak be tekintélyes önálló kiállítással: az említetteken kívül *Fáncsy Ilka*, *Helvey Laura*, *Farkas Lujza*, az ekkor fél éve halott *Hollósy Kornélia*, *Köszeghy Károly*, *Erkel Ferenc* és *Hegyi Aranka*. *Jászai Mari* alig pár darabban szerepelt (ezeket maga válogatta),²⁸ *Csillag Teréz*, *Náday Ferenc*, *Márkus Emília*, *Szacsvay Imre*, *Újházi Ede*, *Nagy Imre*, *Ellinger József*, *Ellinger Jozsefa*, *Pálmai Ilka* pedig csak egy-egy fényképpel, szoborral, de nem saját kiállítás- vagy tárlórészsel. A szervezők nehezményezték is a tartózkodásukat.²⁹ A színészegyesület a hivatásos színészet jubileumi rendezvényein erősen számított a színházi szakmai elit támogatására, de ezt

csak részben kapta meg. A távolmaradók ellenére így is hatvan színész, illetve színésznő személyes galériájából állt össze a tárlatnak ez a része.

Festmények, szobrok, fényképek, metszetek, könyvek, emlékalbumok, ezüstkoszorúk, teás- és kávéskészletek, serlegek nemesfém-ből, üvegből, porcelánból és koszorúszalagok tömege – premerek, jubileumok, jutalomjátékok, vendéjátékok emlékei sorjznak egymás után a kiállítás katalógusában. A civil társadalom és a szakmai közösség leginkább ezüsttel, ritkábban arannyal, néha felszalagozott babérkoszorúval hódolt a művészet előtt. A tiszteletet kifejező, nemesfém-ből készült emléktárgyakat szükség esetén viszonylag könnyen lehetett pénzre váltani. A vidéki színjátszás „fényes köntöse” alatti közismert létbizonytalanságról, a színészek életkörülményeiről, azokról, amelyeknek megváltoztatása a színészegyesület egyik célja volt, leplezetlenül és könnyed csevegéssel adomázott a *Nemzet* tárcája: egy színésznő, amikor a szervezők kiállítandó tárgyakat kértek tőle, hosszas unszolás után három zálogcédulát emelt ki a tölgyfa szekrényből.³⁰ A szerző az esetet ugyan egy „előkelő fővárosi művésznőhöz” kötötte, de a vidéki színészek és színigazgatók körében is megszokott, szinte mindennapos volt a zálogház-látogatás. A nemesfém tárgyak lenyűgöző tömege csalóka képet mutatott, furcsa benyomást keltett. „*Jókai, Szigligeti és az öreg Erkel-mester nehéz és remekművű ezüst koszorúin kívül a Prielle-, Blaha és Feleki-féle ezüst és arany koszorúk drága gyűjteményét látjuk. [...] Meglep némelyik vidéki színésznő sok értéktárgya is. Őszintén szólva, nem teszi a legjobb benyomást a néhol felhalmozott sok személyre szóló evőeszköz és ékszer-garmada.*”³¹ Valójában nem az ezüst és arany lett volna a lényeg, hanem az ajándékozás ténye és a színészpályák íve, a színpadon eltöltött, jubileumok tanúsította idő és a közönség elismerése, amelyekről a serlegek, poharak, tányérok, koszorúk vésetei szóltak. A drágaságok mellett sok érdekes vagy furcsa tárgy, dokumentum is felbukkant, néhányuk a halványra sikeredett színháztörténeti részhez kapcsolódott. *Láng Ádám* Jánosnak, a Kelemen-társulat tagjának arcképét és a Nemzeti Színház megnyitó előadásának díszes színlapját *Szathmáryné Farkas Lujza* tárgyai között pillanthatták meg a látogatók, *Földváry Gábor* 1841-ben *Fáncsy Lajos*hoz írt levelét *Fáncsy Ilka* hozta. A Szigligeti-sarok egy hosszú és sikeres életpálya történetét mesélte el, 1835-től (szerződése a budai színtársulattal) 1872-ig (100. színműve, a *Struensee* bemutatóján kapott ezüst tintatartó).³² Felbukkant jó néhány emlék a szabadságharc idejéből:

Vasvári Kovács József honvédigazolványát, Feleki Miklós tisztí kardbojtját állította ki. Nem tudni, ki- nek a ládájából került elő „*Horváth Teréz a nemzeti színház nyugdíjazott tagjának arcsképe és nemzeti színű savl-ja melyért 1848-ban az utcán nyilvánosan insultáltatott német tisztiek által.*”³³ A műtárgyleírás mögötti történetre egyelőre nem sikerült rábukkannunk.

A Dörre és Halácsy képein látható teremrészletek némelyikét (Prielle Kornéliáét, Blaha Lujzáét, Szigligeti Edéét) enteriőr jellegűvé formálták a karszékek, zsámolyok, állványok, vitrinek. Prielle Kornélia kiállítását egy karosszék uralta, *Ditrói Mór* és felesége, *Eibenschütz Mari* ajándéka, amely „[...] igazi remekmű; a világos rózsaszín atlaszt tengerzöld bársony szegélyezi s a támlányra összes nagy szerepei vannak mesterileg ráhimezve.”³⁴ A karosszék mellett cserépben babérfa állt. Munkácsy Flóra lenyűgözően gazdag ékszerkollekcióján kívül (mind hódolói ajándék volt) *Stuart Mária*-alakításának emlékeit is kiállította: azokat a feszületeket és olvasókat, melyekkel a katolikus egyház tekintélyes személyiségei (többek között *Haynald Lajos* kalocsai érsek és *Lipovniczky István* nagyváradai püspök) ajándékozták meg.³⁵

Az egyéni életpályák csillogó használati tárgyakban, fényképekben, babérkoszorúkban és emlékalbumokban kifejeződő sikereinek köréből három színész nő lépett ki: Prielle Kornélia, Fánicsy Ilka és Farkas Lujza. Válogatásukat magánérzelmek és dinasztikus öntudat egyszerre vezérelték, tárlatukban emléket állítottak azoknak a színészdinasztiáknak is, melyeknek tagjai voltak, kiegészítve ezzel a kiállítás színháztörténeti részét.³⁶ A magyar nyelvű színjátszás, mint minden intézményes képzéssel nem rendelkező hivatás, amikor szakmai hitelességét és hagyományait akarta hangsúlyozni, egészen az 1870-es évek közepéig a szakmai csoportot összetartó erőként az utánpótlás dinasztikus jellegét és az életpálya során szerzett gyakorlatot állította előtérbe.³⁷ A Prielle–Szerdahelyi és a Fánicsy–Lendvay család tagjai a Nemzeti Színház alapító, illetve második nemzedékéhez tartoztak. Fánicsy Lajos, idősebb Lendvay Márton és a két Szerdahelyi, *József* és *Kálmán* színészi pályája 1890-ben már a magyar színháztörténet kanonizált életműveiként élt a köztudatban.³⁸ *Szathmáry Dánielné* Farkas Lujza (1890-ben a Nemzeti Színház tagja) a „színészetnél született és nevelkedett”, vér szerinti és nevelőszülei, férje, fiai és unokája pályájuk legnagyobb részében vándorszínészek voltak.³⁹ 1865-ben a Színészeti Tanoda (Színművészeti Akadémia) megalapítása tette lehetővé először azt, hogy

a színházi szakma túllépjen a dinasztikus jellegű tudásátadás gyakorlatán, bár az is igaz, hogy a XIX. század végén a vidéki színészek többsége még mindig a színpadon, egy-egy társulathoz csatlakozva tanulta a mesterség alapjait. A képzés társadalmilag és szakmailag egyaránt hitelesített intézménye a színészegyesület kiállításában kellő figyelmet és hangsúlyt kapott: a huszonöt éve működő Színművészeti Akadémia növendékeinek és tanárainak portrészorozata a kiállítás külön fejezete volt.⁴⁰

Panteon

„Képzeld-el, édes barátom, melly vesztesség volna az a' Jóknak, ha ők Tégedet képben nem ismernének. Mert az a' halhatatlanság melly immár örökre tiéd, csak nevedé érdemedé, nem napjaidé, 's a' Jók egy két tized mulva Tégedet lelni nem fognak” – írta *Virág Benedek*nek az a *Kazinczy Ferenc* 1814-ben,⁴¹ aki arcának, alakjának megörökítését legalább olyan nélkülözhetetlennek tartotta a halhatatlanság felé vezető úton, mint verseit és irodalmi levelezését. A közösségek történetében kiemelkedő szerepet játszó személyiségek ábrázolásainak összegyűjtése, közszemlére tétele a XIX. század élő gondolata és gyakorlata volt. A „nagyok” Nemzeti Múzeumban elhelyezendő szoborgalériája már az 1840-es években, majd 1867 után ismételtelen felmerült.⁴²

A színészeti kiállítás panteonjának magja az épület középső termében elhelyezett szoborcarnok volt. Halácsy Sándor fényképén a korizlésnek megfelelően a magyar színjátszás nagyjainak mellszobrai pálmák közül (mintha egy parkban állnának) tekintenek a látogatóra. A termet – a többi közül kissé kiemelkedve – *Ferenc József* büsztje uralja, fölötté a fővédnőknő, *Mária Valéria* főhercegnő arcsképe.⁴³ A tizenhat mellszobor korabeli sztárokat (*Csillag Teréz*, *Munkácsy Flóra*, *Vízvári Gyula*, *Paulay Ede*, *Feleki Miklós*, *Odry Lehel*, *Náday Ferenc*, *Nagy Imre*) és elhunyt nagyokat (*Szerdahelyi József*, *Tóth József*, *Egressy Gábor*, *Halmi Ferenc*, *Lendvay Márton*, *Megyeri Károly*, *Szentpéteri Zsigmond*, *Szigligeti Ede*) ábrázolt. Ügyeltek az egyensúlyra: nyolc élő és nyolc elhunyt alkotóval – mindannyian a Nemzeti Színház tagjai voltak – építették fel a kiállítás központi termét.

A szoborcarnok csak egyik – mindegyik tárlatrészről elkülönített – helye volt a magyar színházi nagyságok megörökítésének. A színészpanteon teremről teremre fokozatosan épült, és a szoborcarnokhoz vezetett. Az ötödik terem elsősorban a kortársaknak – legfőképpen a vidéki színpadokon játszó kortársaknak –

volt fenntartva, ide kerültek a társulatok csoportképei és az a több száz civil portré és szerepkép is, amelyet a vidéki színészek küldtek. *Fekete Adolf* százhetven színészfotója és a Színművészeti Akadémiának szentelt százhatvan felvétel (mert a színészet élő vagy elhunyt tagjait és nagyjait ábrázolták) átvezetett a hatodik terembe, melynek falaira a színészegyesület halottjainak, illetve a budapesti és kolozsvári temetők színészsíremlékeinek ábrázolásai kerültek. A két felülről világított, nyitott csarnok egyikében olajfestmény-galéria, a másikban *Benedek Lajos* színész és *Neumann (Nádor) Ignác* grafikus rajzai, valamint a Történelmi Képcsarnok metszetei vezették fel a szoborgalériát.

A színészpanteonhoz színpadi alakok galériáját társították. Két, drámai figurákkal benépesített színpad vallott arról, melyek voltak azok a témák, amelyekről a kiállításrendezők úgy vélték, a magyar nyelvű színjátszást összekötik a nemzetépítéssel. Az olajfestmények mellé történeti alakokat tettek: *Bánkot* és *Melindát*, *Atillát*, *Árpádot*, *Zrínyi Miklóst*, *Szent Istvánt* és *Mária Teréziát*.⁴⁴ Benedek Lajos és Neumann Ignác portrésorozata, illetve a Történelmi Képcsarnok metszetei mellé népszínműfigurákat állítottak a század második felében legtöbbször játszott művekből: többek között *Török bírónét* *A piros bugyellárisból*, *Finum Rózsit* a *Falu rosszából*, *Hankát* és *Misót* *A tót leányból*.⁴⁵

Néhány szó a tárgyak utóéletéről

Az első magyar színészeti kiállítást katalógusán kívül Dörre Tivadar rajzai és Halácsy Sándor felvételei őrizték meg – és még valami: a tárlat tárgyai közül jó néhány a színészegyesületnél maradt, ezekkel alapozta meg saját múzeumát. 1939-ben, a Színművészeti és Filmművészeti Kamara megalakítása után az Országos Magyar Színészegyesület felfüggesztette szakmaképviselési tevékenységét, nyugdíjintézete 1949-ben beolvadt az Országos Nyugdíjintézetbe. A színészettörténeti gyűjtemény 1950-ben az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárába

(2020 óta Színháztörténeti és Zeneműtár) került. A kiállítás több ezer dokumentumának vándorlását nem célunk nyomon követni.⁴⁶ Szemezgetve közülük csak néhányat említünk azok közül, amelyeket ma az Országos Széchényi Könyvtár őriz: *Gyulai Ferenc* (*Gyulai Pál* bátyja) szerződését a kolozsvári társulattal 1858-ból, Benedek Lajos színésportréit (*Csávássy-Fekete Mária*, *László József*, *Füredi Mihály*, *Lendvayné Hivatal Anikó* és *Telepi György* arc képe),⁴⁷ Neumann Ignác színházépület-rajzai közül a kassai, a kolozsvári, a nyitrai színházat és a pécsi színikört ábrázolókat. Kassai Vidor emléktárgyaiból itt pihennek *Zoltán József* 1865-ben készült színészkarikatúrái és *Gabányi Árpád* rajza Újházi Edéről.

2. kép

Zoltán József színész ceruzarajzai pályatársairól. Szigeti Imre társulata, Pécs, 1865/66-os évad:
Kassai Vidor, Újházi Ede, Vízvári Gyula, Zádor Zoltán.
OSZK Színháztörténeti és Zeneműtár,
SZT KE 3.408–3.427

3. kép

Karikatúra Újházi Edéről. Gabányi Árpád ceruzarajza.
OSZK Színháztörténeti és Zeneműtár,
SZT KE 5.665

A rajzok 1928 után a Kassai-hagyatékkal az Országos Színészegyesülethez kerültek, majd innen vándoroltak az Országos Széchényi Könyvtárba. A kiállítási épület egyik, felülről világított „nyitott csarnokában”, az Országos Színészegyesület által megszerzett színműfordítások mellett volt látható az az album, melyet a Nemzeti Színház tagjai állítottak össze, s adtak át Radnótfáy Nagy Sámuel intendánsnak 1869 január első napjaiban, újévi köszöntésképpen. „Százharminckilenc színházi tag cabinet-alakú arcképe van benne, mind Borsos műve. A kötés gyönyörű: kék szín, gazdag ezüst díszítéssel, a felső táblán művészi jelvények, középen a színháznak porcellánba égetett képe, s annak nyitja alatt az intendáns mellképe.”⁴⁸ A Nemzeti Színház szinte tel-

jes művészi és adminisztratív személyzete szerepel a díszes könyvben, tehát nemcsak színészek vagy énekesek. A Radnótfáy-album őrizte meg Papp József főruhatárnok és főszabó, Deletter János fodrász, Csepregi Lajos titkár, Csengeri Pál ügyelő, Elbert Ferenc kardalos és Elbert Ferencné öltöztető, Mészáros Gábor írnok és Ádám Ferenc számvivő arcképét is.⁴⁹

4. kép

Elbert Ferenc és felesége. Borsos József felvétele. OSZK Színháztörténeti és Zeneműtár,
SZT KB 10.753/1

Radnótfáy intendáns halála után az album a Nemzeti Színházba került.⁵⁰ 1890-ben a színészeti kiállításon, 1937-ben a Nemzeti Színház százéves történetét bemutató, az Iparművészeti Múzeumban rendezett tárlaton volt látható.⁵¹ 1945-ben a Nemzeti Színház múzeumának gyűjteményével érkezett az Országos Széchényi Könyvtárba.

Jegyzetek

1. Az orsz. színészeti kiállítás megnyitása. == Nemzet, 9. (1890) 225. (aug. 16., reggeli kiadás), p. [1]. Capote: itt alacsony, kerek kalap.
2. A magyar színész-egyesület közp. igazgatótanácsának f. hó 6-án tartott üléséből. == Színészek Lapja, 7. (1889) 36. (szept. 14.), p. 1.
3. Színészek Lapja, 7. (1889) 40. (okt. 12.), p. 1.
4. A mi ünnepünk. == Színészek Lapja, 7. (1889) 41. (okt. 19.), p. 1.
5. Színészek Lapja, 7. (1889) 40. (okt. 12.), p. 1.; Színészek Lapja, 7. (1889) 41. (okt. 19.), p. 1.
6. Az országos magyar színész-egyesület közp. igazgató tanácsának jelentése az 1891. évi XVIII. közgyűléshez. == Színészek Lapja, 9. (1891) 9. (febr. 28.), p. 5.
7. A budapesti Nemzeti Színház kormánybiztosa felterjeszti a színház 1889. évi költségvetésének előirányzatát. == 84. biz./88. Gyűjteményi lelőhely: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 148., 184. csomó, 46475/1888.
8. „Bármi legyen egyébként sorsa kiállításunknak, – mondá – egy bizonyos s ez az, hogy az első a maga nemében s hogy ezzel a művelt külföldet megelőztük.” [Részlet Ribáry József beszédéből]. A színészeti kiállítás megnyitása. == Budapesti Hírlap, 10. (1890) 225. (aug. 16.), p. 3.
9. PIROSKA Katalin – PIROSKA István. Az aradi magyar színjátszás 130 éve: 1818–1948. I. [köt.], 1818–1905. Arad: Concord Media Jelen, 2012. p. 525. (Irodalmi jelen könyvek) ISBN 978-973-7653-51-2.; Színházból. == Győri Közlöny, 34. (1890) 120. (okt. 30.), p. 4.; KÁICH Katalin. A zombori magyar színművészet története és repertóriuma 1825–1918. Újvidék: Hungarológiai Int., 1975, p. 76., 85–86.; Gyűjteményi lelőhely: Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti és Zeneműtár, színlapgyűjtemény, Dész 1890., illetve Temesvár 1890.
10. Az Országos Magyar Színészegyesület és Nyugdíjintézet bér- és színházának építését Bényei István javasolta. Az építkezéshez a főváros a Kerepesi úton, a Baross tér nyugati oldalán egy 336 négyszögöles telket (Baross tér 9.) ajánlott 6720 forintért. Ld. Az igazgató-tanács jelentése a közgyűléshez. == Színészek Lapja, 6. (1888) 4. (jan. 21.), p. 3. 1889 végén az építési költség nem, csak a telek volt meg.
11. JÓKAI Mór. Földön járó csillagok. == Uő. Drámák: 1888–1896. Sajtó alá rend. Radó György. Budapest: Akadémiai Kiadó – Zrínyi Kiadó, 1974. p. 244. (Jókai Mór összes művei)
12. Uo., p. 366–367.
13. SZIKLAY János. Augusztus 15. == Színészek Lapja, 8. (1890) 33. (aug. 15.), p. 2. Ugyanerről írt a Fővárosi Lapokban: SZIKLAY János. A magyar színészeti kiállításról. == Fővárosi Lapok, 27. (1890) 95. (júl. 17.), p. 1433–1434.
14. Színészek Lapja, 7. (1889) 40. (okt. 12.), p. 1.
15. SZIKLAY János. A színészeti kiállítás. == Magyar Salon, 7. (1890), p. 639.
16. Színészeti kiállítás. == Nemzet, 9. (1890) 99. (ápr. 11. reggeli kiadás), p. 3.
17. Színészeti kiállítás. == Budapesti Hírlap, 10. (1890) 146. (máj. 29.), p. 1.; A színészeti kiállítás. == Fővárosi Lapok, 27. (1890) 137. (máj. 20.), p. 1016.; Színészeti kiállítás == Nemzet, 9. (1890) 147. (máj. 30.), p. 3.
18. A színészeti kiállítás. == Fővárosi Lapok, 27. (1890) 229. (aug. 20.), p. 1681.
19. Színészeti kiállításunk. == Színészek Lapja, 8. (1890) 35. (aug. 30.), p. 2.
20. Magyar Színészeti Kiállítás a városligeti Műcsarnokban: Budapest 1890 [katalógus]. Budapest: Schlenker és Kovács, 1890, p. 27.; Színészeti kiállításunk. == Színészek Lapja, 8. (1890) 35. (aug. 30.), p. 3. A katalógus műtárgylistája részletesebb, de a tárlók, vitrinek, asztalok, tablók viszonyítása (mi mellett, alatt vagy felett helyezték el) sokszor hiányzik.
21. Magyar Színészeti Kiállítás a városligeti Műcsarnokban: Budapest 1890 [katalógus]. Budapest: Schlenker és Kovács, 1890, p. 27.; Kiállítóink. == Színészek Lapja, 8. (1890) 35. (aug. 15.), p. 4. Jancsó Pál gyűjteményéről: A színészeti kiállítás: nyomtatott és írott emlékek. == Fővárosi Lapok, 27. (1890) 238. (aug. 29.), p. 1745.
22. Színészeti kiállításunk. == Színészek Lapja, 8. (1890) 35. (aug. 30.), p. 2.
23. Magyar Színészeti Kiállítás a városligeti Műcsarnokban: Budapest 1890 [katalógus]. Budapest: Schlenker és Kovács, 1890, p. 42–44.; A Színészek Lapja két száma (1890. aug. 15. és aug. 30.) felsorolta a kiállítókat, a Katona-dokumentumok tulajdonosa nem volt köztük. Valószínűleg Miletz János volt, aki 1886-ban jelentette meg Katona József családja, élete és ismeretlen munkái című könyvét (Bp.: Hornyánszky, 1886.).
24. Magyar Színészeti Kiállítás a városligeti Műcsarnokban: Budapest 1890 [katalógus]. Budapest: Schlenker és Kovács, 1890, p. 5., 7., 27., 39.
25. Magyar Színészeti Kiállítás a városligeti Műcsarnokban: Budapest 1890 [katalógus]. Budapest: Schlenker és Kovács, 1890, p. 42–44.
26. Uo., p. 39.; Színészeti kiállításunk. == Színészek Lapja, 8. (1890) 35. (aug. 30.), p. 3.

27. Magyar Salon, 7. (1890), p. 640–645., 647.; Színészek Lapja, 8. (1890) 35. (aug. 30.), p. 2–3., 36.; Uo., (szept. 6.), p. 2–3.; Vasárnapi Újság, 37. (1890) 34. (aug. 24.), p. 541.
28. Jászai Mari így írt a színészeti kiállításról: „[...] mert mikor a Városligetben azt a szánalmas kis színészkiallítást rendezte valaki – melyen az én Ember Tragédia-képeim voltak összes kiállítani valóim [...]” LEHEL István, szerk. JÁSZAI Mari Emlékiratai. Budapest: Egyetemi ny., 1927, p. 65. A szerepképek a kiállítási épület egyik, üvegtetejű nagycsarnokában voltak, ugyanitt állították ki (egyik) ezüstkoszorúját, és az ő fényképe is szerepelt a sok száz színészportré között, bár ennyi valóban igen kevés volt. Ld. Magyar Színészeti Kiállítás a városligeti Múcsarnokban: Budapest 1890 [katalógus]. Budapest: Schlenker és Kovács, 1890, p. 24., 45. és Kiállítóink. == Színészek Lapja, 8. (1890) 35. (aug. 30.), p. 4.
29. SZIKLAY János. A színészeti kiállítás. == Magyar Salon, 7. (1890), p. 643.
30. SZŐCS Pál. Színészeti kiállítás. == Nemzet, 9. (1890) 242. (szept. 2., reggeli kiadás), melléklet.
31. A színészeti kiállítás: A városligeti múcsarnokban. == Fővárosi Lapok, 27. (1890) 229. (aug. 20.), p. 1682.
32. Magyar Színészeti Kiállítás a városligeti Múcsarnokban: Budapest 1890 [katalógus]. Budapest: Schlenker és Kovács, 1890, p. 12–13.
33. Uo., p. 6., 33., 11.
34. A színészeti kiállítás. == Budapesti Hírlap, 10. (1890) 212. (aug. 3.), melléklet; Magyar Színészeti Kiállítás a városligeti Múcsarnokban: Budapest 1890 [katalógus]. Budapest: Schlenker és Kovács, 1890, p. 37.
35. Magyar Színészeti Kiállítás a városligeti Múcsarnokban: Budapest 1890 [katalógus]. Budapest: Schlenker és Kovács, 1890, p. 36.
36. Uo., p. 37–38., 25., 13.
37. Az 1872. évre szóló színészeti névtár 940 színészből 34 neve mellett szerepel „a színészetnél született” vagy „a színészetnél nevelkedett” megjegyzés – és itt elsősorban nem a számokon, hanem a tény kiemelésén és közlésén van a hangsúly. LENHARDT Ede, szerk. A magyar színészet országos névtára: Naptár 1872-ik évre. Vác: Siketnéma iparintézet ny., 1872.
38. Prielle Kornélia férje, Szerdahelyi Kámán, Szerdahelyi József fia, Szerdahelyi Nelli testvére. Kornélia három testvére, Péter, Emília és Lilla vidéki társulatok vezető színészei voltak. Fáncsy Ilka férje, ifj. Lendvay Márton, édesapja Fáncsy Lajos. Ld. SZÉKELY György, főszerk. Magyar színházművészeti lexikon. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994. ISBN 963-05-6635-4 Hozzáférhető: <https://mek.oszk.hu/02100/02139/html/> [Megtekintve: 2021. 10. 22.]
39. Uo. Fiai: Szathmáry Károly és Szathmáry Árpád, unokája: ifj. Szathmáry Árpád.
40. Az 5. teremben, két keretben 217 portré. Magyar Színészeti Kiállítás a városligeti Múcsarnokban: Budapest 1890 [katalógus]. Budapest: Schlenker és Kovács, 1890, p. 14–16.
41. Kazinczy Ferenc Virág Benedeknek, Széphalom, 1814. jan. 5. == KAZINCZY Ferenc Levelezése. XI. köt. Közread. Váczy János. Budapest: Magyar Tud. Akadémia, 1901. (Kazinczy Ferenc Összes Művei. Harmadik osztály. Levelezés), p. 166–167.
42. SINKÓ Katalin. A művészi siker anatómiája 1840–1900. == Aranyérmek, ezüstkoszorúk: művészkultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században: Magyar Nemzeti Galéria, 1995. június – november. Budapest: MNG – Pannon GSM, 1995. 393 p. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 1995/1.) ISBN 963-7432-65-5
43. SZIKLAY János. A színészeti kiállítás. == Magyar Salon, 7. (1890) 642.; Kiállításunk. == Színészek Lapja, 8. (1890) 36. (szept. 6.), p. 3.
44. A történeti alakok több műhöz köthetők. István király többek között: Franz Xaver Girzik – Katona József: István, a magyarok első királya; Dobsa Lajos: I. István király.
45. Csepreghy Ferenc: A piros bugyelláris; Tóth Ede: A falu rozsza; Almási Balogh Tihamér: A tót leány.
46. Az Országos Széchényi Könyvtáron belüli, 1952-es, gyűjtemények közötti gyűjtőköri megosztás alapján a színészegyesület gyűjteményének egy részét a Kézirattár, a Zeneműtár és a Plakát- és Kinyomtatványtár vette át, az emléktárgyak pedig az országos közgyűjtemények közötti gyűjteményközi csere alapján a Nemzeti Múzeumba kerültek. Ld. PUKÁNSZKYNÉ Kádár Jolán – BERCZELINÉ Monori Erzsébet. Az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára. == DEZSÉNYI Béla szerk. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve: 1965–1966. Budapest: OSZK, 1967. 236 p.
47. A kiállítás katalógusában tévesen, fordítva jelent meg: a Neumann Ignác neve alatti portrékat Benedek Lajos rajzolta, a Benedeknél felsoroltakat Neumann.
48. Fővárosi Lapok, 6. (1869) 2. (jan. 3.), p. 1205.
49. Radnótfáy-album (Gyűjteményi lelőhely: SZT Album 151) és CSEPREGI Lajos, szerk. Nemzeti színházi zseb-könyv 1869-évre. Pest: Athenaeum ny., 1869.
50. Gyűjteményi lelőhely: Nemzeti Színház Múzeuma: törzskönyv. OSZK Színháztörténeti és Zeneműtár, SZT irattár, Nemzeti Színház, kötetes iratok 871, p. 45.
51. HÖLLRIGL József, összeáll. A 100 éves Nemzeti Színház emlékkiállítása: leíró-lajstrom. Budapest: Iparművészeti Múzeum, 1937, p. 64.

Felhasznált irodalom

E. CSORBA Csilla. Szederinda: az élő Jókai kultusza. == KALLA Zsuzsa, szerk. Tények és legendák, tárgyak és ereklyék: a Petőfi Irodalmi Múzeum és az MTA Irodalomtudományi Intézete Kultusz történeti Kutató Csoportja közös konferenciájának megszerkesztett anyaga. [Budapest]: PIM, [1994]. p. 57–65. (A Petőfi Irodalmi Múzeum könyvei 1.). ISBN 963-7412-52-2

KALLA Zsuzsa. Dolgozószoba mint műalkotás: Jókai Mór relikviái a Petőfi Irodalmi Múzeumban. == CSÉVE Anna – Lenkei Júlia – SÜLYÖK Bernadett, szerk. Az irodalom emlékezete: tanulmányok az irodalmi muzeológiáról. [Budapest]: PIM, [2008]. p. 117–139. ISBN 978-963-9401-49-5

KATONA József. Versek, tanulmányok, egyéb írások. Budapest: Balassi, 2001. 280 p. ISBN 963-506-446-2

OROSZ László. Kérdőjelek: Egy Katona-kutató töprengései. == Forrás, 36. (2004) 1., p. 70–76. ISSN 0133-056X

PORKOLÁB Tibor. Panteonizáció és vizuális reprezentáció. == Régió, 15. (2004) 3., p. 82–99. ISSN 0865-557X

SZALISZNYÓ Lilla. „Mértéket vettem Kelemen László úrnak a lábáról”: három alkalmi színmű a magyar színház utatörőinek emlékére. == Irodalomtörténet, 98. (2015) 3., p. 279–306. ISSN 0324-4970

(Beérkezett: 2020. december 17.)

Nemzetközi díjra jelölték az Országos Széchényi Könyvtár zenetörténeti kötetét

Rangos nemzetközi díjra jelölték az Országos Széchényi Könyvtár által kiadott *„Eritis mihi testes”*. Az 1938-as budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus hangfelvételei című kiadványt. A kétnyelvű tanulmánykötetet az Association for Recorded Sound Collections (ARSC) nevű nemzetközi szervezet jelölte egyik idei díjára. A szervezet a hangtári és audiovizuális felvételekkel foglalkozó szakmát tömöríti, tagsága az egész világra kiterjed.

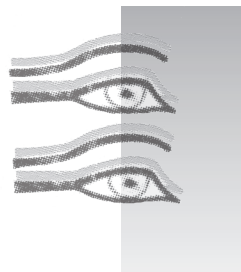
Az 1938. május 25. és 29. között Budapesten megrendezett 34. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus nemcsak a XX. század magyar köz- és kultúrtörténetében, de a magyar hangfelvétel-történetben is kiemelkedő eseménynek bizonyult. Az egyházzenei hangfelvételek története mellett a korabeli kiadók, lemezcégek működésébe is bepillantás nyerhető, ami művelődéstörténeti szempontból is igazi kuriózum.

A tanulmányokat a CD-n hallható hangfelvételek átfűrt szövegei követik.

Az ARSC több zenei kategóriában hirdet évente győztest, az *„Eritis mihi testes”* a történeti hangfelvételek kutatása kategória jelöltje lett 2022-ben. Az eredményhirdetés ez év szeptemberében, a díjátadó 2023 májusában várható.

(Forrás: <https://www.oszk.hu/hirek/nemzetkezi-dijra-jeloltek-az-orzagos-szechenyi-konyvtar-zenetorteneti-kotetet> 2022.02.04.)

Múltunkból

2021-ben ünnepelte 90. születésnapját szakmánk két meghatározó szakembere,

Katsányi Sándor és Papp István.

Erre az alkalomra tisztelők közös köszöntő kötetet állítottak össze megemlékezésekből és tudományos közleményekből számukra, amelyet a Magyar Könyvtárosok Egyesülete adott közre.
(Lapunknak ebben a számában Tóth Máté ismerteti a művet.)

A kötet írásaiból kirajzolódik Katsányi Sándor és Papp István párhuzamos életútja. Amellett, hogy közeli jóbarátok, szakmai pályafutásuk több ponton találkozik és szorosan összefonódik a Könyvtártudományi és Módszertani Központtól a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárig. Életművük, pályájuk, tevékenységük, érdemeik révén mindmáig szakmánk közelmúltbeli történetének meghatározó, fontos szereplőiként tartjuk őket számon.

A Könyvtári Figyelő Varga Katalin írásával köszönti az ünnepelteket, amely a könyvtáros szakma alapvetését, a Könyvtárosok kézikönyvét és annak máig tartó érvényességét méltatja. Mindketten közreműködtek benne: Papp István a kézikönyv egyik szerkesztőjeként, Katsányi Sándor pedig az egyik fejezet társszerzőjeként, és mindketten aktívan támogatták lapunkat, a Könyvtári Figyelőt is: cikkek és referátumok szerzőiként, valamint főszerkesztőként.

Isten éltesse sokáig Katsányi Sándort és Papp Istvánt!

Tisztelettel és szeretettel kívánjuk nekik a legjobbakat.

A Könyvtári Figyelő szerkesztői

A Könyvtárosok kézikönyve első húsz éve — a szerző és a használó szemszögéből

Varga Katalin

A Könyvtárosok kézikönyve 5 kötete immár majdnem húsz esztendeje szolgálja a magyar könyvtáros szakmát. Emlékszem, mennyi kétely, vita és elismerés kísérte az ötletet, majd a megvalósítást is. Gigantikus vállalkozás volt ez akkoriban a szakmánknak, és ennyi idő távlatából megéri elgondolkodni azon, hogy valóban megvalósultak-e a szerkesztők (Horváth Tibor és Papp István) szándékai.

A fenti kérdésre, azt gondolom, vakon is igennel válaszol mindenki, talán még azok is, akik már újabb generációkat képviselve, esetleg hiányolják a mai értelemben vett modernitást az ötkötetes alaplumból. Az időállóság legnagyobb bizonyítéka azonban az, hogy a kézikönyv nem jutott az avult szakirodalom sorsára, mind a mai napig használják, mind a mai napig ebből oktat a hazai könyvtárosképzés.

A kézikönyv alapkoncepciója volt, hogy a szakma legfontosabb pilléreit követve, egységes szempontok szerint írt tanulmányokból épüljön fel. Az volt az elv, hogy törekedjünk szerzőként a maradandót, az állandót rögzíteni, és a gyorsan átalakuló dolgokkal bánjunk csínján. Hiszen azt mindenki tudta, hogy egy valamirevaló szakma gyorsan és sokat fejlődik, így egy kézikönyv szintjén követni a változásokat, legyenek azok jogszabályi, technikai, módszertani vagy szerkezetbeli módosulások, lehetetlen. Talán ezért is tűnt olyan nehéznek ez a vállalkozás. A kézikönyvnek azóta sem született újabb kiadása – magunk között szólva nem is értem, hogy miért. Jó lenne felújítani, felfrissíteni egy kicsit, de nem változtatni azokon az alapokon, amelyek húsz év óta időtállóan bizonyulnak.

Viszonylag fiatal könyvtárosként elképzelhetetlenül nagy megtiszteltetés volt számomra, amikor a kézikönyv szerkesztői felkérték két fejezet megírására (*A felsőoktatási könyvtár; A szakkönyvtár*). Mai fejjel is úgy gondolom, a halhatatlansághoz vezető úton léptem előre néhányat ezzel, hiszen a kézikönyv fejezeit rendre hivatkozzák, ezzel is mérhető, hogy a tartalom mennyire avul vagy nem. Egy-egy fejezet elkészítése nagy munka volt. Sok kutatás, a szakirodalom átolvasása, nehéz döntések, hogy beleférjen a megadott terjedelmi korlátokba, mégis benne legyen minden, amit a szerző igazán fontosnak tart. Akkoriban még kevesebbet foglalkoztam oktatással, így nem segítettek azok a tapasztalatok, amiket az ember e munka során megszerez.

A szerkesztők szigorúak, de nagyon kedvesek, javaslataik támogató, építő jellegűek voltak – emlékeim szerint. Sokat lehetett tanulni abból, mit tartottak jónak vagy rossznak. Amikor végül is elkészültek a tanulmányok – a szoros határidők nyomása alatt –, az a jó érzés tölthette el az embert, hogy nagy munkával létrehozott valamit, ami maradandó. Örökké hálás leszek a szerkesztőknek ezért a tanulási és alkotói folyamatért és az eredményért is.

A dolgok egyik oldala belülről, szerzőként nézni a művet. Aki átélte az alkotói folyamatot, az egész munkára más szemmel tekint, talán sokkal értékeesebbnek tartja. A másik oldal az életre kelt munka sorsának megfigyelése. Egyetemi oktatóként, kötelező tankönyvként használva a kézikönyvet, erre jó lehetőségem van.

A kézikönyv maradandóságának egyik alapja a szemléletmódja. Például az a nagyon fontos alapvetés, hogy a könyvtári munka nem a gyakorlatból levezetett elmélet, hanem egy jól lefektetett elméleti ala-

pozásra épülő gyakorlat, amely, ha változik, fejlődik is, az alap megmarad. Ilyen alap például az, hogy a könyvtáros szakma feladata nem csupán dokumentumok (írott vagy akár elektronikus információhordozók) kezelése és szolgáltatása, hanem *a tudással, az ismeretekkel való gazdálkodás annak teljes összetettségében*. Bármennyire változik is körülöttünk a világ, technológiák, módszerek, platformok, mesterséges intelligencia stb., az alap most is ugyanez. A könyvtáros szakma a tudással való gazdálkodás szakértője, ezzel a szemlélettel kell, hogy az ismeretek és az ismereteket hordozó objektumok, illetve megjelenési formák kezelésének módszertanát kidolgozza. Azok a szakemberek, akik a kézikönyvnek ezeket az alapvetéseit elsajátítva nőttek fel, lesznek képesek a folyton megújuló technikai változások közepette is továbbvinni ezt a szakmát.

Nagyon sokszor szembesülök mostanában azzal, hogy a korosztályom szemlélete elavult, nem elég korszerű, újfajta módon kell a szakmáról gondolkodni. Sokszor van olyan érzésem, hogy akik ezt mondják, nem ismerik igazán a kézikönyvet, vagy nem gondolkodtak el annak egyes tézisei felett. Ha ezt megtették volna, akkor értenék, hogy ez a szakma évszázadok óta ugyanazt a küldetést tölti be, és azért maradt fenn, mert a feladat változatlan, gazdálkodni kell az egyre nagyobb mennyiségű és összetettebb formájú ismerethalmazzal. A mesterséges intelligencia is csak azzal a tudással tud dolgozni, amit az emberi intelligencia a rendelkezésére bocsát.

Érdemes talán számba venni, melyek azok a tételek a kézikönyvben, amelyekre akár egy teljesen új könyvtártudomány is felépíthető, de amelyek nélkül biztosan nem marad életben ez a szakma.

1. ***A könyvtár az ismeretekkel, a tudással való gazdálkodás alapintézménye.*** A tudás a könyvtárak számára leginkább szöveggént – de nem feltétlenül nyelvi szöveggént – jelenik meg. A gazdálkodás fogalomkörébe kell beleérténünk a számbavételt, a megőrzést – a kulturális örökség megőrzését, így a digitalizálást is –, a tudás reprezentációját, az információszolgáltatást és a könyvtár egyéb kulturális és szociális feladatait is. Napjaink gondolatrendszere szerint ide kell tartoznia a közösségépítésnek is, vagyis a tudásmegosztás társadalmi vonatkozásainak.
2. ***A könyvtártudomány alapja a rendszer.*** Rendszere van a tudásnak, jobban mondván a tudást létrehozó tudományoknak, a tudásgazdálkodással foglalkozó intézményeknek (könyvtári rendszer)

és a munkafolyamatoknak, eljárásoknak is. De rendszere van a tartalmakat leíró fogalmaknak, sőt a bibliográfiai adatoknak is. A rendszertani látásmód és a rendszerezési elvek ismerete adja meg a könyvtárosnak a szakmája műveléséhez szükséges alaptudást. Csak akkor lesz valaki igazán hatékony és jó könyvtáros, ha átlátja az egészet, magát a rendszert, és ezen belül tudja használni, illetve fejleszteni az egyes elemeket. De csakis úgy érdemes és szabad innoválni, hogy a rendszer továbbra is működőképes maradjon.

3. ***A könyvtári munka középpontjában nem a dokumentum, hanem az információ áll.*** Ez a paradigma lehetővé teszi, hogy az információk folyton változó világában is megmaradjon a könyvtár létjogosultsága. Az információ elemekre bontása, megkülönböztetése, leírása és kereshetővé tétele egzaktsági módszertant igényel.

A kézikönyv sok tekintetben még húsz év után is újszerűnek és úttörőnek tekinthető. Bizonyos tételei, állításai nem tudtak meghonosodni a szakmai mindennapokban, és vannak olyan tételei, amelyeket pedig következetesen figyelmen kívül hagy a szakma. Ez természetesen nem jó, hiszen ha következetesen ragaszkodnánk egy elméleti keretrendszerhez, akkor talán más minőséget tudnánk felmutatni az intézmények, maga a könyvtári rendszer, és máshol tarthatnánk.

Egyik ilyen, sok vitát generáló kérdés például a feldolgozás témaköre. A kézikönyv bevezeti a *metron* és a *logon* fogalmát, annak érdekében, hogy az információ kvantálható, azaz a mindenkori valós igényeknek megfelelően feldarabolható, leírható és reprezentálható legyen. Sajnos ez az irányzat, úgy tűnik, nem tudott gyökeret verni a szakmában. Nem használja senki, és a szemlélete sem jelenik meg a feldolgozás mai gyakorlatában. A növekvő információmennyiség közepette ahelyett, hogy egzaktabb és biztonságosabb, a minőséget szolgáló módszereket alkalmaznánk a feltárásban, egyre egyszerűsödő, pragmatikus célokat szolgáló eljárások honosodnak meg. A kézikönyvben olvasható nagyon egyértelmű és markáns elvek nem kerültek be a gyakorlatba. Ezért oktatóként például nagyon nehéz helyzet megmagyarázni, hogy az elmélet, amit oktatunk és képviselünk, miért nem valósul meg a gyakorlatban. Én azok közé az oktatók közé tartozom, akik ennek ellenére következetesen képviselik a kézikönyv szemléletét, és mellette próbálom megmagyarázni, ha szükséges, kritikus szemlélettel a valóságot.

Amióta csak szervezett könyvtárosképzés folyik az országban, a feltárás és az információkeresés alapelveire mindig nagy hangsúlyt fektettek az oktatók. Ahogy azonban haladunk előre az időben, mintha egyre kevesebb hangsúly kerülne ezekre a témákra. Egyre csökkennek a feldolgozásról szóló kurzusok óraszámai, egyre kevesebb a gyakorlat lehetősége. Az integrált könyvtári rendszerek megjelenése némiképp átfőrt a könyvtárak feldolgozó munkáját. Szinte teljesen eltűntek a hierarchikus osztályozási rendszerek, mint az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO), mert rendszerük és gondolkodásmódjuk nem tudott igazodni a számítógépes feldolgozáshoz. Ezzel talán nem is lenne olyan nagy probléma, amennyiben gondoskodott volna a szakma arról, hogy valamilyen más osztályozási rendszerrel oldja meg az információ rendszerezésének feladatát. Ma már egyre nehezebb egy könyvtár állományának tematikai áttekintése, az arányok meghatározása, főleg, ha ezt az online katalógus segítségével szeretnénk megtenni. Még a tudományos könyvtárak sem mindig képesek ennek a feladatnak maradéktalanul eleget tenni. Pedig a kézikönyv világosan lefekteti az alapokat, oda lenne érdemes visszatérni.

A Covid19-időszakban gyakorlatilag két félévet távolléti oktatásban kellett megoldani a felsőoktatásban. Zárva voltak a könyvtárak, a hallgatók sem gyakorlatra nem tudtak odamenni, sem a feladataik megoldásához nem tudták használni a könyvtárak infrastruktúráját. A gyűjteményszervezés oktatása során azt a feladatot adtam a hallgatóimnak, hogy végezzenek állományelemzést egy általuk választott könyvtárban, az online katalógus segítségével. Elméletileg a mai szakmai színvonal mellett ezt könnyen meg kellene tudni oldani, hiszen a könyvtári katalógusok nagyon sok információt tartalmaznak, ami az állományelemzéshez szükséges. Mégsem így van, mert valami mindig hiányzik. Van, hogy nem kapunk információt a teljes állomány nagyságáról, tehát nincs mihez viszonyítani. Dokumentumtípusok és nyelvek szerint még nagyjából lehet tájékozódni a legtöbb katalógusban, de tematikai megoszlás szerint már nagyon nehéz. Nem lehet például megtudni, hogy egy közkönyvtár állományában mennyi a szépirodalom és mennyi a szakirodalom, vagy hogy mennyi az egyes tudományterületekhez tartozó művek száma. Ahol van még ETO, ott esetleg lehet ilyen típusú összevetéseket végezni, de az sem mindig megbízható. Pedig szakmánk hangsúlyos alapelve, hogy a feltárás egyik feladata az állomány reprezentálása, annak lehetővé tétele, hogy megállapítsuk, mi van az adott gyűjte-

ményben, és milyen arányban. Nem szabadna, hogy a technika miatt elveszítsünk fontos tudásokat, hiszen a technikának kell hozzánk igazodnia, nem fordítva. A kézikönyv feltárással foglalkozó második kötete nagyon hangsúlyosan tárgyalja a tartalmi feltárást, ezen belül is a tárgyszavazást. Mára már általánossá vált, hogy a könyvtárak tárgyszavaznak, de sajnos a tárgyszavazási gyakorlatban sem köszönnek vissza a kézikönyv alapelvei. Ha a könyvtárak mindegyike törekedne a megfelelő tárgyszavazásra, nem fordulhatna elő, hogy mind a mai napig az olvasók tömegei – köztük tudományos kutatók is – a Magyar folyóiratok tartalomjegyzékeinek kereshető adatbázisában (MATARKA) keresnek egy-egy témához cikkeket. A kézikönyv megjelenése óta eltelt húsz év alatt vajon miért nem tudott kipülni Magyarországon egy olyan szakirodalmi adatbázisrendszer, amelyben célzottan, a szükséges mélységben kereshető és megtalálható a legfontosabb tudományterületek szakirodalmá? Ha még mindig megfelel az olvasóknak, hogy a cím szavai szerint keressenek, akkor tényleg nem kellenek a könyvtárak, és még kevésbé az ott dolgozó feldolgozók. Csak néhány dolog, amire a kézikönyv szellemiségének megfelelően szükség lenne: kontrollált tárgyszórendszerek létrehozása vagy a meglévők következetes használata; az alkalmazott kontrollált szótárak elérhetővé tétele az online katalógust távolról használók számára; a tárgyszavak indextételként való alkalmazása annak érdekében, hogy a dokumentum valódi információtartalmát reprezentáljuk; következetesség, kontroll, minőségbiztosítás a feltárással. Természetesen az információkereséssel kapcsolatban is tartalmaz fontos irányelveket a kézikönyv. Ezek megvalósításához a keresőrendszerek fejlesztése szükséges, például az egyre gyarapodó digitális szövegmenyiséghez szükséges lenne egyre modernbb szabad szöveges keresési módokat biztosítani (pl. közelségi operátorok), és ha vannak ilyenek, ezeket használni is. Sajnos nagyon ritkán találkozom olyan kollégákkal, akik tudják használni a közelségi operátorokat vagy például a CCL-keresést.

Szintén fontos alapelve a kézikönyvnek a rendszerben való gondolkodás. A harmadik kötet teljes egészében a könyvtári rendszerrel foglalkozik, ideértve a könyvtárak, könyvtártípusok összehangolt működésével létrejövő rendszert és az egy könyvtáron belül

a munkafolyamatok szervezése révén megvalósuló rendszert is. Ez szintén olyan alap, amelyre nyugodtan építközhetünk, nincsenek benne elavult elemek. A könyvtárak történeti fejlődéséből előrevetül a jövő, a múltból tanulva könnyebb megújulni. A mai gondolkodásunkban a rendszer központi eleme a technika, az internet, a felhő. Erről természetesen nincs még szó a kézikönyvben, de felhőalapú technológiára építeni a közös katalogizálást vagy az összehangolt információszolgáltatást ugyanaz a feladat, csak a technológia más.

Ezen a területen is sokszor van az az érzése az embernek, hogy a döntési pozícióban lévők a kézikönyvben lefektetett alapelvek gyakorlatba történő átültetésével még adósságban vannak, különben könnyebben és egyszerűbben mennének például a digitalizálási projektek, az összehangolt gyűjteményszervezés vagy a közös katalogizálás. Igaz, jó példa is akad: a most alakuló *Nemzeti Névtér* a teljes közgyűjteményi rendszer munkáját megkönnyítő, a legmodernebb technológiát hasznosító, összefogáson alapuló vállalkozás.

Nem tisztom és feladatom, és a jelen tanulmány keretei sem teszik lehetővé, hogy a kézikönyv hatását a jelenlegi könyvtárügyre teljeskörűen feltárjam, nem is vállalkoznék ilyesmire. Ez a tanulmány egy többé-kevésbé személyes tisztelgés a *Könyvtárosok kézikönyve* szerzői és szerkesztői, de jelen esetben legfőképpen az ünnepelt Papp István előtt. Az eszembe jutó gondolataimat írtam le azzal a céllal, hogy ismét felhívjam a figyelmet a kézikönyv értékeire és aktualitására, és jelezzem, hogy ma is ugyanolyan sokat tanulhatunk belőle – ha nem többet –, mint húsz évvel ezelőtt. A köszöntőt írva újra kezembe vettem a köteteket, és magam is rájöttem, hogy sokkal többet kell olvasgatnom a kézikönyvet, mert rendkívül gondolatébresztő. Ajánlom mindenkinek, hogy tanulmányozza, idézzon belőle, és terjessze a szemléletmódot, Papp István és Horváth Tibor egyedülálló szemléletmódját. Köszönjük nekik.

Felhasznált irodalom

Könyvtárosok kézikönyve. 1–5. köt. Szerk. HORVÁTH Tibor – PAPP István. Budapest: Osiris, 1999–2003. (Osiris kézikönyvek) ISSN 1416-6321

Átadták Közép-Európa legnagyobb és legmodernebb közgyűteményi digitalizáló központját

2022. február 11-én az Országos Széchényi Könyvtárban átadták Közép-Európa legnagyobb és legmodernebb eszközparkkal rendelkező közgyűteményi digitalizáló központját, amely a kormány 2016-os döntésének értelmében, az Országos Könyvtári Rendszer (OKR) projekt keretében valósult meg.

A szükségleteknek megfelelő hardveres és szoftveres környezet megteremtésével a tömeges digitalizálás mellett a védendő dokumentumok manufaktúrális feldolgozása is lehetséges. A létrejött kapacitás 23 millió könyv tárolására, keresésére ad lehetőséget, és ez a rendszer kiterjeszthető a többi könyvtárra, sőt a múzeumokra vagy még nagyobb intézményi körre is.

A digitalizáló központ átadásának alkalmából együttműködési megállapodás született az OSZK és a Haydneum – Magyar Régizenei Központ között, amelynek célja, hogy az új digitalizáló központ segítségével, a Haydneum munkatársainak részvételével feldolgozzák és hasznosítsák a Magyarországon fellelhető, jelentős kulturális értéket képviselő, 1600 és 1850 között létrejött zeneművészeti és zenetudományos emlékeket.

(Forrás: <https://www.oszk.hu/hirek/atadtak-kozep-europa-legnagyobb-es-legmodernebb-kozgyujtemenyi-digitalizalokozpontjat> 2022.02.11.)

Átfogó társadalmi trendek és kihívások a könyvtárak életében

Mozaikok az IFLA WLIC 2021 konferenciáról

NÉMETH Márton

Bevezetés

Az IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) éves konferenciáját (World Library and Information Congress – WLIC), miután 2020-ban a Covid19-járványhelyzet miatt teljes egészében elmaradt az esemény, 2021-ben a szervezet 86 éves története során először az online térben rendezték meg augusztus 17–19. között. Az alábbiakban a lebonyolítás körülményeire is kitérve a rendezvény több mint másfélszáz programot számláló gazdag szakmai kínálatából adunk ízelítőt a teljesség igénye nélkül. Elsősorban olyan előadásokat választottunk, amelyek általános kihívásokat, trendeket mutattak be – több alkalommal a könyvtári világon kívüli nézőpontból –, így értékes párbeszédhez nyújtanak kiindulópontot a könyvtárak társadalmi funkcióinak sok szempontú kiteljesítése érdekében.

Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai közül többen is részt vettek az eseményen, így az intézmény blogján összefoglalók készültek bizonyos szekció-ületekről. Az áttekintés során ezekre is utalunk, hogy a magyar szakmai közönség összetett képet kapjon a rendezvényről.

A lebonyolítás kihívásai

A rendezvény kétségtelen erősségeként lehet elkönyvelni, hogy a könyvtár- és információtudomány világa valóban globális léptékben jelent meg, lényegesen magasabb számú résztvevővel, mint amire a személyes részvétellel járó konferenciák esetén lehetőség van. A konferencia időtartama három napra rövidült, míg a kínálatban mintegy 160 különféle programpont (szekcióülés, fórum, panelbeszélgetés) szerepelt. Az áttekintést megkönnyítendő a szervezők ezeket különféle kulcsszavak alapján kategóriákba sorolták: *innováció, részvétel, fenntarthatóság, inspiráció, támogatás és felhatalmazás ('libraries enable')*. A rendezvény webhelyén az élő közvetítés és a rögzített felvételek e csoportosítás szerint is hozzáférhetővé váltak, elősegítve az eligazodást. Az IFLA tevékenységeiről a virtuális *IFLA Booth* standon a rendezvény ideje alatt állandó tájékoztató programokat szerveztek. A szponzorok, szakmai partnerek is kaptak bemutatkozási lehetőséget a virtuális térben, illetve volt digitális poszterszekció is. A gamifikációs felületen a rendezvény ideje alatt online kirakósjátékokat lehetett kipróbálni, kincsvadászaton lehetett részt venni (főnyereményként részvételi lehetőséggel a 2022-es konferenciára), volt trivia játékszekció is, ezenfelül bárki készíthetett online szelfit magáról, megörökítve a rendezvény emlékét. Ily módon az online térben is igyekeztek leképezni a személyes részvétellel zajló konferenciák kínálatát, hangulatát.

A konferencia globális jellegéhez alkalmazkodva a három napot három különböző időzónához igazították (1. Európa, 2. Észak-Amerika, 3. Távol-Kelet, Ausztrália és Óceánia), ennek következtében azonban előben nem lehetett figyelemmel kísérni az egész rendezvényt. Kisebb nehézséget jelentett, hogy néha akadozott az élő közvetítés, a videófelvételek bélyegképeit nem tudta jól kezelni a felület, sokszor nem is lehetett áttekinteni a teljes programkínálatot és megtalálni egy-egy programpontot az adott oldal alján, például az utolsó napon, amely az időeltolódás miatt a legérzékenyebb volt számunkra, mivel hajnali kettőtől délig tartott aznap a rendezvény. A felvázolt apróbb nehézségek ellenére a szervezés egyértelmű sikertörténet, és szerencsére a regisztrált résztvevők számára a rendezvény után néhány nappal hozzáférhetővé tették a rögzített szekcióülések felvételeit, amelyek elérhetőek maradnak egészen a következő évi konferencia kezdetéig. Sajnos ez nem a teljes kínálatot jelenti, mert volt néhány program, melyet nem a központi konferenciarendszeren, hanem Zoomon

keresztül bonyolítottak le, s nem is rögzítették azokat. A visszanezhető anyagok áttekintése sajnos szintén nehézkes a konferenciafelületen.

A kínálat mindazonáltal vonzó és jól átgondoltan strukturált volt.

Első nap

Közgyűjtemények közös platformon – dolgozzunk együtt a kultúráért!

A nyitónap délelőttjén megrendezett elnöki szekcióülésen igazán különleges programra került sor: közösen szólalt fel az IFLA elnöke, *Christine Mackenzie*, a múzeumi világszövetség (International Council of Museums – ICOM) elnöke, *Alberto Garlandini*, a levéltárak nemzetközi tanácsának (International Council on Archives – ICA) elnöke, *David Fricker*, illetve a Műemlékek és Műemlékhelyszínek Nemzetközi Tanácsának (International Council on Monuments and Sites – ICOMOS) elnöke, *Teresa Patricio* – ez az együttes szereplés példa nélküli a szervezetek történetében. A meghívottak beszámoltak arról, hogy milyen indokok készítették őket erre a közös kiállásra és tapasztalatcserére.

A járványhelyzet következtében alapvetően változtak meg a kulturális szektor pozíciói, s az itt foglalkoztatottakat is új kihívások érték. A kultúrákövetítés új útjainak keresése minden terület számára fontos, hiszen mindenki megtapasztalta, hogy az emberek szabadidejéért, információs igényeik kielégítéséért egyre nagyobb verseny folyik. Intézményi szinten egyre látványosabb proaktív magatartás, nemzeti és nemzetközi szinten pedig az egyes közgyűjteményi szektorok stratégiai támogatása szükséges. A járvány előtt az volt az általános vélekedés, hogy a könyvtárak, levéltárak, múzeumok voltaképpen egymás versenytársai a figyelemért folytatott megmérettetésben mind a hagyományos, mind a digitális szolgáltatásaik terén. Ám a járvány, így a szolgáltatások személyes igénybevételének ellehetetlenülése radikálisan új helyzetet teremtett. Rá kellett jönni, hogy csak összefogva lehet vonzó digitális szolgáltatásokat fejleszteni, a jó gyakorlatokat hasznosítani, illetve a rendkívül heterogén felhasználói igényeknek az online térben is megfelelni. Voltaképpen a kultúra átörökítésének hagyományos útjai lehetetlenültek el egy pillanat alatt, miközben a rendkívüli helyzet alatt nyilvánvalóvá vált, hogy ha be is következik valamilyen konszolidáció, a járvány előtti állapothoz nincs visszaút. Könyvtáraknak, levéltáraknak, múzeumok-

nak – a közgyűjteményeknek – együtt kell dolgozniuk a kulturális értékek minél sokszínűbb, többféle platformon történő bemutatásáért. Ha nem sikerül összehangolni a hagyományos és az online térben elérhető szolgáltatásokat, és vonzó szolgáltatási portfóliót nyújtani a látogatók, felhasználók számára, akkor alapjaiban kérdőjeleződik meg az egész szektor létjogosultsága, és ellehetetlenülhet közös kulturális örökségünk reprezentálhatósága és átöröközhetősége is. A közgyűjtemények tehát nem egymás versenytársai, hanem szoros szövetségesei, melyek szolgáltatási kínálatukkal kiegészítik egymást. Összefogásra van szükség a digitalizálás és a digitálisan született kulturális tartalmak gondozásának, megőrzésének területén is. Az egyes kulturális szektorok tematikus kiállítások, rendezvények segítségével akár a fizikai, akár az online térben is erősíthetik egymás pozícióit. A kultúra a fenntartható társadalmi, gazdasági fejlődés alapvető pillére kellene, hogy legyen, ám ennek tudatosításáért is közösen kell fellépni. Stratégiai szinten pedig érdemes elgondolkodni arról, hogyan lehet a kultúrát minél változatosabb módokon átélhetővé, befogadhatóvá tenni minél szélesebb társadalmi rétegek számára. Közösen kell lobbizni a kultúrát támogató jogi, szabályozási környezet erősítéséért is. Nagyon felemelő volt látni, hogy ugyan sok szempontból közelítették meg a témát, de a szekcioulás üzenete egységes volt. A kihívások ismertetése, a szükséges teendők tudatosítása a közös fellépés révén erőteljes módon fogalmazódott meg. A felsorolt szervezetek remélhetőleg a gyakorlatban is szorosan együtt fognak működni egymással a közös célok elérése érdekében.

A könyvtári fizikai tér átalakulásának kihívásai

A járványhelyzetre való reakciók különböző megközelítésmódjai voltaképpen a konferencia teljes egészét átszöttek. Az első napon kiemelkedőnek bizonyult a Könyvtári Épületek és Felszerelések (Library Buildings and Equipment) szekció meglehetősen nyitott és provokatív panelbeszélgetése, amely a járványhelyzet kapcsán megfogalmazható tanulságokat járta körül a könyvtárápületek belső kialakításának, átfarmálásának szempontjából. Nem új elemként, de a korábbiaknál sokkal hangsúlyosabb módon jelent meg a biztonságos használat követelménye, amelyet összhangba kell hozni a könyvtári tér rugalmas átrendezhetőségével, az együttműködést előmozdító elrendezéssel, a tanulás és a kutatás

fokozott támogatásával. E szempontok átgondolása azt is eredményezi, hogy az egyes tényezők részben ellentmondásba is kerülnek egymással. Egyre fontosabbnak látszik annak felmérése is, hogy a könyvtárhazználók és a könyvtárosok által végzett munka, kutatás, tanulás milyen tevékenységelemeket foglal pontosan magában, melyek a jellemző egyéni, illetve társas cselekvési formák, és milyen igények merülnek fel, amelyeket a tér formálása során figyelembe kell venni. Hogyan változik meg a felhasználók térhasználat a járvány hatására, s ez milyen változtatási kényszereket von maga után? A könyvtári atmoszféra és esztétika miképpen képes szolgálni a könyvtárosok és a használók jóllétét? Egyelőre ezen a téren is az a tapasztalat, hogy több a kérdés, mint a válasz: csupán a változó igények és szükségletek számbavételénél tartunk. Érdemes lesz a továbbiakban is figyelemmel kísérni, hogy miképpen alakul át a járvány hatására a könyvtári terek elrendezése és használata.

Egészségügyi információszolgáltatás és a könyvtárak

Az egészségügyi információk könyvtári szolgáltatásával kapcsolatban jelentkező kihívásokról Zoom platformon zajlott beszélgetés. A közegészségügy intézkedéseinek alátámasztása hiteles információkkal a Covid19-járványhoz hasonló válsághelyzetekben kulcsfontosságú könyvtári tevékenységgé válik. Voltaképpen az információs írástudás terjesztésének egy speciális kihívása, hogy miként lehet felvenni a – járvánnyal, oltásokkal kapcsolatos – hamis információkkal, hiedelmekkel szemben a küzdelmet, és hogy milyen feladata van ebben egyáltalán a könyvtáraknak. Hogyan tud a könyvtár megbízható információszolgáltatással esetenként azokhoz is eljutni, akik a saját téves információikból, hiedelmekből felépített világ foglyai? Mennyire eredményesek ebben az egészségügyi műveltséget, digitális írástudást fejlesztő hagyományos könyvtári eszközök, módszerek? A panelbeszélgetés résztvevői leszögezték, hogy az egyes államok kormányainak alapvető felelőssége a megbízható információk közvetítése a válsághelyzetekben állampolgáraik számára. Ezeknek az üzeneteknek az értelmezésében, felerősítésében, magyarázatában a könyvtárak fontos szerepet játszhatnak, de semmiféleképpen nem vállalhatják át az állam tájékoztatási felelősségét. Az online térben kiemelkedő súllyal jelenhet meg a közösségi médiában zajló félretájékoztatás elleni küzdelem, a hiteles információk továbbadása a könyvtárhazználók felé. Ha pedig az

állam nem teljesíti a feladatát, vagy egyenesen félretájékoztat, akkor különösen nagy kihívást jelent a hiteles információk eljuttatása az állampolgároknak – a könyvtárak ebben részt vállalhatnak, de korántsem lehet ezt kizárólagos felelősségeként feladatul szabni a számukra az állam helyett.

Elmondhatjuk tehát, hogy bonyolult kihíváseggyüttessel állunk szemben. A könyvtári jó gyakorlatok átvétele, az állami szervekkel, emberi jogi civil szervezetekkel való partnerség igen sokat számít, az e területen végzett hiteles információszolgáltatás pedig jótékonyan járulhat hozzá a könyvtár társadalmi presztízsének, információs hitelének erősítéséhez az intézmény helyi használói, illetve célközönsége szemében.

Néhány további téma az első napon

Az első nap néhány egyéb előadásáról a nemzeti könyvtárbeli kollégák is készítettek beszámolót, mely a https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2021/10/19/a_konyvtari_es_informacios_vilagkongresszus_eloadasai_1_resz címen érhető el. *Drucker György* egy olyan szekcióülésről tudósít, amely a kulturális örökség és a kultúrájútermények társadalmi értékét járta körül. *Dancs Szabolcs* a szabályozott digitális kölcsönzés modelljéről elhangzott előadást foglalta össze, *Gombos Zsuzsanna* pedig az IFLA katalogizáló és bibliográfiai szekcióinak közös szekcióüléséről adott áttekintést.

Második nap

Elnöki szekció – Gondolatok a klímaváltozás kapcsán

A második nap szekcióüléseire az észak-amerikai időzónához igazodva magyar idő szerint délutántól késő estig került sor. A nyitó (elnöki) szekcióban kerekasztal-beszélgetés zajlott a klímaváltozásról. A résztvevők elsősorban azt járták körül, hogy a klímaváltozás társadalmi hatásainak milyen következményei vannak a könyvtárakra, illetve a könyvtárak hogyan tudnak proaktív módon bekapcsolódni a témáról való társadalmi diskurzusba. További kihívásként jelent meg a beszélgetés során, hogy – különösen szakkönyvtári szinten – miként szolgálhat a könyvtári állomány az állami döntés-előkészítési munka hátterül, hogyan lehet tudatosítani a döntéshozók számára, miként tudják a klímaváltozás elleni küzdelemben felhasználni a könyvtári állományt és a könyvtári információs szolgáltatásokat. A könyvtári erőforrások és a szolgáltatási kapacitás ismeretében az ille-

tékes döntés-előkészítő műhelyek megrendelőként is felléphetnek, kedvező együttműködési formákat alakítva ki így a könyvtárakkal. A klímaváltozással kapcsolatos tevékenység másik dimenzióját jelentik a társadalmi kampányok, melyeket állami szervek, civil szervezetek kezdeményezhetnek, s amelyekbe a könyvtári szektor intézményei eredményesen be tudnak kapcsolódni, helyi szinten is.

Inspiráló könyvtárak

A nap első *keynote* előadását az ENSZ kulturális jogokkal foglalkozó speciális jelentéstevője, *Karima Bennoune* professzor tartotta. Rámutatott, hogy a kulturális jogok gyakorlásának két fő területe van: az alkotás és a kifejezés szabadsága, illetve a kulturális életben történő részvétel lehetősége. A kulturális jogok gyakorlása a tágabb emberi jogi diskurzus speciális részterületeként is értelmezhető: a társadalompolitikai döntéshozatal és döntés-előkészítés szempontjából számos esetben kritikus jelentőségű a kulturális jogok gyakorlásának maradéktalan érvényesülése a lehető legszélesebb társadalmi szinten. Az előadó kitért arra is, hogy ez egy kiváló elméleti modell, ám autokratikus, félautokratikus, a társadalmat uralni kívánó rendszerekben a kultúra világát is egyfajta transzmissziós szíjként akarják használni a rendszer működtetéséhez, súlyosan korlátozva az alkotás és kifejezés szabadságát és a kulturális javakhoz való hozzáférést is. Természetesen azt sem lehet kizárni, hogy nem direkt/szándékos a beavatkozás, a közvetett hatások azonban negatívan jelentkeznek. A kulturális jogok tehát a világ számos régiójában nem természetes módon adóttak, azokért meg kell küzdeni, a könyvtárak pedig a kulturális jogok érvényesüléséért zajló küzdelem egyfajta terepévé is válhatnak. Ennek egyik dimenziója az alkotás, a kifejezés szabadságának támogatása, a másik pedig annak biztosítása, hogy egy adott könyvtár, illetve tágabb értelemben a szakterületi és az országos könyvtári rendszer szolgáltatásai minél több emberhez jussanak el. Szabadság hiányában politikailag semleges, de az információszolgáltatás és megőrzés alapvető etikai elvei iránt elkötelezetten fellépni természetesen nehéz feladat. A könyvtárak kulturális jogok gyakorlását védő, illetve jogkiterjesztő tevékenysége nagyon fontos stratégiai cél kell, hogy legyen, még ha adott esetben ezt nem is lehet nyíltan megfogalmazni.

A könyvtárak üzleti innovációt támogató tevékenysége

A második *keynote* előadást a Szellemi Tulajdon Nemzetközi Szervezetének (World Intellectual Property Organization – WIPO) szingapúri származású főtitkára, *Daren Tang* tartotta meg. Előadásában rámutatott arra, hogy a kis- és közepes vállalkozások, start-up cégek fokozott megjelenése nemzeti és nemzetközi, globális szinten is jótékonyan támogatja az innovációt, a különféle gazdasági, társadalmi kihívásokra történő hatékony reagálás képességét. Egyre inkább előtérbe kerül az adatalapú gazdaság és az adatalapú döntéshozatal, ahogy radikálisan nő a rendelkezésünkre álló adatmennyiség is. A könyvtáraknak kétségtelenül fontos hagyományos feladata közös írott kulturális örökségünk megőrzése és szolgáltatása, emellett azonban be kell kapcsolódnuk az extrém módon növekvő, kutatási és gazdasági tevékenységekhez tartozó adatkincs feltárásába, szolgáltatásába és megőrzésébe. Az adatok előtérbe kerülésével vadonatúj üzleti és kutatási modelleket is támogatni képes szolgáltatások jelenhetnek meg, elsősorban a felsőoktatási és szakkönyvtárakban. A könyvtárak fokozott nyomás alá kerülnek, hogy új szolgáltatásokat hozzanak létre, új felhasználói igényeket adaptáljanak szolgáltatási portfóliójukba, ezáltal új felhasználói célközönséget vonzzanak, erősítve a felsőoktatási és üzleti innovációt – tágabb értelemben pedig ezzel a társadalom új kihívásokra való rugalmas reagálását is segítve. Nemcsak magáról az innovációról, hanem a hozzá kötődő (erősen üzleti és vállalkozói alapú) szemléletmód támogatásáról is szó van. A könyvtárakat olyan kihívások érik, melyek teljesítése érdekében proaktívan működve, flexibilis, állandóan megújulni képes szolgáltatási munkafolyamatokkal és kínálattal kell előállniuk. Az előadó számos példán keresztül mutatta be, hogy a szerzői jog és a szellemi tulajdon védelme és érvényesítése új esélyeket teremthet a könyvtárak számára az innováció támogatásához és tágabb társadalmi küldetésük kiteljesítéséhez. A WIPO jelentőségét abban látja, hogy olyan innovációt és szellemi tulajdonjogvédelmet támogató infrastruktúrát és eszköztárat képes kiépíteni, amelyre a könyvtárak is támaszkodhatnak. Az IFLA-val együttműködve a WIPO ajánlásokat tud kidolgozni, és a jó gyakorlatokat terjeszthetik. Ez nem könnyű feladat, hiszen az üzleti alapú információszolgáltatáshoz magas szintű informatikai támogatás is szükséges. A könyvtáraknak azonban épp a közjót szolgáló, információszolgáltató sze-

repekörükből adódóan minden esélyük megvan arra, hogy erősítsék a társadalmi legitimitásukat azáltal is, hogy elősegítik a társadalmi versenyképesség, az innovációs potenciál és végső soron az általános jólét kibontakozását és fejlesztését.

Néhány további program a második napról

Munkatársaink áttekintései a nap további néhány érdekes szekcióüléséről a https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2021/10/20/a_konyvtari_es_informacios_vilagkongresszus_eloadasai_2_resz címen érhetőek el. Dancs Szabolcs a *Könyvtári információfeltárás egy változó világban* című szekcióülésről, Gombos Zsuzsanna a nemzeti könyvtárak szekciójában a tudásszervezési rendszerek fejlődésének témájában tartott előadásokról készített összefoglalót. *Ilácsa Szabina* az ISBD szabvány felülvizsgálatával kapcsolatos szekcióülésen elhangzottakat összegezte, valamint áttekintette a *Forrásmegosztás a pandémia idején* című szekcióülés tanulságait is. Drucker György egy olyan szekcióülésről adott összeggést, mely a könyvtárosok előtt álló globális lehetőségeket mutatta be a nyilvános jogi információk szolgáltatására a digitális korszakban. E sorok írója a blogbejegyzésben a nemzetközi szinten zajló könyvtár- és információtudományi kutatás lehetőségeivel, kihívásaival foglalkozó szekcióülésen elhangzottakat tekintette át (sajnos ezt nem lehet visszanézni, mert Zoomon keresztül, rögzítés nélkül került sor az ülésre).

Harmadik nap

Jövőbeli trendek

Barbara Lison, az IFLA soron következő (a konferencia után hivatalba lépett) elnöke a harmadik napon vezetett szekcióülést. A résztvevők a könyvtár- és információtudományi terület jövőjét vizsgálva húsz trendet vázoltak fel; a téma fontosságára való tekintettel a zárónap programjából ezt tartjuk a legfontosabbnak részletesen ismertetni. A szekcióülésen felvázolt trendekből az alábbi kép rajzolódik ki. A Covid19-járvány utáni helyzet az egyes államok költségvetését negatívan befolyásolja, ami kihat a könyvtárak szerepére is. Ugyanakkor a könyvtárak társadalmi közvetítő szerepe a krízisből való kilábalás során fontosabb, mint valaha. A járvány alatt továbbfejlesztett virtuális szolgáltatások velünk maradnak, sőt egyre nagyobb szükséglet mutatkozik irántuk, amivel kapcsolatban újra kell értékelni a könyvtár

fizikai teréhez kötődő szolgáltatások szerepét. Másfelől a fizikai könyvtári tér „társadalmi fórum”-funkciója a járvány múltával fontosabbá válik, mint valaha: az emberek ugyanis igénylik a személyes kontaktust és az interakciókat. A gyors technológiai fejlődéssel párhuzamosan felértékelődnek az olyan humán készségek és képességek, melyek révén a könyvtárosok az előre nem látható kihívásokra rugalmasan tudnak reagálni. A gyűjteményszervezési és szolgáltatási politika alapos finomítására van szükség, hogy kizárjanak mindenféle típusú diszkriminációt a könyvtárak falai közül. Komolyan kell venni a társadalmi sokféleség megjelenítését és támogatását. A klímaváltozás is alapjaiban forgathatja fel a társadalmak, s bennük a könyvtárak életét, a kihívásokhoz történő alkalmazkodás során pedig kulcsszerepe lehet a könyvtárak információterjesztő tevékenységének. Ahogy az emberek életmódja egyre mobilabbá válik, és nem kötődik egy adott fizikai helyhez, úgy kell egyre inkább hálózati könyvtári szolgáltatásokban gondolkodni, hogy akár határokon átnyúlóan is igénybe lehessen venni egy adott szolgáltatási palettát a fizikai és a virtuális térben egyaránt. A fiatalok kiszolgálásához döntő fontosságú a legmodernebb technológiák ismerete és kreatív használata. Ha a könyvtár nem tud belépni ennek révén a fiatalok világába, akkor a fiataloknak nem lesz türelmük alkalmazkodni a régi-módinak érzett intézményhez, nem fogják használni annak szolgáltatásait. Másfelől viszont az is megfigyelhető, hogy a közösségi média által traumatizált fiatalok egyre nagyobb tömegei újra felfedezik maguknak a könyvtár mint fizikai tér és az abban lévő források (pl. könyvek) és szolgáltatások fontosságát, ami menekülőutat kínál számukra az állandó közösségi médiás interakciók nyomása alól. A teljes modern szolgáltatási palettát csak nagyobb intézmények tudják biztosítani, a szolgáltatási rendszert tehát amellett, hogy minél közelebb visszük a felhasználókhoz, központosítani kell, az önállóan működő kisebb intézmények ezáltal le fognak morzsolódni. A gazdasági-társadalmi életet a rendelkezésünkre álló egyre nagyobb adattömeg használata gyökeresen átforgatja. Az adatműveltség elsajátítása a könyvtárosok által, illetve terjesztése a felhasználók felé kulcskérdéssé válik. A mesterséges intelligencia forradalmasítja az információkeresést, s a jövőben várhatóan lehetővé teszi a könyvtárak számára, hogy minden korábbinál személyre szabottabban szolgálhassák ki felhasználóik tájékozódási igényeit. Nagyon aggasztó trendként jelenik meg az egyre növekvő társadalmi és politikai polarizáció, a legfontosabb társadalmi alapkérdések-

ben is egyre nehezebb konszenzust találni. Ez fokozott veszélyt jelent a közjót szolgáló intézmények (így a könyvtárak) működésére nézve is, hiszen épp azt a közös nevezőt nem lehet meghatározni, amelyre társadalmi identitásuk, szolgáltatási kínálatuk épül. Az emberek jó része élete során többször is radikális pályamódosításra kényszerül, állandó tanulási, adaptálódási elvárással néz szembe. A könyvtárak számára ez azt jelenti, hogy az oktatási, ismeretterjesztési funkció – az élethosszig tartó tanulás támogatása, fokozott segítségnyújtás az egyéni élethelyzetek változásakor – minden eddiginél fontosabbá válik. A különböző gyűjteményi források digitalizálásával, az intézményközi együttműködés bővülésével egyre kevesebb értelme lesz helyi intézményi gyűjteményekről beszélni, előtérbe kerül az univerzálissá váló, egymással összeolvadó gyűjtemények használata. Rendkívüli veszélyt jelent a jövőre nézve, hogy a tudáshoz kötődő információkincs (és maga a tudás is) az egyre szigorúbbá váló szerzői jogi szabályozás segítségével egyre nagyobb piaci értékűvé válik, így egyre inkább privatizálható, s egyre drágábban, egyre kevesebbek számára férhető hozzá. Az információs környezet összetettebbé válásával egyre magasabban képzett munkatársakra lesz szükség a könyvtárakban, hogy munkájukat az összefüggéseket átlátva, magas színvonalon tudják végezni. A félretájékoztatás elleni küzdelemben nemzeti, kormányzati szinten is egyre nagyobb jelentőséggel bír az információs műveltség terjesztése, de hosszú távú küzdelemre kell berendezkedni az állírtérjesztés visszafogásáért. A könyvtáraknak e területen központi szerepet kell vállalniuk felhalmozott készségeik és képességeik, valamint szolgáltatási tapasztalatuk révén. Ezzel részben összefügg az is, hogy egyre nagyobb mennyiségű tudományos információ férhető hozzá ingyenesen. Amennyiben a könyvtárak nem lesznek képesek megtalálni a feldolgozás és közvetítés hatékony útjait, drámai társadalmi térvessztéssel kell számolniuk. Ez is egy viszonylag új, de annál fontosabb stratégiai területet jelent tehát az intézmények életében. A modern technológiák előtérbe kerülése csak azok számára pozitívum, akik hozzájuk tudnak férni, és használni tudják azokat. Ezért globális szinten egyre nagyobb társadalmi esélyegyenlőtlenség fenyeget, s a könyvtáraknak az ebből fakadó társadalmi robbanás elkerülésében is kulcsszerepet kellene játszaniuk a hozzáférés megteremtésén, illetve az oktatási szolgáltatásokon keresztül. A szekcióülésen megkérdezték a résztvevőket, hogy a fentebb vázolt trendek, kihívások közül melyeket

tartják a legfontosabbaknak. A végén az az álláspont kristályosodott ki, hogy:

- a Covid19-járvány miatt szűkülő pénzügyi mozgástér,
 - a virtuális, illetve fizikai könyvtári terek, szolgáltatások ártértékelődése,
 - a környezeti problémák,
 - a társadalmi diverzitás kezelése,
 - a fiatalok modern eszközökkel és szemlélettel történő kiszolgálása,
 - az adatbőség jelentette kihívások,
 - az élethosszig tartó tanulás támogatása,
 - az információs műveltség fejlesztése és
 - a társadalmi esélyegyenlőtlenségek elleni küzdelem
- a legfontosabb tíz tényező. Ezt követően arra kérték a résztvevőket, hogy még tovább rangsoroljanak, s az öt legfontosabb területet jelöljék meg;
- a virtuális szolgáltatások növekvő szerepét,
 - a társadalmi diverzitás kezelését,
 - a környezeti problémákra való reagálást,
 - az élethosszig való tanulás támogatását és
 - a társadalmi esélyegyenlőtlenség elleni küzdelmet választották.

Ez a szekcióülés volt talán a leghasznosabb abból a szempontból, hogy széles társadalmi összefüggésekbe ágyazva, de a könyvtárakhoz kötődően konkrét jövőbeli kihívásokat vázolt fel, miközben arra is lehetőség nyílt, hogy a résztvevők megjelöljék a prioritásaikat arra vonatkozóan, hogy mely területeket tartják a legégetőbbnek a könyvtárak jövője szempontjából. Hasznos lenne néhány évente megismételni ezt a tapasztalatcserét, hogy nyomon lehessen követni a trendek és prioritások esetleges változásait, és áttekinteni, hogy milyen sikereket értünk el, illetve mely területeken látunk aggasztó tendenciákat.

Néhány további program a harmadik napról

Az OSZK blogján a harmadik nap néhány előadása is áttekinthető (https://nemzetikonyvtar.blog.hu/2021/10/21/a_konyvtari_es_informacios_vilagkongresszus_eloadasai_3_resz). Dancs Szabolcs egy igen érdekes szekcióülést foglalt össze, amely a könyvtári gyűjtemények szerepét vizsgálta az identitásunk, illetve a kulturális örökség megőrzésében. Gombos Zsuzsanna az IFLA Szabványügyi Bizottságának üléséről írt, amely az IFLA által kibocsátott szabványok szerepét tekinti át a dinamikusán változó információs társadalomban. Drucker György egy zöld könyvtárakról szóló és a jövőt szolgáló fenntartható gyakorlatokat ismertető szekcióülést összegzett. Mind-egyik szekcióülés, valamint beszámoló tematikájában nagyon jól illeszkedik a fentebb felvázolt koncepcióhoz, amely arra irányul, hogy milyen fontos kihívásokkal kell foglalkoznunk a bolygónk, a társadalom, illetve a könyvtárak jövője szempontjából.

Zárszó

E beszámoló legfőbb célja az, hogy áttekintést adjon annak a széles diskurzusnak néhány vonásáról, mely felméri, hogy a dinamikusán változó társadalmi környezetben a könyvtáraknak milyen feladatai vannak, és milyen trendek határozzák meg jövőjüket. Természetesen a szinte átláthatatlanul gazdag programkínálat elemzésére számos más nézőpontból is sort lehetett volna keríteni. A választást az indokolja, hogy az IFLA-világkongresszus globális jellegéből adódóan nem csupán egy szűk kontinentális, regionális nézőpont képviseltette magát, hanem reprezentatív jelenhettek meg a könyvtárakat érintő főbb társadalmi kihívások. Végezetül maga az IFLA mint szervezet is radikális átalakuláson megy keresztül, hogy sokszínű nézőpontokból és hatékonyabban reagálhasson a fentebb vázolt kihívásegyüttesre.

(Beérkezett: 2022. február 28.)

Könyvtárak akcióban a fenntartható fejlődésért*

Glòria PÉREZ-SALMERÓN

*A szerző az IFLA korábbi elnöke,
a FESABID (Federación Española de Sociedades de Archivística,
Biblioteconomía, Documentación y Museística) és
a Stichting IFLA Global Libraries elnöke,
a Spanyol Nemzeti Könyvtár korábbi igazgatója.*

Bevezető

Írásom azon a nyitó előadáson alapul, amelyet 2021 júliusában tartottam a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 52. vándorgyűlésén. Nagy örömmel csatlakoztam a magyar kollégákhoz a konferencia alkalmából, köszönöm Barátné Hajdu Ágnes elnöknek a meghívást. Megtiszteltetés és lehetőség volt ez számomra.

A könyvtári terület legfontosabb problémája a Covid19-járvány okozta első zárlat idején

Az Európában 2020-ban kezdődött szörnyű világjárvány megmutatta, hogy milyen elszigeteltek lehetünk akár a saját otthonunkban is, ha nincs internet-hozzáféréstünk – azonban ez csak a problémák töredéke.

Az információszerzési igények nagy vonalakban (ahogy spanyolul mondjuk: *grosso modo*) két szintre bonthatóak:

- A társadalom egészének szüksége van magára a számítógép-hálózatra és az információkhoz való hozzáférésre egyaránt a mindennapi életben felmerülő teendők, feladatok megoldásához. Itt főként azokra gondolunk, akik a közkönyvtárak szolgáltatásait veszik igénybe.
- A könyvtári és információszerzési szempontjából fontos másik csoport azokból áll, akiknek a munkájukhoz van szükségük hálózati kapcsolatra és információkra: ezek – többek között – a kutatók, az információközvetítő szakemberek, az adatmenedzserek, a szoftvermérnökök, az infrastruktúrát támogató szakemberek, oktatók, adatkurátorok,

* Angolról magyarra fordította Hegyközi Ilona, szerkesztette Barátné Hajdu Ágnes.

adatasszisztensek, kutató könyvtárosok és a politikai szereplők.

Úgy vélem, mindkét csoport elvárja, hogy könyvtáraink sürgősen foglalkozzanak a digitális készségek ügyével.

A fentiekkel kapcsolatban a következő kérdések merülnek fel:

- Elég képzett-e általában a népesség/lakosság ahhoz, hogy áttérjen a digitális információk használatára annak érdekében, hogy emelje élet színvonalát?
- Hozzá tudnak-e jutni a szakértők és a szakemberek a kutatási feladataik, tudásteremtő tevékenységük ellátáshoz, szakmai pályájuk építéséhez szükséges információforrások legjavához?

A spanyolországi helyzet 2020-ban

Spanyolországban a 2020 márciusától júniusig terjedő időszakban a kormányzat utasítására, a Covid19-járvány elleni küzdelem jegyében a könyvtárak, könyvesboltok, oktatási intézmények több mint 90 napra bezártak, elmaradtak a kulturális rendezvények. Ennek következtében azok az információk, amelyek ezeknek az intézményeknek a személyes használata által voltak korábban hozzáférhetőek, elérhetetlenné váltak. Ez a riasztó helyzet tovább mélyítette a kialakult egészségügyi és gazdasági válságot.

A pandémia megjelenését követő lezárás híre után Spanyolországban a könyvtárosok közössége azonnal elkezdett azzal foglalkozni, hogy milyen koncepció alapján oldjuk meg a felmerült problémákat (internetes szolgáltatások bővítése, illetve internetelérés hiánya), hiszen a könyvtárakkal csak az interneten keresztül lehetett kapcsolatba lépni.

Ebben az időszakban – bár sok tapasztalatot szereztünk a bevezetett új szolgáltatásokkal kapcsolatban (ezeket a könyvtárosok részben otthonról nyújtották a használóknak a könyvtári honlapokon és a közösségi hálón keresztül) – a statisztikák megmutatták, milyen nehéz a megszokott könyvtári szolgáltatásokat biztosítani mindenki számára.

A felsőoktatási könyvtárak e-könyvtárai által nyújtottak hozzáférést, és a spanyol elektronikus könyvplatform, az *E-BIBLIO*¹ is rendelkezésre állt. Nagy segítség volt, hogy ezt a szolgáltatást közkönyvtári olvasójeggyel is el lehetett érni – a kölcsönzést is beleértve –, tehát a közkönyvtárak használóinak igényeit is kielégítette. A közkönyvtári hálózatok szerencsére hamar felismerték, hogy a pandémia idején mindig eddignél fontosabbá váltak a könyvtári

szolgáltatások, ezért lehetővé tették, hogy a lakosok egyszerűen, személyi igazolvánnyal regisztrálhassanak, és használhassák a könyvtárakat az interneten keresztül. Ez az akció azonban nem oldotta meg teljeskörűen a problémát, mert Spanyolországban, mint a világ nagy részén, az internetkapcsolat nem olyan közszolgáltatás, mint az áram, a gáz vagy a víz. A spanyol háztartások 18%-a nem rendelkezik semmiféle internet-hozzáféréssel, még okostelefonnal sem, és közismert, hogy azok a háztartások, amelyekben nincs internetkapcsolat, el vannak szakitva a digitális világtól. Ez fontos, a könyvtári érdekvégyesítés folyamán napirenden tartandó feladatot jelöl ki számunkra, felvetve egy lényeges kérdést, amelyet fel kell tennünk magunknak:

- Hogyan segíthetik a könyvtárak – kilépve falaik közül – a polgárokat a hálózati összeköttetés szolgáltatóiként? Másként megfogalmazva: hogyan tud a könyvtár hozzáférést nyújtani az információhoz mindenki számára, miközben fizikailag zárva van?

A barcelonai könyvtári hálózat (Barcelona's Libraries Network)² tavaly [2020-ban] azt vizsgálta, hogyan tudja a hozzáférést biztosítani okoseszközök kölcsönzésével. E szolgáltatás sikerességéhez azonban több feltétel teljesülése szükséges: a könyvtárak naponta több órában nyitva legyenek; működtessék kölcsönzési szolgáltatásaikat; és több kerületben megoldják a (fizikai) hozzáférést a lakosság számára. Az ötlet kiváló, de nehéz a kitűzött célt teljességgel elérni.

A felmerülő problémák. Megoldások keresése

Európában – globális megoldást keresve – 2020 júliusában az Európai Tanács rendkívüli ülést tartott arról, hogyan lehet megküzdenni a Covid19-járvány által okozott történelmi válság kihívásaival. A javasolt intézkedések között, a helyreállítás egyik kulcsfeladataként kiemelkedő szerepet kapott Európa digitális átalakulása. A jóváhagyott finanszírozás fő sorai közül legalább kettő köthető a digitális átalakulás céljához:

- az egyik az *egységes piaccal, az innovációval és a digitális gazdasággal*,
- a másik az *összefogással (kohézióval), a rugalmas alkalmazkodással és az értékekkel kapcsolatos*.

Az európai irányelvekre támaszkodva 2020 októberében a spanyol kormány közzétett egy tervet *Helyreállítás, átalakítás és rugalmas alkalmazkodás. „Spanyolország képes rá” (Recovery, Transformation and Resilience Plan. Espana puede)*³ címmel. Ez az állami program arra irányul, hogy legyőzzük azt a

társadalmi és gazdasági válságot, amelyet a Covid19-pandémia okozott, és a 2020-as évtizedben megvalósítsuk az inkluzív fejlesztést és a fenntarthatóságot. Spanyolországban a digitális átalakítás a helyreállítás egyik legfontosabb elemének tekintik, és az irányelvek egyikét a „digitális Spanyolország” megvalósításának szentelik.

Ez az átalakulás a programban szereplő másik három irányelvvel is szorosan összekapcsolódik, amelyek a következők:

- „Zöld Spanyolország”,
- „A nemek egyenjogúsága Spanyolországban” és
- „Összefogás és inklúzió Spanyolországban”.

A digitális készségekről szólva a terv a strukturális átalakítás megvalósítására tíz pontból álló koncepciót javasol, melyek közül legalább három érinti a könyvtári munkát:

- „Oktatás és tudás, továbbképzés és készségfejlesztés”. Ebben szerepelnek a most jóváhagyott *Országos digitális készségfejlesztési terv* intézkedései.
- Program a városi és vidéki elnéptelenedés leküzdésére, valamint
- a közigazgatás modernizálása.

A fenti irányelvek közül több harmonizál az ENSZ *Agenda 2030* dokumentumában (melynek címe: *Világunk átalakítása*) foglalt fenntartható fejlődési célokkal (Sustainable Development Goals – SDGs). A polgárok digitális kompetenciáival kapcsolatos kérdések – az irányelvekhez kapcsolódóan – egy 2020-as dokumentumban is szerepelnek. A spanyol kormány 2020. évi *Digitális Spanyolország Terv 2025 (España Digital Plan)*⁴ programja azt hangsúlyozza, hogy „meg kell szüntetni a társadalmi egyenlőtlenség abból adódó új problémáit, hogy vannak, akik az internethez nem férnek hozzá, illetve nem tudják használni”. Ugyanis „a digitális hozzáférés és a hálózat használatának hiánya egyre inkább olyan tényezővé válik, amely társadalmi kirekesztéshez vezet, és különösen érinti a legsérülékenyebb csoportokat”. Ezért a *Digitális Spanyolország Terv 2025* intézkedései között szerepel az *Országos Digitális Kompetenciafejlesztési Terv*, amely azt az általános célt tartalmazza, hogy:

- „...[f]ejelessék a polgárok alapvető digitális készségeit, és megszüntessék a szakadékot az egyes csoportok között.
- Hogy a polgárok teljes életet élhessenek a digitális korszakban:
 - tudjanak kommunikálni, tanulni, vásárolni, különböző tranzakciókat lebonyolítani, interakci-

óba lépni a közigazgatással, különös tekintettel azokra a csoportokra, amelyek számára nehézséget jelent e készségek elsajátítása (ilyenek többek között az idősek, a nyugdíjasok, az alacsony jövedelműek, a nem városi területeken élők).

- *Az az ambíciózus cél, hogy 15 millió ember szerezz meg az alapvető készségeket képzés útján.”*

Lehetőségek a könyvtárak számára

A könyvtárosok stratégiájának – tehát a mi stratégiánk – figyelembe kell vennie a digitális készségek kérdéskörét, mert *abból a feltételezésből kell kiindulnunk, hogy adatkultúra nélkül nem létezik hasznos infrastruktúra.*

Az írásom elején említett második csoportnak nyújtott szolgáltatások során könyvtárosként voltaképpen arra összpontosítunk, hogy létrejöhessen a nyílt tudomány és az adatszakemberek következő generációja. A felsőoktatási könyvtáraknak együttműködések keretében kell fejleszteniük az adatokkal és a nyílt tudománnyal kapcsolatos digitális készségeket. Ez azt jelenti, hogy e feladat ellátása érdekében biztonságosan, hosszú távon működő tudásközpontokat kell létrehozniuk, és befolyást kell gyakorolniuk az erre a területre vonatkozó nemzeti politikákra.

Ezt a jövőképet elfogadva, kiindulási alapként megállapíthatjuk, hogy a nyílt tudomány és az adathasználat terén még kevés tapasztalattal rendelkezünk, ezért természetesen szembe kell néznünk számos kihívással (például a szellemi tulajdon, adatmenedzsment etikai kérdéseivel, és az adatmenedzsment-ismeretek aggasztó hiányával). Ez a gyengeség rámutat arra, hogy még nincsenek világosan meghatározva azok a szakmai profilok, amelyek segíthetik e cél elérését, és egy átfogó, országos terv híján szétforgácsolódnak a képzési erőforrások is. Úgy véljük, a nyílt tudomány új generációs szakembereinek képzése során a csoportmunka jobb eredményekkel kecsegtet, mint az egyes tagok egyéni teljesítményének összessége. A kutatási központok számára szolgáltató felsőoktatási könyvtáraknak sokrétű képet kell kialakítaniuk az ott dolgozók munkaköreiről és képzési igényeiről; ezeket négy tevékenységi területre nézve kell megfogalmazniuk:

- Szoftverfejlesztés;
- Adatismeret;
- Kutatás (az egyes tudományterületeken);

és (engedjék meg, hogy itt negyedikként megismételjem):

- A nagyközönség támogatása a számukra lényeges állampolgári információk megértésében.

Nézetem szerint szükség van egy olyan, leíró jellel-gű profiljegyzékre, amely példákat tartalmaz a te-endőt igénylő különböző szituációkra vonatkozóan, és amely ismerteti a szükséges készségeket is. Sze-repelhetnek a jegyzékben a kutatók, az információ-közvetítők, az adatkönyvtárosok, adatmenedzserek, a kutatási szoftvermérnökök, az infrastruktúratámogató szakemberek, az információszolgáltatás különböző területein működő oktatók, az adatkurátorok, adat-asszisztensek és a könyvtárosok, a politikai szerep-lők és a polgárok.

Az egyik fontos profil az adatkönyvtárosé, aki az ada-tok előkészítésének és feldolgozásának szakembere (tevékenységébe beletartozik a kiválasztás, a tárolás, a megőrzés, a kereshetőség biztosítása és a fenntartás egyéb kérdései, valamint a terjesztés).

A kutatásiadat-kezelés szakértői pedig, úgy vélem, az adatok leírása, archiválása és terjesztése munka-folyamatainak eredményeit erőforrásként kell, hogy felhasználják a kutatók támogatására.

A megkívánt kompetenciák:

- az információs szolgáltatások használatának ké-pessége az adatok feltöltése és megőrzése céljából,
- az infrastruktúra-fejlesztéshez való hozzájárulás képessége,
- az információ értékelésének és az álhírek kizárá-sának képessége,
- a tanácsadás képessége a kutatók és hallgatók szá-mára a kutatási adatok kezelésére vonatkozóan – beleértve azok felderítését és a meglévő adathal-mazok újbóli felhasználását.

A digitális készségek fejlesztésére irányuló európai együttműködés a kompetencia-központok kialakítá-sával kezdődik – ezek az említett készségek megszer-zésének átfogó képzési csomópontjai. A regionális szintű szervezetnek arra kell összpontosítania, hogy egy közös, biztonságos és tartós ökoszisztémát hoz-zon létre, amely tanulási központként működik. Az egyes könyvtártípusoknak szóló ajánlások formátumát szabályozni kell, és a fenntartóknak anyagi eszközöket kell szánniuk arra, hogy létrehozzák a szükséges repozitóriumokat, egyetemeket és kuta-tási központokat.

Spanyolországban vannak jó példák az együttműkö-désre, például a Tudományos Kutatási Tanács (Con-sejo Superior de Investigaciones Científicas)⁵ és a Valenciái Műszaki Egyetem (Universitat Politècnica de València)⁶ között, amely kitűnően integrálta a

megkívánt készségeket továbbképzési és közösség-fejlesztési programjaiba, például az oktatók esetében.

Összefoglaló megjegyzések

A könyvtárak jövője attól függ, mennyire képesek megérteni, átgondolni a fent vázolt körülményeket és kihívásokat, és munkájuk során arra összpontosítani, hogy az emberek *információs igényeit* kell szolgál-niuk. Sikeres jövő vár a könyvtári szolgáltatásokra, ha a könyvtárak aktívan kiveszik részüket a globális kihívásokkal foglalkozó vízió teljesítéséből, és kül-detésük, munkájuk fókuszába az emberiség fejlődé-se szempontjából fontos tevékenységeket helyezik.

Az érdekérvényesítés az információhoz való hozzá-férés területén kulcsfontosságú hozzájárulás ahhoz, hogy országos szinten megváltoztassuk a hálózati infrastruktúrával kapcsolatos irányelveket, hozzáiga-zítsuk őket a globális polgári élethez, és támogassuk a tudás létrehozását. Napjainkban minden eddiginél szélesebb kínálatot kell a könyvtáraknak kiépíteniük, újra és újra kiaknázva gyűjteményeiket és hagyomá-nyos szolgáltatásaikat. A fenntartható fejlődéshez való hozzájárulás érdekében egyre fontosabb, hogy a könyvtárak legyenek elkötelezettek a közösség információs igényei iránt, biztosítsanak a digitális készségekkel kapcsolatos képzést és vitafórumokat, terjesszék a kritikus gondolkodást és viselkedést. Ezenfelül szoros együttműködésre van szükség a kutatókkal annak érdekében, hogy közösen építsék a tudás bázisait.

Véleményem szerint a nehézségek túlélésére a könyv-tári területen csak egy út kínálkozik: annak megér-tése, megértése, hogy a könyvtárak finanszírozá-sa, a működésükre fordított összeg társadalmi célú befektetés, közvetlenül hatással van a társadalomra, a társadalom fejlődését szolgálja. Így érhetjük el vi-lágszerte, hogy a könyvtárak teljesítményét elismer-jék. A befektetés megtérülését gazdasági módszerrel (ROI – Return on Investment – befektetésarányos megtérülés) kell láttatnunk.

Az írásomban kifejtett értelmezés szerint a könyv-tárak fő célja választ adni az információhoz való hozzáférés iránti társadalmi szükségletre – és erre komoly igény van. Ez lehetőség a könyvtárak nagy-szerű, hosszú távú jövőjének biztosítására – ha mi, könyvtárosok, készek vagyunk arra, hogy a könyvtári szolgáltatásokat a társadalom iránti elkötelezettség ernyője alatt nyújtsuk.

Irodalmi hivatkozások

(A források megtekintésének dátuma a szerkesztés során történt ellenőrzés időpontja.)

1. Az EBIBLIO honlapja [online]. Ministerio de Cultura y Deporte – Gobierno de España. Hozzáférhető: <https://madrid.ebiblio.es/>; <https://www.culturaydeporte.gob.es/cultura/areas/bibliotecas/mc/eBiblio/inicio.html> [Megtekintve: 2022.03.16.]
2. A Barcelona's Libraries Network honlapja [online]. [Barcelona]: Barcelona City Council. Hozzáférhető: <https://ajuntament.barcelona.cat/biblioteques/en> [Megtekintve: 2022.03.16.]
3. Recovery, Transformation and Resilience Plan: Espana puede [elektronikus dok.]. Madrid: Presidency of the Government of Spain, 2020 október. 55 p. Hozzáférhető: https://www.mineco.gob.es/stfls/mineco/comun/pdf/201015_des_recovery.pdf [Megtekintve: 2022.03.16.]
4. España Digital Plan [online]. Madrid: Gobierno de España. Ministerio de Asuntos Económicos y Transformación Digital. Hozzáférhető: https://portal.mineco.gob.es/ca-es/ministerio/estrategias/Paginas/00_Espana_Digital_2025.aspx [Megtekintve: 2022.03.16.]
5. A Consejo Superior de Investigaciones Científicas honlapja [online]. Cop. CSIC – Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Hozzáférhető: <https://www.csic.es/> [Megtekintve: 2022.03.16.]
6. Az Universitat Politècnica de València honlapja [online]. Valencia: Universitat Politècnica de València, cop. 2022. Hozzáférhető: <http://www.upv.es/en> [Megtekintve: 2022.03.16.]

(Beérkezett: 2021. szeptember 7.)

Átadták a felújított Klebelsberg-kastély könyvtárát

2022. március 26-án átadták a felújított Klebelsberg-kastély könyvtárát, amely többek között a nemzeti könyvtár és a Mikes Kelemen Program segítségével éledt újjá Klebelsberg Kuno kultuszminiszter egykori, gyönyörűen felújított kastélyában.

A nemzeti könyvtár a Mikes Kelemen Programon keresztül eddig 346 könyv átadásával járult hozzá gróf Klebelsberg Kuno személyes könyvtárának helyreállításához.

A könyveket részben a Mikes-program katalógusából, részben helyszíni szemle alapján választották ki a Polgári Művelődésért Alapítvány munkatársai. Többek között Jókai Mór, Herczeg Ferenc, Hóman Bálint, Prohászka Ottokár, Johann Wolfgang Goethe, Homérosz és Aiszkülosz nagyrészt 1932 előtt, még Klebelsberg Kuno életében megjelent, ma már nehezen fellelhető kiadásával gazdagodott ez az egyedülálló gyűjtemény.

A Polgári Művelődésért Alapítvány és a Mikes Kelemen Program közti partnerség ezzel nem zárult le, a felek jelenleg is dolgoznak a könyvtár minél teljesebbé tételén.

(Forrás: <https://www.oszk.hu/hirek/atadtak-felujitott-klebelsberg-kastely-konyvtarat> 2022.03.28.)

A nemzetiszocialista Németország közkönyvtárai (1933–1945)

2. rész: A nemzetiszocialista német népkönyvtárak megteremtése

SONNEVEND Péter

A tanulmány első része (ld. Könyvtári Figyelő, 2021. 4. sz.) a hitlerizmus kialakulását, működési logikáját, valamint a kulturális politikát meghatározó elveket és intézményi háttérét mutatta be, továbbá jellemezte a könyv- és folyóirat-kiadást, a dokumentációs törekvéseket, az olvasás szerepét és a közkönyvtárak megújítására irányuló korábbi kísérleteket. A tanulmány második része a Weimari Köztársaság bukása utáni időszakban felépülő, nemzetiszocialista alapokon szerveződött közkönyvtári rendszer működését ismerteti.

Német közkönyvtárak az új hatalom kezdetén (1933–1938)

Gleichschaltolás és konszolidáció a rövid békeidőszakban

1932 végén Fritz Heiligenstaedt (1887–1961) hannoveri (majd később országos, azaz „birodalmi”) könyvtári vezető regionális folyóiratában, a *Volksbildung und Volksbüchereien*ben kifejtette, hogy a társadalom szétesése és a teljes bizalomvesztés ide-

jén a közkönyvtáraknak meg kell találniuk az új és „egészséges” társadalmi-politikai erőket, hogy azokat támogassák, egyben fel kell adniuk a politikai függetlenség hiedelmét. Néhány hónappal később Johannes Beer (1901–1972) frankfurti könyvtáros és doktorált germanista már a tekintélyt árasztó államról „értekezik”, mert autoritás nélkül nincs jövő, ezt pedig a népművelésnek, népkönyvtáraknak is világosan kell látniuk.²³ A cikk 1932 végén íródhatott: e pillanatban Hitler még nem kancellár. A szellemi átállás azonban

megkezdődött. 1933 tavaszán máris számosan sorakoztak fel tevőlegesen az új hatalom támogatására: tiltólisták készítése, állománytisztoztatás, könyvégetés és személyzeti „tisztoztatások” követik egymást. Már nemcsak az állam élén állt Führer, hanem minden szakma és minden intézmény vezetője is ezt a státuszt igényelte. Jellemző a Porosz Állami Könyvtár (ma: *Staatsbibliothek zu Berlin*) igazgatójának, *Gustav Abbnak* (1886–1945, 1923-tól haláláig a könyvtár vezetője) 1937-ben megjelent *A kollegiális felfogástól a Führer-elvig (Von der Kollegialfassung zum Führerprinzip)* című írása.²⁴

A korábbi rivalizáló közkönyvtári folyóiratok helyett 1934-től parancsszóra egy központi szaklap látott napvilágot, és maradt 1944 végéig a szakma irányadó orgánuma: ez volt a *Die Bücherei*.²⁵ Érdemes röviden áttekinteni az új elvi megfogalmazásokat, átfogó elvárásokat a „könyvtárpolitika” vezető személyeinek írásaiból.

Wilhelm Schuster (1888–1971) a *Die Bücherei* második számában publikálta az új eszméket jellemzően kifejező, *A műveltségi birodalom vége (Das Ende des Bildungsreiches)* című cikkét.²⁶ A közkönyvtári egyesület vezetője és az első évek „közkönyvtári Führere” nem hagyott kétséget afelől, hogy mindenkinek fel kell sorakoznia, még ha bizonyos korábbi értékektől fájdalmasan el is kell búcsúzni. Az új hatalom nem művelni, hanem *nevelni* akar, ezért a könyvtárosnak is ehhez kell felzárkóznia. Érdemes hozzáfűznünk, hogy Schuster korának egyik legképzettebb közkönyvtárosa volt: *Erwin Ackerknecht* tanítványa, számos szakpublikáció szerzője, fontos könyvtárak (Gleiwitz, Hamburg, Berlin) eredményes vezetője. Magánlevelezéséből tűnik ki (*Hofmannhoz* és másokhoz írott korabeli levelei a tanúságok erre), hogy a „terepet” nem akarta átengedni a „vadabb” (az „igazi”) nácioknak, következésképpen olyan látványos kompromisszumokat kötött (pl. párttagság stb.), amelyek révén további szakmai működésének feltételét vélte biztosítani.

A nemzetiszocializmus könyvtári alapjai

A nemzetiszocializmus könyvtári elméletét érdemes bemutatni néhány további írás tartalmának felvillantásával. *Heinz Dähnhardt* professzor (1897–1968) előbb ifjúságpolitikus konzervatív színekben, majd a náci központi hatalom érdemi munkatársa, a Tudományos, Nevelésügyi és Népművelési Minisztérium (*Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung*, REM) könyvtárügyi felelőse. 1937

elején megjelent cikkében,²⁷ melyből az írásunk 1. része elején olvasható egyik mottó is származik, kifejezetten militarista szóhasználattal nyilatkozik a német közkönyvtárügy „útjáról és céljáról”. Kifejti, hogy a hajdani hiedelem, miszerint a műveltség, a tudás (*Bildung*) kovácsolná össze a német népet, már elavult és használhatatlan; a birodalom egységét Hitler „politikai katonái” vívták ki, s kizárólag ezúton válik tényleges egységgé a német nép. Ezért el kell törölni a könyvtáros és az olvasó közti minden valós és képzelt válaszfalat, hiszen mindnyájan „egy fronton küzdenek”.

Dähnhardtnál is keményebben fejezi ki a nemzeti-szocialista elvárásokat *Werner Studentkowski* (1903–1951, 1925 óta párttag, Goebbels egyik frontembere, az írás keletkezésekor nagy hatalmú szászországi felsőoktatási korifeus), aki sajátos párhuzamot von a „párt” és a „könyv” között.²⁸ A náci mozgalom eredeti „fegyvere” a szó, a vita, a nagygyűlés volt, majd megszületett a Führer mindent összegző könyve, a *Mein Kampf*, amely 1937-ig hárommillió példányban került a nép kezébe. A „könyv” általánosságban lehet ugyan a tudás vagy a szórakoztatás forrása, ennél viszont fontosabb a mozgalom, így a könyv a német nép egésze számára azzal nyer elismerést, hogyha fegyverként járul hozzá a sikerhez. A párt mindig is „harcosként” értelmezte magát és küldetését, s minden társadalmi jelenséget, így a könyvet és a könyvtárat is legfőképp a harc szempontjából értékeli. Ha a könyvtár – s ez vonatkozik a közkönyvtárra, a tudományos könyvtárra és a kölcsönkönyvtárra egyaránt – igazi fegyvertár, akkor van jövője. Következésképpen a „könyvtár” legjobb kifejezője és megtestesítője a pártkönyvtár (*Parteibücherei*), amely jelenleg (csupán) a párttagok érdekében működik. Ha a közkönyvtár betölti azon harci hivatását, hogy a párt érdekeinek megfelelően nevelje a népet, akkor van jövője; ellenkező esetben a pártkönyvtár hatókörét kell a jövőben kiterjeszteni, s a pártkönyvtár lesz a jövő közkönyvtára. Ez elég fenyegető jövőkép lehetett a közkönyvtári hálózatban dolgozók számára.

A korábban említett *Fritz Heiligenstaedt* 1937-ben a közkönyvtárak jelenéről és jövőjéről értekezett a folyóirat hasábjain.²⁹ A szerző szerint a nemzetiszocialista hatalomátvétel után a talán leggyakrabban használt szakmai kifejezés így hangzott: „a nemzetiszocialista német népkönyvtár” (*Die nationalsozialistische deutsche Volksbücherei*). E tömör fogalom szerinte messzemenő tartalmat hordoz. A „népkönyvtáros az állam és a nép előtti felelőssége tudatában a német könyvvel a nemzet akaratát

hajtja végre”.³⁰ Egy távoli kor olvasója eltöprenghet egy ilyen megfogalmazás tartalmán. A népkönyvtár elsődleges feladata a nevelés, e téren az iskolával és más művelődési intézményekkel egy sorban áll. Az „emberek vezetése” nem tűr uniformizmust, a párt által adott politikai, illetve a szakmai központok által szabályozott működési keretek közt alkotó és differenciált módon kell az olvasókat kezelni. A párt és a szakmai vezetés által meghatározott fejlesztési kereteket és forrásokat eredményesen kell felhasználni, hogy a „Könyv” és az „Ember” egymásra találása célszerűen, vagyis a nemzetiszocializmus erősítése érdekében valósuljon meg.

Ezen elvi szövegekből talán épp a lényeg hiányzik: a hitlerista közkönyvtárügy vezetése a könyvtárakban dolgozók szoros felügyeletét (kiválasztását, megrostálását stb.) tekintette elsődrendű harci feladatnak. Még a *Die Büchereien*ben közölt álláshirdetéseknél is nélkülözhetetlen eleme volt az árja származás igazolása. Ehhez hasonló fontosságú az állományok irányított fejlesztése, amelynek következetes része volt a folyamatos „tisztítás” a kezdeti évek után is. Igen gyakran még a harmincas évek közepét követően is erőteljes szelektálás folyt, a kivont állományegységek száma gyakorta csaknem elérte az új gyarapodás nagyságrendjét.

Az állami irányítás fontos feladatának tekintette, hogy a birodalom közkönyvtári hálózata a tarkaság leküzdésével egyenletesen kiépített hálózathoz vezessen. E feladat nagyságrendjéről tanúskodik, hogy 1934-ben az állapotfelvevél szerint „létező” tizenöt-ezer könyvtárból – a minisztériumi illetékes szerint – csupán 40% (tehát kb. 6000) volt tekinthető valós és többé-kevésbé elfogadható könyvtárnak. E negyven százaléknak épp tizede (600–700 könyvtár) működött főállású könyvtárossal. A felmérés nyomán ambiciózus tervek fogalmazódtak meg, melyek végrehajtása a háború kezdetéig töretlennek minősíthető. A gyors fejlesztéseknek köszönhetően 1939-ig körülbelül 7000 új közkönyvtárat (köztük számos, érdemben felújított) hoztak létre, illetve alakítottak ki.³¹

A felújítások döntő többsége kisvárosban vagy faluhelyen valósult meg, a városokban pedig igyekeztek olvasótermet is kapcsolni a kölcsönzőhelyiséghez. (A *Die Bücherei* számos fényképet közölt az új vagy átalakított, felújított könyvtárakról.)

Felújítási év	Felújított könyvtárak száma
1933	656
1934	656
1935	683
1936	667
1937	1086
1938	2265
1939	1664

1. táblázat

Felújított könyvtárak 1933–1939.

Forrás: DAEHNHARDT, Fritz. *Zur Entwicklung des öffentlichen Büchereiwesens. == Die Bücherei, 8. (1941) 8–9., p. 306.*

A hálózat bővítése mellett nem jelentéktelen a szolgáltatások bővítése, melyeknek itt csak röviden említjük irányait:

- szabadpolcos ellátás (*Franz Schriewer* érdemi vitáirátában olvasható);³²
- új olvasóközönség keresése és nevelése – főként a gyermekkönyvtári ellátás növelését igyekeztek elérni;
- a munkahelyi könyvtári ellátás „államosítása” (a korábbi szociáldemokrata vagy szakszervezeti könyvtárakat szinte azonnal megszüntették), illetve a nagyvállalatok ösztönzése ebben az irányban;
- a helyi könyvtárakat segítő és felügyelő könyvtári (módszertani-irányító) központok hálózatának teljes körű kiépítése.

A könyvtári központoknak (*Zentralstelle, Beratungsstelle*) a teljes országot lefedő hálózata a weimari időszakhoz képest igen erős jogosítványokat kapott. A területükön működő helyi könyvtárak személyzete csak a jóváhagyásukkal változhatott; a kisebb (megbízásos könyvtáros által működtetett) könyvtárak állománygyarapítása (és -kivonása) tételes jóváhagyással történt, míg a főállású könyvtárost foglalkoztatóknál is utasítási jog érvényesült. Vagyis a korábbi módszertani tanácsadó funkció jószerével irányítási hatáskörre avanszált. E regionális központok felett pedig a berlini székhelyű, országos hatókörű központ (*Reichsstelle für volkstümliches Büchereiwesen*) állt. A helyi önkormányzatok szerény felügyeleti jogkörrel elégedhettek meg.³³ Más vonatkozásban is a korábban alulról építkező középszintű (megyei, járási) hivatalok helyébe felülről létrehozott helyi képviselő-

tek álltak fel (mai keletű kifejezéssel élve: a központi miniszterialis irányítás „dekoncentrált” hivatalai). Hosszas előkészítés (és nem csekély hatásköri vita) után 1937 októberében a REM kiadta a közkönyvtárak működését szabályozó jogszabályt (*Richtlinien für das Volksbüchereiwesen*). A viták olyan kérdéseket érintettek, hogy bizonyos nagyságrenden (száz-ezer lakoson) felül a városi igazgatás (magyarán: a helyi pártapparátus) kapjon-e markánsabb jogosítványt könyvtára tekintetében, avagy nivelláljanak minden könyvtárat a fenntartó település méretétől (lakosságszámától) függetlenül. Érdekes, hogy egyes könyvtári vezetők az utóbbit igyekeztek elérni (jobban bíztak a központ szakmai kompetenciájában), ám ez a szándék az egyeztetés során elbukott a helyi (nagyvárosi) pártvezetőségek ellenállása következtében. A könyvtári vonal igazi „törvényben” gondolkodott, minthogy annak erősebb hatást szántak, ám végül meg kellett elégedni az „irányelv” (*Richtlinien* = vezérfonal) műfajával. Megjegyzendő, hogy egy felülről vezérelt totális államszervezetben különben is mindig az aktuális döntések mérvadók, s nem az írott szabály (nincs, azaz ismeretlen fogalom a jogbiztonság).

A század elején alapított *Verein Deutscher Bibliothekare*, csakúgy, mint a *Verband Deutscher Volksbibliothekare* 1938-ban véglegesen felszámolásra került, hisz a könyvtárosok is betagozódtak a birodalmi kulturális kamara irodalmi-kiadói részlegébe (*Reichsschriftumskammer*).³⁴

Vita a közkönyvtárak eredményességéről: lehet-e minta Amerika?

A nemzetiszocialista közkönyvtárügy eredményességének kérdése egy korabeli szerző írása alapján is érzékeltethető. *Franz Schriewer*, Schuster utóda „közkönyvtári Führeerként” (1935–1937-ig a Tudományos, Nevelésügyi és Népművelési Minisztériumban) 1940-ben könyvet publikált a könyvtárstatisztikáról.³⁵ E fontos szakkönyvről *Joseph C. Witsch* 1941-ben tanulmányértékű ismertetést közölt a szakfolyóiratban.³⁶ Különösen érdekes, ahogy Schriewer és nyomában Witsch hivatkozási, illetve vitaalapnak tekinti az amerikai *Louis R. Wilson* átfogó könyvtárstatisztikai munkáját, a *Geography of readinget*.³⁷ Az amerikai súlyos alpművet tett le az asztalra, egy sikeres könyvtárügy eredményeinek összefoglalását kínálva; két német kollégája a tengerentúlihoz hasonlóan sikeres közkönyvtárat kívánt létrehozni saját országában. (Megjegyzendő, hogy Hitler

Németországa 1940 tavaszáig mindenképpen kerülte a Nagy-Britanniával való konfliktust, és ez a szándék érvényesült az Egyesült Államok irányában is 1941 végéig, a *Pearl Harbour* utáni német hadüzenetig.) A minta csábító, de nem szabad dicsérni és kritizálni egyszerre, hiába teszi ezt Schriewer, az elutasítást meg is kapja Witschtől. Schriewer könyvét kitűnően összefoglalja a *Magyar Könyvszemle* hasábjain *Gronovszky Iván*.³⁸ Gronovszkytól idézünk: „*Wilson műve a könyvtárügy fejlettségét az egyes államokban elsősorban aszerint vizsgálja, hogy az egész lakosságnak hány százaléka esik könyvtárral rendelkező városokra és ilyen alapon állapítja meg az egyes államok egymás közötti rangsorát. Statisztikai táblázatában külön rovatban közli az államok úgynevezett indexszámát is, amelyet az említett százalékarányokból nyer, eléggé bonyolult számítások útján.*”³⁹ A továbbiakban Gronovszky kifejti, hogy Schriewer szerint a fejenkénti kölcsönzési teljesítmény túlzottan formai megoldás, nem hatol a lényegig, ezért keres új utakat, melyeket viszont Gronovszky feleslegesen bonyolultnak talál. A továbbiakban nézzük Witsch bírálatát, miért ne tekintsenek a német könyvtárosok Amerika felé. Witsch szerint Amerika a világháború után már nem az az optimista ország, mint korábban volt, „megrendültek a demokrácia ideáljai”, s azt is megdöbbentőnek tartja, hogy 1938-ban a 123 milliós ország lakosságának 37%-a (45 millió ember) közkönyvtári ellátás nélkül él. Ezért sem lehet a pusztán „mennyiségi adatokat” követendőnek tekinteni (a jók teljesítményét elosztani a gyengékre is). Továbbá Amerikában igen alacsony szintű az iskolai könyvtári ellátás is: az iskolák 40%-ában (közel 42 ezer intézményben) nem működik saját könyvtár. Witsch hivatkozik *Wilhelm Munthe* a korban nagy feltűnést keltő könyvére, mely a norvég szerző amerikai könyvtári tapasztalatainak igen kritikus szemléletű összefoglalását tartalmazza.⁴⁰ Witsch elfelejti megemlíteni, hogy Munthét az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) hívta meg, és kritikus hangvételű könyve is az ALA kiadásában látott napvilágot.⁴¹ Eközben nem tartja szerencsésnek, hogy Schriewer minden adatot át kíván számolni az egy főre jutó indexszámokra. Ez az eljárás szerinte különösen akkor nem bír érdemi és valós megvilágító erővel, amikor az egész német közkönyvtári világ átalakulásban van, például a hálózat nagymértékű kiépítése zajlik éppen. Mint a türingiai könyvtári központ vezetője konkrét példával él: az ide tartozó 14 járás közül az egyiknek a hálózata teljesen kiépült, három további kiépítése hamarosan befejeződik, hat létrehozása 50–60%-os szinten van,

végül négyé épp csak elkezdődött. Ezt a dinamikát egy pusztán statisztikai számsor nem tudná érzékelteni. Az egy főre számított kölcsönzési indexszám azért sem ad reális képet, mert az olvasók közül két türingiai városban pár százalékos évi akár 50–60 kötetet is kölcsönöz, míg az összes olvasó közel fele csak 1–10 kötet között „teljesít”. Az ilyen számarányok közvetlenül függenek a lakosság korösszetételétől, iskolai végzettségétől, munkavégzésétől stb.

Az elvi vitát tovább nem követjük, annyi azonban nyilvánvaló, hogy a statisztikáról Witschnek nincs hízelgő véleménye. Schriewer álláspontját ő Hofmannéhoz közelíti, aki szerint a könyvtárstatisztika a „könyvtár lelkiismerete”, Witsch szerint pedig a gyorsan változó szakmai világ számára nem jött még el a statisztikai értékelés ideje.

Annyit még érdemes megjegyezni Schriewer és Witsch Amerika-kritikájához, hogy az angolszász közkönyvtárak elsőrendű (hagyományos) sajátossága az alulról építkezés: ha a helyi közösség jó könyvtárat akar, képes megteremteni azt, de helyettük senki (sem országos központ, sem központi kormányzat) nem válhat első számú főszereplővé. Ebből az következik, hogy Amerikában van nagyon gyenge, gyenge, közepes, jó és kiváló könyvtár is. A német rendszer fölülről építkezik, országos szinten fogalmaz meg elvárásokat, ehhez igyekszik mozgósítani a helyi közigazgatást. Az összehasonlítás a korszakban nem hízelgő a központi vezérlésű szisztéma számára. Amerikában a közkönyvtárakkal való lefedettség 1939-ben átlagosan 59%-os, van két északi állam, ahol elérik a száz százalékot, de délen mindössze 12% a meghatározó arány. Az egy lakosra jutó könyvek száma a fejlett államokban meghaladja a 3,5 kötetet, a gyengéknél csupán 0,1 kötet jut egy főre (eközben az Amerikai Könyvtáros Egyesület normatívája szerint az egy főre eső 2 kötet az elérendő cél). Az amerikai könyvtárak a 123 millió lakosra összesen 46 millió dollárt költöttek, vagyis fejenként 37 centet (a két véglet: 1,08 és 0,02 dollár). 1934-ben országosan 450 millió kötetet kölcsönöztek a közkönyvtárakból. Az olvasók lakossághoz viszonyított aránya 12% és 74% között ingadozik. Witsch fő tézise, hogy minőségi szempontból nem összevethető az amerikai és a német közkönyvtár. Az „amerikai könyvtár kulturális hatása nem hatol mélyre”,⁴² vagyis nem vállalja a „nevelés” feladatát. Főként szórakoztató szépirodalmi könyvek (Munthe szerint az olvasmányok 70–80%-át ezek képezik), képes magazinok, újságok vonzzák az ottani olvasók érdeklődését. Pár éve a mozi vette át a közkönyvtár korábbi szerepét. Witsch azt fogalmaz-

za meg, hogy az amerikai mutatók helyett egészen másokat kell létrehozni a német könyvtárügy fejlesztése érdekében. Egyik megközelítése: azt kell a számokkal kifejezni, hova akarunk eljutni, s eközben melyek a „mai” minimális követelmények, amelyeket belátható időn belül mindenütt fel kell mutatni.

Konkrét példa 3. Egy könyvtárpolitikus feladatköre

Rudolf Kummer (1896–1987) eredetileg a müncheni *Bayerische Staatsbibliothek* katalogizáló könyvtárosa volt, és személyes kapcsolatban állt *Heinrich Himmlerrel*, az SS vezetőjével is. Kummer szerteágazó funkciói jól illusztrálják, hány „illetékes” intézmény működött közre a könyvtárpolitikában.

- Kummer 1935-ben lett a REM tudományos könyvtárügyi szakreferense (*Hauptreferent*), egyben tag a birodalmi könyvtárügyi szakbizottságban (*Reichsbeirat für Bibliotheksangelegenheiten*);
- vezette *Alfred Rosenberg* náci főideológus „központjának” népkönyvtári osztályát (az *Einsatzstab Reichleiter Rosenberg* szervezte a kulturális értékek kifosztását a háborúban elfoglalt területekről);
- a nemzetiszocialista kiadványok felülvizsgálatát végző hivatal (*Parteiamtliche Prüfungskommission zum Schutze des nationalsozialistischen Schrifttums*) érdemi munkatársa;
- szakértőként közreműködött könyvtári kérdésekben a Führer helyettesének (Rudolf Hess, 1934–1941 között) irodájában;
- vezette a Birodalmi Belügyminisztérium levéltár- és könyvtárügyi csoportját;
- közreműködött a Goebbels-féle propagandaminisztérium cenzurális munkájában (új kiadványok engedélyezése vagy betiltása);
- a pártközpont (NSDAP) propagandaosztályán könyvtárügyi szakértő volt.⁴³

Népkönyvtárak a német városokban

A továbbiakban a békeidőszak végéről (pontosabban az 1938 közepéről) származó adatokat foglaljuk össze a húszezer lakosnál népesebb városok könyvtárainról:

- 273 város adatai szerepelnek a kimutatásban, miközben 49 városnak még nem volt felmérhető könyvtára;
- a szóban forgó 273 városban 279 közkönyvtár működik 355 szolgálati hellyel (64 népkönyvtár tudományos könyvtárral együtt dolgozik), ezeken kívül a vizsgált városokban 252 egyéb könyvtár is van városi kezelésben: 197 ifjúsági könyvtár, 43 zenei

- könyvtár, 6 könyvtár a vakok részére, 3 mozgókönyvtár és 3 egyéb jellegű könyvtár;
- 321 olvasóterem, továbbá 70 ifjúsági olvasószo- ba áll a lakosok rendelkezésére, együttesen több mint tízezer ülőhellyel, ezeket egy év alatt 1,1 millió látogató használta;
 - a könyvtárakban közel kétezer ember dolgozik, negyedük szakember, a többi segédszemélyzet;
 - az összesített állomány 5,2 millió, ennek negyedét 1933 óta szerezték be (egy városi könyvtárban átlagosan közel húszezer kötet található);
 - egy év alatt 13,6 millió kölcsönzést regisztráltak, ez egy állományegységre vetítve átlagosan 2,6 kölcsönzést jelent.
- A beiratkozott olvasókról nem közöltek adatokat.⁴⁴

Konkrét példa 4. Zárt anyag, avagy „szűnyogsípés” a Magyar Könyvszemlében

A *Magyar Könyvszemle* (1876–) kezdettől fontos feladatának tartotta a német könyvtári fejleményekről nyújtott tájékoztatást. A továbbiakban csak utalunk több érdemi beszámolóra a harmincas évek végének időszakából. *Csapodi Csaba* írása 1938-ban látott napvilágot, és három német könyvtárról (Drezda: *Tartományi Könyvtár*, Lipcse: *Deutsche Bücherei [DB]*, Berlin: *Porosz Állami Könyvtár*) közöl értékes információkat.⁴⁵ 1940-ben *Varjas Béla* számolt be a Budapesten rendezett német könyvkiállításról,⁴⁶ ugyancsak 1940-ben *Goriupp Alisz*, az OSZK munkatársa elemezte a német és a magyar könyvtárak személyzeti helyzetét.⁴⁷ E sort folytatta a lap 1942. évi 1. számában *Harsányi András* írása. Harsányi szintén a nemzeti könyvtár munkatársa volt, és Csapodi nyomán a három nagy könyvtárról közölt új információkat.⁴⁸ Előbb a lipcsei *Deutsche Bücherei* működését vizsgálta meg csaknem hétoldalas, apró betűvel szedett írásában. (Bevezető soraiban utalt Csapodi korábbi beszámolójára, illetve lábjegyzetben köszönetet mondott a kapott felvilágosításért „Dr. jur. Kurt Roepke könyvtári tanácsos úrnak”.) A következő folyóiratszámában a másik két könyvtárról adott friss tájékoztatást. A *Deutsche Bücherei*t, melyet, mint már utaltunk rá, a német könyvkiadók és könyvkereskedők alapítottak, és a *Börsenverein* fenntartásában működött, 1940-ben állami intézménnyé alakították át. Harsányi írt a gyarapításról, a gyűjtőkörrel, a kitűnő tájékoztató szolgálatról, az olvasótermek kézikönyvtáráról stb., majd írása közepe felé, a teljes körűnek szánt gyarapításról szólva a következőket rögzítő passzus olvasható:

„Németországon kívül baráti könyvkiadók és általában a külföldön megjelent (sic!) németek azok, akik felhívják a *Deutsche Bücherei* figyelmét a külföldön megjelent német nyelvű nyomtatványokra, sőt esetleg beszerzik is azokat mindjárt a könyvtár számára. Az ilyen könyvküldemények – tartalmukra való tekintet nélkül – mind elérkeznek a *Deutsche Bücherei*be, és itt a könyvtár épületében székelő *Parteiämtliche Prüfungsstelle* állapítja meg, hogy mely nyomtatványokat kell zárt anyagként kezelni.”⁴⁹

Két számmal később reagált a *Deutsche Bücherei* illetékese, és gyakorlatilag helyreigazítást „kért” (magyarán: követelt). A *Levélszék*rovatban a magyar nyelvű folyóirat kommentár nélkül, németül közreadta a Dr. Kurt Roepke tanácsos által jegyzett levelet. Ennek lényege a Harsányi írásában érintett zárt anyagként való kezelésre vonatkozik, azaz hogy a *Parteiämtliche Prüfungsstelle* nem foglalkozik a könyvtárba érkezett anyagok izolálásával.⁵⁰

A *Magyar Könyvszemle* lakonikusan járt el: kapott egy levelet, melynek publikálását kérték, ezt végrehajtotta, ám ezen túl egy hangot nem ejtett, nem kért elnézést, nem hibáztatta szerzőjét. Hiszen az nyilván a német kollégától szerzett információkat rögzítette. Arra vonatkozóan német levéltári kutatás lenne szükséges, hogy Kurt Roepke működését miként „értékeltek” intézetében.

A DB történetének rendkívül érdekes fejezete *Heinrich Uhlendahl* (1886–1954) igazgatói működése: Uhlendahl 1924-ben vette át az intézmény igazgatását, majd 1938-tól főigazgatói titulust viselt, és lényegében haláláig az is maradt. Ő volt az egyetlen tudományos könyvtári igazgató, akit az új szovjet hatalom is a helyén hagyott (miközben a „náciitanítási” eljárás keretében a 320 munkatárs negyedét elbocsátották). 1945-ben a szovjet parancsnok felszólítására Uhlendahl kollégái két bibliográfiát állítottak össze: az egyiket az emigráció és egyéb okok miatt a náci időkben nyilvánosan nem forgalmazott könyvekből, a másikat a tartalmuk miatt kivont anyagokból. *Klaus G. Saur* professzor, neves könyvkiadó szakember valódi dicshimnusz fogalmaz meg tanulmányában⁵¹ Uhlendahlról, aki képes volt meggyőzni a szovjet fegyveres erők könyvtári megbízottjait (köztük *Margarita Rudominót*, a később róla elnevezett moszkvai Idegennyelvű Könyvtár igazgatóját), hogy a DB-re szükség van, haszna az új rend számára is felbecsülhetetlen.

A diktatúrák a nekik előnyös dolgokat képesek százszor is ismételni (Goebbels ezt a módszert külön is hangsúlyozta), ám kínos a számukra, ha olyan dol-

gokba kap „kivülálló” betekintést, amelyeket igyekeznének eltitkolni – erre szolgál példaként Harsányi *Magyar Könyvszemlé*ben megjelent írása, illetve annak utóélete.

A nemzetiszocialista közkönyvtárügy végső szakasza: háborús viszonyok, pusztítás és pusztulás

Közkönyvtárak a háborúban (1939–1944)

A háború 1939-től sok mindent megváltoztatott. A könyvkiadási piac egyik legnagyobb megrendelője a *Wehrmacht* lett, egyes adatok szerint a hadsereg számára küldött 80 millió kötet negyedét pedig a *Bertelsmann* szállította, amely ezáltal vált jelentős céggé.

Korábban említettük a papírelosztás egyre szorítóbb jellegét, a problémát tovább fokozta a minden iparvárost fokozatosan elérő angolszász bombázás. Pusztultak a gyárak, az infrastruktúra, a lakosság.

Goebbels és társai felismerték, hogy a lakosság mindinkább igényli a szórakoztató irodalmat. Miközben Goebbels a mindenkire kiterjedő totális háború kötelességéről döngött beszédeiben, e téren „realistaként” jelenik meg. A munkában elfáradt „néptársak” megérdemlik a kikapcsolódást... A könyvtárak pedig lassan áttáltak arra, hogy megoldják a frontról jövő hatalmas sebesültáradatot befogadó kórházak könyvtári ellátását is.

1939–1941 között még a fejlesztés is folytatódott: nagyszámú falusi könyvtárat hoztak létre, lényegében egyencsomagok (100–200 azonos kötet) szétküldésével. A Szovjetunió elleni támadás után azonban rohamosan romlottak a feltételek. Alább még utalunk – a *Die Bücherei* című folyóirat 1943-as anyagának ismertetése során – a központban is érzékelt problémákra, amelyeket „fentről” nem tudtak megoldani, de a helyiek nagyobb áldozatvállalását annál inkább megkövetelték.

Folyamatosan romlott a gyarapítás lehetősége és a személyi feltételek, miközben az olvasók mindjobban a helyi könyvtárakra voltak utalva, a városokat pedig egyre gyakrabban érte bombatámadás.⁵²

Rablás, pusztítás és pusztulás

A Birodalmi Biztonsági Főhivatal (*Reichssicherheitshauptamt*, RSHA, 1939–1945) *Heydrich*, majd Himmler vezetésével sok-sok millió zsidó tulajdonú könyv elrablását és Németországba szállítását szer-

vezte. A fő tettes az RSHA mellett mégis Rosenberg hivatala volt (*Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg*, ERR, 1940–1945). Szerepet játszott még a Gestapo, Lengyelország területén pedig a *Sonderkommando Paulsen* és a *Wehrmacht* is.⁵³ Ezek az egymással is versengő hivatalok és intézmények ezer és ezer könyvtárat pusztítottak el vagy raboltak ki; az érintett könyvek száma sok millióra tehető. Mindez kezdődött a baloldali pártok és szervezetek vagyonának elrablásával, folytatódott a szabadkőművesek vagyonával, és betetőződött a zsidónak számító lakosság, a háborúban elfoglalt nyugati, s még inkább a keleti területek kifosztásával. A „művelet” szakkifejezése eufemisztikusan „biztosítás”, biztonságba helyezés (*Sichergestellung*) volt.

Lengyelországban mára elég pontosan feldolgozták a pusztítást. Néhány adat: az 1939-ben működő 251 zsidó hitközségi könyvtár (1,65 millió kötet) és a 748 közkönyvtár (0,86 millió kötet) anyagának 70%-a teljesen elpusztult.

A Szovjetunió elleni támadást (1941. június 22.) követően öt hónap múlva a nagy ország népességének 40%-át felölelő területet foglaltak el a *Wehrmacht* seregei. Itt milliókra teszik az elszállított és/vagy elpusztított könyvanyag nagyságrendjét. A sziléziai Ratiborban (lengyelül ma: Racibórz) létrehozott *Ostbibliothek*ben 1944 őszén az elhurcolt anyagokból százezer feldolgozott és kétmillió feldolgozatlan kötet várta sorsát. A következőkben néhány példával illusztráljuk – pars pro toto – a véghez vitt pusztítást. *Agathe Lasch* (1879–1942) volt az első német germanista professzor, aki nőként elérte ezt a magas rangot. 1919-ben habilitált Hamburgban, majd 1923-ban nevezték ki tanszékvezető professzornak. 1934-ben zsidó származása miatt a berendezkedett náci hatalom elbocsátotta, 1938-ban a nyilvános könyvtárak használatától eltiltotta, majd négyezer kötetes könyvtárát is elkobozta. Végül két nővérével együtt 1942 nyarán elhurcolták, és Riga mellett meggyilkolták. Könyvtárából kollégák és könyvtárak is „gyarapítottak”. A négyezer kötetből ma 60 cím kereshető elkülönítve a berlini Humboldt Egyetem könyvtári katalógusában. A korábban jelentős *Borromäus-Verein* könyvtári hálózatától 1940-ben megvonták a jogot az általános könyvszolgáltatásra, és csak hitbuzgalmi anyagokat adhattak olvasóik kezébe; az állami eltulajdonítás és a háborús veszteségek miatt a hálózat összesen mintegy 2,5 millió kötetet veszített, írja *Engelbrecht Boese*.⁵⁴ A háború után a nemzetközileg is elismert tübingeni könyvtáros, *Georg Leyh* (1877–1968) komoly adatgyűjtés alapján könyvnyi elemzést tett közzé a német

tudományos könyvtárakról, s itt nem volt megkerülhető a háborúban elszennvedett épület- és állományi károk kérdése.⁵⁵ Leyh szerint az első „könyvtári” bombatámadás 1940-ben érte a kiel tartományi könyvtárat (ezt bizonyára az indokolta, hogy Kiel a német haditengerészet fő kikötője volt); ezt követte 1941-ben Kassel; 1942-ben érte bombatalálat a kiel egyetemi könyvtárat, majd a mainzi városi könyvtárat. 1943-ban már szinte tömegesnek voltak mondhatóak a bombatámadások, ez tovább fokozódott 1944-ben, majd 1945 első négy hónapjában még annál is több bombázás történt, mint az előző egész évben. Csak néhány igen súlyosan érintett könyvtárat említünk: Bajor Állami Könyvtár, a drezdai tartományi könyvtár, a berlini állami könyvtár olvasóterme stb. A magyar sajtó is hírt adott a német könyvtári veszteségekről:

- 1943-ban, nyilván központi utasításra, propagandacélból közölték, hogy 3 millió könyv pusztult el az ellenséges bombatámadások következtében;
- a háború után a *Népszavában* adtak hírt e témáról: „a legfontosabb német könyvtárak 10 millió kötetéből 2,9 millió áll ma az olvasók rendelkezésére”.⁵⁶

A közkönyvtárakról ilyen mélységű elemzést nem találtunk, annyi azonban megállapítható, hogy az országos állomány jelentős hányada – bizonyára a kétharmados arány lehet a reális – vált a pusztulás és a későbbi megrostálás áldozatává.

Boese az említett könyvében további példákat hoz: az ország nyugati felében lévő nagyobb könyvtárak összesített vesztesége a bombatámadások következtében egymillió kötet (ebből Kölnben 110 ezer); Berlinben 1945-ben 106 közkönyvtár közül 52 vált működésképtelenné; közel száz százalékos volt az állományvesztés olyan városokban, mint Frankfurt am Main, Kassel, Kiel, Potsdam stb.

Linz városi könyvtárát 1939-ben hozták létre tízezer kötettel, ez az induló állomány a következő években hatezerrel gyarapodott, majd a háborús pusztulás több ezer kötetet vitt el, míg a megmaradó 13 ezerből hétézer lett elvben felhasználható (ám harmaduk sérült állapotban volt), a többi hatezret tartalmi okokból ki kellett selejtezni.

1944 augusztusában az RSK elrendelte az összes könyvesbolt bezárását, így az olvasók ellátása teljes egészében a könyvtárakra hárult. Októberben rendelet született arról, hogy a könyvtári szolgáltatás kizárólag a kölcsönzésre korlátozódjék (tehát az olvasótermek nem nyíltak ki többé). A helyzet tragikomédiájához tartozik, hogy a központi vezetők, Dähnhardt és Heiligenstaedt a városi vezetőket

hibáztatták, mert szerintük azok nem látták be eléggé a könyvtári szolgáltatás fontosságát.

Konkrét példa 5. Egy folyóirat – a *Die Bücherei* című közkönyvtári szaklap 1943-as évfolyama

Mint már említettük, a *Die Bücherei* című szaklap két korábbi önálló folyóirat összevonásával jött létre 1934 elején, majd 1944-es megszűnéséig a nemzetiszocialista közkönyvtárügy központi orgánuma-ként adták ki. Az első évfolyam 580 oldalas terjedelme 1938-ra (ez az utolsó békeév) összesen 846 oldalra bővült. Ehhez képest az 1943-as, itt tárgyalt évfolyam⁵⁷ terjedelme mindössze 328 oldal, ami kevesebb, mint a korábbi terjedelem 40%-a: a négy számra tagolódó évfolyam első három füzeté 90–90 oldalnyi terjedelmű, míg a negyedik – magyarázat nélkül – mindössze 58 oldalas. 1944-ben pedig a számonkénti terjedelem átlagosan csupán 30 oldalra zsugorodott.

Az éves tartalomjegyzék felépítését tekintve a „tanulmányok” játsszák a főszerepet, melyek nem a szerzők betűrendjében, hanem fontosság szerint követik egymást. Az első helyre került anyag a minisztérium illetékesének tollából származik. Ezután regisztrálják a „kisebb közleményeket”, majd a helyi (intézményi) beszámolókat, híreket, hivatalos közleményeket (jogszabályok stb.); végül pedig személyi hírek, elhunytak búcsúztatója és az ismertetett könyvek listája zárják a sort.

Az 1935-ben létrehozott Birodalmi Közkönyvtári Központ (*Reichsstelle für volkstümliches Büchereiwesen*) vezetőjeként Heiligenstaedt minden évben lelkesítő felhívással indítja az intézmény folyóiratát. 1943-ban Heiligenstaedt szerint valamennyi könyvtáros (főként könyvtárosnő) elszántan végzi feladatát, nem kérdeve, mikor mehet szabadságra, és kétszer-háromszor annyit dolgozik, mint korábban. A férfi kollégák fele (200 fő) a fronton teljesít szolgálatot, ezért is fontos a nők hivatástudata, hiszen tudják, egyre több „néptárs” (*Volksgenosse*) igényli a jó könyvet. Az 1943. évi utolsó számban Heiligenstaedt újabb „lelki vigaszt” nyújt. (Talán nem remélte, hogy 1944-ben megjelenik még a folyóirat? A *Zentralblatt für Bibliothekswesen* 1944 őszéig látott napvilágot, az év végi szám már nem készült el.) Heiligenstaedt bevezetőjében már az ellenséges bombatámadások okozta károk is előkerülnek. Az írás vége felé a szerző megállapítja, hogy ha valami a nélkülözések és nehézségek idején segítségünkre lehet, akkor az a szaktársi (kollegiális) szemlélet és hozzáállás

(*Berufskameradschaft*). Végül: az 1944-es év hozzon világhírességet „napjaink sötétjébe”, majd: „*Es lebe der Führer!*” Azaz: „Éljen a Vezér!” Aligha kell értékelnünk e színvonalat.

Az 1943. évi tartalomjegyzék élén Heinz Dähnhardt írása áll *A közkönyvtárak a nemzet totális háborújában* (*Die öffentlichen Büchereien im totalen Krieg der Nation*) címen, miközben az írás a második (összevont 4–6.) szám nyitó írása.⁵⁸ Dähnhardt azzal indít, hogy az elhúzódó háború eltérő reakciókat vált ki a könyvtárosokból is, például egyes közepes vagy nagyobb városi könyvtárvezetők – akárcsak egyes polgármesterek stb. – nehezen alkalmazkodnak a változó körülményekhez. Legegyszerűbb számukra a létszám gondok felléptével csökkenteni a szolgáltatásokat. A többség szerencsére, épp ellenkezőleg, figyelemmel van a változó létfeltételekre, s ezekhez igazodva alakítja intézménye tevékenységét, ha kell, új fiókkönyvtárat szervez, vagy érdemben változtat munkamódszerein. Ez a helyes, hiszen a háború megköveteli, hogy a békeidőben kialakult eljárásokat mindenütt, a kisebb és nagyobb könyvtárakban egyaránt felülvizsgálják. E tekintetben különösen elismerést érdemelnek azok a városi könyvtárvezetők, akik az „ellenséges terrortámadások” által megrongált épületük miatt az állományuknak igyekeznek új elhelyezést találni, s akár néhány nap múlva újraindítják a könyvtár működését. Dicséretes a sok helyütt gyakorolt anyagtakarékosság, például a letéti küldemények csomagolása helyett megszervezik az egyenesen történő célba juttatást, s nem várnak a hiányzó papírányagra. Egészében a „háború olyan tanítómester, amely a változásokhoz való gyors alkalmazkodást honorálja”.⁵⁹ Meg kell érteni, hogy a háborúban is százazrek tanulnak, fejlesztik képességeiket, s a csökkenő könyvvásárlást a könyvtáraknak kell ellensúlyozniuk.

Az évfolyam viszonylag kevés érdemi szakmai írást kínál (nem tartozik közéjük egy tízoldalas tanulmány *Eduard Mörike* [1805–1875] költészetéről, melyről gyanítható, hogy azért került be, mert nem akadt elegendő elfogadható közkönyvtári írás.) Más szempontból aránytévésztés egy tanulmány a katalógus feladatköréről 16 oldalon. Fontos viszont, és a folyóirat profiljába vág Witsch sorozatának (*A falusi közkönyvtárügy*) második része, mely az állománygyarapítás problémáit feszegeti. (Mivel Witsch ekkor Thüringia könyvtári központját vezeti, ismeretei feljogosítják a mélyebb elemzésre, emellett a folyóirat szerkesztője is.)

A gazdag híranyag részeként a lap beszámolt a náci párt által a frontkatonák részére szervezett négyéves gyűjtés eredményéről.⁶⁰ 1939–1943 között összesen 36 millió kötetet ajánlottak fel e célra, a válogatást követően ebből 15 millió kerülhetett a katonákhoz. A hírt jegyző „H.” betű bizonyára Heiligenstaedtre utal. A szerző büszkén jelenti ki, hogy a világ legnagyobb könyvtárának „csak” 4,8 milliós állománya van, vagyis ehhez képest kell értékelnünk a 150 ezer „frontkönyvtárat” kitevő 15 millió kötetet. E hencegés nem érdemel különös kommentárt...

Összegzés

A nemzetiszocialista közkönyvtárügy a rendszer idején egyrészt áldozat volt, de felfogható csendes tetes-társnak is. Nemhogy új könyvtárpolitika nem született, de a korábban kezdődő modernizálás is számos összetevőjében visszajára fordult. A személyzet és az állomány megrostálása, a tényleges szellemi értékek iránt ellenséges, durva faji szemlélet érvényesítése vált jellemzővé. A fölülről irányítottág szinte teljesen kizárta az alkotó útkeresést. A tudományos és szakkönyvtárüggyel szemben, melyre a rendszernek szüksége volt a tudományos kutatás és fejlesztés sikeressége érdekében, a közkönyvtárügy mind jobban a propaganda eszközzé silányult. Feketelisták írták elő a kivonandó állományokat, miközben „fehér” listák követelték meg, minek kell feltétlenül meglennie egy közkönyvtárban.

A totális pártállami hatalom ugyanakkor hálózatfejlesztési és technikai szinten igyekezett a hatékonyságot növelni. A felekezeti könyvtárak lefejezése után – mely elsősorban a korábban hatékony, legalábbis széles kört elérő katolikus könyvtárakat számolta fel –, különösen az így „elfoglalt” területek falusi könyvtárai körében a rendszer számottevő mennyiségi eredményt mutatott fel a háború első évéig. Új eredményként könyvelhető el a könyvtári szabványosítás általánossá válása és a képzés kiterjesztése. Néhány nagyobb városi könyvtár – főként a megszállt francia, cseh, lengyel stb. területeken (például az elzász-lotaringiai Strassburg/Strasbourg városában) – látványos, nyilvánvalóan propagandisztikus hatásúnak ítélt fejlesztést élt meg.

Ezzel szemben 1945 után, a háborús kártömeg okán és az embertelen ideológia kiirtása végett elengedhetetlenül szükségessé vált újarostálás azt eredményezte, hogy a közkönyvtári hálózat súlyos, több évtizedes hátránnyal érkezett el a „nulladik óra” utáni új korszakba.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

23. BEER, Johannes. Autorität und Volksbildung. == Bücherei und Bildungspflege, 13. (1933) 1., p. 19–27.
24. ABB, Gustav. Von der Kollegialverfassung zum Führerprinzip: Ein Beitrag zur Verfassungsgeschichte der Preussischen Staatsbibliothek. == Festschrift Georg Leyh. Leipzig: Harrassowitz, 1937. p. 245–256.
25. Az új könyvtári folyóiratról Id. SONNEVEND Péter. Totális barna folt: a Die Bücherei című folyóirat 1934-es első évfolyama. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 20. = 56. (2010) 1., p. 108–125. ISSN 1216-6804. Hozzáférhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00074/pdf/EPA00143_Konyvtari_Figyelo_2010_1_108-125.pdf [Megtekintve: 2022. 01. 25.]
26. SCHUSTER, Wilhelm. Das Ende des Bildungsreiches. == Die Bücherei, 1. (1934) 2–3., p. 1–6.
27. DÄHNHARDT, Heinz. Weg und Ziel deutscher Volksbüchereiarbeit. == Die Bücherei, 4. (1937) 1–2., p. 1–5.; – Dähnhardt a háború vesztes szakaszában (1943) még ilyen című könyvet is publikált: Die öffentlichen Büchereien in totalen Kriege der Nation. Hasonló címen a könyvtári lap is közölt tőle írást.
28. STUDENTKOWSKI, Werner. Partei und Volksbücherei. == Die Bücherei, 4. (1937) 7–8., p. 285–291. (Az idézett gondolatok a 290–291. oldalakon.)
29. HEILIGENSTAEDT, Fritz. Um Gegenwart und Zukunft der deutschen Volksbüchereien. == Die Bücherei, 4. (1937) 6., p. 237–243.
30. Uo.
31. Die öffentlichen Volksbüchereien im Deutschen Reich 1933/34. == Statistisches Jahrbuch des Deutschen Reich. 1934. p. 551–552.
32. SCHRIEVER, Franz. „Freie” Theke oder „pädagogischer” Schalter? == Die Bücherei, 4. (1937) 1., p. 30–38.
33. FOSTER, Bettina. Staatliche Beratungsstellen für Öffentliche Büchereien: Entstehung: Aufgaben Entwicklungsetappen bis 1945. == Bibliothek. Forschung und Praxis, 15. (1991) 2., p. 153–184. ISSN 0341-4183
34. ROTHBART, Otto-Rudolf. Deutsche Büchereizentralen als bibliothekarische Dienstleistungsintanzen: Gestaltung und Entwicklung von Zentraleinrichtungen im gesamtstaatlichen Gefüge. Wiesbaden: Harrassowitz, 2002. 163 p. (Buchwissenschaftliche Beiträge aus dem Deutsche Bucharchiv München, 69.). ISBN 9783447045230
35. Büchereistatistik: Methoden, Beispiele, Ergebnisse. Leipzig: Harrassowitz, 1940. VIII, 164 p.
36. WITSCH, Joseph. Vom Werte einer Werkstatistik: Bemerkungen zum Buche: „Büchereistatistik, Methoden, Beispiele, Ergebnisse” von Franz Schriewer. == Die Bücherei, 8. (1941) 6., p. 247–264.
37. WILSON, Louis R. Geography of reading: A study of distribution and status of libraries in the United States. Chicago: University of Chicago Press, 1938. XXIV, 481 p.
38. GRONOVSKY Iván. Schriewer, Franz: Büchereistatistik. Methoden, Beispiele, Ergebnisse. Leipzig, 1940, Harrassowitz, VIII + 164 1. 8°. (Beiträge zur Volksbüchereikunde, herausgegeben von der Reichsstelle für das Volksbüchereiwesen, Bd. 2.) == Magyar Könyvszemle, 65. (1941), 1., p. 101–103.
39. Uo.
40. MUNTHE, Wilhelm. American librarianship from an European angle: An attempt at an evaluation of policies and activities. Chicago: ALA, 1939. 191 p.
41. KOREN, Johan. The pioneers: Wilhelm and Gerhard Munthe. == World Libraries, 12. (2002) 2. ISSN 1092-7441. Hozzáférhető: http://www.chrisdaydesign.com/worldlib/vol12no2/print/koren_print.html [Megtekintve: 2022. 01. 15.]
42. WITSCH, i. m., p. 253.
43. SIMON, Gerd. Chronologie Kummer, Rudolf. Tübingen: Eberhard Karls Universität, 2006. 24 p. Hozzáférhető: <https://homepages.uni-tuebingen.de/gerd.simon/ChrRKummer.pdf> [Megtekintve: 2022. 01. 15.]; KUMMER, Rudolf. Das wissenschaftliche Bibliothekswesen im nationalsozialistischen Deutschland. == Zentralblatt für Bibliothekswesen, 55. (1938), p. 399–413.
44. [S.n.]. Népkönyvtárak a német városokban. == Városi Szemle, 25. (1939), p. 943–946.
45. CSAPODI Csaba. Könyvtárosképzés Németországban. == Magyar Könyvszemle, 61. (1937) 4., p. 332–338.; CSAPODI Csaba. Három német könyvtár 1937-ben: Drezda, Lipcse, Berlin. == Magyar Könyvszemle, 62. (1938) 2., p. 131–144.; MORAVEK Endre: A Deutsche Bücherei 25 éves jubileuma. == Magyar Könyvszemle, 62. (1938), 3., p. 279–287.
46. VARJAS Béla. Német könyvkiállítás. == Magyar Könyvszemle, 64. (1940), 3., p. 217–225.
47. GORIUPP Alisz. Néhány adat a magyar és német könyvtárak személyzeti állapotáról. == Magyar Könyvszemle, 64. (1940) 4., p. 394–397.
48. HARSÁNYI András. Német könyvtárak. == Magyar Könyvszemle, 66. (1942) 1., p. 27–33. – Itt kizárólag a Deutsche Büchereiről szól a szerző.

49. HARSÁNYI András. Német könyvtárak. == Magyar Könyvszemle, 66. (1942) 2., p. 162–166. – Az előbbi írás folytatásaként a Porosz Állami Könyvtárról ír röviden, majd a szászországi tartományi könyvtárról hosszabb terjedelemben. Itt épp csak említeni tudjuk, hogy Hamvas Béla, a Fővárosi Nyilvános Könyvtár (ma Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár) munkatársa ugyancsak 1942-ben terjedelmes tanulmányt közölt a Városi Szemlében Európa városi könyvtárai címmel (Városi Szemle, 1942. p. 180–241.), mely számos fontos adatot tartalmaz a német könyvtárak történeti és legújabb fejlődéséről.
50. [S.n.]. A Deutsche Bücherei a német könyvtárakról szóló cikksorozatunkkal kapcsolatban. == Magyar Könyvszemle, 66. (1942) 3., p. 332. – „Ihre Zeitschrift »Magyar Könyvszemle« enthält in ihrem Jahrgange 66, 3. Folge, Januar—März 1942, auf S. 27 bis 33 einen Aufsatz des Herrn ANDRÁS HARSÁNYI über Deutsche Bibliotheken. Im 1. Teil, der mit Berufung auf mich die Deutsche Bücherei behandelt, befindet sich eine Stelle über die Parteiamtliche Prüfungsstelle, die »feststelle, welche Druckwerke inhaltsmässig verschlossen gehalten werden müssen«. Diese Angabe ist nicht richtig, da die hier im Hause befindliche Parteiamtliche Prüfungskommission zum Schutze des NS.-Schrifttums mit der Sekretierung von Druckschriften nichts zu tun hat. Die Parteiamtliche Prüfungskommission legt Wert darauf, dass diese Notiz berichtigt wird, worum ich hierdurch bitten möchte. In vorzüglicher Hochachtung! DR. ROEPKE Bibliotheksrat an der Deutschen Bücherei.” Ismereteink szerint az eredetileg jogász Dr. Kurt Roepke könyvtáros és bibliográfus a háború végéig Lipcsében tevékenykedett, a Deutsche Bücherei havi megjelenésű zenei bibliográfiáját (Deutsche Musikbibliographie) szerkesztette 1943–1944-ben, majd a háború után Hallében egy könyvtárhasználati ismertetőt írt (Wie benutze ich Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt in Halle an der Saale? [1951]), később pedig tübingeni egyetemi könyvtárosként – tehát már nyugaton – egy New York-i szerzőtársával együtt zsidó tárgyú disszertációs bibliográfiát szerkesztett (KISCH, Guido – ROEPKE, Kurt. Schriften zur Geschichte der Juden. Eine Bibliographie der in Deutschland und der Schweiz 1922–1952 erschienenen Dissertationen), mely 1959-ben Tübingenben látott napvilágot, és szakmai körökben elismerést aratott.
51. SAUR, Klaus Gerhard. 80 Jahre Deutsche Bücherei. Haben wir eine Nationalbibliothek? == KAISER, Gert – FINGER, Heinz – NIGGEMANN, Elisabeth, Hrsg. Bücher für die Wissenschaft: Bibliotheken zwischen Tradition und Fortschritt: Festschrift für Günter Gattermann zum 65. Geburtsdag. München: Saur V., 1994. p. 313–324. ISBN 978-3598112058. Az idézet helye: p. 318.
52. SYWOTTEK, Jutta. Mobilmachung für den totalen Krieg: Die propagandistische Vorbereitung der deutschen Bevölkerung auf den Zweiten Weltkrieg. Opladen: Westdeutsche V., 1976. 398 p. (Studien zur modernen Geschichte, 18.) ISBN 978-3531050638
53. BOLLMUS, Reinhard. Das Amt Rosenberg und seine Gegner. Studien zum Machtkampf im nationalsozialistischen Herrschaftssystem. 2. Aufl. Stuttgart, München: Oldenbourg, 2006. 375 p.; SCHIDORSKY, Dov. Confiscation of libraries and assignments to forced labor: Two documents of the Holocaust == Libraries & Culture, 33. (1998) 4., p. 347–388. ISSN 0894-8631
54. BOESE, Engelbrecht. Das öffentliche Bibliothekswesen im Dritten Reich. 2. korr. Aufl. Bad Honnef: Bock & Herchen, 1987. 404 p. (Bibliothek und Gesellschaft). ISBN 3-88347-141-0 – Ld. különösen a 10. fejezetet: Das öffentliche Bibliothekswesen und der Zweite Weltkrieg, p. 321–340.
55. LEYH, Georg. Die deutschen wissenschaftlichen Bibliotheken nach dem Krieg. Tübingen: Mohr, 1947. 222 p. – Az OSZK Könyvtártudományi Szakkönyvtárának példányában (jelzete: 3-9828) érdekes kiegészítő anyag található. Ez egy géppel írott másolat Zerstörte deutsche Bibliotheken címmel, s 24 konkrét intézmény 1939-es és 1946-os állományát, azaz az elszervezett állományvesztéseket foglalja táblázatba. Pl. Universitätsbibliothek München: 1100 ezer és 750 ezer, Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg: 850 ezer és 225 ezer. Összesen a felsorolt könyvtárak kerekített állományának (10 millió) kevesebb, mint 30%-a (2,9 millió) maradt meg. A szöveg megemlíti, hogy a gothai tartományi könyvtárat egészében elvitték a Szovjetunióba. Az anyag alján forrásmegjelölés: Rote Revue, 26. (1947) 7–8., p. 276–277. Leyh húsz éven át szerkesztette a Zentralblatt für Bibliothekswesen című folyóiratot (1922–1943), majd Milkau (1859–1934) halála után új alapra helyezve befejezte, illetve a háború után újrateremtette a Handbuch der Bibliothekswissenschaft című monumentális kézikönyvet. A 3. (könyvtártörténeti) kötetben (1940. XXIII, 1051 p.) Milkau tervezte a közkönyvtárak történeti leírását is, ám ez nem valósult meg. Egy amerikai recenzió szerzője, Lawrence S. Thompson (College and Research Libraries, 5. [1944] 4., p. 368–372.) kiemeli, hogy Milkau tervezte a közkönyvtárak történetének felvételét is, ám ez a kézikönyv bevezetésében szereplő, rejtélyes (cryptic) megfogalmazás szerint elmaradt. A mondat lényege: az átfogó nemzetiszocialista átalakulás következtében Konstantin Nörrenberg írása elavult („Das Volksbüchereiwesen ist aber nach dem nationalpolitischen Umbruch in eine so lebhafte Bewegung eingetreten, dass die ältere Arbeit als in den Massstab überholt sich, hier nicht mehr einfügen wollte.”). Ld. még: LEYH, Georg. Das

Handbuch der Bibliothekswissenschaft. == Libri, 11. (1961) 1–4., p. 101–114. ISSN 0024-2667

56. [S.n.]. Hárommillió tudományos könyvet pusztítottak el Németországban a bombatámadások. == Esti Újság, 8. (1943) 193. (augusztus 27.), p. 3.; [S.n.]. A német könyvtárak pusztulása. == Népszava, 75. (1947) 264. (november 19.), p. 5. – A lapban közölt adatok egybevágóak a Georg Leyh-féle összefoglalásban találhatók, így azokat nyilván onnan vették át. A lap híradása szerint e veszteség fokozódott az Ostgebiert (Pomeránia, Szilézia, Danzig, Mazúria az ismét megalakuló Lengyelországhoz került) területén maradt 3,6 millió kötettel.
57. Die Bücherei: Zeitschrift der Reichsstelle für das Volksbüchereiwesen. Hrsg. von HEILIGENSTAEDT, Fritz – WITSCH, Josef. A címlapon hibásan áll: 9. Jahrgang (helyesen. 10. Jahrgang). Leipzig: Einkaufshaus für Büchereien, 1943. 328 p.
58. DÄHNHARDT, Heinz. Die öffentlichen Büchereien im totalen Krieg der Nation. == Die Bücherei, 10. (1943) 4–6., p. 91–98.
59. Uo.
60. [S.n.]. Die Büchersammlung der NSDAP für die deutsche Wehrmacht. == Die Bücherei, 10. (1943), p. 290–291. Hozzáférhető: <https://calisphere.org/item/ark:/28722/bk0007t7d09/> [Megtekintve: 2022. 01. 25.]

Felhasznált irodalom (jegyzetekkel)

HOOFF, Ulrich. Wissenschaftliche Bibliothekare als Opfer der NS-Diktatur: Ein Personenlexikon. Wiesbaden: Harrassowitz, 2017. 415 p. (Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen, 62.). ISBN 978-3-447-10842-3 – Ld. a könyvről készült recenzi-

ónkat: SONNEVEND Péter. Lexikon a náciizmus könyvtári áldozatairól. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 28. = 64. (2018) 1., p. 113–115. ISSN 1216-6804. Hozzáférhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00350/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2018_01_113-116.pdf [Megtekintve: 2022. 01. 25.]

KEMPF, Klaus – KUTTNER, Sven, Hrsg. Das deutsche und italienische Bibliothekswesen im Nationalsozialismus und Faschismus: Versuch einer vergleichenden Bilanz. Wiesbaden: Harrassowitz, 2013. 243 p. ISBN 9783447069915

KOCH, Christine. Das Bibliothekswesen im Nationalsozialismus: Eine Forschungsstandanalyse. Marburg: Tectum V., 2003. 145 p. ISBN 978-3828885868 – Eredetileg egyetemi dolgozatként: KOCH, Christine. Das Bibliothekswesen im Nationalsozialismus: Eine Forschungsstandanalyse anhand der Fachliteratur. Stuttgart: Hochschule für Medien, 2002. 137 p. Hozzáférhető: <https://hdms.bsz-bw.de/frontdoor/deliver/index/docId/267/file/Diplomarbeit.pdf> [Megtekintve: 2022. 01. 25.]

STIEG, Margaret. Public libraries in Nazi Germany. Tuscaloosa: University of Alabama Press, 1992. XVI, 347 p. ISBN 9780817351557

SYWOTTEK, Jutta. Die Gleichschaltung der deutschen Volksbüchereien 1933 bis 1937. == ESTERMANN, Monika – WITTMANN, Reinhard – KLEISS, Marietta, Red. Archiv für Geschichte des Buchwesens. Bd. 24. Bad Camberg, Saur V., 1983. p. 385–535. ISBN 9783765712449

Beérkezett: 2021. november 2.

COPIA

Babits Mihály hagyatékából újabb levelek érhetők el a digitális tárban

A jogörökösök hozzájárulásának köszönhetően Babits Mihály hagyatékából immár Dienes Pál, Valéria és Gedeon összesen mintegy hetven levele is elolvasható legújabb digitális szolgáltatásunkban, a COPIA: Digitalizált Kéziratok adatbázisban.

Az otthonról is elérhető digitális tárban hosszabb távon leveleket, levelezéseket, kora újkori és újkori kötetes kéziratokat, önálló vers-, tanulmány- és regénykéziratokat, valamint analektákat (egyedi, nem levéltípusú dokumentumokat) szolgáltatunk.

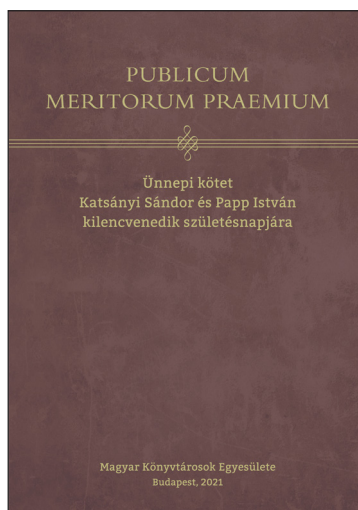
(Forrás: <https://tinyurl.com/kyzd2d6n>)

A köz szolgálatában szerzett érdemek jutalma

Publicum meritorum praemium, azaz magyarul „a köz szolgálatában szerzett érdemek jutalma” – olvasható Katsányi Sándor és Papp István ünnepi kötetének címlapján. A latin nyelvű cím a hazai közönségnek a *Szent István-rend* jelmondataként lehet ismerős. A mondat szerepel egyes kitüntetésekben, amelyeket a civil életben megvalósított jelentős tevékenységekért, majd a XIX. századtól kezdve egyre inkább kiemelkedő művészeti és tudományos teljesítményekért adományoznak az arra érdemeseknek. A bevezető gondolatok alapján a könyv maga a jutalom, a kitüntetés, amely amellet, hogy – érdemeik okán – jár az ünnepeleknek, egyben erősíti is a szakma önbecsülését, hiszen „nem lehet, hogy annyi érdem ne kapjon méltó elismerést” – írják a *Bevezetésben* a szerkesztők.

Papp István és Katsányi Sándor szakmánk két meghatározó személyisége, akiket nemcsak a megélt évek azonos száma köt össze, de az életpályáik állomásai is. Mindketten 1931-ben születtek, alig több mint két hét különbséggel: Papp István 1931. november 23-án, Katsányi Sándor december 8-án. Mindketten korán vezetők lettek vidéki könyvtárakban (Zalaszentgróton, illetve Veszprémben). Fontos állomás mindkettejük életében a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK), amelynek tudományos főmunkatársai, sőt, Katsányi Sándor 1976 és 1986 között az Oktatási Osztály vezetője, Papp István pedig 1969 és 1982 között a KMK igazgatója is volt. Újabb közös pontot jelentett a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, ahol Katsányi Sándor osztályvezető, Papp István pedig főigazgató-helyettes volt a rendszerváltás körüli években. Mindketten részt vettek a fővárosi könyvtárának modernizálásában, a XXI. századi igényeknek megfelelő átalakításában. A jelen kötetnél is ékebben bizonyítja munkásságuk hatását a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ezredforduló körül megvalósított átépítése, amelynek időtálló koncepcióját nemcsak a központi könyvtár tereibe látogató tömegek, de a hazai és a külföldi szakma elismerése

Publicum meritorum praemium: ünnepi kötet Katsányi Sándor és Papp István kilencvenedik születésnapjára. Budapest: MKE, 2021. 400 p.: ill.

is igazolja. Mindezek mellett mindketten jelentős szerepet játszottak a Magyar Könyvtárosok Egyesületében, amelynek Papp István 1990 és 1994 között ellátta a főtktári feladatait is.

Napjaink felsőfokú könyvtársképzéséből nem kerülhet ki úgy hallgató, hogy ne tanulmányozná a műveiket. A Papp István és *Horváth Tibor* által szerkesztett *Könyvtárosok kézikönyve*, valamint Katsányi Sándor olvasástudományi publikációi egyaránt a szakmánkról való gondolkodást mind a mai napig meghatározó klasszikusok sorában foglalnak helyet. Katsányi és Papp ugyan életkora alapján több mint egy generációval idősebb a szakma jelenlegi gerincét alkotó korosztályhoz képest, de az életművük máig mérvadó. Nem túlzás azt állítani, hogy Magyarország könyvtárügye nem így festene, ha ők nem ilyen pályát futottak volna be. Az ünnepeltek vezető pozíciókban, tudományos tevékenységük során és gyakorló szakemberként az évtizedek folyamán kiterjedt hazai és nemzetközi kapcsolatrendszer alakítottak ki. Az őket köszöntő 400 oldalas kötet 65 szerző 77 írásából áll – a közreműködők maguk is mindannyian a hazai könyvtári élet meghatározó szereplői: életkoruk igen változatos, a harmincas generációtól az ünnepeltek kortársaiig terjed a skála.

A kötetben szereplő írások szintén nagyon sokfélék. A szövegek egy igen jelentős része személyes hangú emlékezés, köszöntő, amelyekben saját emlékeket idéztek fel a szerzők, másik részük pedig tudományos alapossggal megírt dolgozat, hol többé, hol kevésbé kapcsolódva az ünnepeltek munkásságához, szakmai érdeklődéséhez. A kötetben világosan érezhető, hogy a szerkesztők teljes szabadságot adtak a szerzőknek, kreativitásukat nem kötötték meg sem formai, sem tartalmi kritériumokkal. A legváratlanabb, vagy inkább a hagyományos ünnepi kötetek tematikájához képest a legkevésbé szokványos szöveg talán a két eredeti vers, *Fehér Miklós* és *Sonnevend Péter* tollából. Előbbi *90 sor az ünnepelteknek* címmel a Könyvtári Intézet nevében köszönti a születésnaposokat, utóbbi – nem kevés humorral fűszerezve – a homéroszi eposzok stílusában veszi sorra dicső tetteiket (*A dioszkuroszok dicsérete*).

A szerkesztők bevezetőjét a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnökének, *Barátné Hajdu Ágnes*nek a szervezet nevében írt, mégis személyes hangvételű köszöntője előzi meg, és a tartalomjegyzék, majd a szerzői betűrendben közölt írások követik.

A szövegek bemutatását a nagyobb tanulmányokkal kezdem, tematikus bontásban. Ebből a műfajból a kötet tartalmaz néhány igazi szakmai csemegét. Mindegyiknek az ismertetése meghaladná egy recenzió kereteit, ezért csak saját – vállaltan szubjektív – szűrőm alapján választottam ki néhány izgalmas, a szakma legjavát képviselő írást, mintegy kedvcsinálónaként a többihez is.

Kovácsné Koreny Ágnes tanulmánya a könyvtári belsők, funkciók alakulásáról, a XXI. századi könyvtári terekkel szembeni elvárásokról szól (*Funkciók, zónák és terek a XXI. század sikeres közkönyvtárában, avagy a dolgozószobától a második nappaliig*). Az elmúlt évtizedekben egyre több szó esik a modern könyvtári terekről. Míg néhány évtizede még a falak nélküli könyvtár volt a könyvtárak jövőképeiről való gondolkodás legmeghatározóbb iránya, addig jelenleg az egyik legnépszerűbb kutatási területet a könyvtárépületek és a könyvtári belsők jelentik. Kovácsné Koreny Ágnes áttekinti a XXI. századi sikeres közkönyvtár jellemzőit (közösségvezérelt, kapcsolatalapú, együttműködő, együttélő), majd a

fizikai terekkel kapcsolatos legfontosabb elvárásokat, végül pedig kitekint a pandémia során szerzett tapasztalatok tanulságaira is.

Szintén a könyvtárépítészet a hívószava *Ragnar Audunson* tanulmányának, amely a kötet egyetlen angol nyelvű szövege (*The long and winding road. The history of Oslo's new main library*). Az oslói Deichmann Könyvtár új otthona – talán a helsinki mellett – korunk egyik legizgalmasabb könyvtár-épülete, amelyet 2020 júniusában adtak át a 2007-ben elkészült új Oslói Operaház mellett, egy újonnan kiépülő kulturális negyed ikonikus elemeként. Ragnar Audunson tanulmánya azokat az érveket, ellenérveket, illetve azt a társadalmi diskurzust mutatja be, amelynek a témája a Deichmann Könyvtár városban belüli elhelyezése volt, és amely a régi könyvtárépületből való kiköltözés első gondolatának felmerülésétől, 1985-től kezdve zajlott egészen az új épület átadásáig. A társadalmi vitából kirajzolódnak a könyvtár- és a könyvtároskép három és fél évtizednyi időtávlatban bekövetkezett változásai, a különböző nézőpontok, valamint a problémakört eltérő látószögből szemlélő szereplők (városi és országos szinten tevékenykedő politikusok, írók, építészek, könyvtárosok) megközelítései.

Lényegében az oslói történet magyar párja a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi épületének átépítése, modernizálása (*Kilencven év, két könyvtáros, egy épület*), amely az ünnepeltek életművének az egyik koronája volt, és amelyet *Tószegi Zsuzsanna* interpretálásában olvashatunk. A *Wenckheim*-palota pontosan abban az évben került a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (akkor még Fővárosi Könyvtár) használatába, amikor Papp István és Katsányi Sándor születtek, és 20 évvel ezelőtt – éppen amikor az ünnepeltek nyugdíjba vonultak – került átadásra a nagyközönségnek az új koncepció szerint átépített központi könyvtár. A tanulmány áttekinti a fővárosi könyvtár történetét, majd azokat a lépéseket, történéseket, amelyek végső soron a központi könyvtár jelenlegi épületének kialakításáig vezettek. Ragnar Audunson és Tószegi Zsuzsanna szövegei különösen érdekesek egymás után olvasva, hiszen általuk összevethetővé válnak a két nagyváros könyvtárai körül zajló társadalmi viták. A kötetben a történeti jellegű írások alkotnak egy másik jelentős tematikus blokkot, amelyek közül szintén csak azokat emelem ki, amelyek olvasóként különösen megragadtak.

Ásványi Ilona nagyívű áttekintést írt a pannonhalmi apátsági könyvtár bibliofil érzületű apátjairól és könyvtárosairól a kezdetektől a XIX. század végig.

A tanulmányból kiolvasható, mennyire meghatározó szerepet játszottak a könyvek és a könyvtár az apátság ezeréves történetében. A dolgozat tanulsága, hogy a könyvtárosság klasszikus értékei igenis marandóak, és hogy nagyon fontos az irántuk való elkötelezettség. A bemutatott könyvtárosok öröksége jelentős felelősséget ró a kései utódokra. Az ünnepeltek életművéhez való kapcsolódás itt is egyértelmű: Papp István, mint egykori pannonhalmi diák, maga is beszívhatta ennek az egyedülálló könyvtárnak a levegőjét.

Egy másik nagyon érdekes, lokálpatrióta írás Barátné Hajdu Ágnes dolgozata a hódmezővásárhelyi olvasókörokról és társadalmi egyesületekről (*Megszüntetések, elvetéltek, túlélők. Társadalmi egyesületek a huszadik század derekán Hódmezővásárhelyen*). Ezeknek a civil kezdeményezéseknek a története jól bizonyítja a művelődés, a kultúra iránt megfogalmazódó erős társadalmi igényt, amely gyakran erős ellenszélben is utat tört magának a huszadik század történelmi viharai közepette.

Történeti témában írtak gazdag jegyzetanyaggal ellátott, alapos tanulmányokat *Pogány György* (*Kőhalmi Béla és a bibliofília*), *Pogányné Rózsa Gabriella* (*A budapesti katonaeorvosok dolgozószobája*), valamint *Virágos Márta* (*Hankiss János, a tudós könyvtáros*) is.

A gyakorló könyvtárostól, könyvtárigazgatótól kezdve egészen az ágazati irányításig sok szerepben működött a két ünnepelt. Ezeknek a szerepeknek megfelelően nem hiányozhatnak a kötetből a könyvtárpolitikáról, szakmapolitikáról szóló szövegek sem. A személyes emlékek felidézése és a tanulmány határára áll *Skaliczki Judit* írása (*Papp István könyvtárpolitikájáról*), melyben a szerző többek között az 1997. évi CXL. törvény születésének műhelytitkaiba, a törvény előkészítése során Papp Istvánnal folytatott konstruktív szakmai vitákba enged bepillantást. A kemény, határozott elképzelésekkel rendelkező, a könyvtárak érdekeit mindenben maximálisan szem előtt tartó vitapartner képe bontakozik ki Skaliczki Judit visszaemlékezéséből.

Dani Erzsébet Katsányi Sándor szakmai pályafutásának a könyvtárosok számára kevésbé ismert fejezetét dolgozta fel az *Abádi Nagy Zoltánnal* készített interjú formájában (*Katsányi Sándor, a tanár*). Dani Erzsébet kérdései nyomán az egykori tanítvány a kisújszállási Móricz Zsigmond Gimnázium tanárára emlékezik vissza. Az interjú elsősorban azért különleges színfoltja a kötetnek, mert nem a könyvtárost, hanem a magyar-tanárt idézi meg, aki az 1956-os forradalom idején az értékek melletti kiállásával mutatott példát diákjainak.

Sipos Anna Magdolna dolgozatában (*Párhuzamosságok és divergenciák. Két szerzői profil: Katsányi Sándor és Papp István publikációinak bibliometriai elemzése*) a két párhuzamos életműből kirajzolódnak az 1950-es évektől napjainkig tartó időszak meghatározó szakmai diskurzusai.

Tóth Gyula írásának (*Sokat köszönhetek nekik: Sok évtizedes kapcsolatam a majdnem ikrekkel*) nehéz lenne meghatározni a műfaját. A cím személyes emlékek, közös élmények felidézését sejteti, a terjedelme viszont egy alapos tanulmányét. A szerző a magyar könyvtárügy aranykorának tartja az 1956 és 2004 közötti időszakot, amelyben a jelenlegi rendszer alapjainak a lerakása, majd megszilárdítása történt. Ezt a több évtizedet beszéli el személyes tapasztalatai alapján, mégis tudományos alaposással, kitérve a háttérben húzódó motívumok bemutatására is. Ez a könyv egyik legemblematikusabb dolgozata, amely egyszerre adja Papp István és Katsányi Sándor pályájának és a XX. század második fele könyvtárügyének szintézisét.

Végül, de nem utolsósorban következzenek azok a szövegek, amelyek a kötetben dominálnak: a személyes emlékeket megidéző írások, amelyek közös munkákról, kirándulásokról, találkozásokról számolnak be, de megmutatnak emberi viszonyokat, barátságokat, és felvillantják a szereplők egymásra való rezdüléseit is. Megismerhetjük Katsányi Sándor és Papp István személyiségét, a szokásaikat, a hobbijaikat, azaz az embereket a szakmapolitikai döntések mögött.

Vajon képviselnek-e értéket szakmai szempontból ezek a személyes hangú visszaemlékezések? Megítélésem szerint sokkal többet, mint elsőre gondolnánk. Egy nagyon hosszú időszak tükrét jelentik ugyanis: közelről megismerhetjük belőlük a legendás KMK levegőjét, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár világát, a könyvtáros-egyesület szellemiségét, azokat a személyes kapcsolatokat, amelyek rezdüléseiből döntések születtek, és amelyek nyomán a könyvtárak világa, szakmai arculata alakult. Érződik a szövegeken, hogy azoknak az embereknek, akikről ezeken az oldalakon szó van (legyenek ünneplők vagy ünnepeltek) a fővárosi könyvtár, a Művelődési Minisztérium, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ jóval többet jelentett, mint csupán egy munkahelyet. Így ezek a személyesebb hangvételű visszaemlékezések a kerek évfordulót ünneplő pályatársakon túl a nagyobb közönség érdeklődésére is számot tarthatnak. Ezekből az írásokból nemcsak az ünnepeltek személyiségét, emberi karakterét ismerhetjük meg, hanem

– ami talán ennél is fontosabb – vezetői attitűdjeit is. A köszöntők szövegeiből, a megélt történetekből két igazi menedzser képe bontakozik ki, akiknek vezetői döntései, munkatársaikhoz kötődő viszonyai példaértékűek és tanulságosak.

Lehet-e, érdemes-e páros kötetet készíteni? Bizonyság értelemben szerencsés döntés, más szempontból kevésbé. Ugyan a két ünnepelt szakmai pályafutása számos ponton keresztezte egymást, mégsem mondhatók teljesen párhuzamosnak, így óhatatlanul előfordult, hogy egyes szerzők kevésbé voltak szoros szakmai vagy emberi kapcsolatban egyikőjükkel vagy másikkal. Csak néhány példa: Papp István nem dolgozott a Veszprémi megyei könyvtárban, Katsányi pedig a pályája során nem volt minisztériumi alkalmazott. Nem pontosan ugyanazokban az években voltak a Könyvtártudományi és Módszertani Központ vagy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársai. Emiatt egyes köszöntők esetében hol nyíltan szerepel, hol a sorok között kiolvasható, hogy szinte kizárólag az ünnepeltek egyikének vagy másikának készültek. A közös kötet mellett szól azonban, hogy a szerzők többsége alapvetően mindkét ünnepelthez tudott és akart is kapcsolódni. A könyvet olvasva az is kiderül, hogy a két ünnepeltet a barátok, kollégák már a korábbi kerek évfordulókon is gyakran közösen köszöntötték. A kettős jubileum révén a két személyiség szakmai pályafutását különböző fényszögben felvillantó kötet a magyar könyvtárügy közelmúltjának tükre, így mindenképpen pozitívum, hogy egyszerre köszönti a két ünnepeltet.

A szerkesztői munka egy ekkora mű esetében óriási feladat, amelyet Havas Katalin, Hegyközi Ilona, Sándor Tibor és Sonnevend Péter vállaltak magukra. Az olvasószerkesztői feladatokat Kovács Katalin végezte el.

A szerkesztők döntése, miszerint a szerzők neve szerinti betűrend határozza meg a tanulmányok sorrendjét, a szöveg folyamatos olvasását némileg megnehezíti, mert így a tematikailag összetartozó munkák egymástól akár több száz oldalnyi távolságban foglalnak helyet. A könyvtárárpítéssel, a könyvtárak fizikai tereivel kapcsolatos említett írások (Ragnar Audunson, Tószegi Zsuzsanna és Kovácsné Koreny Ágnes tollából) egymás mellett párbeszédbe kerültek volna – a kötet jelen formájában erre kevésbé kerülhet sor, hacsak a befogadó tudatosan nem egymást követően olvassa ezeket a tanulmányokat. Az olvasó szempontjából kényelmesebb lett volna külön kezelni a pár soros üdvözlőket a hosszabb visszaemlékezésektől, az ünnepeltek munkásságát bemutató, méltató

írásokat a nagyobb lélegzetvételi – Papp István és Katsányi Sándor szakmai érdeklődéséhez kapcsolódó – eredeti tudományos dolgozatoktól.

Ugyanakkor ennek a szerkesztői megoldásnak előnye is van. Nem emel ki, és nem sorol hátra írásokat tematikus szempontok alapján. Talán az ünnepeltek szempontjából így volt a legszerencsésebb, hiszen nekik a szerzők mindegyikéhez lehet személyes kapcsolata függetlenül attól, hogy az illető milyen terjedelemben és milyen formában köszöntötte őket. Ebben a könyvben az irodalom, a tudományos dolgozat, a történetek, az interjú, a személyes emlékek és reflexiók éppen olyan rendezetlenül jönnek sorban, ahogyan az ember életében a találkozások, a személyes kapcsolatok és az ezek nyomán megragadó emlékfoszlányok. Ha nem is szokványos, mégis értelmezhető és indokolható ez a szerkesztői logika.

Okkal merülhet fel a kérdés: vajon kinek is szól a könyv? Úgy gondolom, hogy a nyomtatott változat elsősorban az ünnepelteknek és maguknak a szerzők-

nek szól, mivel összesen 150 példány készült, de a kiadvány bekerül a Magyar Elektronikus Könyvtárba is. A kötetben szereplő írások egy részét sokan fogják olvasni és idézni a későbbiekben is, és nyilván vannak olyan szövegek is, amelyeknek a küldetése csak annyi, hogy egyszer felidézzék az ünnepeltekben a közös emlékeket.

A szerkesztési logika, amelynek középpontjában elsősorban a személyek állnak, azt sugallja, hogy ez a könyv a szó szoros értelmében egy „ünnepi kötet”, amely elsősorban arra hivatott, hogy ajándékkul szolgáljon két, 90. születésnapját ünneplő könyvtári szakember számára. Mégis több annál: a magyar könyvtárügy egy legendás időszakának tükré, amely nagyon sok területen tanulságos lehet, ezért őszintén ajánlom minden szakmabelinek, függetlenül attól, hogy ismeri-e, ismerte-e személyesen Papp Istvánt és Katsányi Sándort.

Tóth Máté

SZALAI Béla. *Így tudták, így hitték, így képzelték: A magyar történelem kortárs metszeteken 1514–1592*. Budapest: MTA KIK, 2021. 244 p.: ill.

SZALAI Béla. *A tizenötéves háború metszeteken*. Budapest: MTA KIK, 2021. 359 p.: ill.

A XVI. századi magyar történelem metszeteken

A művelődéstörténet sokat idézett, már-már közhellyé koptatott tétele, hogy a középkori kultúra az alfabetizáció híján orális és vizuális volt. Utóbbi állítás igazolására Nagy Szent Gergely pápa (kb. 540–604) gondolatait szokás idézni: „*Ami az olvasni tudóknak az írás, a tanulatlan szemlélőnek ugyanaz a festészet, hogy azok, akik a betűket nem ismerik, legalább a falakon nézelődve olvassák azt, amit a kódexekben nem tudnak elolvasni.*” (A középkori művészet világa. Összeállította, az előszót, magyarázatokat és jegyzeteket írta Marosi Ernő. Budapest: Gondolat, 1969., p. 36.) Persze mindehhez hozzá kell tenni, hogy a középkori társadalom túlnyomó többségét kitevő írástudatlan paraszti népesség képekkel is alig-alig találkozott: csak a templomban láthatott festményeket, ábrázolásokat, otthonában nem voltak vizuális alkotások. A templomokon kívül csupán az udvar és a főurak környezetében lehetett képeket találni, és a helyzet csak a XIV–XV. század fordulóján kezdett lassan, nagyon lassan változni – akkor, amikor az európai művelődésben megjelent a sokszorosított grafika: a fametszet, majd a század végén a rézmetszet, és a megfizethető árú többszörözött képek kezdtek helyet kapni a közrendűek otthonaiban is. Előbb persze a városi polgárság birtokolt képeket,

közülük sokan ekkor már festmények megrendelői is voltak, és nem ritkán saját magukat megfestetve büszkén pózoltak berámázva a falakon. De a XVI. században azért már nyomtatott, sokszorosított grafikák, többnyire szentképek a paraszti népesség házaiban is egyre inkább megtalálhatók voltak – legalábbis Nyugat-Európában. A sokszorosítható kép vitathatatlanul nagy jelentőségű átalakulás kezdetét hozta el a világ megismerésében. A vizuális kultúra elméletének kiváló teoretikusa, *William M. Ivins jr.* (1881–1961), a Metropolitan Múzeum metszetgyűjteményének egykori vezetője szerint „[a] kép pontos megismételhetősége felbecsülhetetlen hatással volt a tudás, a gondolkodás, a tudomány és a technika legkülönbözőbb válfajaira. Nem túlzás kijelenteni, hogy az írás feltalálása óta a pontosan megismételhető kép volt a leglényegesebb találmány.” (IVINS, William M., jr. A nyomtatott kép és a vizuális kommunikáció. Budapest: Enciklopédia, 2001., p. 10.) A sokszorosítás megjelenése tette lehetővé az egyedi festmények viszonylag széles körű megismerését, a kor különféle eseményeinek, felfedezéseinek, szereplőinek vizuális megjelenítését, valamint a környező anyagi, természeti, épített és biológiai valóság pontos, megismételhető, nagy példányszámban hozzáférhető ábrázolását. A XVI. században új műfajok alakultak ki, a mai újságok előképeinek felfogható tudósítások, rölapok keletkeztek, amelyek többnyire közöltek egy-egy képet is, illetve metszetekkel illusztrált könyvek láttak napvilágot, továbbá önálló metszetlapok jelentek meg. A tudósításokon, rölapokon látható képek sokfélék voltak, városok, várak, csatajelenetek, jelentős vagy bizarr események (esküvők, találkozók, kivégzések, temetések, természeti károk, torzszülöttek stb.) mind-mind megtalálhatók voltak rajtuk. Közös elemük a hír, az aktualitás volt, ezeket az igénytelen pár lapos nyomtatványokat a kiadók a korabeli publikum érdeklődését figyelembe véve jelentették meg. A tömegek számára készülő populáris kiadványok nem voltak igazán művészi értékű alkotások, gyorsan készültek, az újdonság, a rendkívüliség utáni sóvárgás kielégítésére születtek. Történeti forrásértékük változó, akadnak megbízható, viszonylag pontos veduták (városképek), az ábrázolások azonban nem ritkán a fantázia termékei. Az illusztrált könyvekben megjelenő és az önálló metszetlapok általában igényesebb alkotások voltak, többnyire jobb minőségű alkotók – művészek, nem pedig mesteremberek – készítették őket. Magyarországon a XV. században megjelent néhány nyomtatvány illusztrációk nélkül készült, külföldön

azonban napvilágot láttak magyar vonatkozású fametszeteket tartalmazó könyvek, amelyek megpróbálták közelebb hozni a kor emberéhez például a magyar uralkodókat. (A *Thuróczy-krónika* mindkét 1488-as kiadásában a magyar vezérek és királyok elképzelt portréi is helyet kaptak, illetve a híres *Schedel-krónikában* 1493-ban jelent meg Buda minden bizonnyal hiteles előkép alapján készült látképe, továbbá az egyházmegyéek nyomtatott misekönyveiben is láthatók voltak magyar szenteket ábrázoló metszetek). A XVI. században már itthon is működtek fametszők, és számos illusztrációt is tartalmazó kötet hagyta el a sajtót. Azonban önálló metszetek vagy tudósítások, rölapok nem láttak napvilágot, egy kiadványt leszámítva: *Manlius* Monyorókeréken működő nyomdájában 1587-ben jelent meg a – Zala megyei Kacorlak melletti – Sárkányszigeten történt összeesésről hírt adó tudósítás, ám ez a nyomtatvány (RMNy 599.) nem tartalmazott képet. Vagyis a magyar történelemről, a magyarországi eseményekről hírt adó különféle nyomtatványok külföldön, főleg német nyelvterületen láttak napvilágot.

A kor Magyarország iránti érdeklődése a török fenyegetéssel volt magyarázható, és a magyar–török háborúskodás lassan megváltoztatta a nyugatnak a magyarságról alkotott, meglehetősen elmarasztaló képét. A negatív tónusok helyett a „Magyarország a kereszténység védőbástyája” toposz kezdett általánossá válni, hogy majd a XVII. század végén, részben *Thökölynek* köszönhetően ismét negatívra változzon: „Magyarország a kereszténység ellensége” lett. A nyugat magyarságképét a szövegek mellett a képi ábrázolások is befolyásolták. A külföld véleményének vizsgálatakor a metszeteket és egyéb képi ábrázolásokat is figyelembe kell venni, hiszen nem ritkán a szöveges forrásoknál hatásosabban közvetítették a külhoni vélekedéseket.

Ezeket a képi forrásokat gyűjtötte egybe *Szalai Béla* két, egymáshoz szervesen kapcsolódó kötete: az *Így tudták, így hitték, így képzelték: A magyar történelem kortárs metszetein 1514–1592* és a folytatásának tekinthető *A tizenöt éves háború metszetein*. Az összeállító lassan-lassan egy egész kutatóintézet munkáját végzi el, méltó örököse az intézményi háttér nélkül működő nagy egyéni kutatóknak, *Szabó Károlynak*, *Petrik Gézának*, *Szinnyei Józsefnek* vagy akár gróf *Apponyi Sándornak*, a nagy gyűjtőnek, aki összeállította kollekciója mintaszerű katalógusát. Szalai évtizedek óta az egyik legjelentősebb magángyűjteménnyel rendelkezik metszetekből, és az elmúlt mintegy két évtizedben a hazai metszetkutatás

meghatározó személyiségévé vált, *Rózsa György és Szilárdy Zoltán* munkásságának folytatójává, kiterjesztőjévé. Monumentális vállalkozása, a három kötetben és a hozzájuk kapcsolódó három kiegészítésben napvilágot látott *Magyar várak, városok, falvak metszetei 1515–1800* című munka (2006–2021) megkerülhetetlen alapműve a művészettörténészeknek, történészeknek, helytörténészeknek, gyűjtőknek és antikváriusoknak. Biztosan állítható, hogy a most megjelent két kötet hasonlóan nélkülözhetetlen mű lesz a magyar múlt valamennyi hivatásos kutatója és gyűjtője számára.

Szalai Béla eredeti foglalkozását tekintve mérnök, így műszaki végzettségéből adódóan is a tények, a forrásokból kikövetkeztethető bizonyosságok következetes tisztelője. Mivel a metszetre vonatkozó levéltári vagy egyéb írásos források köre meglehetősen szerény, elsődlegesen magukból a fennmaradt alkotásokból kell a kutatónak megállapításait levonnia. Világosan elkülöníti ennek érdekében a minden kétséget kizáró bizonyosságot, a kikövetkeztetett valószínűséget és a feltételezést, a további kutatások megerősítésére vagy elvetésére váró hipotézist. Ez a rokonszenves kutatói attitűd az egyik nagy értéke Szalai munkásságának. A másik a magyar múlt szenvedélyes szeretete, az a törekvés, hogy a ma embe-réhez az egykori képi ábrázolásokon keresztül hozza közel a régvolt valóságot.

Az első kötet az *Így tudták, így hitték, így képzeltek: A magyar történelem kortárs metszetei 1514–1592* címet viseli. A cím szellemesen és kifejezően utal a metszetek forrásértékére: akad köztük megbízható, pontos ábrázolás, de tekintélyes részük a kortársak hiedelmeit és képzeletét tükrözi. A két utóbbi kategóriába tartozó metszeteknek is megvan egyébként a forrásértékük: a kor mentalitására, hiedelmeire, elfogultságaira, ideológiájára lehet következtetni belőlük. Érdemes belenézni a külhoni tükörbe: nyilvánvalóvá válik, hogy ami nekünk, magyaroknak fontos, meghatározó esemény volt, az esetleg Európa szerencsésebb felében nem váltott ki szinte semmilyen visszhangot. Jól jellemzi ezt az 1552-es várháborúk képi ábrázolásának hiánya. Míg számunkra Eger dicsőséges védelme a nemzettudat egyik alapja, a kortárs nyugati közvélemény nem reagált rá. Kicsi a valószínűsége, hogy készült az ostromról metszet, amely az idők során elkallódott – az esemény minden jel szerint hidegen hagyta az egykorú német vagy itáliai közönséget. Eger ábrázolásának hiányát némileg pótolja Szigetvár 1566-os ostromának bőséges képi megjelenítése: 17 metszetről van tudomása

a kutatásnak. Máskor a hatalom igyekezett megakadályozni egy-egy esemény vizuális ábrázolását. Erre példa *Fráter György* meggyilkolása, amely a *Habsburg* uralkodó tudtával, beleegyezésével történt, és a jelek szerint az udvar igyekezett elejét venni, hogy a gyilkosság igazán széles körben ismert legyen. A nyugati közvélemény erősen a Habsburgok befolyása alatt állt, ennek egyik jele, hogy a Mohács után megkoronázott és *I. János* néven uralkodó *Szapolyai János* persona non grata lett, főleg a törökkel kötött megállapodást követően, és ezért ellenfelének, *I. Ferdinánd*nak lényegesen jobb volt a nyugati megítélése. A kötetben 176 kép található. Időhatárát tekintve a *Dózsa*-féle parasztháborútól a tizenöt éves háború kezdetéig terjed a gyűjtőkör, egy kivétellel: az említett, *Fráter György* meggyilkolását ábrázoló metszet nem egykorú, 1630-ban készült *Matthäus Merian* műhelyében. Földrajzi határok alapján a Magyar Királyság területén történt események, illetve a Magyarország határain belül található várak, városok megjelenítései kerültek a kötetbe. Néhány esetben azonban láthatók határon túli események képi ábrázolásai is, amennyiben a magyar törtélem szempontjából kiemelkedően fontos eseményről van szó, mint például a Bécsben megkötött *Habsburg–Jagelló* házassági szerződés vagy az uralkodó, *I. Ferdinánd* szintén bécsi temetése. Formai szempontból a sokszorosított grafika alkotásai kerültek a kötetbe, néhány esetben azonban Szalai itt is kivételt tett, és egynéhány, különösen jelentős forrásértékű rajzot is felvett. Ezek többnyire hadmérnökök által készített alaprajzok, és mint ilyenek, előképeiül szolgáltak a várakat, városokat ábrázoló metszeteknek. Elsősorban fametszetek másolatait találjuk a kiadványban, de mivel a század második felében növekvő számban már rézmetszetek is készültek, így értelemszerűen azok is helyet kaptak a gyűjtésben. A képi források között akad önálló lap, kötetben napvilágot látott metszet és tudósítás, valamint rölpap is. Szalai megfogalmazása szerint a teljességre törekedni kell, de ez elérhetetlen. A könyvekben megjelent metszeteket és az önálló lapokat illetően talán sikerült elérni a teljességet, a rölpapok esetében ez nem valószínű, a tudósításoknál pedig egy reprezentatív válogatás közlése volt az összeállító célja.

Tárgykörét tekintve a kiadványba csak azok a portrék kerültek be, amelyekkel együtt ábrázolták annak az eseménynek a képét, amely az illetőt híressé tette. Helyet kaptak az összeállításban azok az ostromképek, harci vagy egyéb események ábrázolásai is,

amelyek egyértelműen kötődnek egy adott helyhez vagy eseményhez.

A közölt metszetek nagy számban variációk, változatok, valamely közös előképre visszanyúló ábrázolások. A XV–XVI. századi metszeteket egyébként nagyon sokszor más-más személy, város vagy vár bemutatására is felhasználták, vagyis egy-egy dúc több felirattal is megjelenhetett. Ezek a többszöri közlések persze a képzelt ábrázolásokra voltak jellemzőek.

A könyv szerkezetét a magyar történelem időrendje határozza meg. Szalai a standard művek alapján rövid, de tartalmas áttekintést adja a hazai történelemnek, pontosabban annak a részének, amely a metszeten tükröződik. Vagyis nem kapjuk hézagatlan összefoglalását nemzeti történelmünknek, viszont a kötet megbízható és nélkülözhetetlen információkat nyújt a közölt metszetek értelmezéséhez, a kor egészében való elhelyezéséhez, az összefüggések megértéséhez. A választott szerkezet elsősorban a történeszek érdeklődését veszi figyelembe, az ő kutatásaikat igyekszik megkönnyíteni. Természetesen a metszeteket készítő művészek és a topográfiai szempont szerinti keresés is lehetséges, a kötet használatát a *Mellékletek* könnyítik meg. Itt található a *Katalógus*, benne az ismertetett metszetek adatai – méret, megjelenési hely, készítő(k), lelőhely, irodalmi utalások – szerepelnek. A katalógusban egyébként két nagy részben sorakoznak betűrendben a leírások, az első a *Helyszínek* – végső soron ez a melléklet a földrajzi mutató szerepét is betölti –, a második pedig az *Események*. Az 1566-os török hadjáratlalt kapcsolatban Itáliában készült metszetek feliratainak magyar fordítása a következő egység, majd a *Sebastian Münster Cosmographiájának* különböző kiadásaiban – a fontos munka összesen 36 edícióban jelent meg 1544-től – közölt magyar városképek áttekintő táblázata szerepel. A következő rész egy mutató, a metszők és kiadók jegyzéke, majd az *Egyesített irodalomjegyzék* elnevezésű részt találjuk a kötetben. Itt kapott helyet az alkalmi nyomtatványok és a korabeli metszetes könyvek bibliográfiai leírása is a felhasznált szakirodalom mellett. A melléklet legterjedelmesebb része a képek hasonmásait közli, a körülményekhez képest jó minőségben sikerült publikálni a változatos képanyagot.

A mű folytatása a *tizenöt éves háború metszetein*. Gyűjtőkör, a kötet szerkezete alapvetően megegyezik az előző tomoszával. Egy jóval rövidebb korszak képi forrásait gyűjtötte egybe ebben a kiadványban Szalai, mégis, a közölt metszetek száma csaknem duplája az előzőnek tekinthető merítésnek, vagy-

is lényegesen gazdagabb anyag állt a kutató rendelkezésére. Ez a tény bizonyítja, hogy mennyire foglalkoztatta a korabeli Európa nyugati részét a kibontakozó tizenöt éves vagy más néven hosszú háború, amely egyébként rövidebb ideig tartott, ezért indokoltabb lenne a „hosszú háború” elnevezés. Kezdetét 1593-ra teszi a történetírás, bár a kisebb-nagyobb összecsapások már 1592-től sokasodtak, és lényegében szinte lappangva nőtt ki a kisebb csatákból a pusztító nagy háború. Záró aktusa az 1606-ban megkötött zsitvatoroki béke volt, amely rögzítette a jól induló hadakozás alatt végül megszerzett török hódításokat, Eger és Nagykanizsa elvesztését – vagyis meghíusult a török magyarországi kiűzésének reménye.

A kötet célja a szerző megfogalmazása szerint a háború eseményeiről és helyszíneiről megjelent metszetek összegyűjtése, rendszerbe foglalása és feldolgozása volt. A gyűjtőkör térbeli határai alapvetően a Magyar Királyság – beleértve Erdélyt – területével egyeznek meg. Néhány esetben azonban találkozhatunk a kötetben olyan, nem magyarországi események metszeteivel is, amelyeknek előzménye az országban történt. Példa erre a Bécsben 1595-ben a győri vár feladásáért halálra ítélt *Hardegg* kivégzése vagy a hasonló okból eljárás alá vont *Georg Paradeiser* nagykanizsai kapitányon és bűnösnek talált társain végrehajtott halálos ítélet.

Az időbeli határok az 1592-es év eseményeitől az 1606-ig megjelent metszetre vonatkoznak, néhány esetben azonban pár évvel később publikált alkotások is helyet kaptak a kiadványban, így *Samuel Dilbaum Eikonografia* című, a tizenöt éves háború történetét feldolgozó művének 1607-ben közrebocsátott második kötete. Bizonyos értelemben a tizenöt éves háborúból nőtt ki a *Bocskai*-féle szabadságharc (1604–1606), ennek képi ábrázolását azonban Szalai mellőzte.

A kötetben 312 kép található, a sokszorosított metszetek mellett néhány rajz másolata is helyet kapott. A mellékletek lényegében megegyeznek az előző tomoszban közöltekkel, vagyis az *Események, metszetek és készítőik évről évre* az időrendet követi, az *Adattár* elnevezésű a helyszíneket, eseményeket és metszeteket tartalmazza: itt találhatók a művek pontos leírásai. A szerző eredetileg nem tervezte a Budáról készült metszetek közreadását, abból a megfontolásból, hogy *Rózsa György* magisztrális összeállításában ezt már megtette (RÓZSA György. Budapest régi látképei 1493–1800. Budapest: Akadémiai K., 1963.). Ezt az elgondolását Szalai később módosította, és a teljesség okán a Budát ábrázoló

grafikákat is közreadta, de külön részben. Az előző kiadvánnyal ellentétben egyesített személy- és helynévmutató kapcsolódik a kötethez.

Mindkét kiadványhoz *Molnár Antal*, a Történettudományi Intézet igazgatója írt ajánlást.

Hogy egy kritikai észrevételt is tegyünk a két nagyszerű könyvhöz: a kötetek szöveges részét számtalan metszet illusztrálja, ezeknek lelőhelye azonban hiányzik. Sokszor a szöveg összefüggéseiből rá lehet jönni a kép eredetére, nem ritkán azonban ez nem

sikerül. Jó lett volna az illusztrációkként szolgáló érdekes képanyaghoz is magyarázó szöveget, leírást kapcsolni.

A két kötet tanulmányozása, a mozgalmas csatajelenetek, várostromok képe vizuálisan is átélhetővé, személyessé teszi a XVI. század tragikus történetét, és egy másik szemponttal egészíti ki azt a tudást, amely a történeti szakirodalom olvasása révén szerezhető meg.

Pogány György

KISZL Péter – BODA GÁBORNE KÖNTÖS Nelli, szerk. Valóságos könyvtár – könyvtári valóság: Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Budapest: ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2021. 447 p.

Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020

2021-ben, az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet gondozásában, Kiszl Péter intézetigazgató és Boda Gáborné Köntös Nelli adjunktus szerkesztésében jelent meg a *Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020* című kötet, amely a *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság* című, megelőző évben lezajlott konferencia alkalmából készült. A mű a 2013-ban indított konferenciasorozatnak – mely a *Magyar Tudomány Ünnepe* programsorozatába ágyazódik – immár harmadik kötete. A könyv tematikája közvetlenül kapcsolódik nemcsak az ünnephez, de a magyarországi felsőfokú könyvtárosképzés indulásához és az ELTE Könyvtártudományi Tanszék alapításának 70. évfordulójához is.

Mind a szerzők, mind a kötet szerkesztői hatalmas munkát végeztek: az utolsó oldalain színes illusztrációkkal ellátott kiadvány terjedelme 447 oldal. A rektori, dékáni és minisztériumi előszót követően – melyekből kiderül, hogy a kezdeményezés, amely a tudományos eredmények hazai és nemzetközi disszeminációját célozza, a folyamatos fejlődést szolgálja és versenyképességet biztosít¹ – 48 szerző változó terjedelmű dolgozata kapott helyet a könyvben.

A tanulmányok, visszaemlékezések és az ELTE-n folyó könyvtárosképzés 7 évtizedét áttekintő bibliográfia a képzés krónikájaként olvashatók, de a kötet egyben a képzéshez kapcsolódó érzelmi, lelki rezdülések számára is teret enged.

Nem lehet, de talán nem is szerencsés azzal a céllal felütnünk a kiadványt, hogy azt elejétől a végéig egyhuzamban elolvassuk. A szerkesztők tudatosan törekedhettek arra, s megfontolt türelemmel válogatták úgy az anyagot, hogy olyan összeállítást hozzanak létre, amely bevezeti az olvasóját a könyvtár- és információtudomány friss eredményeibe, a

könyvtárosképzés rejtelseibe, bepillantást engedve az oktatók és a hallgatók tanszékhez kapcsolódó ragaszkodásába is.

A szerkesztők, továbbá Balázs Géza és Vida Tivadar egyetemi tanárok, illetve az ELTE BTK egyéb szervezeti egységeinek vezetői személyes hangú gondolataikat a kötet elején közlik. A nyelvtudomány és a régészettudomány ugyanazt az eszközrendszert, alapvetően a könyvet használja az általa vizsgált kérdések feldolgozásához, mint a könyvtár- és információtudomány. Így tehát közös állításként értelmezhetjük Balázs professzor kijelentését – „a könyvek szerelmese vagyok”.² Vida professzor pedig már tízévesen³ tudatos könyvfogyasztónak vallhatta magát, míg egyetemi éveit „jól használhatta a Kari Olvasó könyvtárát”.⁴ Megállapítja, hogy a könyvtárak „továbbra is a személyes találkozások, az eszme- és információcserék, a békés és hatékony alkotómunka helyszínei maradnak”.⁵

A tudósok könyvhöz, könyvtárhoz való személyes viszonyának kinyilvánítását követi az első nagyobb tematikus egység, amely *A képzésünkről* címet viseli, s a képzést három jeles személyiség: az IFLA, az MKE és az IKSZ elnöke köszönti, emlékeztetvén többek között arra, hogy „[s]enki az tudományban felső polcra nem hág, ha az futó idővel igen okosan nem él.”⁶

Hogy hogyan is történik az idővel való okos gazdálkodás, azt négy tanulmány taglalja. Kiszl Péter arról ír, hogy „a digitális kornak megfelelő könyvtáros és információs szakemberképzés hazai oktató-, kutató- és módszertani központjának forrásbővítése Magyarország szakterületi lemaradásának megakadályozása [...] érdekében elengedhetetlen”.⁷

Tószegi Zsuzsanna munkája az időtényezőt mint generációs kérdést vizsgálja, melynek egyik jellemzője, hogy a katedrán álló még a Gutenberg-galaxisban nőtt fel, míg a diákok már a Neumann-galaxis szülöttei.⁸ A szerző a tervezői gondolkodás módszerét, illetve ennek bevezetését javasolja, mellyel sok szempontból új alapokra helyezhető a könyvtárosképzés.⁹

A képzés terén számos szakmai együttműködő partnerrel áll szoros munkakapcsolatban az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézete. A szerkesztők a partnerek reflexióiból is válogattak, jelezve az együttműködés fontosságát a Ráday Gyűjteménnyel, a Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtárával, a BME Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtárral, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárral, az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltárral, a Nemzeti Audiovizuális Archívummal,

az INFODOK Kft.-vel, az Országos Idegennyelvű Könyvtárral, az Országgyűlési Könyvtárral és számos egyéb más, például az *Erasmus-ösztöndíjprogram*hoz kötődő partnerrel.

A kötet első, a képzéssel kapcsolatos tematikus egységének vége felé kaptak helyet azok a visszaemlékezések, melyeket, mint az ELTE BTK egykori könyvtár szakos hallgatója, jómagam is talán a legcsillogóbb szemmel olvastam, hiszen ezeket egykori diákok (több esetben későbbi oktatók) írták. A sorban Gereben Ferenc azzal a meglepetéssel élt, hogy fiatal egyetemista korából származó naplóját is megosztotta velünk. Egy 1963. május 15-ei bejegyzés így szól: „Katalogizálási gyakorlatból jelest kapok.”¹⁰

A blokkot végezeti a frissen végzett hallgatók képzésről megfogalmazott rövid észrevételei, illetve két izgalmas tanulmány zárja, az egyik a Könyvtár- és Információtudományi Intézet hallgatói önkormányzati képviselőtéről szól, míg a másik az ELTE ALUMNI központját mutatja be.

A kötet második nagyobb tematikus egysége a hét évtized könyvtár- és információtudományi szakirodalmának válogatott bibliográfiája, melyet Tószegi Zsuzsanna, Kiszl Péter és Zsömle Viktor állított össze. Ahogy írják, „válogatott bibliográfiánk Varjas Béla képzést megalapozó 1947. évi tanulmányától kezdve a kötet szerkesztésének lezárásáig, 2020 szeptemberéig öleli fel a monográfiákat, konferenciaköteteket, a szakajtóban megjelent közleményeket.”¹¹

A könyv harmadik tematikus egysége, mely az oktatók igen széles spektrumú kutatásairól ad számot, tíz tanulmányt közöl. Ezek az alábbi fő témák köré csoportosulnak: művelődéstörténet, trendek a könyvtárépítészetben, használói igények, önismeret a dokumentumleírás szolgálatában, a könyvtár mint stresszforrás, életmű-feldolgozás (a múlt rekonstruálhatósága), távoli elérés – digitalizált AV-tartalmak, könyvtári környezet autisták és gyengénlátók számára.

A jegyzetekkel ellátott tanulmányok az oktatók magas színvonalú munkájáról tesznek tanúbizonyságot. Különlegességgént Fodor János adjunktus betekintést ad édesapja, Fodor András költő 1949/1950-es tanévről szóló naplójába, aki ekkor könyvtár szakos egyetemista volt.

A negyedik tematikus egység nyolc tanulmánya a doktoranduszok kutatásait ismerteti, akik napjaink leginkább aktuális témáit, a könyvtárak jövőjét meghatározó olyan kérdésköröket vizsgálják, mint a mesterséges intelligencia, az okos könyvtár koncepciója, a digitalizálás hatása a könyvtári szervezetre,

a holland webaratási gyakorlat, a digitális hagyatékok megőrzése, az adatgazdászati, a tudásáramlás vagy éppen a könyvtárak erősödő oktatási és nevelési szerepe.

Erő, nagyság, tudás. Az ismertett könyv bír ezekkel az értékekkel, így kiváló olvasmány mind a gyakorló szakemberek, mind a hivatást, szakmát tanulók számára.

Fehér Miklós

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. KISZL Péter – BODA GÁBORNÉ KÖNTÖS Nelli, szerk. Valóságos könyvtár – könyvtári valóság: Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Budapest: ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2021. 447 p. ISBN 978-963-489-268-7 – Borhy László rektor úr előszava, p. 9.
2. Uo., p. 19.
3. Uo., p. 27.
4. Uo., p. 29.
5. Uo., p. 35.
6. Uo., p. 42. – Apáczai Csere János gondolata, melyet Barátné Hajdu Ágnes MKE-elnök idéz.
7. Uo., p. 66.
8. Uo., p. 75.
9. Uo., p. 84–85.
10. Uo., p. 133.
11. Uo., p. 167.

Megújult az OSZK intézménytörténeti kiállítása

Az OSZK bejárati szintjén lévő intézménytörténeti kiállítás felújított környezetben, újrendezve mutatja be a klasszikus könyvtári enteriőrt, a könyvtárosok és olvasók 1802 és 1985 közötti szellemi-tárgyi környezetét. A kiállításban műemléki és könyvtártörténeti értékű bútorok, egykori intézményi feliratok, íróasztalok, a feldolgozó és műhelymunkában használt gépek és eszközök, dokumentumok és fényképek láthatók oly módon, hogy két csúsztható képernyő segítségével az adott bútor, eszköz, tárgy alaposabban és részletekbe elmerülve ismerhető meg.

Kiegészítő fotók, újsághirdetések, történetek bővítik az eddigi, tárlókban látható feliratokat. A kiállítás művelődéstörténeti jelentősége abban rejlik, hogy nemcsak a nemzeti könyvtár, hanem egyúttal a magyarországi könyvtári és más intézményi berendezésekből és íróasztalokból is ízelítőt ad.

Ezzel a tárlattal szemben – Magyarországon elsőként használva –, egy több mint nyolc méteres interaktív érintőképernyő teszi lehetővé, hogy egyszerre többben is böngészhessék a nemzeti könyvtár történetét – felfedezve kivételes gyűjteményeink számos érdekességét.

A képernyőkön szemléletes módon, különböző méretű és kialakítású katalógusfiókokat megérintve, mintegy kihúzva azokat, jelenik meg az OSZK története idővonalal, fotókkal, sajtóhírekkel, anekdotákkal és kiegészítő látványelemekkel. Ezt a digitális muzeológiai megújulást egészíti ki a VI. emelet nyolc álló monitorja, amelyen az OSZK tárainak bemutatkozása látható.

(Forrás: <https://www.oszk.hu/allando/intezmenytortenet-i-kiallitas> 2022.03.11.)

FENNTARTHATÓSÁG, FELELŐSSÉG, SZEMLÉLETFORMÁLÁS

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 53. vándorgyűlése

2022. július 14–16.

Tisztelt Tagtársak!

Kedves Kollégák!

Magyar Könyvtárosok Egyesülete évről évre megrendezi – a most már több mint fél évszázados hagyományokra visszatekintő – vándorgyűlést, amely az adott év legnagyobb szabású szakmai rendezvénye. A vándorgyűlésre a könyvtáros szakma minden területéről érkeznek résztvevők, nemcsak Magyarországról, de a környező országok magyarlakta vidékeiről és más európai országokból is, és jelen vannak az egész világot átfogó könyvtáros szervezet, az IFLA vezető képviselői is. A plenáris ülésen neves kutatók tartanak előadásokat, a szakmai napon pedig az egyesület szervezetei által rendezett programokon vitatják meg az aktuális kérdéseket. A vándorgyűlés nemcsak szorosan vett szakmai rendezvény, hanem alkalmat kínál a személyes beszélgetésekre, találkozásokra, kapcsolatok kialakítására, kulturális programokon való részvételre, a rendezvénynek helyet adó város, megye nevezetességeinek megismerésére is.

A vándorgyűlés témaválasztása során az MKE elnöksége mindig nagy figyelmet fordít arra, hogy korszerű, aktuális és a világ könyvtári trendjéhez kapcsolódó, az Európai Unió által is preferált problémák kerüljenek a tanácskozások középpontjába. Ennek megfelelően – az IFLA által is kiemelten kezelt témakörhöz kapcsolódva – a 2022. évi vándorgyűlést a fenntarthatóság, a felelősség, a szemléletformálás jegyében kívánjuk megszervezni.

Köztudott, hogy világunknak egyre határozottabban kell szembenéznie azzal a kihívással, hogy az élet minősége fenntartható legyen – amelyet éppen az emberi tevékenység fenyeget, akár a felmelegedés, akár a környezetszennyezés vagy a földi erőforrások felhasználása terén. Hogy ezeket a káros folyamatokat meg lehessen állítani, vagy helyes irányba terelni, abban a könyvtáraknak is jelentős szerepük lehet, mert sajátos eszközeikkel, lehetőségeikkel befolyást tudnak gyakorolni a környezetükre, használóikra; nagy szerepük van a szemléletformálásban, hiszen ezek a kérdések a legtöbb esetben fejben dőlnek el, és kihatással vannak nemcsak a mindennapi élet eseményeire, de a gazdaság, az üzleti világ döntéseire is. Éppen ezen a területen van nagyon sok lehetőség, tennivaló a könyvtárak számára: a fenntarthatósággal és a felelős emberi magatartással kapcsolatos tendenciák érvényesítése a könyvtári állományok kialakításában, kínálatuk széles körű megismertetésében, a gondok, problémák, eredmények nemzetközi szintű kitekintésben történő megjelenítésében – ugyanakkor hangsúlyozottan van jelen ez a helyi, megóvásra érdemes értékek feltárásában, bemutatásában, mert egy adott használói közösség számára elsősorban ezek képezik a felelősségteljes magatartás kézzelfogható közegét. A könyvtárak óriási előnye, hogy minden korosztály és társadalmi csoport, réteg irányában nyitottak, szolgáltatásaik, információs hálózatuk révén gyakorlatilag mindenkit elérnek; különösen szoros kapcsolatot ápolnak az oktatási rendszerrel, és ez nagy esélyt és felelősséget jelent a felnövekvő nemzedékek szemléletének alakításában. A könyvtárak a közösségi tevékenység, programok szervezésére rendelkeznek képzett és folyamatosan tanuló személyzettel, megfelelő terekkel, infrastruktúrával, s a mostani járványos helyzet számos olyan lehetőséget is felerősített (pl. közösségi oldalak, közösségi média használata, online közvetítések, konferenciák szervezése, online PR és marketing) amelyekkel jelentősen ki tudják tágítani hatókörüket, és sikeresebben folytathatják tevékenységüket. A könyvtárak, könyvtárosok láthatóan felelősen, egyre tudatosabban gyakorolják szemléletformáló szerepüket:

mind szélesebb körben válnak ismertté a zöld könyvtári programok, megjelenik tevékenységükben a hulladékgyűjtés, hasznosítás, a környezet megóvása, zöldterületek gondozása – több intézmény kapott már ezzel kapcsolatban rangos hazai vagy nemzetközi elismerést.

A következő évek szakmai, intézményi tevékenységének stratégiai céljai között ez nagyon hangsúlyosan jelenik meg. Egyesületünk a maga eszközeivel minden módon támogatni kívánja a könyvtári terület ezen előremutató, a világunk élhetősége megőrzésének esélyeit növelő törekvéseit: a 2022. évi vándorgyűlés remélhetőleg jó lehetőséget kínál arra, hogy ezt még szélesebb körben gyakorolhassuk.

Várjuk Önöket sok szeretettel.

Az MKE Elnöksége

(Forrás: <https://mke.info.hu/blog/2022/02/fenntarthatosag-felelosseg-szemleletformalas-a-magyar-konyvtarosok-egyesulete-53-vandorgyulese-2022-julius-14-16/>)

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

1/2022

AGARWAL, Naresh Kumar – ALSAEEDI, Farraj: Creation, dissemination and mitigation : toward a disinformation behavior framework and model. – Bibliogr. In: Aslib journal of information management. – 73. (2021) 5., p. 639–658.

Létrehozás, terjesztés és a hatás mérséklése: a dezinformációs magatartás keretrendszere és modellje felé

Használók képzése; Információ; Információs műveltség; Információs társadalom; Könyvtárügy

Miközben arra buzdítjuk az információs szakembereket, hogy álljanak az álhírek elleni küzdelem élére, a jelenség átfogó megértésének hiányában csak elszigetelt és elégtelen erőfeszítésekkel találkozunk. Az utóbbi években a könyvtárak számos gyakorlati lépést tettek (információs műveltségi képzések, segédanyagok stb.). Elismerve az optimista megközelítés fontosságát, látnunk kell, hogy az álhírek elleni küzdelem továbbra is nagyon összetett kérdés maradt, aminek fő okai között szerepel az információk gyors mennyiségi növekedése, a kommunikációs technológiák elterjedtsége, valamint számos személyes, politikai és társadalmi tényező. A fogalmakat azonban mindenképpen tisztáznunk kell, ehhez pedig az álhírijelenséget az információs magatartás területén kell elhelyezni.

A legtöbb magatartásmodell az információkereséssel és az információs viselkedéssel foglalkozik, nem pedig magukkal a félrevezető információkkal. A dezinformáció kezelésére kidolgozott jelen keretrendszer magában foglalja a társadalmi-kulturális környezetet és kontextust is. Az elméleti modell egy korábbi modellre (Karlova – Fischer, 2013) támaszkodva, terjesztői és felhasználói szemszögből is vizsgálja a dezinformációt, továbbá eszközöket kínál az ellene való küzdelemhez. Ez a modell számol az álhírek időbeli

terjedésével és a felhasználók szándékaival egyaránt. Kezeli annak kérdését is, hogy a megtevesztési kísérletek személyes vagy társadalmilag motivált célok elérését célozzák-e, továbbá miért hajlamosak az emberek elhinni az álhíreket, miközben azok szándékai, akik ezeket létrehozzák és terjesztik, többnyire ismeretlenek maradnak. Foglalkozik az ismeretbuborékok és a visszhangkamrák jelenségével, valamint a tévinformációk és dezinformációk közötti különbségekkel is. Végezetül rámutat, hogy az álhírek elleni harc útja a felhasználók ismeretbuborékjainak „kilyukasztása”, mégpedig a kritikai gondolkodás és cselekvés, a közös fellépés, az információs műveltség és a médiaműveltség segítségével. Eszközt jelent továbbá az információk „véletlenszerű” felfedezésének (*serendipity*) próbája is, hiszen az álhírek jellemzően valamilyen algoritmus által meghatározott módon kerülnek a látókörünkbe, miközben a meglepetés erejével igyekeznek hatni ránk.

(Koltay Tibor)

Lásd még 47

Terminológia

Lásd 26

Történet

2/2022

EMEL'ÂNNOVA, Elena Aleksandrovna: Knigi imperatorskogo doma Romanovyh : formirovanie razdela v Nacional'noj elektronnoj biblioteke. – Bibliogr. In: Bibliote-kovedenie. – (2021) 3., p. 255–265.

Res. angol nyelven

A Romanov cári uralkodóház könyvei: gyűjtemény kialakítása a Nemzeti Elektronikus Könyvtárban

Bibliofília; Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Hagyaték; Könyvtártörténet -nemzeti; Magánkönyvtár; Nemzeti könyvtár

Az 1990-es évek elején mind az oroszországi, mind a külföldi sajtóban nagy érdeklődés volt tapasztalható a Romanov-ház könyvgyűjteményei iránt. Az írások azt sugallták, hogy a történelmi és kulturális szempontból felbecsülhetetlen értékű cári könyvtárat az 1920-as évek végén potom pénzért külföldre adták el, amire a történészeknek, a könyvtárosoknak és a

muzeológusoknak reagálniuk kellett. Levéltári dokumentumok hosszas tanulmányozása után sikerült világos képet alkotni a cári könyvtáraknak az 1917. évi októberi forradalom utáni sorsáról: a könyvek nagy része ma is Oroszországban és a volt szovjet köztársaságokban található. A téma iránti érdeklődés az egyik oka a *A Romanov-ház könyvei* nevű digitális gyűjtemény létrehozásának a Nemzeti Elektronikus Könyvtáron (NEB) belül a *Muzeális könyvek* projekt keretében. A cikk történeti szempontból tekinti át a cári és nagyhercegi könyvtárakat és az Oroszországi Állami Könyvtárba (RGB) vezető útjukat, majd röviden tájékoztat a könyvek 1917 előtti használatáról és a forradalom utáni sorsukról.

A Romanovok több évszázad alatt gyűjtötték össze könyveiket, amelyeket általában könyvkereskedőktől vásároltak, a külföldi könyveket pedig bibliográfiai katalógusok alapján postán rendelték. Nagy magánkönyvtárak is a birtokukba kerültek, sok kiadványt pedig különleges borítóval ellátva tiszteletpéldányként kaptak meg. A leírások szerint 1917 előtt a Téli Palotában és a különböző vidéki rezidenciákban a cárok ún. saját könyvtára 12 részlegből állt, nagyságát 70 ezer kötetre becsülték. Az 1917. évi februári forradalom után az Ideiglenes Kormány parancsára a Romanov-ház minden vagyona állami tulajdonba került. Az Oktatásügyi Népbiztosság számára világossá vált, hogy a cári hagyatékkal foglalkozni kell. A könyvgyűjtemények egy részét a Téli Palotában helyezték el, de sok könyv maradt a vidéki rezidenciákon is. Az Ermitázs munkatársainak becslése szerint a Téli Palotába a cári és a nagyhercegi könyvtárakból mintegy 50 ezer kötet került, és maradt ott egészen 1925-ig. Ekkor úgy látták, hogy az állományt helyhiány miatt nem lehet egyben tartani. Elsőként az Ermitázs könyvtárosai válogathattak, ezt követte az RGB elődje, az Állami Lenin Könyvtár, majd a nagy múzeumok, akadémiák stb. A maradék 18 ezer könyvet az Állami Könyvalap szétosztotta az ország könyvtárai között; könyvek eladására is sor került, többek között külföldre is.

A cári könyvek útja az RGB-be 1862-ben a *Moszkvai Nyilvános Múzeum és Rumjancev Múzeum* (későbbi neve Állami Rumjancev Múzeum, majd Állami Lenin Könyvtár) égisze alatt, egy nagy nyilvános könyvtár szervezésével kezdődött, amelynek a cári és nagyhercegi családok teljes könyvtárakat ajándékoztak. A különböző helyeken kiválogatott és átvett könyvekből szervezett duplumállományból a munkatársak küldtek köteteket az ország könyvtárainak, ami a veszteségek pótlására is szolgált a Nagy Honvédő

Háború után. A Lenin Könyvtárban a Romanov-ház könyvgyűjteményét dokumentumtípusok szerint különböző helyeken tárolt részlegekbe osztották, a könyvek egy része a mai FÁK-tagországokba került. Az RGB-ben hosszú időn keresztül vizsgálták és rendszereztek a kapott könyveket, de a volt tulajdonosokkal különösebben nem foglalkoztak.

A magángyűjtemények iránt a XX. század közepén elsősorban a kutatók kezdtek érdeklődni. A cári könyvtárak kötetei sok könyvtárban fellelhetők, de kevés helyen képeznek egységes gyűjteményt. Egyesítésük az RGB-ben is gyakorlatilag megvalósíthatatlan, ezért jelentős mérföldkő, hogy a Nemzeti Elektronikus Könyvtáron belül a *Muzeális könyvek* projekt keretében kereshetővé vált *A Romanov-ház könyvei* nevű gyűjtemény (<https://kp.rusneb.ru/item/thematicsection/romanovs-books>). A virtuális gyűjtemény kialakításához a könyveket a 2019-ben indult *Digitális kultúra* szövetségi projekt keretében dolgozzák fel; az indulástól 2021 elejéig 1650 művet digitalizáltak. A digitalizáláshoz a kiválasztás szempontja a könyv épsége és az a tény, hogy az RGB e-katalógusában az adott kiadványnak nem található meg korábbi másolata.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Kutatás

3/2022

ZAVALIN, Vyacheslav I. – MIKSA, Shawne D.: Collecting and evaluating large volumes of bibliographic meta-data aggregated in the WorldCat database : a proposed methodology to overcome challenges. – Bibliogr. In: The electronic library. – 39. (2021) 3., p. 486–503.

A WorldCat adatbázisban aggregált nagy mennyiségű bibliográfiai metaadat gyűjtése és elemzése: javasolt módszertan a kihívások leküzdésére

Adatbázis; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Könyvtártudományi kutatás; Szoftver

A tudásszervezés egyik legalapvetőbb folyamata a katalogizálás. Ahogy a feldolgozandó dokumentumok száma egyre nő, egyre nagyobb kihívást jelent a pontos és releváns információ megtalálása, különösen, ha a nagy adatok (*big data*) környezetéről beszélünk. A visszakereshetőség érdekében létfontosságúak a minőségi metaadatok. Az *OCLC WorldCat*éhoz

hasonló globális hatókörű adatbázisok a leginkább alkalmas eszközök e metaadatok létrehozására, aggregálására és gondozására. A cikk a WorldCat tömeges könyvtári metaadatrekord-állományának elemzésével kapcsolatos kihívásokat és lehetőségeket veszi számba.

A kutatáshoz a tartalomelemzés és a társadalmi kapcsolatháló-elemzés (*Social Network Analysis*, SNA) módszerét választották. A mintát az eredeti terv szerint a 2020-ban létrehozott olyan WorldCat-rekordok alkották volna, amelyek megfelelnek a legfrissebb RDA és MARC 21 szabványok előírásainak. A kutatók ezek számát 308 ezerre becsülték, ám a WorldCat heterogén központosított adatkezelése, a rekordduplumok, a rekordok verziókövetésének hiánya (nem lehetett leszűrni a lekérdezést a kívánt évben újonnan létrehozott rekordokra), illetve az ekkora adattömeget kezelni tudó számítási kapacitás hiánya ezt megghiúsította, így végül egy 10 014 rekordból álló mintán végezték a kutatást (2020 januárja és májusa között létrehozott RDA-alapú rekordokkal). A MARC-rekordokat szabványos Z39.50 protokoll segítségével gyűjtötték be, majd az adattisztítást követően elemezték, az alábbi attribútumok szerint: a dokumentum nyelve és típusa, a rekordokat létrehozó intézmények típusa és helye, a katalogizálás nyelve, a tárgyi mezők és almezők alkalmazásának szintje (különös tekintettel a kapcsolt adatokra), tárgyi mezők és almezők együttes előfordulása, elsődleges és másodlagos tárgyszavak jelenléte, kontrollált szótárak használata. Az SNA-elemzés célja a rekordok közötti kapcsolatok feltárása volt a közös tárgyszavak vagy osztályozási kódok alapján; a végeredményt adatvizualizációs és -elemző szoftver (*NodeXL*) segítségével tették befogadhatóvá.

A tömeges adatlekérdezés gyakori *host* általi megszakítása, illetve az előzetes információ hiánya a kritériumoknak megfelelő rekordok mennyiségéről és a WorldCat egyedi rekordjainak számáról jelentősen megnehezítette a kutatási folyamatot. Ennek következtében a szerzők nem tudják megállapítani, hogy a ténylegesen vizsgált minta mennyire reprezentatív az eredetileg kiválasztott kritériumokat illetően. A tapasztalt nehézségek okán az alábbi előfeldolgozási munkafolyamatot javasolják: a rekordok letöltése natív MARC 21 formátumban (*.mrc* fájltypus); duplumok kiszűrése célszoftverrel (pl. *MarcEdit*); további adatok kinyerése és finomítása célszoftverrel és konverzió CSV formátumra (pl. *Python*-alapú *PyMARC*, *OpenRefine* használatával); automatikus elemzés a CSV-fájlokon (pl. *Python Panda*,

RapidMiner szoftverrel); félautomata vagy manuális elemzés esetén MARC-XML formátumra konvertálás. Az előfeldolgozást követően lehet a tényleges tartalomelemzést és kapcsolatháló-elemzést végrehajtani, szomszédsági mátrix felállításán keresztül. A vizualizáció során érdemes a gráfokat az ismétlődő motívumok csoportokba vonásával egyszerűsíteni. A szerzők hangsúlyozzák, hogy egy ilyen méretű kutatás rengeteg váratlan hiba megismerésével és megoldásával jár együtt, példának okáért a különböző Python-alapú eszközök más eredménnyel működnek Windows- és mással Unix-környezetben. Ajánlott a kutatás előtt alaposan áttanulmányozni a kiválasztott elemzőeszközök támogató dokumentációját, illetve elolvasni mások tapasztalatait a *GitHub*hoz és a *Stack Overflow*hoz hasonló informatikai közösségi szakmai platformokon.

(Bódog András)

Tudománymetria, bibliometria

4/2022

LEVINE-CLARK, Michael – GIL, Esther L.: A new comparative citation analysis : Google Scholar, Microsoft Academic, Scopus, and Web of Science. – Bibliogr. In: Journal of business & finance librarianship. – 26. (2021) 1-2., p. 145–163.

Új összehasonlító hivatkozáselemzés: a Google Scholar, a Microsoft Academic, a Scopus és a Web of Science

Adatbázis; Bibliometria; Folyóirat; Hivatkozás; Tudománymetria

A tanulmány összehasonlítja a keresési eredményeket a *Google Scholar*-ban (GS), a *Microsoft Academic*-ben (MA), a *Scopus*-ban és a *Web of Science*-ben (WoS) 15 üzleti és gazdasági szakfolyóirat esetében, amelyek közül 10 rendelkezik impakt faktorrall, 5 pedig nem. A kapott eredményeket elemezték, hogy felmérjék az egyes adatbázisok relatív teljesítményét a cikkekre való hivatkozások azonosításában, valamint hogy meghatározzák, hogy előnyben részesíthető-e valamelyik forrás a többivel szemben különböző körülmények között. Az eredmények azt mutatják, hogy a *Google Scholar* és a *Microsoft Academic* közel azonos számú hivatkozást tartalmaz (a GS valamivel többet), és mindkettő kétszer annyit, mint a *Web of Science* vagy a *Scopus*. Ezzel együtt a magasabb számok nem jelentik automatikusan a vonatkozó adat-

bázis használatának egyértelmű ajánlását az egyéb aspektusok figyelembevétele nélkül, mint például hogyan jelenítik meg az egyes források a hivatkozásokat, vagy hogy az előfizetés-alapú adatbázisok milyen transzparenciát biztosítanak.

(Autoref.)

Lásd még 59, 60

Információszerzés (information management)

5/2022

HOSSAIN, Bayzid Ashik – SALAM, Abdus – SCHWITTER, Rolf: A survey on automatically constructed universal knowledge bases. – Bibliogr. In: Journal of information science. – 47. (2021) 5., p. 551–574.

Az automatikusan létrehozott univerzális tudásbázisok vizsgálata

Adatbázis; Enciklopédia, lexikon; Feldolgozó munka; Információszerzés; Információtechnológia; Osztályozás; Szoftver

A *World Wide Web* napjaink legnagyobb, többnyire természetes nyelvű adatforrása, ám ez a rosszul (sőt, sokszor semennyire sem) strukturált adattömeg – bár az emberek számára jól érthető – az automatikus feldolgozást jelentősen megnehezíti. Ahhoz, hogy a webes (nagyreszt szöveges) adat a gépek számára értelmezhető legyen, „tudniuk” kell, hogyan áll elő a szavakból a jelentés, és hogyan reprezentálódik a tudás. Az utóbbi célra szolgáló tudásbázisok minden olyan művelet számára hasznosak, amely a természetes nyelvi feldolgozáshoz (NLP) kapcsolódik (kivonatolás, entitásfelismerés stb.).

A tudásbázisok automatizált létrehozása jelentős költség- és munkaerő-ráfordítást takaríthat meg az emberi munkához képest, de a folyamat hibákat és inkonzisztenciát hozhat magával. A közelmúltban számos automatikusan létrehozott tudásbázis lett népszerű a felhasználók körében. A cikk ezeket hasonlítja össze az alábbi kritériumok alapján: információkinyerés, taxonómiagenerálás, adatok elérhetősége, adatrepresentációs formalizmusok, kapcsolt kronológiai és geolokációs adatok, statisztika, felhasználhatóság/alkalmazhatóság, kanonizált fogalmak és relációk, többnyelvűség.

A *KnowItAll* automatizált formában von ki információt a webről, létrehozva egy domén- és nyelvfüggetlen, ám nem nyilvános tudásbázist. A rendszer valószínűségértéket társít a webről kinyert tényadatokhoz 12 keresőmotor (beleértve a *Google-t* és az *AltaVistát* is) segítségével, majd a természetes nyelvi feldolgozásra szolgáló statisztikai módszerrel (a webet mint nagy szövegtörzset használva) értékeli az információkat.

A *DBpedia* közösségközpontú projekt, amelynek célja, hogy a Wikipédiából nyerjen ki (a *Wikipedia dump* vagy a *MediaWiki API* segítségével) kapcsolattartó-technológiával strukturált és többnyelvű, tömeges méretű RDF-adategyütteseket bárki számára elérhető módon. Minden egyes kinyert entitáshoz globálisan egyedi azonosító társul (URI-k formájában), így ez és az SPARQL-végpont remek bázissá teszi különböző szemantikus webes alkalmazásokhoz. A projekt felhasználói közössége megelégedettséggel segíti a különböző nyelvű Wikipédia-változatok sablonszerkezetének összeegyeztetését. A *DBpedia* taxonómiája négy osztályozási sémát használ, ezek a következők: a Wikipédia kategóriarendszere (SKOS-alapú), YAGO osztályozási séma, UMBEL séma, illetve a *DBpedia* saját ontológiája.

A *YAGO* (*Yet Another Great Ontology* – „egy újabb remek ontológia”) a Wikipédián és a *WordNet*en alapuló egyetemes tudásbázis, amely a Wikipédia infobox- és kategóriainformációit (szócikklistákat a hozzájuk tartozó fogalmakkal, relációkkal és entitásokkal) nyeri ki és kapcsolja össze a *WordNet* több ezer fogalmat feldolgozó aprólékos hierarchiájával. A *NELL* (*Never Ending Language Learning* – „soha véget nem érő nyelvtanulás”) projekt három célt tűzött ki maga elé: azt, hogy az élethosszig tartó tanulás esettanulmánya legyen, előmozdítsa a természetes nyelvi feldolgozó technológiákat, illetve megkísérelje kialakítani a világ legnagyobb, faktuális információkat gyűjtő webes tudásbázisát. A megállás nélkül üzemelő rendszer szintén a webet használja korpuszként, hogy különböző módszerekkel kialakítsa tudásbázisa strukturált fogalmi hálóját és kapcsolatrendszerét.

A *Probase* (*Microsoft Concept Graph* néven is ismert) a *Microsoft Research Asia* többcélú, valószínűségszámításon alapuló tudásbázisa, amely 1,6 milliárd weboldallal gyűjt információt egy iteratív tanulási algoritmus segítségével, *isA*-párokból (pl. *tree isA plant* = „a fa az egy növény”) építve taxonómiát. A YAGO-hoz hasonlóan a *BabelNet* is többnyelvű egyetemes tudásbázis, amely a *WordNet* lexikográfiai tudását gépi fordítás segítségével párosítja a

Wikipédia enciklopédikus tudásával, kinyerve belőlük a fogalmakat és a relációkat. A lexikai „lyukakat” a hiányzó nyelvek esetén gépi fordítással töltik ki.

A *Knowledge Vault* – KV („tudásszéf”) is tömeges webtartalmak valószínűségszámítás-alapú elemzésével állít elő tudásbázist. Az információkat a rendszer RDF-tripletek formájában tárolja.

A vizsgált tudásbázisok közül a *BabelNet* rendelkezik a legnagyobb számú fogalommal (közel 6 millió) és tényadattal (19 milliárd), illetve az egyetlen, amely gépi fordítást alkalmaz a nyelvi akadályok leküzdésére. Relációtípusok esetében a *Knowledge Vault* a csúcstartó (közel 4500). A *DBpedia*, a *YAGO*, a *BabelNet* és a KV adategyüttesei (entitások és relációk) kanonizáltaknak tekinthetők, a *NELL* esetében csupán a relációk vonatkozásában beszélhetünk erről. A *Probase* és a *KnowItAll* kivételével mindegyik vizsgált tudásbázis használ már létező ontológiát. A *YAGO*, a *DBpedia*, a *BabelNet* és a KV esetében az RDFS (*RDF Schema*) a tudásreprezentáció formalizmusa, a többi tudásbázis hagyományos adatbáziskezelő-rendszerben tárolja az információkat. A *YAGO* az egyetlen, amely kronológiai és geolokációs információkkal gazdagítja a tényadatokat. Többnyelvű rendszer a *BabelNet* (271 nyelv), a *DBpedia* (125 nyelv), illetve a *YAGO* (10 nyelv). A *KnowItAll*, a *Probase*, a *NELL* és a KV az egész webre kiterjedően nyer ki információt, míg a *DBpedia*, a *YAGO* és a *BabelNet* a Wikipédiára korlátozódik. A *KnowItAll*, a *NELL*, a *Probase* és a KV gépi tanulási technikával építi tudásbázisát, míg a *YAGO* és a *BabelNet* egyszerű iterációs módszerrel. A *DBpedia* megelégedettségi folyamatok révén nyeri ki az infoboxok tartalmát. Mindegyik rendszer számos célra felhasználható (pl. szemantikus keresés, digitális bölcsészet), a *KnowItAll* és a KV kivételével mind nyilvános. A *YAGO* tekinthető a legpontosabbnak (95%), a *KnowItAll* pedig a legkevésbé precíznek (64%).

Az univerzális tudásbázisok fontos szerepet játszanak a való életbeli alkalmazásokban, legyen szó virtuális asszisztensekről, kérdéseket megválaszoló vagy ajánlórendszerekről, esetleg a nagy adatok (*big data*) elemzéséről. A jövő automatikusan generált tudásbázisai már az olyan multimodális (szöveget, videót, képet egyaránt figyelembe vevő) információkinyerő és gépi tanulási technológiák előnyeit is fogják élvezni, mint például a neurális hálók, ezáltal képesek lesznek növelni a felhalmozott tudás lefedettségét és minőségét.

(Bódog András)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

6/2022

WOJCIECHOWSKA, Maja: Trust as a factor in building cognitive social capital among library workers and users : implications for library managers. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 1., 102300

A bizalom mint a kognitív társadalmi tőke építésének tényezője a könyvtári munkatársak és a használók között: vonatkozások a könyvtárvezetők számára

Felmérés; Kommunikáció; Könyvtárosi hivatás; Nemzetközi helyzetkép; Személyzet; Társadalmi követelmények; Vezetés

A gyűjtésre, feldolgozásra és hozzáférhetővé tételre összpontosító könyvtármodell helyébe napjainkban a szociokulturális központként funkcionáló könyvtár lép, amelynek fő célja a helyi közösségek integrálása, illetve a találkozásra és vitára alkalmas hely biztosítása. A könyvtárnak a helyi közösségekben játszott társadalmi szerepe, továbbá a könyvtár által képviselt értékek alkotják az intézmény úgynevezett társadalmi tőkéjét, melynek az egyik legfontosabb eleme a bizalom. Jelen tanulmány a könyvtárosok által tanúsított bizalmat vizsgálja egy 2018-tól 2022-ig tartó, a könyvtárosok egyéni társadalmi tőkéjére irányuló nemzetközi összehasonlító kutatás részeként.

A társadalmi tőkének sokféle megközelítése ismert (ld. pl. Robert Putnam, James Coleman, Pierre Bourdieu, Francis Fukuyama); a fogalmat ezek nyomán úgy lehet meghatározni, mint az egyének képességét, hogy csoportokat és hálózatokat hozzanak létre, melyek alapja a bizalom és a kölcsönös támogatás a közös célok elérése érdekében. A társadalmi tőkét az egyének és a csoportok/intézmények szintjén is lehet értelmezni. Két dimenzióval rendelkezik: beszélhetünk strukturális társadalmi tőkéről (kapcsolatok, hálózatok), valamint normatív (más néven kulturális vagy kognitív) társadalmi tőkéről (értékek, társadalmi normák, bizalom). A társadalmi csereelmélet szerint a bizalom kialakulása a haszonnal járó, kölcsönös tranzakciók ismétlődésének eredménye. Ha megbízunk a másik fél szándékaiban, igazában és képességeiben, illetve magas a társadalmi szintű bizalmi index, ak-

kor alacsonyabb kontroll mellett is működőképesek az intézmények, ami idő- és költségmegtakarítást jelent. Az észszerű bizalom az élet minden területén előfeltétele a produktív kapcsolatoknak – így van ez a könyvtárakban is, ahol az intézményi célok között is szerepel a helyi közösségek integrálása és fejlesztése. A könyvtárak jellemzően magas közbizalmat élvező intézmények, amelyek felé küldetésnyilatkozatuk szerint a társadalomból kirekesztettek és elszigeteltek is bizalommal fordulhatnak. A bizalom az intézményi elveken, eljárásokon és szabályzatokon, de a munkatársakon is nyugszik: minden intézményi döntés és minden munkatárs egyaránt képes építeni és rombolni is a könyvtárba vetett bizalmat. A bizalom nemcsak a külső partnerek és a könyvtárhasználók viszonylatában, de a munkahelyi légkör és a szervezeti hatékonyság szempontjából is előnyös, ezért a könyvtárvezetőknek mindenképpen érdekében áll a bizalom kultúrájának megteremtése és építése.

A tanulmány szerzője 20 ország könyvtárosait vizsgálta egy kérdőíves felmérés keretében. Az e-mailes felhívásra 2018 és 2019 folyamán 6593 érvényes válasz érkezett (ebből közel 2000 Lengyelországból). A társadalmi tőkével kapcsolatos egyéb kutatásokkal összhangban a felmérés a következő kérdésre adott válasszal mérte fel a könyvtárosok attitűdjét: „Egyetért-e Ön azzal, hogy »a legtöbb emberben meg lehet bízni«?” Az igen/nem válaszokat a szerző független változók (ország, kor, nem stb.), valamint függő változók (pl. Szokott-e önkénteskedni? Mennyi ismerőse van? stb.) tükrében értékelte, ká- négyzet próbával és Mann–Whitney-próbával igazolva az összefüggéseket.

Az ország meghatározónak bizonyult az embertársakba vetett bizalom szempontjából: a megkérdezettek a legnagyobb arányban Dániában (96%), Új-Zélandon (84,6%) és Ausztráliában (81,5%) adtak igenlő választ, míg a kelet-európai könyvtárosok a rangsor végén álltak (Oroszország: 44,9%, Fehéroroszország: 43,5%, Szlovákia: 42,4%). A könyvtárnak otthont adó település mérete is számított: az eredmények szerint a városi rangú, de 100 000 fő alatti települések könyvtárosai körében volt a legmagasabb szintű a bizalom (átlagosan 58,3% bízik meg az emberekben), ami a szerző szerint arra vezethető vissza, hogy ezek a kisvárosok egyesítik magukban a falvak erősebb családi kötelékeit és a városok erősebb baráti

Nemzetközi könyvtárügy

7/2022

BIANCHINI, Carlo – BARGIONI, Stefano – PELLIZZARI DI SAN GIROLAMO, Camillo Carlo: Beyond VIAF : Wikidata as a complementary tool for authority control in libraries. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 40. (2021) 2., p. 1–31.

A VIAF-on túl: a Wikidata mint kiegészítő eszköz a könyvtári authoritykontroll számára

Besorolási adatok egységesítése; Feldolgozó munka; Központi szolgáltatások; Nemzeti könyvtár; Nemzetközi szervezet; Személynév

A kapcsolt adatok igen fontos termékei a modern könyvtárnak, ugyanis lehetővé teszik, hogy azonosítók használatával több bibliográfiai leírás hivatkozzon ugyanarra a forrásra, ezáltal a könyvtárak többszörösére növelhetik saját adatállományuk gazdagságát. A W3C részeként működő Könyvtári Kapcsolt Adatok Inkubátor Munkacsoport 2011-es jelentése új fejezetet nyitott az egyetemes bibliográfiai számbavétel történetében, amelynek mára az OCLC által üzemeltetett VIAF (Nemzetközi Virtuális Authorityállomány) vált a legfőbb támaszává. A VIAF számos nemzeti könyvtár közreműködésével biztosít egymással összeköthető authorityállományokat, klaszterekbe szervezve adott entitások (személyek, helyek, művek és kifejezési formák) különböző névváltozatait, így az authoritykontroll nélkülözhetetlen nemzetközi eszközként funkcionál.

Azóta egy újabb globális szereplő lépett színre a Wikidata formájában, amely egy – a Wikipédiához hasonlóan – bárki által szabadon szerkeszthető és a nyílt kapcsolt adatok (*Linked Open Data*) létrehozására, publikálására és felhasználására szolgáló platform. Közgyűjteményi felhasználására már számos példát láthattunk. Joggal merül fel a kérdés, hogy a fenti két globális kapcsoltadat-platform mennyire integrálható, elegendő-e egyikük a könyvtáros szakmának, vagy mindkettőre szükség van, illetve hogy melyik platform mely érdekelt fél számára hasznos. Jelenleg a Wikidata és a VIAF közötti kapcsolat igen erős: mindkettőt szigorú authoritykontroll jellemzi, továbbá a Wikidata adatszolgáltató a VIAF-ban, míg a VIAF-azonosítókat feltüntetik a Wikidata-leírásokban. Fontos megemlíteni, hogy nincs automata reciprocitás a két szolgáltatás között, az ösz-

kapcsolatait. Megerősítést nyert az a szociológiai kutatásból ismert állítás is, hogy minél idősebb valaki, annál jobban bízik másokban (a 30 alattiak 41,5%-a, a 30–50 évesek 50,3%-a, az 50 év felettiek 62,7%-a). A nemek közötti különbség minimális volt (férfiak: 55,9%, nők: 54,7%). A felmérés tanúsága szerint a közkönyvtárakban dolgozók körében a legmagasabb a bizalom szintje (57%), ennek oka az itteni munkakörhöz elvárt kompetenciákban és attitűdökben lehet keresendő, de akár abban is, hogy ebben a könyvtártípusban a használókkal való pozitív interakciók jobban építhetik a bizalmat. A felmérésből kiderült az is, hogy a könyvtárigazgatók és a vezetők nagyobb mértékben bíznak másokban, mint a beosztottak (rendre 61%, 57,1% és 51,9% választott igennel az erre irányuló kérdésre).

Ami a függő változókat illeti, a magasabb társadalmi aktivitás (önkénteskedés) szignifikánsan szoros kapcsolatban állt „a legtöbb emberben meg lehet bízni” hozzáállással. Ugyanez mondható el az értékrendre vonatkozó kérdéssorból a „fontos nekem, hogy mindig legyenek barátaim” állításról. Emellett az egyéni társadalmi tőke *Rafal Styła*-féle mérőszáma statisztikailag szignifikánsan magasabb volt az embertársaikban bízó könyvtárosok esetén. Utóbbiaknak szignifikánsan több barátjuk/ismerősük is volt, mint bizalmatlanabb kollégáiknak (átlagosan 28,33, illetve 24,33). A kérdőív rákérdezett arra is, hogy bizonyos, a civil szférához kötődő tevékenységekben (pl. lakossági fórum, demonstráció, adománygyűjtés stb.) az előző évben hány alkalommal vettek részt a könyvtárosok. A válaszok tanúsága szerint azok, akik megbíznak másokban, többször kapcsolódtak be ilyen tevékenységekbe.

A válaszadók 95,2%-a szerint a könyvtár megbízható intézmény – ez némileg ellentmond annak, hogy összesen csak 54,8% bízik az emberekben általában (a főnökeiben 67,9%, a kollégáiban pedig 69,7% bízik). Egy olyan korban, amikor a közintézményekbe és az államba vetett bizalom csökken, a társadalom szétagoltsága pedig növekszik, különösen fontos, hogy a könyvtárak erősítsék integratív szerepüket. Ennek lehet jó kiindulópontja a bizalom építése, amelyet a könyvtár vezetése a partnerkapcsolatok elmélyítésével, továbbképzésekkel, a meglévő társadalmi projektek támogatásával és jó menedzsmenttel mozdíthat elő.

(Szabó Piroska)

Lásd még 1

szekítés a VIAF-klaszterek és a Wikidata-leírások között manuális munkát igényel.

A jelen kutatást leszűkítették a személynevek VIAF-klaszterére és az *instance of: human* Wikidata-előfordulásokra, mivel egyedül ezek közvetlenül összehasonlíthatók. Ami a mennyiségi szempontokat illeti, a Wikidata 8 304 947 személyleírást tartalmaz (ezek közül 2 061 046 rendelkezik VIAF-azonosítóval), a VIAF-beli személyi klaszterek száma ellenben 22 099 715. Ennek oka az, hogy a VIAF-on az adatok forrását a közreműködők periodikus hozzájárulásai képezik, a félautomata módon bővített Wikidata azonban még messze áll attól, hogy strukturált munkafolyamatok keretében gyűjtse be az adatokat a közgyűjteményektől. A VIAF és a Wikidata célja, hatóköre, szervezeti és elméleti megközelítése, adatgyűjtése és -kezelése szempontjából is különbözik egymástól. (A cikk ezekről összehasonlító táblázat formájában is ad áttekintést.)

A VIAF esetében igen szelektív az adatok befogadásának folyamata, kizárólag a hivatalos partnerintézmények (köztük a nemzeti könyvtárak) vehetnek részt benne. A hibák azonosításának és javításának gyors és együttműködő munkafolyamatait gátolja az azonosítók klaszterezésének nehézsége és az egyirányú adatforgalom, így a rendszer csupán az entitások szűk körének azonosítására képes.

A szemantikus webtechnológia azonban számos új eszközt és egyúttal lehetőséget adott a könyvtáraknak és más közgyűjteménynek, hogy adataikat tágabb környezetben hasznosíthassák mint a szemantikus web gerincének releváns építőköveit. E feladatkörben játszik kulcsszerepet a Wikidata bibliográfiai és nem bibliográfiai adatok publikálásával, aggregációjával és kontrolljával. Az azonosítás tekintetében a Wikidata jelentősen függ a VIAF által nyújtott adatoktól, épp ezért a Wikidata közössége folyamatosan monitorozza a VIAF-klasztereket, folyamatosan frissített hibajegyzékeket készítve azokról, így elmondható, hogy a két szolgáltatás kölcsönösen segíti a másik működését, ráadásul a Wikidata magában foglalhatja azon adatszolgáltatásokat is, amelyek kívül esnek a VIAF hatáskörén.

Konklúzióként megállapítható, hogy a VIAF és a Wikidata egyaránt a szemantikus webes authority-kontroll igen fontos eszközei, ám eltérő érdekelt felek igényeit szolgálják. A VIAF- és az ISNI-névazonosítók között meglévő kapcsolatrendszerrel ellentétben jelenleg nem képezi diskurzus tárgyát a VIAF–Wikidata interoperabilitás. A Wikidata előnyeként könyvelhető el az azonosítási folyamat

megbízhatósága, hátránya azonban a szervezetlen és tervezetlen *crowdsourcing*-jellegű adatbővítés, ráadásul a Wikidata-közösség továbbra is híján van az intézményi adatkurátorok – például könyvtárosok, levéltárosok, muzeológusok – állandó támogatásának és együttműködő munkájának. A Wikidatát érintő közgyűjteményi projektek nagy része egyelőre a potenciális felhasználhatóságot térképezi fel, és még túl kevés projekt tűzte ki célul az intézményi adatsilók nagyarányú szinkronizálását a Wikidatával. Ám amint ezek a kezdeményezések elérik a kritikus tömeget, a Wikidata feltehetően valóban a webes adatok globális csomópontjává válik.

Mivel a kutatás kizárólag a személynév-entitások összehasonlításával foglalkozott, a jövőben meg kívánják vizsgálni egyéb entitások összevethetőségének lehetőségeit is.

(Bódog András)

Lásd még 6, 19, 55

Nemzeti könyvtárügy

8/2022

BÖTTCHER, Carina – BREIDLID, Jacqueline: Bibliotheken als wichtige Akteure der außerschulischen Bildungsarbeit : kreative Bildungspartner vor, während und nach Corona : zahlreiche Förderprogramme In: BuB. – 73. (2021) 8/9., p. 462–465.

A könyvtárak mint az iskolán kívüli oktatás fontos szereplői: kreatív partnerek a koronavírus-járvány előtt, alatt és után – sokféle támogatási program

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Használók képzése -gyermekkönyvtárban; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Információs műveltség; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A koronavírus-járvány a gyerekeknek és fiataloknak, valamint családjaiknak is nagy kihívást jelentett. Következményeit enyhítik például az olvasástámogató és a digitális kompetenciák kialakítását célzó programok. Ezek már bevált megoldások, és az iskolán kívüli oktatás részét képezik. Nemcsak a politikai döntéshozók számára bizonyítják a könyvtári munka értékét, hanem erősítik a könyvtárosok pozitív önképét is.

A járvány alatt a gyerekek és a fiatalok életét megnehezítette a távolságtartás, a higiéniai követelmények, az otthoni digitális oktatás. A sport- és szabadidős létesítmények javarészt zárva tartottak. A gyerekek és a fiatalok elbizonytalanodtak, elmagányosodtak, lelki terheket viseltek. A helyzet hatásai az iskolai tanulásban is megmutatkoztak: egy felmérés szerint Németországban az 5–10. osztályosok 20%-a lemaradt a tanmenettől. Az iskolát elhagyók száma kétszeresére nőtt a korábbiakhoz képest.

A könyvtárak mint kulturális és oktatási intézmények sokféleképpen gazdagítják a fiatalok életét (a digitális kreatív műhelyek például helyet adnak a kísérletezéshez, programozást lehet tanulni, mentorok segítenek az olvasástanulásban és a digitális kompetenciák elsajátításában). Szorosan együttműködnek az iskolákkal, a szociális intézményekkel, egyesületekkel és más kezdeményezésekkel, például a népfőiskolákkal és önkéntesekkel. Az a céljuk, hogy sokrétű, informális tanulási lehetőséget kínáljanak a gyermekek és a fiatalok számára.

A könyvtárak nagyon kreatívan reagáltak a pandémia kihívásaira: házhoz szállították a könyveket, csomagokat állítottak össze, a Zoomon kreatív délutánokat, a YouTube-on felolvasásokat szerveztek. Mindezt plusz költségek nélkül, arra törekedve, hogy érintésmentesen ugyan, de kapcsolatban maradjanak a használókkal. Egy példa: Obertraublingban a községi könyvtár és az általános iskola együttműködésében, a *Total Digital!* program keretében harminc fiatal és gyermek találkozott virtuálisan, és készített el kedvenc könyvéről közösen egy multimédiás bemutatót. A kormányzat is törekszik a lemaradások pótlására, a több hónapig tartó korlátozások szociális és pszichikai következményeinek felszámolására. Az *Aufholen nach Corona [Hozzuk be a koronát!]* nevű akcióra kétféle eurót különítettek el. Az illetékes minisztériumok az iskolai oktatáson belül és kívül is új és már folyamatban lévő programokat támogatnak. A könyvtárak ezekbe mind bekapcsolódhatnak jelenléti és hibrid formátumú rendezvényekkel. A *Kultur macht stark [A kultúra megerősít]* című nyári programok például egy korábbi kezdeményezést folytatnak egyszerűsített feltételek mellett. Új tartományi programok is indulnak a tanulás támogatása érdekében, például Mecklenburg–Elő-Pomerániában a sikeres iskolai záróvizsgákért négy pilléres programot dolgoztak ki, melyben a könyvtárakkal is számolnak. A könyvtárak a gyerekek és fiatalok feltételezett érdeklődéséből kiindulva, képességeik és kompetenciáik, valamint személyiségük fejlesztése érdekében

dolgozzák ki szolgáltatásaik kínálatát. Megbízható intézmények, amelyek a jelenlegi társadalmi kihívások közepette is fontos szereplői az iskolán kívüli oktatásnak. Egy felmérés keretében 2021-ben már a megkérdezettek 60%-a tekintette alapvető információs forrásnak az internetet a 2020-as 55%-kal szemben. Minden eddiginél fontosabb lett tehát a hálózati információk megbízhatóságának megítélése. A könyvtárak különösen a médiakompetenciák fejlesztése terén jeleskednek. Fontos témaként emelhető ki például, mit tehetnek a könyvtárak az álhírek ügyében, valamint az olvasás támogatása a digitális média segítségével. Az előbbire példa az oktatási és kutatási minisztérium és a Német Könyvtári Szövetség (dbv) *Netzwerk Bibliothek Medienbildung [Könyvtári Médiaműveltségi Hálózat]* nevű továbbképzési programja, az utóbbira pedig a kellingshuseni tizenévesek filmes projektje, melyet a *Die drei Fragezeichen [A három nyomozó]* című regénysorozat nyomán készítették el a *Total Digital!* program keretében.

A könyvtárak sokféle módon támogatják a tanulás különböző formáit, köztük az informális tanulást. A koronavírus-járvány közepette a szülői háttértől független támogatást tudnak nyújtani a gyerekeknek és fiataloknak. Ezt a szempontot a járvány lecsengése után is figyelembe kell venni. Ugyanez vonatkozik a támogatások folytatására. A könyvtárak megérdemlik, hogy stabil pénzügyi feltételek között tevékenykedhessenek: jól képzett munkatársakkal, átfogó médiakínálattal, modern technikai felszereltséggel, valamint színvonalas terekkel rendelkezhessenek. Kezdeményezéseik sikere igazolja mindezt – itt az ideje, hogy láthatóbbakká és öntudatosabbakká váljanak.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 14, 20

Központi szolgáltatások

9/2022

MACH, David: Portál Knihověda.cz In: Čtenář. – 73. (2021) 6., p. 217–219.

Cseh könyvtártudományi portál – Knihověda.cz

Adatbázis; Elektronikus könyvtár; Együttműködés -bel-földi; Könyvtörténet -nemzeti; Központi szolgáltatá-

sok; Nemzeti könyvtár; Nyomdásztörténet -nemzeti; Patriotika bibliográfia; Régi és ritka könyvek; Retrospektív bibliográfia; Tudományos és szakkönyvtárak

A cseh könyvtártudományi portál (www.knihoveda.cz) az 1800 előtt megjelent könyvek és könyvkultúra történetével, kutatásával foglalkozók virtuális eszköze, amely a retrospektív nemzeti bibliográfiákra épül. Használói könyvtárosok, kutatók, felsőoktatási hallgatók és a téma iránt érdeklődő nyilvánosság. A portál egy 2016–2020 közötti projekt részeként valósult meg, európai uniós támogatással; a közreműködő szakemberek az akadémiai könyvtár és levéltár, a nemzeti könyvtár, valamint a Masaryk Intézet régi nyomtatványokkal és kéziratokkal foglalkozó munkatársai voltak.

A portál három, önállóan is használható részből áll: 1. *VuFind* keresőfelület; 2. a cseh közép- és korai könyvek enciklopédiája; 3. Cseh- és Morvaország 1800 előtti nyomdászati tevékenységének interaktív térképei. A negyedik, kiegészítő menüpont a témához kapcsolódó aktualitások, hírek közlésére szolgál. A *VuFind* keresőfelület egyidejűleg több adatbázis elérhetőségét biztosítja. Alapját két nemzeti retrospektív bibliográfia integrálása képezi az 1476 és 1800 között kiadott bohémika könyvtermésről: a cseh és szlovák könyvészet (www.knihopis.cz) és az idegen nyelvű bohémikumok bibliográfiája (<https://kvo.lib.cas.cz/cizojazyčna-bohemika/>). További bibliográfiai forrás a *Kéziratok és kodikológiai szakirodalom*, valamint a *Könyvtártudományi szakirodalom adatbázisa*. A használó tehát a régi kéziratok, nyomtatványok keresésével egyidejűleg a róluk szóló tanulmányokat, cikkeket is megtalálja, egyszerű vagy összetett keresőfelület segítségével, ahol a szerzők és nyomdászok nevére, a kiadás helyére, a mű nyelvére, műfajára és témájára is lehet szűrni. A tudományos kutatást tezaurusz is segíti, amely kb. ötven tárgyszót (650-es MARC-mező) és ugyanannyi deskriptort (655-ös mező) tartalmaz. Emellett lehetőség van böngészésre, a kapcsolódó digitális másolatok megtekintésére, valamint relevancia, kiadási hely és idő szerinti listázásra is.

A könyvkiadás történetének áttekintésére szolgálnak az interaktív térképek, amelyek az összes 1800 előtti nyomdászati tevékenységet számba veszik a cseh és morva területeken, a nyomdászat történetét pedig interaktív eszközök segítségével (térkép, időtengely, grafikai görbék) teszik kutathatóvá. A keresés a földrajzi és az időtényezőn túlmenően konkrét paraméterek (nyelv, téma, műfaj, nyomdász neve)

szerint is lehetséges. A térkép egyszerre akár öt keresési lekérdezést is képes kombinálni és grafikusan megjeleníteni.

A portál leginkább közkedvelt része a könyvek enciklopédiája, melynek alapját a 2006-ban *Petr Voit* által kiadott, 2600 tételes könyvészeti publikáció képezi, amelyet elektronikus formátumúvá konvertáltak, és hipertextes hivatkozásokkal láttak el. Voit munkáját mintegy 400 új tétellel egészítették ki a kéziratos bohémika anyag tárgykörében, ezek a leírás mellett dokumentációs fotókat (illuminációk, könyvkötések) is tartalmaznak. Az enciklopédia szócikkei össze vannak kapcsolva a portál többi részével, így a bibliográfiai tételektől vagy a térképről a vonatkozó enciklopédia-szócikkhez ugorhatunk.

A projektnek a portál mellett fontos hozadéka voltak a workshopok, konferenciák és kiállítások is (pl. 2019-ben az illuminált imádságoskönyvekből készült kiállítás). Számos, a témához kapcsolódó monográfia és szakfolyóiratban közölt tanulmány is napvilágot látott 2016 és 2020 között.

A projekt pozitívumai közül kiemelkedik az interdiszciplináris szakmai hozzáállás és a felhasznált bibliográfiai források mennyisége, gazdagsága. A *Knihoveda.cz* portál olyan úttörő vállalkozás, amely jelentőségében az 1923-ban kiadott *Tobolka*-féle csehszlovák nemzeti könyvészetéhez mérhető. Hasznosságát maguk a használók tudják a legjobban értékelni a gyakorlatban.

(Prókai Margit)

Lásd még 7, 25

Együttműködés

Lásd 9, 17, 51, 52

Jogi szabályozás

10/2022

SONDERVAN, Jeroen [et al.]: Sharing published short academic works in institutional repositories after six months : the implementation of the article 25fa (Taverne Amendment) in the Dutch Copyright Act. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 31. (2021) 1., p. 1–17.

A rövid tudományos publikációk megosztása intézményi repozitáriumokban hat hónap elteltével: a holland szerzői jogi törvény 25fa. cikkének végrehajtása

Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szerzői jog

Hollandiában célul tűzték ki, és a Nyílt Tudomány Nemzeti Tervében (*National Plan Open Science*) le is fektették, hogy a tudományos publikációk 100%-a legyen elérhető a nyílt hozzáférés keretében. A célt 2020-ra kellett volna megvalósítani, azonban 2020-ra a cikkeknek várhatóan 70–75%-a lesz nyílt hozzáférésű. A közelmúltig Hollandia az arany útra összpontosított – azaz a nyílt hozzáférésre folyóiratokon és kiadói platformokon keresztül. Ez valószínűleg túl költséges, ezenkívül lehetetlen az összes cikket és egyéb kiadványtípust lefedni ezen az úton. 2015 óta a holland szerzői jogi törvény alternatívát kínál a 25fa. cikk (más néven „Taverne-módosítás”) végrehajtásával, elősegítve a zöld utat, azaz a (megbízható) repozitáriumokon keresztüli nyílt hozzáférést. Ez a módosítás lehetővé teszi a kutatók számára, hogy megoszthassanak rövid tudományos munkákat (pl. cikkeket és szerkesztett gyűjteményekben található könyvfejezeteket), a kiadók korlátozó irányelveitől függetlenül. 2019 februárja és 2019 augusztusa között minden holland egyetem részt vett az „Oszd meg, mi gondoskodunk róla!” (*You Share, We Take Care!*) kísérleti projektben, hogy teszteljék, hogyan tudják ezt a szerzői jogi módosítást az intézmények értelmezni és végrehajtani olyan szakpolitikai eszközként, amelynek célja a nyílt hozzáférés zöld útjának és az „önarchiválásnak” az előmozdítása. 2020-ban intézkedéseket hoztak a törvénymódosítás alkalmazásának kiterjesztésére. Ez a cikk beszámol a kísérleti projekt eredményeiről, továbbá megosztja a jó gyakorlatokat a megvalósítással és a figyelemfelkeltő tevékenységgel kapcsolatban a kísérlet utáni időszakból 2021 elejéig, amelynek során a könyvtárak kulcsszerepet játszottak a bizalomépítés terén és az intézményi szintű hatékony végrehajtási megoldások kimunkálásában. Végezetül a cikk a finomhangolás néhány lehetséges következő lépésével zárul, mint például az összhang megteremtése európai szinten.

(Autoref.)

Lásd még 20

Könyvtárosi hivatás

Lásd 6, 12, 13

Oktatás és továbbképzés

11/2022

BOWKER, Lynne: Against the clock : speed training in library and information science education. – Bibliogr. In: Journal of education for library and information science. – 62. (2021) 3., p. 326–345.

Versenlyfutás az idővel: gyorsasági tréning a könyvtár- és információtudományi képzéseken

Egyetemi hallgató; Feldolgozó munka; Hatékonyság; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Olvasás; Tárgyi feltárás

Napjainkat egyre inkább meghatározza a felgyorsult világ, melynek kihívásaira mindenkit fel kell készíteni, beleértve a könyvtárosképzésben részt vevő hallgatókat is. A jelen kísérleti projekt célja egy olyan képzés kidolgozása és tesztelése a hallgatók körében, amely fejleszti az időkorlátok közötti munkavégzés hatékonyságát.

A gyors munkavégzés készsége a megszerzett munkatapasztalattal együtt alakulhat ki, de a könyvtár- és információtudományi képzések részeként tudatosan is fejleszthető. A munkaadók elvárják a frissen végzett hallgatóktól, hogy rendelkezzenek az időgazdálkodás és a hatékony munkavégzés képességével, az Amerikai Könyvtáros Egyesület által meghatározott kulcskompetenciák között ez mégsem szerepel. Több olyan kutatás ismert, amely egyértelművé teszi, hogy az egyetemi évek alatt kidolgozott stratégiák, az elsajátított technikák, valamint a megszerzett magabiztosság hozzájárulnak ahhoz, hogy a határidőkhöz igazodó munkavégzés hatékonyabbá váljon. A legfőbb módszer e képesség fejlesztésére az, hogy időt kell szánni a begyakorlására, mégpedig kockázatmentes környezetben. Minél több tapasztalattal rendelkezik valaki, annál gyorsabb és hatékonyabb munkavégzésre lesz képes. A tanulmány azt vizsgálja, hogy egy szisztematikus, gyors munkavégzésre irányuló tréning segíthet-e a könyvtároshallgatóknak a gyors munkavégzés elsajátításában.

A felmérést végző szakemberek a vizsgálat lefolytatásához kísérleti és kontrollcsoportra osztották a hallgatókat. A kísérleti csoportot az Ottawai Egyetem azon információtudomány mesterszakos hallgatói alkották, akik a 2019-es tavaszi félévben felvették a *Fogalmi elemzés és reprezentáció* kurzust (7 fő). Azért erre esett a választás, mert egyrészt egy kisebb

létszámú csoporttal szerettek volna dolgozni, másrészt nem a tájékoztatással kapcsolatos tantárgyat akartak használni (ahol már vannak példák a gyorsaságot figyelembe vevő gyakorlatokra). A harmadik tényező az volt, hogy a kísérletre kiválasztott kurzust a vizsgálódást lefolytató szerzők maguk oktatták, így a gyorsasági tréninget a tananyaghoz tudták igazítani. A negyedik szempontot pedig az jelentette, hogy a tantárgy nem alapozó kurzus, hanem körülbelül a képzés közepén helyezkedik el a tantervben, így a hallgatók már rendelkeznek a megfelelő szakmai alapkompenciákkal.

A kontrollcsoportot szintén az információtudomány mesterszakos hallgatók köréből toborozták különféle felületek segítségével (plakátokon, a közösségi médiában és a hallgatói önkormányzatnak küldött e-maileken keresztül). A felmérésben résztvevőknek 75 dollár értékű Amazon-utalványt ajánlottak fel az előírt követelmények (bevezető foglalkozás, tesztek, záró fókuszcsoportos beszélgetésen való részvétel) sikeres teljesítése esetén. A kísérleti csoporttal ellentétben a kontrollcsoport tagjai (összesen 8 fő) tanórán kívüli formában vettek részt a vizsgálatban.

A hallgatók háromféle feladatot kaptak, melyek mindegyike a szövegértéssel és az információkövetéssel volt kapcsolatban. Elsőként ún. Cloze-tesztet alkalmaztak, melynek során az üresen hagyott szövegrészekbe kell illeszteni a megfelelő szót vagy kifejezést. A Cloze-tesztet nyelvtanulási kontextusban használják, mert alkalmas a szövegértés mérésére és az elméleti készségek feltérképezésére egyaránt. A kísérlethez a kurzusokon feladott információtudományi szakkikkekéből és tankönyvekből vett részleteket használtak, feleletválasztási lehetőséggel, így a könyvtárhallgatók elsajátított ismereteire is építettek. A következő feladattípus a tömörítés volt. Ehhez olyan szakmai folyóiratokból választottak cikkeket, mint például az *American Libraries* és a *The Open Shelf*. Végezetül az *EBSCO Library, Information Science and Technology Abstracts* adatbázisából származó 250 szavas összefoglalókat kellett a hallgatóknak elolvasniuk, majd azokhoz tárgyszavakat adniuk.

A kontrollcsoport két tesztet töltött ki 6 hét különbséggel (a *Brightspace* tanulásirányítási rendszeren keresztül): az első alkalommal a háromféle feladatra 10-10 perc állt rendelkezésre, míg a második alkalommal már csak 5-5. A kísérleti csoport a fenti tesztek kitöltésén felül a közbülső időben feladattípusonként 3 (azaz összesen 9) gyorsasági tréningben részesült, melynek során minden alkalommal 30 másodperccel csökkentették az időkorlátot.

Összevetve a két csoportot, a kísérleti csoportban részt vevő tanulók teljesítettek jobban a záróteszten. A kontrollcsoport tagjai nehezen vették az időbeli korlátokat, mind a három feladatban rosszabb eredményeket értek el mind a teljesítés, mind a minőség szempontjából. A záró fókuszcsoportos beszélgetésen a kísérleti csoport tagjai úgy nyilatkoztak, hogy magabiztosabbnak érzik magukat az „időre menő” feladatokban, míg a kontrollcsoport tagjai kifejezték, hogy szívesen részt vennének egy gyorsasági tréningben. Felmerült a gyorsaság munkaerőpiaci értéke, az idővel való gazdálkodás hasznosítása a tanulásban általában, valamint a gamifikáció mint motiválóerő is. A kísérleti projekt célja egy olyan tanulási környezet kialakítása volt, melynek keretében fejleszteni próbálták a hallgatók időkorlátok közötti munkavégzésének képességét. Ugyan az idővel való gazdálkodás szubjektív, és nem tudtak minden változóval számolni, illetve a felmérést kis létszámú mintán végezték, mégis feltételezhető az eredmények alapján, hogy a gyorsasági tréning pozitív hatást gyakorolt a hallgatók teljesítményére.

(Szőnyegi Zsanett)

12/2022

STARK, Rachel Keiko – AIELLO, Marina T.: Solo but not alone : self-directed online peer education as a way to increase professional knowledge and skills. – Bibliogr. In: *Journal of hospital librarianship*. – 21. (2021) 1., p. 1–10.

Egyedül és mégis együtt: öntevékeny, egymástól való online tanulás a szaktudás és a készségek fejlesztése érdekében

Adatbázis; Kommunikáció -személyzetén belül; Könyvtárosi hivatás; Szakkönyvtár -egészségügyi; Távoktatás; Továbbképzés

Az egészségtudományi szakkönyvtárakban dolgozó könyvtárosoknak kevés idejük és anyagi lehetőségük van szakmai továbbképzéseken való részvételre. A konferenciák és a továbbképzési tanfolyamok magas díjai komoly terhet rónak a könyvtárosokra, ez pedig szakmai akadályt jelent, hiszen ezen alkalmak lényege az együttműködés, a közös munka, a készségek elsajátítása és fejlesztése, illetve nem utolsósorban a szakmai kapcsolatok további bővítésének lehetősége lenne.

Az észak-kaliforniai *kpLibrarians* (a *Kaiser Permanente* nonprofit egészségügyi szervezetben dolgozó

könyvtárosok csoportja) kidolgozott egy online képzést, melynek keretében egymástól lehetett megtanulni a különböző adatbázisok használatát. A tanfolyamon az új és ritkán használt adatbázisok használatát sajátították el a résztvevők, miközben az oktatói és a prezentációs készségeiket is fejleszthették. Az egyszemélyes egészségügyi szakkönyvtárak munkatársait ezáltal arra ösztönözték, hogy konzultáljanak többet kollégáikkal a *Kaiser Permanente* rendszerén belül.

A továbbképzéseken a személyes tanulási hálózatok kiépítése során a résztvevőknek lehetőségük nyílik az egymástól való tanulásra és a kapcsolataik mélyítésére. A korábbi kutatások tanúsága szerint az egyenrangú partnertől való tanulás és egymás kölcsönös segítése hatékony stratégia a tudás és a készségek megszerzésének érdekében. Az ilyen tanfolyamokon a résztvevők nagyobb hajlandóságot mutatnak az egymástól való kérdésésre is. Az online képzési forma támogatja a résztvevők önálló, egymástól független tanulását, illetve fejleszti digitális kompetenciáikat. Azon könyvtárosok számára is hasznos lehet, akik a pandémia idején bevezetett munkahelyi korlátozások vagy könyvtári felújítások, esetleg egyéb okok miatt ideiglenesen home office-ban dolgoznak. A *kpLibraries* munkatársai a képzés előtt egy kérdőív segítségével felmérték a tudásszintet, majd kiosztották az egyes adatbázisokat a könyvtárosoknak, akik 5 hónapot kaptak a felkészülésre. A továbbképzésen online prezentáció segítségével mutatták be társaiknak az adatbázisokat. Az egymástól való tanulás hatékonynak bizonyult: a szakmai képzésen részt vevő valamennyi könyvtáros nagyobb magabiztosságot szerzett az adatbázisok használatában, illetve a túlnyomó többség úgy látta, hogy képes lesz a könyvtárhasználóknak is átadni az ismereteket. Az is kiderült, hogy a résztvevők a jövőben ténylegesen használni tervezik az újonnan megismert adatbázisokat.

Összegezve, az egymástól való tanulás útján történő továbbképzés eredményeképpen a könyvtárosok szakmai készségei bővültek, magabiztosságuk pedig nőtt, így a források szélesebb körét lesznek képesek használni, illetve többféle adatbázis használatában fognak tudni segítséget nyújtani az olvasóknak. A képzés lehetőséget adott arra is, hogy informális környezetben gyakorolják előadói készségeiket, és erősítsék szakmai kapcsolataikat. A cikkben bemutatott modell más kórházi könyvtári rendszerekbe is átültethető.

(Szőnyegi Zsanett)

Szabványok, normatívák

Lásd 22

Egyesületek

13/2022

GARRISON, Betty – CRAMER, Steve M.: What librarians say they want from their professional associations : a survey of business librarians. – Bibliogr. In: Journal of business & finance librarianship. – 26. (2021) 1-2., p. 81–98.

Mit várnak a könyvtárosok a szakmai egyesületeiktől? Felmérés üzleti könyvtárosok körében

Egyesület-könyvtári -nemzeti; Felmérés; Könyvtárosi hivatás

A könyvtáros szakmai szervezetek célja, hogy a könyvtárosok számára szakmai fejlődési, hálózatépítési, valamint szolgáltatási és bemutatkozási lehetőségeket biztosítsanak. Ennek ellenére sok szervezetben csökken a taglétszám. Az összes típusú könyvtárban dolgozó üzleti könyvtárosok körében felmérést végeztek, amely adatokat szolgáltatott a tagság előnyeiről. A válaszadók leírták a sikeres szervezetek jellemzőit, valamint csalódásaik okait. A minőségi programok és képzés, a hálózatépítési lehetőségek és a tagok elkötelezettsége voltak a pozitívumok, míg a gyenge kommunikációt és a részvételi lehetőségek hiányát említették a leggyakrabban negatívumként. A cikk zárásként négy javaslatot tesz arra vonatkozóan, hogy a könyvtáros szakmai szervezetek hogyan őrizhetik meg relevanciájukat, hasznosságukat és értékességüket tagjaik szemében. Ezek a következők: időszerű, érdemi és szelektív kommunikáció; befogadó és proaktív kapcsolat a tagokkal, külön hangsúlyt fektetve az új tagokra és a pályakezdő könyvtárosokra; programszervezés az aktuális igények alapján; ingyenes vagy kedvező árú rendezvények, amelyek könnyen elérhetőek a tagok számára.

(Autoref. alapján)

Lásd még 20

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

Lásd 2, 7, 9, 43, 46

Felsőoktatási könyvtárak

Lásd 10, 21, 25, 27, 29, 32, 33, 34, 36, 38, 41, 42, 44, 48, 49, 50, 55, 58

Közművelődési könyvtárak általában

14/2022

GUSEVA, Evgeniâ Nikolaevna: Model'nye biblioteki : istoričeskij očerk proekta. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2021) 3., p. 245–254.

Res. angol nyelven

Modellkönyvtárak: történeti áttekintés a projektről

Ésszerűsítés; Fejlesztési terv; Irányelvek -könyvtári; Könyvtármodell; Közművelődési könyvtár; Községi könyvtár; Működési feltételek; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A XX. század végére a könyvtári szféra képviselői számára Oroszországban is világossá vált, hogy a kialakult válsághelyzetből a kiutat a könyvtári-információs tevékenység új, a társadalmi és gazdasági kihívásokra megfelelő választ adni tudó formái jelentik. Az Üzleti Könyvtárak Interregionális Egyesülete a Kulturális Minisztérium égisze alatt működő *Nyílt Oroszország* társadalmi szervezettel együtt 2002-ben indított projektet a falusi modellkönyvtárak kialakítására. Négy régióban 20, az összes régió számára mintaként szolgáló modellkönyvtár létrehozását tervezték.

A projekt ún. 1.0 szakasza 2002-től 2005-ig tartott, a 2.0 szakasz *Az Oroszország kultúrája (2006–2011)* célprogramba való felvételével kezdődött. A tervek szerint költségvetési támogatásból (165 millió rubel)

420 falusi könyvtárban kellett biztosítani az információforrások elérését, ebből 46 régióban 264 falusi könyvtárat korszerűsítettek. A 2012-ben módosított költségvetési jogszabályok szerint a továbbiakban *Az Oroszország kultúrája (2012–2018)* programban az állami finanszírozáshoz pályázat útján lehetett támogatást nyerni, és kötelező lett a társfinanszírozás a regionális és önkormányzati szervek részéről (ez a program 2.1 szakasza). A célprogram teljes időtartama alatt több mint 900 falusi könyvtár újult meg. Ebben az időben fogalmazódott meg a munkatársak speciális kompetenciái iránti igény, valamint a kötelező szakoktatásban és szakmai továbbképzésben való részvételükkel kapcsolatos követelmény.

A falusi könyvtárak átalakítását célzó program lépései:

1. a könyvtári helyiségek tatarozása és felszerelése;
2. a berendezések, nyomtatott és elektronikus kiadványok eljuttatása a könyvtárakba;
3. oktatás tartása a munkatársak számára.

Az Oroszországi Föderáció szövetségi alanyaiban a kiválasztás szempontjai a támogatás elnyeréséhez az alábbiak voltak:

- részvétel a projekt társfinanszírozásában;
- a műszaki lehetőségek megléte a könyvtár internethez történő kapcsolódásához;
- megfelelő képzettségű szakemberek jelenléte.

Ebben az időszakban állami költségvetésből a falusi könyvtárak modernizálására a következő információforrásokat és felszereléseket biztosították:

- operációs rendszerrel és *Office* szoftverrel ellátott számítógépek, multimédiás vetítők, fogyasztóeszközök;
- több száz könyv az utóbbi évek különböző témájú kiadványaiból;
- információforrásokat tartalmazó CD-k a lakosság különböző csoportjainak ellátásához.

A fentiekkel ellátott falusi modellkönyvtárak feladatai:

- egyenlő és szabad hozzáférés biztosítása az információhoz és a kulturális javakhoz;
- a szükséges elektronikus források iránti igények teljesítése az információkeresés korszerű módszereinek oktatásához;
- helyi tartalmak létrehozása és terjesztése a lakosság számára érthető formában;

- a felhasználók új igényeinek megfelelő, kényelmes könyvtári tér kialakítása.

2014-ben a kulturális miniszter jóváhagyta *A közkönyvtárak tevékenységének modellszintű irányelvei* című dokumentumot, ennek megvalósíthatóságát új típusú, ún. kísérleti könyvtárak létrehozásával ellenőrizték. 2015 és 2018 között öt projektre került sor (3.0 szakasz), a sikeres példák nyomán a *Kultúra* projekt keretében a 2019–2024 időszakra 660 önkormányzati modellkönyvtár megvalósítását tervezik. Az Oroszországi Nemzeti Könyvtár (RNB) adatai szerint 2019. január 1-jén 3310 modellkönyvtár működött, 2019–2020-ban 426 jött létre, 72 intézmény pedig megszűnt.

Összességében az országban működő 36 595 önkormányzati könyvtárból mindössze 9% rendelkezik modellkönyvtár státusszal, amit a fogalom pontatlan meghatározása magyaráz. Az említett irányelv szerint a modellkönyvtár egy gyors internet-eléréssel ellátott intellektuális központ, amely hozzáférést ad a korszerű hazai tudományos és művészeti információforrásokhoz, az időszaki kiadványok digitalizált forrásaihoz. Elérési pontot kell biztosítani a Nemzeti Elektronikus Könyvtárhoz, gondoskodnia kell a multimédiás források gyarapításáról, továbbá korszerű és kényelmes teret kell létrehozni klubok, előadások, konzultációk megtartásához. Az állományokban lenniük kell látássérültek számára befogadható formátumú információknak is.

A kísérleti projektek eredményei az „új generációs könyvtárak” hatékonyságát igazolták: jelentősen nőtt a látogatottság és a rendezvények száma, így a könyvtárak valóban vonzó központok lettek a helyi lakosok számára.

(Viszocsekné Péteri Éva)

15/2022

HUGHES, Cynthia – BOSS, Stephen: How rural public libraries support local economic development in the Mountain Plains. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 40. (2021) 3., p. 258–281.

A vidéki közkönyvtárak szerepe a helyi gazdaság fejlődésében az Amerikai Egyesült Államok nyugati vidéki területein

Községi könyvtár; Közművelődési könyvtár; Megyei könyvtár; Szolgáltatások; Termelés információellátása; Városi könyvtár

Gazdasági szempontból nehéz idők járnak az Amerikai Egyesült Államok vidéki közösségeire: az emberek egyre inkább elhagyják ezeket a területeket, és a városokban, külvárosokban telepednek le. A vidéken maradtak gyakran úgy érzik, hogy hátrahagyták őket, és nem állnak rendelkezésükre azok az erőforrások vagy támogatások, amelyek a gazdasági kihívások leküzdéséhez szükségesek lennének. Ezen a területen a települések gyakran messze vannak egymástól, így az ottaniak fizikai elszigeteltségben élnek. A könyvtárak gyakran az egyedüli olyan helyek, ahol megfelelő nyilvános internet, közösségi helyszín és az információs forrásokhoz értő személyzet áll rendelkezésre. Egy olyan időszakban, amikor a Covid19-válság miatt a kisvállalkozásokra minden eddiginél nagyobb nyomás nehezedik, a rendelkezésre álló könyvtári szolgáltatásokról szóló információk, programötletek, valamint a kisvállalkozások igényeit kielégítő ingyenes és olcsó források fontosabbak, mint valaha. A tanulmány az Amerikai Egyesült Államok nyugati részén található, a *Mountain Plains Library Association* (MPLA) által lefedett régióban (Arizona, Colorado, Kansas, Montana, Nebraska, Nevada, Új-Mexikó, Észak-Dakota, Oklahoma, Dél-Dakota, Utah és Wyoming) működő vidéki könyvtárakra fókuszál abból a célból, hogy megvizsgálja, hogy ezek az intézmények miként támogatják a helyi gazdaság fejlődését.

A kutatáshoz 2018 és 2019 során kérdőíves felmérést végeztek és interjúkat készítettek. A kérdőívben, amely 29 kérdést tartalmazott, a helyi vállalkozóknak kínált szolgáltatások, források, adatbázisok, programok típusaira és ezek igénybevételének gyakoriságára, a felmerült igényekre, a nyújtott szolgáltatások költségvetési forrására és népszerűsítési technikáira, valamint a bevonható partnerekre és a könyvtárosok továbbképzésére kérdeztek rá. A kérdőívet 91 könyvtáros töltötte ki. A várakozásoknak megfelelően a leggyakrabban nyilvános számítógépeket, könyveket, vezeték nélküli internetet, faxot, fénymásolást, nyomtatást és szkennelést kínáltak az üzleti ügyfeleknek. Ezek után az adatbázisokhoz való hozzáférés és az e-könyvek voltak a legjellemzőbb szolgáltatások. A megkérdezett könyvtárosok többsége (67%) úgy becsülte, hogy hetente kevesebb mint 5 üzleti felhasználót szolgál ki. 11 könyvtár (12,1%) eddig csak egyszer kínált üzleti jellegű programot, 29 könyvtár (31,9%) pedig még soha. A megkérdezettek közül mindössze 5 könyvtár (5,5%) tartott rendszeresen ilyen eseményeket. A programok népszerűségi listáján az első öt téma a helyi információkról, a

munkahelykeresésről, a jogi tájékoztatásról, a készségfejlesztésről és a pénzügyi információkról szolt. A könyvtárak több mint fele ingyenes vagy az adott államban elérhető adatbázisokra támaszkodott, és csak kisebb részük fizetett elő üzleti adatbázisokra. A szolgáltatások népszerűsítésére általában a közösségi médiát és a könyvtár honlapját használták. Ami a partnereket illeti, a könyvtárak leggyakrabban a helyi kereskedelmi kamarával és a kisvállalkozókat támogató központokkal voltak kapcsolatban. Végezetül a válaszadók 29,7%-a szerint a vidéki könyvtárak semmilyen továbbképzési lehetőséget nem adnak az üzleti felhasználók kiszolgálásához; a többi esetben a leggyakrabban a webináriumokat és a könyvtári rendszerek által biztosított képzéseket említették. Összességében a könyvtárosok válaszaiból az derült ki, hogy bár alkalmanként kiszolgálják a vállalkozókat, gyakrabban nyújtanak segítséget az álláskeresőknél és válaszolnak a személyes pénzügyekkel és a vagyontervezéssel kapcsolatos kérdésekre. A korlátozott személyzettel, finanszírozással, erőforrásokkal és helyiségekkel rendelkező vidéki könyvtáraknak nehézséget okoz, hogy megismerjék az üzleti ügyfelek igényeit.

A cikk részletesebben bemutat egy-egy jó gyakorlatot Tennessee és Új-Mexikó államból. Tennessee államban a lakosság igényeinek felmérését követően eszközkészletet dolgoztak ki a kisvállalkozások számára, míg Új-Mexikóban pályázati támogatásból az állami könyvtár koordinálásával egy *makerspace*-alapú programot valósítottak meg a vállalkozók támogatására *Libraries as Launchpads [A könyvtárak mint indítóállomások]* néven.

A tanulmány szerzői arra a következtetésre jutnak, hogy a könyvtárak mérettől függetlenül alkalmas helyzetben vannak arra, hogy erősítsék és előmozdítsák a helyi gazdasági fejlődést és a kisvállalkozások növekedését. A városi és vidéki könyvtárak egyaránt rendelkeznek erőforrásokkal – ideértve a gyűjteményt, a munkatársak szakértelmét és idejét – a helyi gazdasági fejlődés támogatására. Ugyanakkor a közösség tagjait hatékonyabban kell tájékoztatni a szolgáltatásokról, mert sokan továbbra sincsenek tisztában a könyvtárak által biztosított forrásokkal. A vidéki közkönyvtáraknak arra kell törekedniük, hogy jobb hozzáférést biztosítsanak a szélessávú internethez, a wifihez és a számítógépekhez, illetve a vállalkozók és az álláskeresők támogatásához.

A vidéki könyvtárak szolgáltatásai nagymértékben függenek az állami könyvtárak által biztosított forrásoktól. Az állami könyvtárak által elérhetővé tett

adatbázisok és képzések teszik lehetővé a vidéki könyvtárak számára, hogy olyan szolgáltatásokat nyújtsanak a vállalkozóknak, amelyeket a vidéki közösségek saját erőből soha nem tudnának megfizetni. Ám mivel az állami könyvtárak költségvetés-csökkentéssel küzdenek, a vidéki könyvtárosok számára egyre fontosabb az ingyenes forrásokról és a lehetséges partnerekről való tájékozódás.

A cikk függelékben felsorol egy sor olyan ingyenes internetes forrást, amelyeket az amerikai könyvtárosok a vállalkozók támogatására használhatnak.

(Békésiné Bognár Noémi Erika)

Lásd még 8, 16, 24, 35, 39, 40, 54

Megyei könyvtárak

Lásd 15, 40

Városi könyvtárak

16/2022

BÜCHEL, Claudia: Nach über einem Jahr Corona : Praxisbericht aus der Stadtbibliothek Neuss In: Bibliotheksdienst. – 55. (2021) 9., p. 609–619.

Res. angol nyelven

Több mint egy évnnyi tapasztalattal a koronavírus-járvány után a Neussi Városi Könyvtárban

Közművelődési könyvtár; Munkaszervezés; Nyitvatartási idő; Szolgáltatások; Városi könyvtár

Neuss, az egyik legrégebbi német város, a Rajna bal partján fekszik Düsseldorf közelében. 150 ezer lakosa és egyetlen közkönyvtára van – nincsenek fiókkönyvtárai ugyan, de 15 egyházi fenntartású könyvtár is ellátja a települést. 1987 óta a belvárosban, egy modern épületben kapott helyet a Neussi Városi Könyvtár 140 ezer kötetes állománya, a működésről pedig 30 teljes vagy részfoglalkozású könyvtáros gondoskodik. 2020 márciusa óta a könyvtár háromtagú vezetősége válságüzemmódban dolgozik, vagyis állandóan a változó feltételekhez igazítja munkáját, és döntéseit a szövetségi, tartományi, járási és városi járvány-előírások alapján hozza meg. 2021 nyaráig, a cikk megírásáig háromszor zárták be a könyvtárat: 2020. már-

cius 17-től április 27-ig, 2020. december 16-tól 2021. március 10-ig és 2021. április 25-től május 24-ig. Olvasóik számára érintkezésmentes kölcsönzést vezettek be, az összeállított csomagokat az előtérben lehetett átvenni. A városi munkavédelmi hatósággal egyeztetve a nyilvános és a dolgozói tereket újratervezték: bizonyos olvasói tereket bezártak (a kisgyermek- és a játszózónát), másokat redukáltak (olvasótermi és PC-s munkaállomásokat), biztonsági intézkedéseket hoztak (plexi-válaszfalak, távolságtartás, a belépők számának maximálása, fertőtlenítőszer stb.). Egy ideig (2021 áprilisában) csak negatív gyorstesztel lehetett a könyvtár területére lépni. Íróasztaluktól felállva a könyvtárosoknak kötelező maszkot viselniük, az asztalokat plexivel választották el, illetve lehetővé tették az otthoni munkát is. (A kommunikációt saját könyvtári wiki, a Zoom és a Cisco Webex biztosította.) Eközben olyan feladatokkal is meg kellett birkóznia az intézmény vezetésének, mint az új munkatársak felvétele videokonferencián keresztül vagy a minőségirányítási rendszer továbbfejlesztése az ellenőrző auditok levezénylésével. A járványhelyzet a könyvtárosok számára is választóvonal lett. Az otthon végzett munka révén új tapasztalatokat szereztek, az állományt alaposan felülvizsgálták, digitális továbbképzéseken vettek részt. Az emberekkel (gyerekekkel, idősökkel) való találkozás, amiért sokan ezt a hivatást választották, ellehetetlenült, és a plexifal mögötti, maszkban végzett munka is nehézséget okozott. A könyvtár mint „harmadik hely” is átalakult (online rendezvényekkel, online könyvajánlókkal jelentkeztek), bár nyáron sor került szabadtéri és „hibrid” rendezvényekre is. Nem volt egyszerű a hat könyvtári gyakornok helyezése sem, aki nem tudták gyakorlatukat az eddig megszokott módon elvégezni; egyrészt iskolai feladataiknak tettek eleget, másrészt a könyvtárban főleg a közösségi médiával kapcsolatos teendőkbe vonták be őket (kisfilmeket készítettek és médiakampányokat indítottak), részt vettek a gyerekkönyvtárosokkal együtt tematikus hátizsák-csomagok összeállításában, de dolgoztak az olvasószolgálatban is. Az olvasóknak is alkalmazkodniuk kellett az állandóan változó helyzethez: a zárvatartási időszakokhoz, a kötelező maszkviseléshez, személyi igazolványuk érkezéskor és távozáskor történő beszkeneléséhez, a jelenléti rendezvények felfüggesztéséhez. A negatív gyorsteszt elvárása miatt egyesek leadták az olvasójegyüket vagy jelezték, nem kívánnak a könyvtár tagjai lenni. A 2021. május 25-i újranyitás óta a negatív

teszt már nem elvárás, és a lakosság nagyon szívesen használja újra a könyvtárat.

A városi könyvtár az elmúlt több mint egy évben nehéz korszakot élt meg, amely még nem ért véget. A járvány sok tanulsággal járt, de a munkatársak közül szerencsére senki sem fertőződött meg koronavírussal. Izgalmas kérdés, hogyan alakul majd a könyvtár sorsa, élete a továbbiakban. Sikerül-e majd visszaszerezniük olvasóikat, és sikerül-e majd újakat vonzaniuk?

(Murányi Lajos)

17/2022

LANG, Elke – LUDWIG, Elfriede: ARDUINO on tour : der mobile Makerspace der Stadtbücherei Frankfurt am Main In: BuB. – 73. (2021) 5., p. 270–273.

Res. angol és francia nyelven

Úton az ARDUINO: a Frankfurt am Main-i Városi Könyvtár mobil kreatív műhelye

Együttműködés -helyi; Együttműködés -nemzetközi; Eszköztár; Használó; Információtechnológia; Városi könyvtár

A Frankfurt am Main-i Városi Könyvtár digitális könyvtári alkotóműhely (*makerspace*) létrehozásába fogott. Az alkotóműhely rendszeresen szervez foglalkozásokat. Jelenleg állandó helyen működik, de azt tervezik, hogy mobil szolgáltatás lesz belőle: a jövőben a városi könyvtár 18 fiókjának bármelyikében sor kerülhet programjaira.

Az alkotóműhelyt a városi könyvtár a Darmstadti Főiskolával együttműködve hozta létre. A Digitális Szolgáltatások részleg szerezte be az első robotokat: az ADA nevű humanoid robotot, az ipari kezelőrobotokhoz hasonló DOBOT-okat, valamint a gyerekeknek szánt tanulórobotokat. Megszervezték a „technotékát” (*TechnoTHEK*), azaz a műszaki és természettudományi eszközök táráit is.

A Frankfurt am Main-i Városi Könyvtár nagy súlyt helyez a digitális képzésre: bekapcsolódik a társadalmi vitákba, módot ad az új technológiával való találkozásra, ennek érdekében különböző partnerekkel működik együtt (a darmstadti mellett a wildaui főiskolával, a mérnökök regionális egyesületével, más szervezetekkel). Részt vesz az európai programozási hónap és a szövetségi digitális nap programjaiban, kapcsolatban van az oktatással és a kutatással.

Az *Alkotóműhely a könyvtárban* projektmodul részeként a Darmstadti Főiskola információtudomá-

nyi tanszékének mesterszakos hallgatói a városi könyvtár munkatársaival közösen fejlesztették ki az ARDUINO-műhelyt. [Az ARDUINO egy nyílt forráskódú szoftver és hardver, továbbá egy cég, projekt és használói közösség neve. A hozzá kapcsolódó tevékenységek felölelik interaktív elektronikus objektumok létrehozását, mikrovezérlők tervezését, gyártását és egyéb digitális eszközök építését. – A Ref.] A főiskola információtudományi alapképzési programjában már tíz éve szerepelnek ARDUINO-szemináriumok, a hallgatók ezek során a mikrovezérlők használatába kapnak bevezetést. Az alkotóműhelyhez kapcsolódva eddig egyszerű, bevezető (kétszer 3-4 órás) foglalkozásokhoz állítottak össze programot (pl. kapcsolótáblák szerelése, programozása), amihez igyekeztek tekintettel lenni a résztvevők változatos előképzettségére. A járványhelyzet miatt a műhelyfoglalkozások kipróbálására még nem kerülhetett sor.

A könyvtári rendezvényeknél megszokott dolog, hogy azokat külső szakemberek „vezénylik le”, és a könyvtár lényegében csak a helyiségeit biztosítja. Az ARDUINO-műhelyekkel kapcsolatban az a tapasztalat, hogy megfelelő előkészítéssel és világosan meghatározott tematikai keretek között a munkatársak felkészíthetők a kurzusok vezetésére, valamint a szükséges eszközök kezelésére. A leendő kurzusvezetők számára tesztkurzusokat tartottak. Megismertették őket a kurzusok tartalmával és szervezési teendőivel. Arra törekedtek, hogy először egyszerű, olcsó és alapvető eszközöket szerezzenek be, majd a fokozatosság elve alapján biztosítsák az alkotóműhely legfontosabb berendezéseit.

Ahhoz, hogy az alkotóműhely mobil szolgáltatás lehessen, kompakt és megbízható eszközökre van szükség. A helyiségek kihasználása érdekében az eszközöket igény szerint helyezik üzembe. Az ún. ARDUINO-készletbe beletartozik egy mikrovezérlő, amely befér egy kisebb útitáskába. A tevékenységekhez elegendő egy átlagosan berendezett terem: székekkel, vetítési lehetőséggel és elegendő konnectorral. A rendezvények előtt legfeljebb egy órát igényel az eszközök felszerelése, majd a végén fél órát a leszerelésük, a szállításukra pedig elegendő egy személygépkocsi.

A járványügyi korlátozások miatt több terv megvalósítása egyelőre még várat magára. A kialakult koncepciót fokozatosan, különböző modulok révén valósítják meg, különböző használók igényeit szem előtt tartva. Fontos momentum, hogy az érintett hallgatókat és munkatársakat tanulmányaik során kiképezik arra, hogy az alkotóműhely koordinátorai lehessenek.

Ebből a célból zajlik egy duális oktatási program is, amelynek gyakorlati részét a hallgatók a Frankfurt am Main-i Városi Könyvtár Digitális Szolgáltatások részlegén teljesítik. Ugyanezt a képzést adaptálták a könyvtár munkatársainak továbbképzéséhez.

A városi könyvtár és a Darmstadti Főiskola együttműködése révén az alkotóműhely vonzó kínálatot teremt a használók számára, a munkatársak bővíthetik digitális kompetenciáikat, a diákok pedig közvetlen gyakorlati tapasztalatot szerezhetnek.

(Hegyközi Ilona)

18/2022

SOININVAARA, Anna-Maria: Die Bibliothek Oodi – ihre Entstehungsgeschichte und Bedeutung für die Gesellschaft In: ABI-Technik. – 41. (2021) 3., p. 130–141.

Res. angol nyelven

Az Oodi Könyvtár – keletkezéstörténete és társadalmi jelentősége

Enteriőr; Gépesítési kérdések -általában; Könyvtáráépület -közművelődési; Munkaszervezés; Statisztika; Tervezés; Városi könyvtár

Helsinki központi könyvtárát a helyszűke miatt 1986-ban a belvárostól 5 km-re költöztették, de hamar kiderült, hogy jelentősen csökkent a látogatottsága. Az ezredforduló után felvetődött egy belvárosi nagykönyvtár építésének lehetősége. 2008-ban már a megvalósíthatóságot is vizsgálták, felmérték az igényeket, és felállították a projekt irányítócsapatát. Kezdetől fogva bevontak minden érdekeltet a tervezésbe – azokra is figyelve, akik nem voltak könyvtárhasználók –, és a véleményük, ötleteik („álmaik”) alapján 2012–2013-ban sor kerülhetett a nemzetközi tervpályázat kiírására.

Olyan igények fogalmazódtak meg, mint egy nyugodt hely a város nyüzsgésétől távol, változatos programok, családi időtöltés és szabadidős tevékenységek, társadalmi párbeszéd, akadálymentesség stb. A projekt vezetői a belvárosban képelték el az épületet, a város az energiatakarékos üzemet és a költségvetés betartását tartotta fontosnak. Az állam szerencsére a finn függetlenség 100 éves évfordulója alkalmából 2017-ben 30 millió euró támogatást adott, a város pedig 68 milliót biztosított. Végül a helsinki *ALA Architects* nyerte meg a pályázatot háromszintes modern épületével.

Az első szint építészeti megoldásaival is nyitottságot sugároz, itt az aula és a könyvtár alapszolgáltatásai

kaptak helyet; a második, padlásra hajazó szint a tanulás és a „csináld magad” tevékenységek, illetve a találkozók és a csoportmunka helyszíne; míg a harmadik szint a fénycsíkban úszó „könyvmennyország” – az északi oldalra a gyermekrészleg, a délre a csendes tanuló- és olvasótér, a nyugati oldalra egy hosszú terasz és a kávézó került.

Már a tervezéskor eldöntötték, hogy vállalják a nemzeti kísérleti könyvtár szerepét: új munkamódszereket és szolgáltatásokat dolgoznak ki valamennyi finn közkönyvtár számára. A robotika alkalmazása is az egyik fontos feladat volt, ennek gyümölcse egy mobil könyvlogisztikai rendszer az épületben cirkáló robotokkal, illetve az *Obotti* nevű könyvajánló algoritmus. A könyvtár 2018 decemberében nyílt meg óriási érdeklődés mellett; 2019-ben 3 150 454 látogatót fogadott, 1 170 299 kölcsönzést bonyolított, 20 490 új felhasználót regisztrált, és 600 csoport kereste fel; az 1293 rendezvénynek 165 520 résztvevője volt. A könyvtár sikeréről a 2019 augusztusában elnyert *Public Library of the Year Award* díj is tanúskodik. Aztán jött a 2020-as év, és március 17-én a járvány miatt minden könyvtár bezárt. Május 4-én erős korlátozások mellett ugyan ismét kinyitottak, de már nem tudták a korábbi számokat produkálni (2020-ban 1 228 000 látogatás és kb. 1 millió kölcsönzés volt). Az *Oodi* sok dologban különbözik a többi finn könyvtártól, főleg kapcsolatai miatt. Az épületben vannak ún. stratégiai partnerek (az étterem és kávézó, a *Kino Regina* filmszínház, az EU Információs Központja, egy családnak és kisgyerekeknek programokat kínáló városi játékcsoport és a helsinki turistairoda) és a többiek – akiknek nincs ugyan helyiségük a házban, de ott működnek: az *Aalto Egyetem*, az *Enter ry* nevű szervezet (időseket oktatja számítástechnikára) és a *Martat* országos nőszervezete. Az olvasóköroket, nyelvtanuló klubokat önkéntesek vezetik, de vannak magánrendezvények számára bérelhető termek is. Mivel létét a közösség akaratának köszönheti, a könyvtár bevonja használóit a tervezésbe és a fejlesztésbe; értékei a véleményszabadság és az egyenlőség. Segítségükre van ebben a könyvtári törvény és a könyvtár stratégiája. Utóbbi legfontosabb területei: az aktív állampolgárság, a digitális szakadék áthidalása, az irodalom és olvasás, a turizmus és a mindenkit szolgáló terek. A közel 70 fős személyzet öt feladatscsoportba szerveződve végzi a munkáját (tartalom-szolgáltatás, a gyermek- és ifjúsági korosztály ellátása, olvasói elégedettség, terek és integráció, digitális kínálat), de minden munkatárnak alapismeretekkel kell rendelkeznie a szolgáltatások összes ágáról.

Ha egy 10 000 m²-es épület elkészült, nem könnyű változtatni rajta. Két esetben mégis erre került sor: a déli bejárat forgóajtaja és a földszintre tervezett gyereksarok átalakításra szorult. A járvány és a korlátozások végezetül számos megoldandó problémát vetettek fel a munkaszervezés, a szolgáltatások és a partnerkapcsolatok terén. Nem tudni, a pandémia elmúltával mennyi időre lesz szükség a könyvtár szolgáltatásainak újjáélesztéséhez, de bíznak abban, hogy az *Oodi* a jövőben ismét úttörő kísérleti könyvtárként lesz képes működni.

(A cikk számos fényképpel és főbb adatainak közlésével mutatja be az új létesítményt.)

(Murányi Lajos)

Lásd még 15, 39, 40

Községi könyvtárak

Lásd 14, 15, 39

Egyéb közművelődési könyvtárak (alapítványi, egyesületi, mozgó-, nemzetiségi)

19/2022

LO, Patrick – STARK, Andrew: Examining the relationship between social inclusion and mobile libraries in the age of Internet connectivity : a qualitative study of mobile librarians around the globe. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 53. (2021) 2., p. 245–270.

A társadalmi befogadás és a mozgókönyvtárak kapcsolatának vizsgálata az internet korában: kvalitatív kutatás a világ mozgókönyvtárosaíróiról

Feladatkör; Hátrányos helyzetű olvasó; Mozgókönyvtár; Nemzetközi helyzetkép

A közkönyvtárakhoz való hozzáférés egyenlőtlenségétől szenvedő lakosság kiszolgálása érdekében számos könyvtári intézmény mozgókönyvtári szolgáltatásokat biztosít, hogy segítse a közösségekkel való közvetlen kapcsolatletteremtést, és erős szociális, oktatási és érzelmi támogatást nyújtson a rászorulóknak. A világ különböző pontjain dolgozó

mozgókönyvtárosokkal készített mélyinterjúk sorozata révén ez a cikk a mozgókönyvtárak és -könyvtárosok új és változó szerepeit kívánja megvizsgálni. Így például olyan közösségek támogatásban betöltött szerepüket, amelyek a könnyen hozzáférhető könyvtári források hiányától szenvednek, szélsőséges társadalmi egyenlőtlenséggel küzdenek, vagy természeti katasztrófák miatt elvesztették kapcsolatukat szokásos könyvtári közösségeikkel. Kilenc mozgókönyvtáros vett részt ebben a vizsgálatban, az általuk képviselt országok a következők: Ausztrália, Kína, Horvátország, Görögország, Izland, India, Japán, az USA és Zimbabwe. A kilenc részt vevő mozgókönyvtár felhasználói csoportjai magukba foglaltak menekülteket, elszegényedett gyerekeket, migráns családokat és katasztrófa sújtotta lakosságot, akik különösképpen szenvedtek a rendkívül nagy oktatási és információs egyenlőtlenségtől. A vizsgálat interjúk eredményei azt mutatják, hogy a mozgókönyvtárak fontos szerepet játszanak a források biztosításában a különböző hátrányos helyzetű felhasználói csoportok számára, valamint abban, hogy az oktatási lehetőségekhez és olvasási programokhoz korlátozottan hozzáférőket képessé tegyék a közösségükben való túlélésre és boldogulásra. A mozgókönyvtárak nemcsak az életkoruknak megfelelő és megfelelő tartalmú forrásokat és alternatív olvasásfejlesztési programokat nyújtanak használoknak, hanem új tereket is teremtenek a társadalmi kapcsolódáshoz a közösség azon tagjai számára, akik eltérőek, elszigeteltek vagy fizikailag nem tudnak eltávolodni otthonuktól. Összefoglalva, a mozgókönyvtárak képesek „társadalmi kiegyenlítőként” működni azáltal, hogy kiterjesztik a társadalmi egyenlőség koncepcióját és megszüntetik a társadalmi, gazdasági és oktatási akadályokat annak révén, hogy olvasásfejlesztési és tanulási lehetőségeket biztosítanak a közösség bármilyen korú, képességű és háttérű tagjai számára.

(Autoref.)

Lásd még 23

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 9, 12, 51, 53, 57

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

Lásd 8

Iskolai könyvtárak

20/2022

IVANČENKO, Dmitrij Alekseevič – BEREZINA, Irina Valentinovna: Sostoānie škol'nyh bibliotek v sisteme sovremennogo obrazovaniā Rossijskoj Federeacii. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2021) 2, p. 205–218.

Res. angol nyelven

Az iskolai könyvtárak helyzete az Oroszországi Föderáció jelenlegi oktatási rendszerében

Állami irányítás; Egyesület -könyvtári -nemzeti; Fejlesztési terv; Iskolai könyvtár; Jogszabály -más területről; Könyvtárostanár; Működési feltételek; Oktatásügy; Tárogatás -pénzügyi -állami, hatóság

Az utóbbi években mind a tudományos közösség, mind az oktatást irányító szervek méltánytalanul kevés figyelmet fordítanak az iskolai könyvtárakra. Külföldön is változik az iskolai könyvtárak helye és szerepe; Oroszországban a korszerű információtechnológiát, multimédiás eszközöket, hálózati forrásokat használó oktatási rendszer információs központjának tekintik őket.

2004-ben az oktatási miniszter rendelete meghatározta az oktatási intézmények tevékenységének korszerűsítését célzó intézkedéseket, beleértve a könyvtárak műszaki felszereltségének javítását, az állományalakítás megújítását, új szervezeti formák kialakítását stb. A rendelet végrehajtását az újonnan alakult Orosz Iskolai Könyvtári Egyesület (RSBA) kezdte meg. A 2012. évi szövetségi oktatási törvény rögzíti, hogy minden oktatással foglalkozó intézményben kell lennie könyvtárnak (beleértve a szakmai adatbázisokhoz, keresőrendszerekhez, információforrásokhoz való hozzáférést biztosító elektronikus könyvtárakat is), valamint a tanulók és a pedagógusok jogát a könyvtár és az információforrások ingyenes használatára. A szövetségi állami oktatási szabvány (FGOS) előírja a könyvtári állománygyarapítás forrásait és tematikáját, és megjelenik benne az információs-könyvtári központ fogalma is.

A 2016 nyarán jóváhagyott *Iskolai információs-könyvtári központok koncepciója* című dokumentum (a továbbiakban: *Koncepció*) célja a korszerű iskolai könyvtárak kialakításához szükséges feltételek megteremtése volt. Az oktatási intézmények iskolai könyvtáraiból és információs-könyvtári központjai-

ból regionális hálózatot kell építeni főhatósági hovatartozás és adminisztratív-területi elvek szerinti hierarchikus formában, továbbá ki kell dolgozni az információs-könyvtári központok optimális, a regionális és helyi sajátosságoknak megfelelő modelljét. Az iskolai könyvtáraknak az oktatási mellett nevelési, módszertani, kulturális és pályaválasztást segítő funkciót is el kell látniuk. Ugyanakkor nincs meghatározva az iskolai információs-könyvtári központ fogalma, az ebbe a státuszba vivő átmenet kritériumai. A *Koncepció* megvalósítási tervét 2018-ban dolgozták ki.

Állami szinten számos intézkedés történik az oktatás fejlesztésére, többek között *Az oktatási technológia és tartalom korszerűsítése* szövetségi célprogram keretében. A *Koncepció* végrehajtására a szövetségi alanyok 2016–2018-ban, majd 2019-ben – regionális költségvetési társfinanszírozás esetén – kaptak támogatást. A pályázatok nyertesei készek az átalakításokra, de az említett hiányos meghatározások miatt nem egységes módon. A célprogram másik iránya, az innovációs programokat megvalósító iskolák hálózatának kialakítása részeként 40 oktatási intézmény nyert támogatást az iskolai könyvtárak fejlesztésére, az olvasás infrastruktúrájának kialakítására és a gyermekek és fiatalok olvasásának támogatására.

Az iskolai könyvtárak nagy része régi épületben található, sok iskolában még mindig nincs elegendő tér a *Koncepció*ban előírt feladatok ellátására. Komoly problémát jelent az iskolai könyvtárosok alacsony társadalmi megbecsülése: besorolásuk és emiatt fi-

zetésük alacsonyabb a pedagógusokénál. Több módosítás után, 2017-ben az oktatási terület szakmai szabványa felvette a könyvtárostanár besorolást. Az Oroszországi Oktatási Akadémia (RAO) felmérése szerint 2020. szeptember 1-jén 82 szövetségi alany területén 38 510 iskolai könyvtár és iskolai információs-könyvtári központ működött, amelyekben 36 395 állandó vagy helyettes munkatárs dolgozott, sokan félállásban.

A korszerűsítés szervezeti akadályai: azok a dokumentumok, amelyek az oktatási intézmények vezetőinek értékeléséhez szolgálnak támpontul, nem tartalmazzák az iskolai könyvtárakra vonatkozó kritériumokat, továbbá a *Koncepció* megvalósításának elégtelen a finanszírozása, és rengeteg az adminisztratív akadály.

Új lendületet adhat a fejlesztéseknek az *Oktatás* nemzeti projekt, a megújított iskolai könyvtárakat ennek fő irányaiba (a szükséges infrastruktúra kialakítása, megfelelő szakemberek képzése, át- és továbbképzése, a szakterület hatékonyabb irányítása) kell bevonni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Egyéb könyvtárak (egyházi, magán-, műemlék-)

Lásd 2, 52

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

Lásd 16, 18, 42, 43, 55

Állomány, állományalakítás

21/2022

MONGEON, Philippe [et al.]: Collection development in the era of big deals. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 82. (2021) 2., p. 219–236.

Gyűjteményszervezés a „big deal”-ek korában

Állomány használata; Állományalakítás; Felsőoktatási könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Hivatkozás; Statisztika

Egy eredeti módszertan alapján, amely hivatkozássokat, letöltéseket és felmérési adatokat egyaránt alkalmazott, jelen kutatás 28 kanadai egyetem folyóirat-használati mintázatait elemzi. Az eredmények azt mutatják, hogy a használat szintjei változóak az egyes tudományterületeken, és hogy a különböző tudományos platformok változó fontossággal bírtak a különböző intézmények számára. A profitorientált

platformok jellemzően alacsonyabb használatot értek el. Ezek az eredmények a pénzügyi hatékonyság hiányára utalnak az egyetemek „big deal” típusú tudományos folyóirat-előfizetéseiben, tekintve, hogy e csomagok legtöbb folyóiratát csak ritkán vagy sosem használják. A szerzők azt javasolják, hogy az egyetemek végezzenek koordinációt a forrásmegosztás terén, és tárgyaljanak együtt a stratégiákról, a tudományos folyóiratokkal kapcsolatos kiadásokat a közös érdekekre és használati adatokra alapozva.

(Autoref.)

Lásd még 44

Állományvédelem

22/2022

UZWYSHYN, Ray: Building frameworks for long-term digital preservation. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 41. (2021) 7., p. 4–8.

Keretrendszer építése a hosszú távú digitális megőrzéshez

Elektronikus dokumentum; Elektronikus könyvtár; Információtechnológia; Megőrzés; Szabvány

A könyvtáraknak mint emlékeztetőintézményeknek stratégiai feladata a kulturális javak hosszú távú megőrzése. Az ezt támogató infrastruktúra kialakítása rendkívül fontos terület, ugyanis az információ – különösen digitális formában – nagyon könnyen eltűnhet. A cikk a Texasi Állami Egyetem digitális megőrzéssel foglalkozó munkacsoportjának példáján keresztül vázolja fel a terület alapfogalmait.

A könyvtárak esetében a digitális javak megőrzése jóval túlmutat a szokványos informatikai biztonsági intézkedéseken és a rekordok tárolásán. A hosszú távú megőrzést a minősített digitális repozitóriumokra és a nyílt archívumi digitális információtárakra vonatkozó nemzetközi ISO-szabványok (ISO 16363, 16919, 14721) segítik. A legtöbb könyvtár, amely célul tűzte ki a digitális megőrzést, három lábon álló modellt követ, ennek elemei: szervezet (humán erőforrás), technológia, források (az informatikai infrastruktúrát is beleértve).

A hosszú távú digitális megőrzés számos egyedi jellemzővel bír, különös tekintettel a digitális fájlformátumok migrációjára és megőrzésére. Erre jó analógia például az, amikor egy 1991-es Word fájl

a kurrens felhőalapú Office365-höz hasonlóan olvasható. Azt a folyamatot, melynek során egy fájl olvashatóvá tesznek egy mai formátumban, normalizálásnak nevezzük. Fontos még a kockázatkezelés részeként a tartalmak gondosan ellenőrzött bitszintű másolatainak több példányú megőrzése is. Erre példa a Kongresszusi Könyvtár által alapított *Chronopolis* hálózat, amely több adattárhellyel is együttműködik (Kaliforniai San Diego-i Egyetem; a Texasi Egyetem Számítástechnikai Központja és a Texasi Digitális Könyvtár; Marylandi Egyetem, Számítástechnikai Intézet).

A hosszú távú digitális megőrzés egy munkacsoport felállításával kezdődik, amelynek tagjai könyvtárosok, levéltárosok, adminisztratív munkatársak és informatikai szakemberek. Ez a csoport készíti el az irányelveket és folyamatokat összegző dokumentumot, amely áttekintést ad az intézmény hosszú távú digitális megőrzési keretrendszeréről (beleértve az elrendelő célokat és a teljesítendő feladatokat), továbbá részletes megvalósítási és időtervet, illetve stratégiát tartalmaz a feladat ellátásához.

A hosszú távú megőrzést számos célirányos eszköz támogatja. A Texasi Állami Egyetem a nyílt forráskódú *Archivematica* rendszert használja, amely köztes szoftverként (*middleware*) megőrzési információs csomagok (AIP) létrehozásával biztosítja a normalizálást, az archivált fájlok bitszintű integritását és a metaadatok digitális megőrzését.

Az irányelvek és a stratégia megalkotásánál át kell gondolni a digitális tárolás követelményeit is, meghatározva a kezdeti tárhelykapacitást és az előre látható évenkénti növekedést, illetve a várható költségtényezőket. Érdemes gyűjteményrészekre bontva is elvégezni a számításokat. Döntő tényező a tárhely fenntartásának éves költsége, illetve hogy házon belül vagy esetleg valamilyen felhőalapú kereskedelmi szolgáltatást (pl. *Amazon Web Services*, *Azure*, *DuraCloud* stb.) igénybe véve építik ki a rendszert. A Texasi Állami Egyetemen az a megoldás született, hogy a *Chronopolis* hálózatot és a *DuraCloud* felhőalapú szolgáltatást használják a Texasi Digitális Könyvtáron keresztül.

(Bódog András)

Lásd még 56

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

23/2022

LEUSCHNER, Pia-Elisabeth: Die Lyrik-Bibliothek im Lyrik Kabinett In: Bibliotheksforum Bayern. – 15. (2021) 3., p. 10–15.

Verskönyvtár a Lira-Kabinetben

Alapítványi könyvtár; Könyvművészet; Különgyűjtemény; Szépirodalom

Erik Lindner holland költő évi egy-két alkalommal Münchenbe utazik, hogy a Lira-Kabinet Alapítvány (Stiftung Lyrik Kabinett) könyvtárában dolgozzon egy nemzetközi versantológián. Már több, jelentős antológia is született itt: a *Der ewige Brunnen* [Az örök forrás] című híres német versgyűjtemény Albert von Schirnding által gondozott új kiadása, a 2008-ban frissített „nagy” Conrady (Das Buch deutscher Gedichte [A német költészet könyve], Karl Otto Conrady szerkesztésében) vagy Jan Wagner és Federico Italiano európai versantológiája, a *Grand Tour*, mely 2019-ben lelkes kritikákat kapott.

A Verskönyvtár még csak 30 éves, de 65 000 egységével a harmadik helyen áll a londoni *National Poetry Library* (1953 óta, 200 000 kötet) és a New York-i *Poet's House* (1985 óta, 70 000 kötet) után. A *National Poetry Library* 1912-től gyűjti az angolszász és a brit nemzetközösségbeli lírát, míg Münchenben minden korszak, régió és kultúra költészeti termését igyekeznek beszerezni: a gyarapodás évente kb. 2000 kötet (a német nyelvterület új kiadványai, korábbi évszázadok régi és új kiadásai, a világlíra fordításban, kétnyelvű kiadásban vagy eredeti nyelven), és 83 költészeti folyóiratot jártnak (ebből 24 külföldi). A könyvtár hangarchívumában 1400 felolvasás felvétele szerepel, melyek közül több meghallgatható a *Dichterlesen.net* portálon is.

A könyvtár Ursula Haeusgen (1942–2021) költészeti és művésztkönyveket árusító könyvesboltjából nőtt ki: annak bezárása után a tulajdonos a Lira-Kabinet Közhasznú Egyesületnek ajándékozta az állományt, 2003-ban pedig létrehozta a Lira-Kabinet Alapítványt. Ezután a Lajos–Miksa Egyetem (LMU) telkén új könyvtárpépületet emeltek, amelyet 2005-ben adtak át a nagyközönség számára. A gyűjteményt az egyetemi könyvtár katalógusa tárja fel, és a bajor közös

katalógusban kereshető. Az alapítvány honlapján, a saját katalógusban további információk is találhatóak (pl. antológiák, folyóiratok tartalomjegyzékai); a könyvtár csak helyben, de ingyenesen használható (jelenleg a járványhelyzet miatt csak korlátozottan). A könyvtár különleges kincseket őriz, elsősorban a XX–XXI. század jelentős íróitól származó hagyatékot és adományokat. A dán fordító, Hans Grössel anyagából Tomas Tranströmer és Inger Christensen dedikált művei kerültek be, a frankofil Friedhelm Kempnek köszönhetően sokrétű a romanisztikaanyag is. A könyvtár 2020-ban fontos gyarapodást könyvelhetett el: 1200 kötet került be Christoph Meckel hagyatékából, benne jelentős költők (Johannes Bobrowski, Sarah Kirsch, Oskar Pastior) dedikációival, bibliofil kiadványokkal, Meckel fametszeteivel, versfordításokkal és a költő bejegyzéseit tartalmazó kötetekkel. Emellett ritka és értékes művésztkönyvek is vannak az állományban (kb. 4200 tétel): ritka grafikák, könyvtárgyak, egyedi példányok, festőkönyvek, leporellók, mappák, illusztrált könyvek. Ezek közül akadnak humorosak (pl. Schiller Örömdája kávéfilter-papíron vagy egy versfutball) és nagyon kidolgozottak is (a világ legkisebb könyve bőrkötésben). Az alapító Haeusgen külön gondot fordított a keletnémet művészek munkáira: gyűjtötte az underground költészet kincseit egészen az újraegyesítés időszakáig, olyan folyóiratokkal, mint az *Entwerter/Oder* vagy a *Herzattacke* [Szív-roham]. Az „első fecskék” olyan költők voltak, mint Sascha Anderson, Bert Papenfuss és az elkötelezett galériatulajdonos, művész, író és kiadó Thomas Günther, akit 1970–1971-ben bebörtönöztek államellenes szervezkedés és izgatás miatt, és aki *Galerie Auf Zeit* [Időszaki galéria] nevű kiadójával fáradhatatlanul küzdött keletnémet művésztsárai érdekében.

A gyűjtemény kiemelkedő darabjai közé sorolható Szergej A. Jakunin költő és díszlettervező két könyvművészeti alkotása, továbbá Joyce Ulyssesének nagy méretű példánya Robert Motherwell metszeteivel, Joseph von Eichendorff és James Joyce első kiadásai, Majakovszkij verseinek El Lisickij által tervezett, különleges tipográfiai megoldásokban bővelkedő, nyomdászattörténetileg legendás kötete, valamint Gerhard Multerer könyvművész *an emigrant song* [emigráns dal] (2008) című, több kilogrammos objektje.

A könyvtár találkozási pontul szolgál minden költészeti témában: irodalomtudósok, költők, kiadói alkalmazottak, fordítók, könyvtörténészek, irodalomkritikusok és újságírók látogatják belföldről és

külföldről egyaránt, de új kiadások, együttműködések, fesztiválprojektek ihletője is. Az intézmény nemcsak színvonalas programoknak ad otthont, de az évek folyamán mennyiségi és minőségi szempontból páratlan kézikönyvtárrá is vált. Az ifjú nemzedék bizonyítja, hogy ez a potenciál a jövőre is befolyással lesz – a Lira-Kabinet könyvtára évek óta az iskolai kirándulások és irodalmi workshopok kedvelt célja, amelyről még versek is születtek.

(Murányi Lajos)

Lásd még 9, 26, 28, 51, 52

Raktározás

24/2022

REDIHAN, Erin: Abandoning the Dewey Decimal System in public libraries. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 40. (2021) 2., p. 95–107.

A Dewey-féle tizedes osztályozás alkalmazásának elhagyása a közkönyvtárakban

Böngészés; Feldolgozó munka; Közművelődési könyvtár; Raktározás; Tematikus szabadpolc; Tizedes Osztályozás

Az Egyesült Államokban a Dewey-féle tizedes osztályozás több mint egy évszázada a közkönyvtárak legelterjedtebb osztályozási rendszere, ám sok könyvtáros úgy véli, hogy mára már nem felel meg a könyvek katalógizálási és raktározási követelményeinek. Ennek okául elsősorban a rendszer USA- és nyugatközpontúságát jelölték meg (kevésbé alkalmas az eltérő kultúrákhoz kapcsolódó dokumentumállományok feldolgozására), illetve azt, hogy az olvasók nehezen tudják használni, sőt, elrettentőnek tartják. Gyakori tapasztalat, hogy a könyvtárhasználók a katalógusgépeket megkerülve inkább egyből a polcokat kezdik böngészni. Zavaró számukra továbbá egyes, szerintük összetartozó témájú könyvek (pl. egy adott országról szóló szakács-, nyelv- és útikönyvek) külön raktározása is, nem is említve, hogy a Dewey-féle osztályozás mennyire megnehezíti az állomány böngészését.

A legtöbb helyen a könyvpiacra használt BISAC (*Book Industry Standards and Communications*) osztályozási rendszer tűnt fel utódként, ám többen is óva intenek ennek könyvtári használatától, ugyanis alapvetően más értékek szerint zajlik a könyvek ke-

reskedelmi forgalmazása és kölcsönzése, továbbá a fogadtatást is nehéz előre felmérni. Meghatározó tényező továbbá, hogy a releváns kutatások szerint a BISAC maximum 35 ezres állomány osztályozására ajánlott.

A cikk négy egyesült államokbeli közkönyvtár tapasztalatait mutatja be az intézményvezetőkkel folytatott interjúk nyomán. A coloradói Rangeview Könyvtári Rendszer 2008-ban kezdte meg az átállást a BISAC-alapú *WordThink* osztályozási rendszerre. A váltás egybeesett a könyvtári hálózat megújításával, így alapos tervezést követően, zárvatartás és apasztás mellett módszeresen jelzetelték újra az állományt, a fiók- és mozgókönyvtári részleggel együtt mintegy 350 ezer dokumentumot. Az egyetlen gondot az jelentette, hogy az átalakított raktári rend több helyet követelt a tervezettnél, így újra kellett gondolni a gyűjtemény elhelyezését és magát a gyűjtőkört is. Az új rendszer szakmai fogadtatása összességében pozitív volt, bár néhány könyvtáros kritizálta a *WordThink* pontosságát a Dewey-féle rendszerrel szemben. Ami az olvasótábort illeti, egyöntetű sikernek tekinthető a váltás: hiába készültek a munkatársak térképekkel és egyéb útmutatókkal az újrainyitáskor, a használók gond nélkül tudtak tájékozódni a polcok között, ugyanis a könyvesboltokból ismert felosztás a polcok fizikai böngészésére ösztönzi az olvasókat.

A Connecticut állambeli Darien Könyvtár is egy átépítés alatt (2006–2008) váltott az új, BISAC-alapú osztályozási rendszerre. A *Glades* nevet kapott rendszer célja, hogy az olvasók egy adott téma dokumentumait egy helyen találják meg. Érdekes, hogy itt meghagyták a Dewey-féle jelzeteket, és adott főcsoportokat vontak össze tematikusan (pl. 400 – nyelvészet és 910 – utazás) a polcok mentén történő navigációt segítve. Nemi újragondolást követően végül 9 ilyen tematikus csoportot hoztak létre a Dewey-jelzetekből. Itt azonban nem fogadta kedvezően a használóközönség a változásokat, évekre telt, mire megszokták az új rendszert.

A Rhode Island-i Cumberland Közkönyvtár is egy hibrid Dewey–BISAC rendszert alakított ki *Browse* néven. Az új jelzetek négy számjegyesek tizedespont nélkül, kiegészítve szöveges témajelölésekkel és a 9 főcsoportot jelölő színkódokkal. Az átállás 2017 novemberében indult, és a cikk írásakor (2020. április) még folyamatban van. Az olvasók megnyerése érdekében zárvatartás nélkül, szakaszosan történik a munka, így fokozatosan meg tudják szokni az új

osztályokat, sőt egyes esetekben a könyvtárosok ki is kéri a véleményüket, bevonva őket a döntésekbe. A cikkben bemutatott könyvtárak közül a New York állambeli Nyack Könyvtár lóg ki a sorból, ők ugyanis az új rendszerről utóbb visszaváltottak a Dewey-féle tizedes osztályozásra. A *Marketplace System* is a BISAC módosítása volt, 10 főcsoporttal (megtartva a Dewey-féle jelzeteket is). Alkalmazásával az elhibázott bevezetés miatt hagytak fel: nem szervezték meg megfelelően az ünnepélyes újraindítást – melyre egy könyvtárfelújítás közepette, átmenetként kijelölt helyen került sor –, egyáltalán nem kommunikálták a közönség felé a változtatásokat (egy eldugott hírt leszámítva a negyedéves könyvtári hírlevélben), illetve a könyvtári személyzet sem pártolta az átállást, többek között az osztályozási rendszer cseréjéből fakadó többletmunka miatt. Az olvasói igényeket szem előtt tartva a 2011-ben bevezetett Marketplace-jelzeteket két évvel később visszacserélték Dewey-ra, amely folyamat a már jóval átgondoltabb tervezés (és a rutin) következtében problémamentesen lezajlott.

A példák jól illusztrálják, hogy egy ilyen volumenű változtatás sikere egy közkönyvtárban alapvetően függ a használói közösség tájékoztatásától és bevonásától, illetve a könyvtárosok elkötelezettségétől. A pozitív eredménnyel bevezetett rendszerek esetén is megoldatlan problémát jelent azonban az egyetemeség elvesztése, az osztályozási rendszerek értékelése és az állományalakításra gyakorolt lehetséges hatás.

(Bódog András)

Lásd még 57

Feldolgozó munka

25/2022

CARLSTONE, Jamie: Ctrl + Alt + repeat : strategies for regaining authority control after a migration. – Bibliogr. In: The serials librarian. – 80. (2021) 1-4., p. 75–81.

Ctrl + Alt + ismétlés: stratégiák az authoritykontroll újraindítására egy migrálást követően

Besorolási adatok egységesítése; Besorolási adatok jegyzéke; Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Integrált gépi rendszer; Munkafolyamat; Személynév

A Northwestern Egyetem Könyvtáraiban 2019-ben *authority metaadat-könyvtárosi* pozíciót nyitottak

azzal a feladattal, hogy felszámolja a könyvtári rendszer migrálása óta felhalmozódott problémákat, valamint hogy kidolgozza a könyvtár állandó authoritykontroll-tevékenységének munkafolyamatait.

Az intézmény 2015-ben cserélte le *Voyager* integrált könyvtári rendszerét az *Alma* könyvtári szolgáltatási platformra. A Voyager–Alma migrációt követően a könyvtár nem élt a helyi authoritykontroll lehetőségével, noha rekordlétrehozásaival és -szerkesztéseivel aktív közreműködő tagként részt vesz a Kongresszusi Könyvtár Név-authority Kooperatív Programjában (NACO). Az Almában az authority rekordok a platform *Community Zone* adatbázisából származnak, amely a Kongresszusi Könyvtár Név-authority Fájllához (LCNAF) van kötve.

Az Alma a bibliográfia rekordok besorolási tételeihez csak akkor kapcsol authority rekordot, amennyiben a kettő között szöveges egyezés található: ilyenkor egy távcső ikon jelenik meg a besorolási tétel mellett, ami jelzi a linkelés létrejöttét. (A kapcsolat csak úgy szüntethető meg, ha a szöveget megváltoztatjuk.) A könyvtár az authoritykontrollra az Alma beépített *Preferred Term Correction* (PTC) eszközét használja, amely kijavítja a bibliográfiai rekordok névalakjait az authority rekordokban tárolt egységesített (preferált) névalakra. Az eszköz tehát képes az LCNAF-ból átvenni az egységesített névalakokat és azok alapján frissíteni a helyi rekordokat, a folyamat azonban csak újonnan létrehozott vagy módosított rekordok esetén működik.

Az automatizált futtatás eredményeinek vizsgálata alapján a PTC megbízhatóan tudja linkelni a tárgyszavakat és a testületi neveket, ám a személynevek esetén – a névazonosságok okán – viszonylag gyakori a hibás összekapcsolás. Egy 8 milliónál is több bibliográfiai rekordot tartalmazó adatbázis esetén, amely hetente több ezer új rekorddal bővül, a kézi rekordellenőrzéseket azokra a személynevekre célszerű korlátozni, amelyek potenciálisan helytelen authority rekordra mutatnak.

Mivel az Alma nem szolgál erre közvetlen lekérdezési és szűrési lehetőséggel, az authoritykontrollt a platformon kívül, a rekordok exportálása és módosítása révén valósítják meg. Annak érdekében, hogy egy kezelhető halmazhoz jussanak, a kurrens (pontosan 2 hónapos) rekordok közül az *Alma Publishing Profile*, a *Python* és a *PyMARC* segítségével kiszűrrik azon LCNAF-hoz kapcsolódó személyneveket, melyek nem a Kooperatív Katalógizálási Programban (PCC) készültek. Az eredményeket osztott képernyőn tudják

megtekinteni, bal oldalon a bibliográfiai rekorddal, jobb oldalon a VIAF API-val. A tényleges javításokat az Almában végzik el heti rendszerességgel.

A régi rekordokkal való munka minden katalógus tisztításának fontos aspektusa, azonban a revízióra szoruló rekordok megtalálása nehéz kihívás, különösen egy nagy adatbázisban. Mivel a PTC csak az újonnan létrehozott vagy módosított elemeken futtatható, ezért a régebbi rekordok alkalmassá tétele kétféleképpen oldható meg. Az egyik megközelítésben egy adott halmaz elemeihez egy nem használt mezőt adnak hozzá (esetünkben a 991-est), majd törlik azt, így a friss módosítás miatt a PTC futtatható lesz a halmazon. A másik módszer esetében az Alma homokozójába (*Alma Sandbox*) importálják a módosítandó elemeket, ahol szabadon használható a PTC, majd a változtatásokat visszatöltve felülírják az eredeti rekordokat. Amennyiben specifikus változtatásokat kell végrehajtani, az exportált rekordokban a *MarcEdit Editor* segítségével könnyen javíthatók például a gyakran előforduló dupla szóközők vagy hibás határolójelek. Előfordulhat még az is, hogy a Kongresszusi Könyvtár tárgyszójegyzékében (LCSH) frissült egy kifejezés, de lokálisan még nem; noha a PTC képes ezek automatikus cseréjére, érdemesebb a feladatra a *MarcEdit Editor* keresés/cseréjelemezét használni.

A Voyager–Alma migráció során nem sikerült átvenni közel 47 ezer olyan, a NACO szabványainak nem megfelelő név-authority rekordot, amelyeket döntően 1971 és 1992 között hoztak létre a Voyagert megelőző IKR-ben. A több évtizedes munka eredményeinek átmentésére a könyvtár egy hosszú távú, alacsony prioritású projektet indított, amely duplumellenőrzést követően a VIAF-ban és az LCNAF-ben nem szereplő authority rekordok napjaink szabványai szerinti újraalkotását célozza. A Covid19 miatti távmunka időszakában megnőtt a projekt aktivitása: egy közös mappában dolgozva 2020. május 28-ig összesen 121 testületi és 339 személynevet hoztak létre. Emellett egy olyan intézményi projektbe is bekapcsolódtak, amely a Northwestern Egyetem női munkatársainak láthatóságát hivatott javítani – a feldolgozó osztály kollégái authority rekordot és Wikidata-oldalt készítettek minden női oktatónak, aki az elmúlt 150 évben dolgozott az egyetemen.

(Molnár Bence)

26/2022

HOLDEN, Chris: The bibliographic work : history, theory, and practice. – Bibliogr. In: Cataloging & classification quarterly. – 59. (2021) 2-3., p. 77–96.

A bibliográfiai értelemben vett mű: történet, elmélet és gyakorlat

Besorolási adat; Dokumentumleírási szabályzat; Feldolgozó munka; Film; Időszaki kiadvány; Terminológia; Zene

A bibliográfiai értelemben vett *mű* a katalógizálás egyik legfontosabb tartópillére. A műről való gondolkodás már a XIX. századi szakirodalomban is megjelenik, bár akkor még eléggé implicit módon. A XX. században még csak elméleti szinten foglalkozott a szakma a művel, majd ez fokozatosan utat talált a gyakorlat felé, és a XXI. század jelentősebb katalógizálási szabványai már kimondottan építenek erre az entitásra.

De mi is a bibliográfiai értelemben vett mű? Bár a mű igen alapvető jelentőségű a bibliográfiai feltárás szempontjából, az előbbi kérdésre meglepően nehéz választ adni. Kikerülve a definíciót azt mondhatjuk, hogy minden kreatív alkotásnak két összetevője van: az intellektuális tartalom („mű”) és a hordozó, amelynek révén ezt a tartalmat kommunikálják. A technikai környezet korlátai miatt a mű fogalmának bevezetése sokáig csak annyi gyakorlati haszonnal szolgált, hogy segítségével egy helyre lehetett csoportosítani egy mű különböző kiadásait (a címben történt esetleges változástól függetlenül), valamint a nyelvi változatokat (fordításokat) is. Ezt a funkciót az *egységesített cím* látta el, amely cím magát a művet reprezentálta. A következő lépcsőt az AACR (*Angol-amerikai katalógizáló szabvány*) jelentette. Bár a szabályok tartalmát tekintve nem írja le a művet sokkal mélyebben, mint elődei, viszont a szabályok csoportosításánál már egyértelműen szétválasztja a fizikummal, illetve a benne foglalt intellektuális vagy művészi tartalommal kapcsolatos tudnivalókat.

A következő sarokkö az FRBR (*A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei*) megjelenése volt. Az FRBR az addigi kétszintes (mű–hordozó) tipizálást kibővítette négyzintesre (mű–kifejezési forma–megjelenési forma–példány). De az igazi újítása az, hogy a műhöz ismérveket is rendel, elmozdítva a mű koncepcióját a pusztán kollokációs (gyűjtőponatok köré rendező, azonosító) eszközökből a saját jogon értékes entitás felé.

Mint ahogy a legtöbb katalogizálási koncepció, a bibliográfiai értelemben vett mű is a nyomtatott monográfiák esetében működik a legjobban, bár a katalogizálónak minden egyes változást mérlegelnie kell, új mű jött-e létre, vagy csupán új kifejezési formáról beszélünk. A többi forrástípusnál a felosztás egyéb problémákba is ütközik.

Zenei művek esetében például kétféle zeneművet lehet megkülönböztetni – a hangként és a lejegyzésként kifejezett –, illetve ezek bármelyike tucatnyi formában létezhet. Annak eldöntése, hogy mi számít új műnek és mi ugyanazon mű új kifejezési formájának, zeneművek esetén még nehezebb, mint a szöveges anyagok esetében. Az újrhangszerelt változatok az FRBR-ben ugyanazon mű eltérő kifejezési formáinak számítanak, a további adaptáció azonban új művet eredményezhet (pl. *Saint-Saëns: Variációk egy Beethoven-témára*). Szintén sajátos probléma a zeneművek szerzőségének kérdése, hiszen míg egy lejegyzett zene esetében világos, hogy mi tulajdonítható a zeneszerzőnek, előadott zene esetén nem elhanyagolható az előadó hozzájárulása sem.

A mozgóképeknél az egyes résztvevők hozzájárulása oly mértékben összemosódik, hogy lehetetlen kiemelni egy vagy legalább csak néhány személyt létrehozóként. Az új mű keletkezésének homályos határai ennél a forrástípusnál is gondot jelentenek, hiszen ugyanazt a nyersanyagot felhasználva többféle, akár jelentősen eltérő végső változatot lehet összeállítani (pl. hozzáadott vagy törölt jelenetek, eltérő játékidőjű filmek, regionális verziók).

Az FRBR-t leváltó modell, az LRM (*Könyvtári referenciamodell*) nemcsak harmonizálta az FR-modellcsaládot, hanem bizonyos forrástípusokat külön modellezett is. Ez a két forrástípus az aggregátumok, illetve azoknak egy speciális típusa: a folyóiratok. Az aggregátumok modellezésében az adja a nehézséget, hogy adva van legalább két mű, melyek mindegyike rendelkezik saját szerzőségi viszonyal, viszont az összeválogatás, összeszerkesztés maga is igényelhet olyan mértékű szellemi vagy művészi erőfeszítést, hogy eredményét műként ismerjük el. Az LRM erre alkotta meg az *aggregáló mű* fogalmát. Az aggregáló mű testesíti meg tehát azt a szellemi vagy művészi erőfeszítést, amely az aggregátum létrehozásával járt. Fontos azonban kiemelni, hogy az aggregáló mű és az aggregált tartalmak művei között nincs rész-egész kapcsolat, hanem ezek párhuzamosan testesülnek meg az aggregátumban. Ennek oka, hogy az egyes aggregált művek önálló alkotások,

melyek megjelenhetnek az adott aggregátumtól független formában is.

A folyóiratok öröklik az aggregátumok problémáját (hiszen minden lapszám egy-egy aggregátum), nem rendelkeznek egyetlen alkotóval (inkább egyfajta közös felelősséggel a szellemi tartalomért), emellett időbeliségükből fakadóan léteznek speciális nehézségeik is. A folyóirat mint mű határainak megállapítását például erősen megnehezíti, hogy egy folyóirat szinte az összes létező ismérvét (cím, formátum, benne megjelenő tartalom) lecserélheti úgy, hogy közben továbbra is ugyanannak az entitásnak tartjuk. Ez a változékonyság feladja a leckét az *időszaki mű* definiálási kísérletei számára.

Összességben kijelenthető, hogy bár a bibliográfiai értelemben vett műről való gondolkodás hatalmas fejlődésen ment keresztül az idők során, és a felhasználók jelenős részének nem lényegi kérdés, hogy milyen hordozón fér hozzá a tartalomhoz, a könyvtári katalógusokban egyelőre mégsem megoldott, hogy felhasználóbarát módon lehessen műre keresni.

(Ilácsa Szabina)

27/2022

JIN, Qiang: Enhanced discovery with linked open data for library digital collections. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 38. (2021) 1., p. 17–32.

Kapcsolt nyílt adatokkal a könyvtári digitális gyűjtemények jobb kereshetőségéért

Dokumentumleírási szabályzat; Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Hozzáférhetőség; Online katalógus; Web

Az amerikai Kongresszusi Könyvtár 2012-ben mutatta be a *Bibliographic Framework* (BIBFRAME) modellt mint a bibliográfiai leírási szabványok kapcsoltadat-modellé történő fejlesztését célzó kezdeményezést. Amellett, hogy a BIBFRAME integrálni kívánja a tágabb információs közösséget, továbbra is kiszolgálja a könyvtárak különleges igényeit. A modell a *Functional Requirements for Bibliographic Records* (FRBR) fogalmi modelljéből származik. 2012 és 2016 között a világ számos könyvtára vett részt a BIBFRAME tesztelésében és véleményezésében, aminek eredményeképpen a 2.0-s, átdolgozott verzió 2016 áprilisában jelent meg. 2020 augusztusában a BIBFRAME 2.0 még mindig a könyvtárak

és a tágabb szakmai közösség tesztelése alatt állt. Jelen tanulmány annak kérdését vizsgálja, hogy a BIBFRAME 2.0 képes-e javítani a digitális könyvtári gyűjtemények kereshetőségét a kapcsolt adatok révén.

2018 tavaszi szemeszterében az Illinois-i Egyetem (Urbana-Champaign) Könyvtárának munkatársai közös kutatási projektekbe fogtak az egyetem információtudományi intézetének (*iSchool*) hallgatóival, azok gyakorlati képzésének részeként. Az egyik ilyen projekt az egyetemi könyvtár XIX. századi brit regénykollekciójának MARCXML formátumból BIBFRAME 2.0-ra történő konverzióját és adatgazdagítását tűzte ki célul, megmutatva, hogy a BIBFRAME 2.0 alkalmas keretrendszer-e a metaadatok láthatóvá tételére a könyvtári környezetben belül és kívül.

Két információtudományi hallgató bevonásával és felkészítésével 7829 rekordot konvertáltak MARCXML-ről BIBFRAME 2.0-ra a Kongresszusi Könyvtár kódját (<https://github.com/lcnetdev/marc2bibframe2>) használva, továbbá a gyűjtemény szerzőségi adatait összekapcsolták a Nemzetközi Virtuális Authorityállomány (*Virtual International Authority File*, VIAF) URI-jaival. Utóbbi egy *python*-kód segítségével történt, amely a rekordok 100/600/700-as adatmezőinek személyneveit és az azok almezőiben megadott információkat (pl. születési idő) vetette össze a VIAF tartalmával pontos egyezések után kutatva. Végezetül egy felhasználói keresőfelületet is létrehoztak a digitális gyűjtemény számára. A projekt bekerült a Kongresszusi Könyvtár BIBFRAME 2.0 implementálójának regiszterébe is (<https://loc.gov/bibframe/implementation/register.html>).

A projekt résztvevői fontos tapasztalatokkal gazdagodtak a konverzió során, illetve számos problémába is ütköztek. Például a BIBFRAME 2.0-beli mű modellezésekor több lehetőséget megfontolva az OCLC azonosítóját választották a linkelésre, az előfordulások azonosítására az Illinois-i Egyetem *VuFind*-linkjeit alkalmazták, a példányok azonosítására pedig a digitális gyűjtemény linkjeit vették alapul. A VIAF-rekordok linkelésékor a legnagyobb problémát az olyan személyek okozták, akiknek nem volt authority rekordjuk, vagy akiknek nevei hibásan szerepeltek a gyűjteményben, ezért egyezés híján az összekapcsolás sem jött létre. Idő hiányában nem volt mód a metaadatok minőségének javítására sem. Ami a keresőfelületet illeti, egy korábbi BIBFRAME 1.0-s projektben kidolgozott keresőfelületet módosítottak a

BIBFRAME 2.0-nak megfelelően – ez lehetővé teszi a két változat összehasonlítását is.

Mivel a két hallgató csak gyakorlatként vett részt a projektben, ezért annak további fenntartása egyelőre nem biztosított. A projektért felelős könyvtáros a jövőben vizsgálatot tervez annak felmérésére, hogyan használják a digitális gyűjteményt BIBFRAME 2.0-ban a weben, illetve MARCXML-ben a katalógusban.

A hiányosságok ellenére a projekt demonstrálta, hogy a BIBFRAME 2.0 egy lehetséges módja annak, hogy a bibliográfiai metaadatok elinduljanak az online katalógusoktól a keresőmotorokig, növelve a digitális gyűjtemények webes hozzáférhetőségét. A BIBFRAME tehát adatsere-keretrendszerként készen áll a MARC formátum leváltására a kapcsolt adatok világában.

(Molnár Bence)

28/2022

VILLAESPESE, Elena – CRIDER, Seth: A critical comparison analysis between human and machine-generated tags for the Metropolitan Museum of Art's collection. – Bibliogr. In: *Journal of documentation*. – 77. (2021) 4., p. 946–964.

Ember alkotta és gépi címkék összehasonlítása egy művészeti múzeum példáján

Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Kép; Kulcsszó; Mesterséges intelligencia; Múzeum; Tárgyi feltárás

A New York-i *Metropolitan Museum of Art* 2018-ban külső fél bevonásával online gyűjteménye mintegy 300 000 műtárgyához kapcsolt tárgyi címkéket, melyek lehetővé teszik a különböző szempontok/témák (pl. állatok, építészeti elemek, színek, érzelmek, alakzatok stb.) szerinti keresést. A cikkben leírt kutatás során a munkatársak által manuálisan hozzáadott címkéket hasonlították össze három különböző számítástechnikai rendszer (*Google Cloud Vision*, *Amazon Rekognition*, *IBM Watson*) automatikusan generált címkéivel.

A digitalizált műtárgyak tárgyi feldolgozása igen időigényes munka, éppen ezért merült fel a címkézés automatizálásának lehetősége mesterséges intelligencián alapuló megoldásokkal, azon belül is a digitális képek gépi értelmezésének (*computer vision*) segítségével. A tanulmány célja, hogy egy kiválasztott mintán végzett elemzés révén felmérje a gépi

tárgyszavazás/címkézés problémáit és lehetőségeit művészeti területen.

A manuális és a gépi címkézés összehasonlítását egy 1323 digitális objektumból álló mintán végezték. Az adattisztítást követően a gépi címkéket az *OpenRefine 2* szoftverrel feleltették meg a Getty-féle művészeti és építészeti teaurusz (AAT – *Getty's Art and Architecture Thesaurus*) kifejezéseinek és fogalmi hierarchiában betöltött helyének, hogy összevethető képet kapjanak az algoritmusok címkézésének jellegzetességeiről.

A gépi címkézés során átlagosan objektumonként 8 címke keletkezett, szemben a manuális szakértői osztályozás során megadott 2,68 címkével. Az egyedi címkék összesített száma is jelentősen alacsonyabb „kézi” munkával (538 db), mint a gépi osztályozás során (721, 910, illetve 1514 db). Kevés a sok objektumhoz kapcsolt gépi címkék száma, ellenben jelentős a csupán néhány képhez társított címkék mennyisége. A címkék egy része túlságosan generikus (pl. „személy”, „ember”, „ruházat”, „alak”, „állatok” stb.), ugyanakkor meglepően specifikus címkék is előfordultak (pl. „egyiptomi templom”). A gépi osztályozó algoritmusok és a múzeum által használt címkék közös halmaza csupán 175 db volt, a manuális előállítású címkék egyharmada. A számítógépek túlnyomó többségben (az IBM Watson 70%-os, az Amazon Rekognition 68%-os, a Google Cloud Vision 64%-os arányban) az AAT „objektum” fázettájának megfeleltethető fogalmakat generáltak, tehát tájakat és ember alkotta tárgyakat voltak hajlamosak felismerni. A manuális címkézésnél szintén ez a leggyakoribb típus (nagyjából a címkék fele), megelőzve az „ágens” (élőlények és szervezetek) típusúakat (30%). Az egyes algoritmusok között is voltak különbségek, például az IBM Watson sokkal gyakrabban adott színeket jelölő címkéket, mint a másik kettő.

A gépi címkézés nem képes felismerni a műtárgyakhoz kötődő kontextust és azonosítani az egyes személyeket, például Kleopátrát sem tudták beazonosítani az algoritmusok az egyik képen, csupán mint embert ismerték fel. Elmondható, hogy a gépi címkézés csak a „Mi van a képen?” kérdésre adott válasz primer szintjéig, a faktuális leírásig jut el (entitások, attribútumok, cselekvések azonosítása), és nem képes megragadni az allegorikus és a szimbolikus jelentést (ld. *Erwin Panofsky* ikonológiai elméletét). Előfordultak súlyosan téves címkézések is: különösen kirívó, amikor egy ókori egyiptomi szkarabeuszbogarat ábrázoló temetkezési ékszeret gének,

egy törzsi pajzsot pedig skateboardnak „ismert fel” az algoritmus.

A kutatás kimutatta, hogy a gépi rendszerek képek tömeges mértékben címkéket kiosztani a digitális objektumokhoz, kiegészítve a jelenleg használt osztályozási rendszereket. Előnyük, hogy növelik a gyűjtemény láthatóságát, illetve új keresési és böngészési lehetőségeket teremtenek a használók számára. A gépi kulcsszavak általában generikusak, ugyanakkor a múzeumi szakemberektől eltérő megközelítéssel is tudnak tárgyi címkéket kiosztani, olykor meglepő részletességben feltárva egy digitális kép tartalmát. (A túlzott specificitás viszont a hatékony információkeresés gátja lehet.) A még gyerekcipőben járó mesterséges intelligencia az osztályozási szakértők – vagy akár a *crowdsourcing* keretében bevont közönség – munkájával párosítva hatékony segédeszközül szolgálhat a múzeumok (és más közgyűjtemények) képi tartalmainak feltárásához, ám hátrányait mindenképpen számításba kell venni.

(Bódog András)

Lásd még 3, 5, 7, 11, 24, 59

Katalógusok

Lásd 27

Információkeresés

Lásd 53, 54

Olvasószolgálat, tájékoztatómunka

29/2022

FLYNN, Darren: Evaluating a recorded appointment service for individual research consultations between librarians and allied health students. – Bibliogr. In: Reference services review. – 49. (2021) 3/4., p. 231–249.

A könyvtárosok és az egészségügyi hallgatók közötti egyéni kutatási konzultációk rögzítésének értékelése

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hatékonyság; Információs műveltség; Információtechnológia; Referenz; Tájékoztató

A kutatási konzultációk régóta létező formái a kutatási tevékenységet folytató hallgatók támogatásának (Stapleton et al., 2020). A kutatási konzultációkról szóló szakirodalom egyöntetűen magas fokú elégedettségről tanúskodik és arról, hogy a hallgatók nagyra értékelik az egyedi, testreszabott tanácsokat, melyeket személyes képzés keretében kapnak a könyvtárosoktól. A kutatási konzultációk mindazonáltal nagy forrásigényűek, így a konzultációk tanulási potenciáljának maximalizálása prioritásnak számít annak érdekében, hogy igazolják az időbeli ráfordítást, és biztosítsák a szolgáltatások fenntarthatóságát. Ez a kutatás egy olyan szolgáltatásfejlesztésről számol be, melynek során a kutatási konzultációkban részt vevő hallgatóknak felkínálták a megbeszélés képernyőfelvételét (*screencasting*), hogy támogassák az információs műveltségi készségek és a konzultáció során érintett kutatási folyamatok rögzülését és alkalmazását. A felmérés megvizsgálta, hogyan használják és milyennek látják a hallgatók a szolgáltatást, és hogyan illesztették be a kutatási gyakorlataik közé a rögzített megbeszélést.

A kutatás vegyes módszertanú megközelítést alkalmazott, amely kérdőívet és interjúkat is magában foglalt. A kvantitatív elemek arra irányultak, használták-e a hallgatók a kutatási konzultációk során készült felvételeket, és ha igen, hogyan; míg a kvalitatív elemek azt vizsgálták, hogyan látják a hallgatók a szolgáltatást, és a felvételek anyagát hogyan használták fel a kutatási tevékenységeikhez.

Az eredmények a pozitív visszacsatolás magas fokról tanúskodnak a szolgáltatással kapcsolatban, továbbá komplex használói magatartásformákat mutatnak a rögzített megbeszélések felhasználásával összefüggésben. A kutatás bizonyítja, hogy a multimédiás felvételek biztosítása az egyéni kutatási konzultációk során számottevő előnyökkel szolgál a hallgatók számára azáltal, hogy javítja az ismeretek rögzülését és alkalmazását, valamint a könyvtárosok számára azáltal, hogy csökkenti a megismételt kérdések számát és a szolgáltatás fokozott igénybevételét. A jelen vizsgálat eredményei bizonyítékokat kínálnak a szinkron felvételeket a kutatási konzultációs szolgáltatásaikba illeszteni kívánó könyvtárak és tájékoztató szolgálatok számára.

A kutatás a szerző tudomása szerint elsőként vizsgálja a könyvtárosok és hallgatók közötti kutatási

konzultációk szinkron rögzítésének percepcióját és használatát.

(Autoref.)

Lásd még 38

Kölcsönzés

Lásd 34, 40, 44, 45

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

30/2022

FRICKE, Suzanne – ENSLOW, Electra – SHIPMAN, Susan: Access to supplemental journal article materials. – Bibliogr. In: The serials librarian. – 80. (2021) 1-4., p. 85–96.

Hozzáférés a folyóiratcikkek kiegészítő anyagaihoz

Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Könyvtárközi kölcsönzés; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké

A folyóiratcikkekhez kapcsolódó kiegészítő anyagok használata minden tudományterületen növekszik. Ezek az anyagok lehetnek adatkészletek, forráskódok, táblázatok/ábrák, multimédiás vagy egyéb olyan anyagok, amelyeket korábban publikálatlanul hagytak, mellékletként csatoltak vagy a dokumentumtörzsben szerepeltettek. A kritikus értékelésre és a reprodukálhatóságra helyezett jelenlegi hangsúly megköveteli, hogy a kutatók hozzáférjenek a teljes életciklushoz a kutatás teljes körű értékelése érdekében. Ahogy egyre több könyvtár kerül függő helyzetbe a másodlagos aggregátoroktól és a könyvtárközi kölcsönzéstől, felmerült a kérdés, hogy az ezekhez az anyagokhoz való hozzáférés méltányos és fenntartható-e. Noha a NISO RP-15-2013 *Ajánlás a folyóiratcikkek kiegészítő online anyagainak kezeléséhez* már 2013-ban megjelent, nem világos, hogy ezek az ajánlott gyakorlatok teljes mértékben megfelelnek-e a felhasználók igényeinek; az aggregátorok és a kiadók követik-e ezeket a szabványokat; továbbá a könyvtári folyamatok és eljárások elősegítik-e a folyóiratcikkek kiegészítő anyagaihoz való hozzáférést. Míg az eddi-

gi kutatások a szerzők, lektorok és olvasók körében végeztek felméréseket, vagy a folyóiratok kiegészítő anyagokkal kapcsolatos gyakorlatát vizsgálták, egyetlen kutatás sem kérdezte meg a könyvtári dolgozókat és a könyvtárosokat a kiegészítő anyagokhoz való hozzáférésről, valamint a kiegészítő anyagok könyvtárközi kölcsönzés útján történő igénylésével és fogadásával kapcsolatos tapasztalataikról. Ez az előadás egy olyan felmérésről számol be, amelyben az Egyesült Államok felsőoktatási, kórházi, közművelődési és szakkönyvtáraiban dolgozó könyvtári alkalmazottakat kérdezték meg tapasztalataikról a kiegészítő anyagok azonosítása, megtalálása és vizsgálata terén. A tanulmány olyan módszereket is javasol, amelyek segítségével a könyvtárak, kiadók és aggregátorok biztosíthatják a hozzáférést a teljes publikált kutatási életciklushoz. Ezek között megemlíthető, hogy a kiadók, aggregátorok, adatbázisok és repozitóriumok kövessék a NISO ajánlásait, a kiegészítő anyagokat egy (tömörített) fájlban vagy állandó linkként szolgáltatassák DOI azonosítóval együtt, valamint indexeljék következetesen a kiegészítő

anyagokat, hogy azok a cikk elolvasása nélkül is könnyen felfedezhetőek legyenek. A könyvtárközi kölcsönzési rendszereknek a PDF formátumon kívül más fájlformátusokat is kellene tudniuk kezelni. Végezetül a könyvtárosoknak érdemes tudatosítaniuk a kiegészítő anyagok fontosságát a kutatásban, és külön kérés nélkül is mindig ellenőrizniük kellene, rendelkezésre állnak-e ilyenek.

(Autoref. alapján)

Tájékoztatási eszközök

Lásd 9, 59

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

Lásd 19

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

31/2022

EASON, Jennifer M. – WARD, Bradley R.: NEFLIN Expertise Database helps to connect library staff. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 61. (2021) 1., p. 114–126.

A NEFLIN Szakértői Adatbázis segít összekötni a könyvtárosokat

Adatbázis; Gépi könyvtári hálózat; Könyvtártudományi tájékoztatás; Személyzet

Az Északkelet-floridai Könyvtári Információs Hálózat (Northeast Florida Library Information Network, NEFLIN) számára prioritás, hogy tagjai kapcsolatot tartsanak a többi tagkönyvtárban dolgozó könyvtári személyzettel, elősegítve a hálózati működést,

az innovációt és a problémamegoldást. 2019-ben a NEFLIN létrehozta és elindította a NEFLIN Szakértői Adatbázist (NEFLIN Expertise Database, NED). Ez egy olyan kereshető adatbázis, amely a tagok szakértői területekkel kiegészített profiljaiból áll. Ahogy az adatbázis bővült, a NEFLIN munkatársai megtalálták a módját, hogy miként lehet a NED funkcionalitását a lehető legjobban kiaknázni, azáltal, hogy profilokat hoztak létre tagkönyvtárak, azonos érdeklődésű csoportok, előadók, oktatók és mások számára is. Az adatbázis egyévi építése után a NEFLIN munkatársai kíváncsian várják, hogyan fogják a tagok hasznosítani ezt az erőforrást.

(Autoref.)

Könyvtártudományi tájékoztatás

Lásd 31

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

Lásd 53

Kutatás és termelés információellátása

32/2022

BLUMTRITT, Ute – MALZ, Angela: Publikationsunterstützung als wichtige Dienstleistung im Portfolio der Universitätsbibliothek Chemnitz : ein Erfahrungsbericht. – Bibliogr. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 68. (2021) 5., p. 282–289.

Res. angol nyelven

A Chemnitzi Egyetemi Könyvtár portfóliójának fontos szolgáltatása, a publikálás támogatása: beszámoló a tapasztalatokról

Egyetemi könyvtár; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Támogatás -pénzügyi -általában; Tudományos kutatás

A Chemnitzi Műszaki Egyetem Németország Szászország tartományában található. Könyvtárában 55-en dolgoznak, a gyűjtemény 1,2 millió nyomtatott és 200 ezer elektronikus dokumentumot tartalmaz. Az egyetemi könyvtár az utóbbi években a publikálás támogatását hangsúlyosan szerepelteti tevékenységei között.

A publikálás első lépése az irodalomkutatás, melynek háttere az egyetemi könyvtár katalógusa. Ez a Lipcsei Egyetemi Könyvtár fejlesztése (úgynevezett *discovery system*), hozzá kapcsolódva az ingyenes információforrásokról is lehet tájékozódni. Az elektronikus források a hallgatók és a munkatársak számára az egész campuson, illetve VPN-en bárholnan elérhetőek. Évek óta az online dokumentumokat részesítik előnyben, 2020-ban a gyarapítási keret 91%-át ezekre költötték.

A nyílt hozzáférésű publikálást az egyetemi könyvtár több mint 25 éve támogatja. Teljes szövegű szervertük, a MONARCH (*Multimedia-Online-Archiv-Chemnitz*) az elsők között volt Németországban. A MONARCH szabványos, akkreditált repozitórium, a Szászországi Állami és Egyetemi Könyvtár (SLUB) üzemelteti. Anyagát az országos webarchiválási prog-

ram keretében a Német Nemzeti Könyvtár rendszeresen „aratja” és regisztrálja.

A digitális egyetemi bibliográfia 2008 óta létezik, jelenleg 32 ezer tételt tartalmaz. Létrehozásában közreműködik az egyetem számítógépközpontja. Az egyetemi publikációs termés különböző szempontok szerinti értékelését is lehetővé teszi a következők szerint: az éves publikációk mennyisége, a nyílt hozzáférésű publikációk részaránya, a publikálás költségei és forrásai, a támogatott publikációk részaránya, a publikálási helyek stb. Megújítása folyamatban van (*TUCbib* néven) a *D-Space* nyílt forráskódú szoftverrel. A jövőben kiegészítő funkciók is rendelkezésre állnak majd (pl. adatok átvétele, duplumellenőrzés), és a személyek (ORCID) és az intézmények azonosítóit is használják.

A Chemnitzi Egyetemnek 2009 óta működik saját kiadója, amely gyorsan, költséghatékonyan és egy-egy megjelenési formában adja közre nyomtatottan és elektronikusan az egyetemhez kapcsolódó szerzők műveit. Elkötelezettek a nyílt hozzáférés és a Budapesti és Berlini Nyilatkozat elvei mellett. A kiadó minden terméke ingyenesen elérhető a MONARCH szerveren. Eddig 350 tételt adtak közre, köztük 9 sorozati kiadványt.

Eltökélten küzdenek a parazita kiadás és az álfolyóiratok ellen. Az egyetemi könyvtár tanácsadó szolgálatot működtet a szerzők számára, hogyan válasszanak ellenőrzött, jó minőségű kiadót. Ennek érdekében a könyvtár különböző segédletekre (ún. feketelistákra) is előfizetett. Részt vesznek több nemzetközi projekt, köztük a BISON (*Bibliometric and Semantic Open Access Recommender Network*) munkájában. Az egyetem továbbá bibliometriai szolgáltatást nyújt mind a tudósoknak, mind az egyetem vezetőinek és pályázatokat kezelő munkatársainak, hogy a publikációs tevékenységet tudományosan legyenek képesek értékelni (teljesítmény, trendelemzés, hálózatkutatás, vizualizáció). Az egyetemi könyvtár hosztolja az *Open Journal System* szoftvert, amely az egyetemi polgárok számára ingyenesen rendelkezésre áll nyílt hozzáférésű folyóiratok működtetéséhez.

A publikálás támogatására 2013 óta külön pénzalapot hoztak létre, amely azóta szinte minden évben elnyerte a DFG (Német Kutatási Társaság) támogatását. Az egyetemi munkatársak olyan publikációinak megjelenését segítik, amelyek nyílt hozzáférésű, lektorált folyóiratokban látnak napvilágot. A publikálás díja nem haladhatja meg a 2000 eurót. A DFG támogatását nem élvező közleményeknél is megosztják a költségeket: a fizetendő díj 10%-át állja a szerző, 45%-át az

egyetemi könyvtár és 45%-át az egyetem. 2020-ban 90 ezer euróval, 2021-ben 110 ezer euróval gazdálkodott a pénzalap; a pénz java részét arany és hibrid nyílt hozzáférésű cikkekre fordították. A támogatást szakterülettől és beosztástól függetlenül igényelhetik az érdekeltek, és meghatározott követelmények teljesítéséhez van kötve. A kritériumoknak való megfelelésről a jelentkezők egy kérdőív kitöltésével adhatnak számot. Pozitív elbírálás esetén a publikálási díjról szóló számlát az egyetem fizeti ki. Az egyetem nyílt hozzáférési referense a későbbiekben ellenőrzi, hogy szerepel-e a cikknél a támogatás ténye, a nyílt hozzáférésre vonatkozó licenc, majd a metaadatokat (a DOI-t beleértve) rögzíti az egyetemi bibliográfiában. A megszületett publikációk mindegyike a *Creative Commons* licencet alkalmazza.

2019 tavaszán az egyetemen nyílt tudománnyal foglalkozó team alakult. Tagjai: a nyílt hozzáférésben illetékes munkatárs, szakreferensek, valamint a feldolgozó osztály könyvtárosai. Éves munkaterv alapján képzéseket, rendezvényeket szerveznek az egyetemen belül és azon kívül. Konzultációs tevékenységük szervesen beépül a „Bérelj könyvtárost!” szolgáltatásba is.

A könyvtár 2016-ban és 2020-ban elnyerte az *Open Library Badge* (nyílt könyvtár) kitüntető jelvényt. A 15 követelmény közül az első alkalommal 4, utóbb 11 kritériumnak feleltek meg: nyílt hozzáférésű szoftver létrehozása, nyitottság érvényesítése a személyzeti politikában, szöveg- és adatbányászat lehetősége, transzparens költségek a gyarapításban, a nyílt hozzáférésű anyagok láthatóságának biztosítása, nyílt hozzáféréssel kapcsolatos szolgáltatások, az oktatási anyagok publikálása nyílt licenc alapján, a külső és a belső felhasználók bevonása, nyílt tudásközösségek támogatása, önálló kiadói tevékenység nyílt hozzáféréssel, a könyvtár fotóinak újrafelhasználhatósága. Az egyetem szerzői örömmel élnek a publikálást támogató szolgáltatásokkal, és színvonalasnak találják azokat, a vezetőség pedig konzervensen támogatja a nyílt hozzáféréssel és a nyílt tudománnyal kapcsolatos kezdeményezéseket. Amint a példa mutatja, egy nem túl nagy tudományos könyvtár is tud kompetens publikációs támogatást nyújtani.

(Hegyközi Ilona)

33/2022

LUONG, Hoa Q. [et al.]: Responding to reality : evolving curation practices and infrastructure at the University of

Illinois at Urbana-Champaign. – Bibliogr. In: Journal of eScience Librarianship. – 10. (2021) 3., e1202. p. 1–16.

Reagálunk a valóságra: az adatkurátori munka fejlődése és az infrastruktúra az Urbana-Champaign-i Illinois-i Egyetemen

Adatfeldolgozás; Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Kutatás információellátása; Megőrzés; Szolgáltatások

Az Illinois-i Adatbank 2016 óta működik az Illinois-i Egyetemen (Urbana-Champaign, IL). A könyvtár égisze alatt működő kutatásiadat-szolgálat (*Research Data Service*) részeként biztosítja az egyetem kutatói számára a kutatási adatok nyilvános közzétételéhez szükséges infrastruktúrát. Egy 2019-es vizsgálat során a használok az adatbankot a kutatásiadat-szolgálat leghasznosabb elemének minősítették. 2020 decemberében az adatbank 300 publikus adatkészlettel rendelkezett, és közel 193 700 letöltést regisztrált. Ahhoz, hogy valaki adatokat helyezhessen itt el, legalább egy adatlétrehozónak kapcsolódnia kell az egyetemhez, és az adatoknak végleges állapotban kell lenniük. Mivel az adatbank nyilvános hozzáférésű adattár, az adatokból az elhelyezés előtt minden kényes, bizalmas vagy jogilag védett információt el kell távolítani. Az adatok létrehozójának végezetül az összes létrehozótól és/vagy a szerzői jog tulajdonosaitól engedéllyel kell rendelkeznie az adatok nyilvános terjesztéséhez.

A *Medusa* digitális repozitórium nyomán fejlesztett adatbank ún. front-end webes alkalmazásként lehetővé teszi az adatok zökkenőmentes integrációját, támogatja robusztus kezelésüket és megőrzésüket, továbbá rugalmasságot biztosít az új funkciók létrehozásához.

Az adatállományok benyújtásakor a kutatók immár választhatnak az adatok bekerülés előtti vagy utáni felülvizsgálata között. (A 2018-tól elérhető eljárás, melynek során először felülvizsgálják, és csak ez után publikálják az adatkészleteket, a metaadatok és a dokumentáció minőségének javulásához és a felesleges verziózás elkerüléséhez vezetett.) Általában minimális feltételként először a metaadatokat ellenőrzik, ezt követi a dokumentáció (pl. README.txt fájlok) áttekintése. Az adatkurátori munka folyamatának mélysége és hossza nagymértékben függ az elhelyezett adatkészlet méretétől és/vagy összetettségétől, valamint attól, hogy az mennyire van dokumentálva. 2016-ban az adatbank tagja lett a *Data Curation Network* nevű intézményközi hálózatnak, amely megosz-

tott személyzeti modellel támogatja a nyílt adatokat. Ennek az az előnye, hogy ha olyan formátumú adatkészletet helyeznek el az adatbankban, amelynek felülvizsgálatához nincs meg a helyi szakértelem, akkor azt elküldhetik a hálózatnak.

Az adatbank munkatársainak az elmúlt években olyan technikai kihívásokkal is szembe kellett nézniük, mint a felhőalapú architektúrára való átállás, a nagy méretű fájlok hatékony továbbítása vagy az archív fájltypusok (.zip, .tar) kezelése. Ahogy a technológia fejlődik, szolgáltatásaikat is folyamatosan fejleszteniük kell annak érdekében, hogy reagáljanak a változó igényekre, és támogassák az adatok megosztásának gyakorlatát.

(Koltay Tibor)

Lásd még 10, 15, 30, 37, 47, 56, 59

Oktatás információellátása

34/2022

BLACK, Matthew – POWELSON, Susan: A rapid implementation of a reserve reading list solution in response to the COVID-19 pandemic. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 40. (2021) 3., p. 1–11.

Egy olvasmánylista-kezelő rendszer gyors bevezetése a koronavírus-járványra adott válaszul

Felsőoktatási könyvtár; Integrált gépi rendszer; Kölcsönzés; Oktatás információellátása; Tankönyv; Távoktatás

A koronavírus-járvány új megoldások alkalmazására készítette a felsőoktatási intézményeket, illetve a könyvtárakat is. 2020 tavaszán a kanadai Calgary Egyetem Könyvtárak és Kulturális Források (*Libraries and Cultural Resources*, LCR) részlege egy, az *Ex Libris* platformba integrált olvasmánylista-kezelő rendszerrel, a *Legantó*val bővítette szolgáltatási palettáját, amivel az online oktatásra és tanulásra való átállást kívánják támogatni. A *Desire2Learn* (D2L) elnevezésű tanulásirányítási rendszeren (LMS) keresztül elérhetővé tett szolgáltatás 2020 nyarán át-estett a pilot szakaszon, s az őszi szemeszter óta már élesben működik. A cikk ismerteti a bevezetési folyamatot, továbbá a könyvtár félretételi szolgáltatásában történt változásokat, végül bemutatja a legfontosabb tanulságokat is, amelyek más intézmények számára is hasznosak lehetnek.

Habár már a 2000-es évek elején is léteztek online olvasmánylista-kezelő rendszerek, érett kereskedelmi piac hiányában csak 2010-től kezdett megnőni ezek jelentősége. A Legantót 2015-ös elindítása óta már világszerte több mint 230 intézményben alkalmazzák. A sikeres bevezetés azonban nemcsak a technológiai háttér hozadéka, hanem az intézményi célokkal való összeegyeztethetőségen és a vezetőség támogatásán is múlik.

A Leganto egy felhőalapú olvasmánylista-kezelő rendszer, amely lehetővé teszi, hogy a könyvtárosok az IKR-en (jelen esetben az *Almán*) keresztül dolgozzák fel a kurzusokhoz elolvasandó anyagok jegyzékét. A felület közvetlenül beintegrálható az LMS rendszerbe. Az oktatók létrehozhatnak az egyes kurzusokhoz tartozó saját olvasmánylistákat a források kikeresésével és hozzáadásával – legyen szó fizikai vagy elektronikus anyagokról – az *Ex Libris* keresőrendszerén keresztül, internetes forrásokra hivatkozva és feltöltött dokumentumok által is.

A Covid19 előtti időszakban a Calgary Egyetem könyvtáraiban a kötelező olvasmányokkal kapcsolatos munkafolyamatok nagy részét az *Almán* kívül kezelték. Az oktatók egy webes űrlapon keresztül küldhették el igényeiket, amelyet az intézmény Szerzői Jogi Irodája vizsgált meg (különös tekintettel az esetleges szkennelésre). A könyvtár gyűjteményében már meglévő fizikai tételeket hozzáadták a kurzus olvasmányjegyzékéhez az *Almában*, a fizikai példányokat pedig átvitték egy félretételi helyre, hogy a hallgatók kikölcsönözhesék azokat. A tételek elérhetővé váltak a *Primo discovery* szolgáltatás keresőjében is. A gyűjteményben nem szereplő címek a Gyűjteményi Osztályra kerültek beszerzési megfontolásra.

A koronavírus-járvány első hulláma alatt, 2020 márciusától augusztusig az LCR az online szolgáltatásokra összpontosított, mivel a kormány által bevezetett korlátozások a fizikai helyszínek bezárását írták elő. Augusztustól érintésmentes átvételi szolgáltatást és korlátozott tanulóhely-foglalást tudtak nyújtani. A cikk írásának idején, 2021 júliusában a kurzusok többségét továbbra is online tartják, ami a könyvtár korábbi működéséhez képest jelentős változást hozott magával. Népszerű és sikeres szolgáltatásukat, az oktatók által megadott olvasmánylisták nyomtatott dokumentumainak félretételét a hallgatók számára, nem biztosítják – helyette, az elektronikus változat szolgáltatására új megoldást kellett találni, így esett a Legantóra a választás.

A Leganto bevezetése során az intézmények az *Ex Libris*szel együttműködve, a helyi igényeknek meg-

felelő konfigurációkat állítanak be. A kulcsrakész szolgáltatás saját bemutatóvideóval és a bevezetést támogató felkészítő anyagokkal is rendelkezik. Az implementálás általában több időt szokott igénybe venni. Az LCR esetében a gyors ütemterv egyes funkciók beállításának elmaradásával járt (digitalizálási kérelmek kezelése, az összetett szerzői jogi engedélyezési funkciók konfigurálása). A rövidített ütemezés azonban lehetővé tette, hogy hamarabb elindítsák a szolgáltatást az online oktatást segítő eszközként. Megfelelő vezetőségi támogatás mellett, 2020 májusában kezdődött el a Leganto bevezetése körüli munka. A megvalósítás heti rendszerességű megbeszéléseket igényelt; a folyamatok irányítására létrehoztak egy technikai és egy kommunikációért felelő csapatot, melyek az intézmény különböző egységeinek képviselőiből álltak. Az éles szolgáltatás június végén vette kezdetét.

Mivel a koronavírus miatt fizikai félretételre nem volt lehetőség, az LCR az olvasmánylistákon szereplő források teljes vagy részleges digitalizálása, illetve az elektronikus példányok beszerzése mellett döntött. Az Alma és a Leganto közötti megfelelő konfigurációk segítségével kidolgozták a technikai, szerzői jogi és gyarapítási munkafolyamatokat, melyek eredményeképpen az oktatók által az olvasmánylistákhoz adott tételeket digitalizálták vagy e-könyvek esetén beszerzési jegyzékre tették. A megfelelő láthatósági beállításokkal biztosították, hogy csak az adott kur-

zushoz rendelt beiratkozott hallgatók és az oktatók férhessenek hozzá a listákhoz.

Az új eszköz sikeres bevezetése a népszerűsítést, valamint az oktatók és a könyvtári személyzet képzését és támogatását is feltételezi. A kommunikációs csapat ehhez nyújtott segítséget.

A 2020-as őszi szemeszter végén az Alma és a Leganto analitikai jelentései révén már az olvasmánylisták oktatói és hallgatói használatát is fel tudták mérni. A félévben az oktatók 50 olyan olvasmánylistát hoztak létre, amelyen legalább egy tétel szerepelt, s ezek közül 30 listánál tapasztaltak hallgatói aktivitást (5320 megtekintés 664 főtől). A következő, téli szemeszterben 66 létrehozott listából már 49-en történt hallgatói tevékenység (13 200 megtekintés 1154 főtől).

Tanulásként levonható, hogy a Leganto gyors bevezetése idő- és energiaigényes folyamat, amelyet érdemes az oktatók kurzusokra való felkészülési időszakához igazítani. Óhatatlan, hogy egy gyorsított bevezetés után további beállításokra és finomhangolásra lesz szükség, melyeket az éles szolgáltatás alatt kell elvégezni. Ha sikerül az oktatókat kiképezni a rendszer használatára, az eszköz sikeresen képes támogatni a távoktatás minden szereplőjét.

(Biró Bettina)

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

35/2022

POTNIS, Devendra Dilip – WINBERRY, Joseph – FINN, Bonnie: Best practices for managing innovations in public libraries in the USA. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 53. (2021) 3., p. 431–443.

Az innovációmenedzsment legjobb gyakorlatai az Egyesült Államok közkönyvtáraiban

Hatékonyág; Közművelődési könyvtár; Személyzet; Tervezés; Vezetés

A szerzők kutatásukban azt vizsgálták, hogy melyek az innovációmenedzsment kihívásai és az azokra adott megoldások az USA közkönyvtáraiban. Az *Urban Libraries Council Top Innovators Award* díjával kitüntetett 106 városi könyvtár 219 vezető beosztású munkatársát kérték fel, hogy válaszoljanak az e-mailben elküldött online anonim kérdőívre. A 39 könyvtárból érkező 108 válasz tematikus tartomelemzése alapján azonosították és öt kategóriába (stratégia, pénzügyek, szervezeti magatartás, emberierőforrás-menedzsment és kommunikáció) sorolták a 30-30 legjellemzőbb kihívást és megoldást az innovációmenedzsmenttel kapcsolatban.

Ami a stratégiát illeti, a válaszadók által javasolt megoldások a következők: minden kezdeményezés összehangolása a jövőképpel; tudatos stratégiakidolgozás; a prioritások meghatározása és értékelése; a partnerek azonosítása az innovációk megvalósításához. Az innovatív projektek irányításáért felelős vezetőknek figyelmet kell fordítaniuk az időre, az információra, a térre, az állományra és a technológiára. Kihívást jelent azonban, hogy az információt gyakran nehéz megszerezni, mert a partnerek néha nem hajlandók megosztani a szükséges adatokat; a tér gyakran nem elég, mert a különböző funkciójú területek versenyeznek érte; a technológiát pedig nehéz kihasználni. Ezek kiküszöbölésére a válaszadók számos megoldást vetettek fel, többek között az egyszerűsítésre való törekvést; határidők rendelését a feladatokhoz; a terek közösségi igényekhez történő igazítását; valamint a technológiai megoldások tesztelését a tényleges bevezetés előtt.

A felmérésben részt vevők a következő pénzügyi nehézségekről számoltak be: a finanszírozás hiánya; korlátozott költségvetés az új ötletekkel való kísérletezésre; korlátozott források az újszerű folyamatok bevezetésére; a kötetlen finanszírozás hiánya; az innovációk több fiókkönyvtárban történő bevezetésének költségei; nehézségek a pénzügyi források megszerzésben, mind az innovációk bevezetése előtt, mind pedig a későbbi fenntartásuk során. A kutatás válaszadói néhány megoldást is javasoltak, beleértve az alternatív finanszírozási források, például a belső és külső támogatások és adományozók felkutatását; a hasonló célkitűzésekkel rendelkező köz- és magánszektorbeli szervezetekkel való partnerséget; valamint a költségvetés kezelésére szolgáló pénzügyi tervezést.

A megkérdezettek a szervezeti működés területéről is számos kihívást jelöltek meg. Ezek első csoportjába tartozik a prioritások meghatározásának képtelensége; a könyvtárosok másokkal való együttműködésének képtelensége; az, ha nem valósul meg minden érdekelt bevonása a tervezésbe; továbbá a célok eléréséért felelős könyvtárosok felhatalmazásának hiánya. Ezekre a kihívásokra nem születtek megoldások. A kihívások második csoportját az innovációk kudarca jelenti. Eredményként olyan szervezeti kultúra kialakítását szorgalmazták, amely tolerálja a kudarcot. A kihívások harmadik csoportjába tartozik a könyvtárosok, a látogatók és a partnerek ellenállása az innovációknak köszönhető változásokkal szemben, valamint az újításokhoz szükséges nyitottság hiánya. A válaszadók által javasolt leggyakoribb

megoldások a következők voltak: az érintettek motiválása és részvételük elérése; a lelkesedés fenntartása; az innovatív kezdeményezések hatókörének újragondolása; az innovációk tervezésébe és megvalósításába való bevonás.

Az emberierőforrás-menedzsment terén a válaszadók a kihívások három csoportjáról számoltak be. Az első csoportba tartozik a megfelelő személyzet hiánya a könyvtári rendezvények szervezéséhez, valamint a korlátozott létszám a szolgáltatások bővítéséhez. Megoldást jelenthet a megüresedett pozíciók betöltése; a jelenlegi személyzeti modellek értékelése és a hatékonyabb feladatmegosztás feltérképezése; továbbá a személyzet összehangolása a közösségi elvárásokkal. A kihívások második csoportja azzal kapcsolatos, hogy a könyvtárosok nem képesek megvásárolni, telepíteni és alkalmazni a szükséges technológiát, valamint hiányzik a megfelelő tapasztalat az ajánlatkéréshez. A javasolt megoldások között szerepel, hogy kínáljanak szakmai fejlődési lehetőséget a könyvtárosoknak; adjanak több időt az új készségek elsajátítására; tegyék lehetővé, hogy a munkatársak új ötletekkel kísérletezhessenek; és bátorítsák őket arra, hogy osszák meg tapasztalataikat másokkal. A kihívások harmadik csoportja a könyvtárosok alacsony önbizalmával és kreativitásával kapcsolatos. Ennek kezelésére általános tanács, hogy a könyvtárosok higgyenek magukban, és tartsanak lépést a szakmai trendekkel azért, hogy széles látókörre tegyenek szert, és ösztönözzék a kreativitást. Az utolsó témakör a kommunikáció volt. A felmérés válaszadói szerint a célok elérésére vonatkozó nem egyértelmű elvárások megakadályozhatják a könyvtárosokat abban, hogy érdemben hozzájáruljanak az innovatív kezdeményezésekhez. A vezetők feladata, hogy világosan közöljék elvárásaikat. A könyvtárosok gyakran nincsenek tisztában azzal, hogy teljesítményüket milyen kritériumok szerint értékelik, ez pedig befolyásolja az innovatív projekteken való részvételük mértékét. A legtöbbször említett tanács az elért sikerekről szóló folyamatos kommunikáció volt a lelkesedés fenntartása érdekében. Ugyanolyan fontosnak ítélték a külső partnerek folyamatos tájékoztatását is, amihez célszerű kidolgozni egy konzisztens és fenntartható kommunikációs tervet. Hibalehetőségként jelentkezik, ha a könyvtárak nem „építik fel” innovatív programjaik közönségét – erre a szolgáltatások szélesebb körű marketingje jelenti a választ.

A korábbi kutatások szerint a finanszírozás hiánya az egyik legelterjedtebb kihívás, amellyel a közkönyv-

táraknak az innovációmenedzsment kapcsán szembe kell nézniük. A tanulmány szerzői azonban úgy látják, hogy a közkönyvtárakban az innovációk kezelése során felmerülő kihívások több mint 50%-a (a számba vett 30-féle kihívásból 16) abból fakad, hogy a vezetők nem képesek kezelni az emberi erőforrásokat és a stratégiát. Az innovációmenedzsmentért felelős vezetőknek rendelkezniük kell tehát az innovációk tervezéséhez és megvalósításához szükséges készségekkel. Olyan képzési programokra van szükség, amelyek célja a vezetők ilyen kompetenciákkal való felruházása.

(Juhász Réka)

Lásd még 6

Tervezés

36/2022

SALISBURY, Fiona – DOLLINGER, Mollie – VANDERLELIE, Jessica: Students as partners in the academic library : co-designing for transformation. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 26. (2020) 2-4., p. 304–321.

A hallgatók mint partnerek a felsőoktatási könyvtárban: közös tervezés az átalakulás érdekében

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Munkaszervezés; Tervezés

A La Trobe Egyetem hat campussal rendelkező, nagy kutatóegyetem Ausztráliában. Az egyetemi könyvtár működési modellje a használókkal való kapcsolat és a bevonás köré szerveződik, összhangban az egyetem hallgatói élményre vonatkozó törekvéseivel. A hallgatókkal való partnerséget az intézményi stratégia is lefekteti. (A partnerség koncepciója túlmutat az egyetemeken már régebb óta megfogalmazott hallgatóközpontúságon, mivel nemcsak a hallgatók igényeit veszi figyelembe, hanem felelősséggel ruházza fel és a döntéshozatalba is bevonja őket.) A 2018–2022-es könyvtári stratégiai terv is hangsúlyozza a partnerség és a közös tervezés értékét. A szerzők hat területen vizsgálnak meg gyakorlati példákat a hallgatókkal való együttműködésre: a terek átalakítása, könyvtár-irányítás, kiválóság a szolgáltatásokban, tananyagtervezés, kutatás és gyűjteménymegújítás.

A hallgatók partnersége a könyvtári terek átalakításában a La Trobe Egyetemen erős intézményi támogatást élvez a *CoLabs* nevű, tanórán kívüli műhelymunkák keretében, melyek a diákok és a személyzet közös tervezési folyamatára épülnek a tervezői gondolkodás (*design thinking*) módszere alapján. 2019-ben két *CoLab*ot is tartottak a könyvtári terek átalakítására, az egyik esetben egy könyvtár újratervezését, a másik alkalommal egy új könyvtáráépület megtervezését tűzve ki célul. Bár a *CoLab* műhelymunkák során hiteles hallgatói meglátásokkal és nézőpontokkal gazdagodtak, továbbra is kihívást jelent a tapasztalatlanság, a vélemények közötti konfliktusok lehetősége, valamint a hallgatók tényleges bevonása a döntési folyamatba.

A könyvtárirányításban régóta szerepet vállaló Könyvtári Tanácsadó Bizottság 2018-ban felülvizsgálta hatékonyságát. Azt javasolták, hogy célravezetőbb lenne egy hallgatóközpontú csoportot létrehozni. Ennek eredményeképpen 2019-ben a bizottság megszűnt, és helyette egy új Hallgatói Tanácsadó Csoport alakult. A hallgatók toborzása egy ilyen testületbe mindig nehéz feladat, de a könyvtárat az egyetemi partnerségi programmal összekapcsolva sikerült önkénteseket toborozniuk. A könyvtár számára az is fontos, hogy a tanácsadói csoportba ne csak olyanok kerüljenek be, akik a könyvtár rutinszerű használói. Abban is bíznak, hogy a Hallgatói Tanácsadó Csoport tagjai a könyvtár természetes szöszölőivá válnak diáktársaik körében, és hozzájárulnak a könyvtár népszerűsítéséhez.

A La Trobe Egyetem Könyvtárában dolgozó hallgatók számos szolgáltatásban érdekeltek: tanulási tanácsadók, raktárosok, segítenek a tájékoztatásban, valamint részei a kommunikációs csoportnak és a digitális élmények csapatának. A tanulási tanácsadókat illetően 2016-ban került sor egy megújulásra, ekkor több hallgatót bevontak a döntéshozatalba is. Fontos szerepet játszottak az új hallgatók toborzásának segítségével, a program hatékonyságának javításában, valamint az új hallgatói mentorok támogatási módjának kidolgozásában. Azok a diákok, akik így az együttműködés részeseivé váltak, köztes pozícióban, a hallgatók és a könyvtári munkatársak közöttinek érzik magukat, amit bonyolít, ha diákmunkásként fizetésben részesülnek.

A következő szempont a könyvtárhoz kapcsolódó tananyagok megtervezése. 2017-ben újragondolták a könyvtári hallgatói orientációs programot, és a hallgatókkal együtt kidolgozták a *MissionPossible* nevű játékot, melynek célja, hogy megismertesse a

hallgatókat a könyvtári forrásokkal. Olyan diákokat vontak be a projektbe, akik játéktechnológiát tanulnak. Szerepük a feladványok és a megoldhatóság tesztelése, a karakterek és a háromdimenziós környezet fejlesztése volt. A játék népszerűsége azonban nem lett olyan nagy, mint amire számítottak. A jövőre vonatkozóan felmerült, hogy korábban kell elkezdni a hallgatók bevonását a tervezésbe.

Ahogy az egyetemi könyvtárakban a „hallgatók mint partnerek” megközelítés egyre jobban elterjed, a diákok számára lehetőség nyílik arra, hogy „társkutatóvá” váljanak a könyvtári szolgáltatásokat meghatározó fejlesztések során. Ez egy kialakulóban lévő koncepció, amely integrálható a tantervi projektekkel és a könyvtári bizonyítékalapú gyakorlatokkal is. A La Trobe Egyetem Könyvtárában a tér értékelése során a hallgatók az adatgyűjtésbe kapcsolódtak be, és videóinterjúkat készítettek társaikkal a könyvtárban. Ennek eredménye a könyvtári terek hitelesebb értékelése volt.

Az igényeken alapuló beszerzés stratégiájára való áttéréssel a La Trobe Egyetem Könyvtárában a hallgatók az olvasók által kezdeményezett szerzeményezés (*Patron-Driven Acquisition*, PDA) révén segítik az e-könyvgyűjtemény kialakítását. A könyvtár a jövőben a *CoLab*okat és a Hallgatói Tanácsadó Csoportot kiaknázva kíván lehetőséget teremteni arra, hogy bevonja a hallgatókat az állomány használatával kapcsolatos kérdésekbe és a gyűjteményfejlesztésbe. Ez az együttműködés rávilágít, mennyire fontos a diákok tapasztalatainak és a könyvtári dolgozók szakértelmének párosítása.

A könyvtár stratégiai tervében is lefektetett „partnerség a hallgatókkal” megköveteli a könyvtárosi gyakorlat és a hallgatói tevékenység állandó felülvizsgálatát az alábbi szempontokból: autenticitás, döntéshozatal, fizetett munka vagy önkéntesség, forrásigény, hagyományos hallgatóközpontúság. Fontos kiemelni még azt is, hogy a hallgatók csoportja heterogén, nem létezik egyetlen hallgatói szemszög. A különböző nézőpontok reprezentálása érdekében ezért nehéz megtalálni a megfelelő egyensúlyt a hallgatókkal való munka során. Azt is mindig meg kell vizsgálni, hogy a könyvtárban szerepet kapó hallgatók valóban partneri viszonyban vannak-e, és ha nem, hogyan lehetne elérni a partneri együttműködést.

A szerzők következtetése szerint a hallgatók nézőpontjának és tapasztalatainak nem helyettesítenie, hanem kiegészítenie kell az egyéb nézőpontokat és tapasztalatokat. A hallgatókkal való partnerség megközelítésének tudatosnak kell lennie, magában fog-

lalva a következő tényezőket: közös döntéshozatal, nyitottság a változásra, a hallgatók mint szakértők pozicionálása tapasztalataik alapján, lehetőség biztosítása a hallgatóknak a cselekvési irányok meghatározására, a hallgatók támogatása az ötletelésben, inkluzivitás, közös felelősség. A hallgatókkal való partnerség koncepciója hozzájárul ahhoz, hogy a felsőoktatási könyvtár a közösséggel együttműködésben tervezett közösségi központtá, az egyetem valódi középpontjává váljon.

(Pataki Fruzsina)

Lásd még 18, 35, 58

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

37/2022

AZEROUAL, Otmane: Datenqualität und -kuratierung als Voraussetzung für Open Research Data. – Bibliogr. In: Information Wissenschaft und Praxis. – 72. (2021) 4., p. 204–211.

Res. angol és francia nyelven

Az adatok minősége és kurátori gondozása mint a nyílt kutatási adatok előfeltétele

Adatfeldolgozás; Hatékonyság; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Portál; Tudományos kutatás

A heterogén adatgyűjtemények nagy méretű infrastruktúráiban (az adatportálokon) egyre keresettebbek az értékes információk kinyerésére szolgáló eljárások, ami azonban az adatminőség értékelését is megköveteli. Ennek megfelelően érdemes olyan kihívásokat is figyelembe venni, mint az adatok technológiai és szemantikai heterogenitása. Éppen ezért a portálfejlesztés központi eleme a megbízható metaadatok kidolgozása és szabványosítása kell, hogy legyen. Az adatok sokféleségének növelése és minőségének javítása mellett a nyílt adatok innovációs tevékenységekre történő felhasználása is kulcsszerepet játszik ezen a téren.

A kapcsolt adatok megkönnyítik a különböző adatforrások közötti interakciót, egyúttal lehetővé teszik a hozzáadott értéket képviselő digitális szolgáltatások adatkészleteinek több, nyílt adatforrásból történő kombinálását. Mivel az adatforrások száma és

sokfélesége folyamatosan nő, fontos, hogy jó minőségű metaadatokat kínáljunk akár a laikus közönség számára is.

Az adatminőséget viszont nem könnyű meghatározni. A minőségirányításban az adatminőség attól függ, hogy az mennyire alkalmas a felhasználói követelmények teljesítésére. Általánosan elfogadott elv az is, hogy az adatok minősége a forrásadatok minőségétől függ. Minőségi problémák pedig általában akkor merülnek fel, amikor az adatértékekre vonatkozó követelmények nem teljesülnek.

Az adatminőség javítására alkalmazható stratégiák közül az adatvezérelt megközelítés az adatértékek közvetlen megváltoztatására, például az érvénytelen értékek kijavítására vagy az adatok normalizálására épül. A folyamatok által vezérelt stratégia az adatok létrehozásának újratervezésére irányul.

A legfontosabb, de nehezen megfogható szempontok között szerepel az adatok újrafelhasználása, ami magában foglalja a mások által gyűjtött adatok megbízhatóságának megítélését, mivel a tudományos gyakorlat attól is függ, hogy képesek vagyunk-e bízni mások tudásában és eredményeiben. Az adatminőség egyik dimenziója ezért az adott adatállományt létrehozó személyekbe vetett bizalom. Ehhez járul még az adatok minőségének értékelésére való képesség, az adatkészletek tárolásának helye és az adatok gondozásáért felelős szervezetek (adatportálok, adatbázisok vagy archívumok) hírneve.

Számos adatminőségi keretrendszer létezik, amelyek magukba foglalhatják a következő tényezőket: a problémák és az adatok azonosítása, az adatok kezelése (*data governance*) és feldolgozása, *data wrangling*, statisztikai modellezés, kutatási etika. (A *data wrangling* kifejezés az adatok előkészítését, az adatkészletekben lévő hibák azonosításának és kijavításának vagy feldúsításának iteratív folyamatait takarja.)

A kutatási adatok megtalálhatóságát, hozzáférhetőségét, együttműködő (interoperábilis) jellegét és újrafelhasználhatóságát megkövetelő FAIR-alapelvek arra épülnek, hogy az adatok gondozására ugyanazokat a normákat alkalmazzuk, mint magára a tudományos munkára. A FAIR-elvek elfogadottá váltak néhány olyan tudományágban, ahol a személyes adatok nem játszanak jelentős szerepet, így a titoktartás vagy a magánélet védelmének kérdései kevésbé fontosak. A társadalomtudományok viszont azzal a kihívással szembesülnek, hogy az adatokhoz való hozzáférés adatvédelmi okokból gyakran korlátozva van. A cél

azonban az kell, hogy legyen, hogy a FAIR-elveket minden tudományágban érvényesítsék.

A nyílt kutatási adatok újrafelhasználásán alapuló paradigma fenntartása érdekében a kutatóknak biztosnak kell lenniük abban, hogy több forrásból származó, kiváló minőségű adatokhoz férnek hozzá. A tudományos intézményeknek ezért az adatgondozási és megőrzési szolgáltatásokon felül adatminőségi központokká is kell válniuk, amihez sokrétű és elmélyült szakértelemre van szükség.

(Koltay Tibor)

Lásd még 35

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 8, 14, 20, 21, 32

Személyzet

38/2022

WHARTON, Lindsey – MANN, Emily Zoe: Transitioning online reference staffing models : assessing and balancing needs of patrons and practitioners. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 61. (2020) 1., p. 15–24.

Az online tájékoztatás átalakuló személyzeti modelljei: a használók és a szolgáltatást biztosítók igényeinek értékelése és egyensúlyba hozása

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Igény; Képesítés; Referenzsz; Személyzet; Tájékoztató munka

Miközben a felsőoktatási könyvtárak szolgáltatópontjainak személyzeti modelljei átalakulnak, az online chates tájékoztatás stratégiai elemzést igényel a teljesítmény és a hatékonyság javítása érdekében. A tanulmány megvizsgálja, hogyan látják a chates tájékoztatást az oktatói státuszú könyvtárosokról, könyvtári munkatársokról és mesterszakos hallgatói segítőkről a nem könyvtáros mesterszakos végzettségű szakemberekre és mesterszakos hallgatói segítőkre történő személyzeti váltás előtt és után egy nagy állami kutatóegyetem, a Floridai Állami Egyetem könyvtárában. A szerzők által végzett felmérés feltárja mind a könyvtárhasználók, mind a szolgáltató

tatást biztosítók elégedettségi szintjét és véleményét a személyzeti váltás előtt és után.

197 könyvtárhasználó felmérési eredményeit vizsgálva megállapították, hogy a használók ugyanolyan elégedettek a chates tájékoztatással, ha nem könyvtárosok biztosítják azt, és úgy találják, hogy ezek a chates interakciók hasonló minőségűek és hasonlóan időszerűek, mint a könyvtárosok által nyújtott chat. A szolgáltatást biztosítók vizsgáló felmérés eredményei azt mutatják, hogy a szolgáltatás működésével való elégedettség enyhén csökkent a személyzeti váltás után, főleg a magabiztosságot tekintve, noha mindez a használók elégedettségi szintjében nem tükröződött. Ez az értékelés azt jelzi, hogy a használók szemszögéből a könyvtári munkatársak ugyanolyan kompetensek a chates tájékoztatás ellátásában, mint a könyvtárosok. Amíg a felsőoktatási könyvtárak méréseket végeznek, hogy milyen értékkel bír, ha a szolgáltatópontokra könyvtárosokat osztanak be, a jelen kutatás érdemi tanulságokkal szolgál arra nézve, hogyan érintik a személyzeti modellekben bekövetkező változások a használókat és a munkatársakat.

(Autoref.)

Lásd még 6, 20, 31, 35

Módszertani irányítás

39/2022

SOBOLOVÁ, Božena – RÁCOVÁ, Jaroslava: Knižovník a metodik v mestskej a obecnej knižnici (dotazníkový prieskum) In: Knižnica. – 22. (2021) 3., p. 39–46.

Res. angol nyelven

Könyvtárosok és módszertanosok a városi és községi könyvtárakban: kérdőíves felmérés

Felmérés; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Községi könyvtár; Módszertani központ; Módszertani munka; Városi könyvtár

A Zsolnai Területi Könyvtár módszertani osztálya 2020 végén kérdőíves felmérést végzett a régióban folytatott módszertani tevékenységről. Arra keresték a választ, hogy mivel jellemezhető a könyvtáros és a módszertanos együttműködése, milyen mértékben járulnak hozzá a módszertanosok a régió könyvtárainak fejlődéséhez, és milyen területeken lehet fejleszteni a könyvtár- és információtudományi szolgáltatásokat

a városi és községi könyvtárakban. A kérdőívet 140 könyvtár és fenntartója kapta meg elektronikusan. A kutatásba 65 könyvtár, vagyis a megszólítottak 47%-a kapcsolódott be. A nyílt kérdésekre a könyvtáraknak csak egy része válaszolt.

Az első kérdés a régió belüli területi elhelyezkedésre vonatkozott, a következő a könyvtártípusra és a könyvtáros végzettségére irányult. A megkérdezettek 81,5%-a nem szakirányú végzettségű községi könyvtáros; csupán 13,8% szakirányú végzettségű községi és 4,6% városi könyvtáros volt a válaszadók között. A módszertanosokkal való kapcsolattartás módját illetően a legmagasabb arányt az e-mail képviselte (89,2%), a telefonos megkeresés 78,5%-ot, a személyes felkeresés 70,8%-ot kapott (többféle választ is meg lehetett jelölni a kérdésre). A közösségi oldalakat mindössze 3,1% használja ilyen célból. A látogatási alkalmakra a legnagyobb arányban, 44,6%-ban az évente egyszeri megkeresés volt jellemző, a kétfévente egyszeri alkalom 9,2%-ot, az évente kétszeri pedig 7,7%-ot kapott. 36,9% más időintervallumot jelölt meg, 1,5% (egyetlen könyvtár) szerint a módszertanos nem látogatja a könyvtárat. Arra a kérdésre, találkozók-e a módszertanos a település vezetőjével, polgármesterével a látogatás során, a válaszadók 58,5%-a adott igenlő választ, 41,5% nemmel felelt. (A könyvtárak problémáinak megoldása érdekében fontos, hogy a módszertanosok tartsák a kapcsolatot a települések vezetőivel is.)

A módszertani segítség legfontosabb területei az alábbiak voltak: könyvtárszakmai konzultáció (90,8%), statisztikai adatszolgáltatás (64,6%), az állomány ellenőrzésével vagy aktualizálásával kapcsolatos kérdések (56,9%). Gyakran említett terület továbbá a projektek előkészítésében nyújtott segítség, a gyarapítási és feldolgozási támogatás, a csereállományok biztosítása, valamint a könyvtári információs rendszerekkel, képzésekkel, rendezvényekkel kapcsolatos szakmai segítségnyújtás. Arra a kérdésre, hogy milyen támogatást várnának még a módszertanostól, a leggyakoribb válaszok: hírlevelek küldése, pályázati információk, jogszabályfigyelés, könyvtárszakmai újdonságok, érdekes fotók és videók, inspiráló tevékenységek, országos kampányok, gyakoribb látogatás, selejtezési tanácsadás, foglalkozások szervezése. A módszertani ismeretátadás módjára vonatkozó kérdésnél 50,8% a személyes konzultációt, 41,5% a tanácsadást, 33,8% a képzést, 13,8% a szemináriumokat jelölte meg (több válasz is lehetséges volt). Módszertani segédanyagokat a megkérdezettek 64,6%-a kapott, 35,4% nem kapott módszertanosá-

tól. Nem volt megnyugtató azonban az, hogy a válaszok tanúsága szerint mennyire hasznosíthatóak a módszertanos által biztosított anyagok: 52,3% szerint ezek csak részben segítik a munkáját, 29,5% azt válaszolta, hogy nagyon sokat segítenek, 18,2% viszont egyáltalán nem használta a módszertani anyagokat, mert a témák nem érintették a munkáját. A válaszadók által igényként megfogalmazott témakörök inkább gyakorlati területekre vonatkoztak (marketing, különböző kampányok, iskolai tananyaghoz való kapcsolódás, új munkatárs betanítása, olvasóborzás). A következő kérdés a továbbképzés tematikájára irányult, a javaslatok között a legnagyobb arányban a gyermekfoglalkozások tartását (44,6%), a projektmenedzsmentet (43,1%) és a könyvek katalógizálását (33,8%) említették. Az utolsó kérdéshez a válaszadók értékelték a saját módszertanosuk munkáját, többségük elismerően és dicsérrettel, néhányan azonban fenntartásaiknak és elégedetlenségüknek adtak hangot.

A könyvtári munka elsődleges meghatározója a könyvtáros személye, hozzáállása, második helyen szerepel a módszertanos – a 2015-ös könyvtári törvény előírásai szerinti – támogatása. A kérdőíves felmérés összességében rámutatott azokra a hiányosságokra és feladatokra, amelyek fejlesztésével a zsolnai régióban javíthatóak a könyvtári és információs szolgáltatások, és a könyvtárosok és a módszertanosok eredményesebb közös munkát végezhetnek.

(Prókai Margit)

Marketing, közösségkapcsolatok

40/2022

PRICE, Sallyann: Programming on the fly : birdwatching programs foster community during the pandemic In: American libraries. – 52. (2021) 9/10., p. 10–13.

Programszervezés „röptében”: madármegfigyelő programok a közösségfejlesztésért a pandémia idején

Eszköztár; Kölcsönzés; Közművelődési könyvtár; Megyei könyvtár; Rendezvény; Városi könyvtár

A madármegfigyelés felkapott hobbivá vált a koronavírus-pandémia alatt: a májusi globális madármegfigyelési nap (*Global Big Day*) rekordmagas részvétellel zárult, a Nemzeti Audubon Társaság pedig a

távcsőeladások bummjáról számolt be. Észak-Amerikában a vonulási időszak során madarak milliárdjai repülnek délre – és lelkes madármegfigyelők tömegei nyúlnak távcső, kalauz és okostelefon után, hogy nyomon kövessék őket a szabadban. A könyvtárak, csatlakozva a trendhez, gyűjteményeik és közösségi partnereik segítségével azon munkálkodnak, hogy használóikat kivigyék a zöldbe – legyen szó akár egy hátsó kertről vagy egy közeli parkról.

A Wood Memorial Könyvtár és Múzeum (Connecticut) szoros kapcsolatokat ápol a Hartford Audubon Társasággal, amelynek madármegfigyelő állomása és madárvédelmi körzete a közelben található. A lápvídek olyan fajoknak is otthont nyújt, mint az amerikai törpegém (*Ixobrychus exilis*) vagy a fakó lápicssiröge (*Euphagus carolinus*). A könyvtár rendszeresen szervez a társaság által vezetett madármegfigyelő sétákat, valamint népszerű programokat tart az otthoni madármegfigyelésről.

Az Ontario tartománybeli Guelphi Városi Könyvtár a Guelphi Egyetem környezetvédelmi ismeretterjesztő programjával, a *Wild Ontario*val működik együtt. Közös erővel korábban is szerveztek élő madárbeutatókat a könyvtárban, amelyek nagyon sok embert vonzottak. A Gosling Alapítvány felajánlásainak köszönhetően a könyvtárban távcsöveket is kölcsönöznek, a családokat pedig a madármegfigyelés köré szervezett programokra ösztönzik: kirándulásra, a madarak számolására vagy lerajzolására. 2021 januárjában „Ontario madarai” néven virtuális programot tartottak – 200 résztvevőjével ez volt a könyvtár egyik legnépszerűbb rendezvénye a világjárvány alatt. Ha újra lehetségessé válnak a személyes, jelenléti programok, terveik szerint a Wild Ontario mindenképpen az első meghívottak között lesz.

A Henrico Megyei Könyvtárban (Virginia) 2016 óta szerveznek madármegfigyeléssel kapcsolatos programokat a környezeti nevelés és ismeretterjesztés részeként. A gyerekek számára kölcsönözhető madármegfigyelő és természetjáró hátizsákokat biztosítanak, három fiókkönyvtár mellett pedig madárlesek állítottak fel. A Richmond Audubon Társasággal együtt több rendezvényt is tartottak az *eBird* mobilalkalmazással kapcsolatban, amely lehetővé teszi a felhasználók számára, hogy nyomon kövessenek bizonyos fajokat, és jelentsék az észleléseket. Ily módon az emberek nemcsak a környezetvédelem ügyéhez kerülnek közelebb, de aktív hozzájárulásukon keresztül megvalósul a civil tudomány (*citizen science*) célkitűzése is. A könyvtár pedig kiváló helyzetben van ahhoz, hogy összekösse a hasonló érdeklődésű

és elkötelezettségű lakosokat a természet és a fajok megóvása érdekében.

(Szabó Piroska)

41/2022

TUSCHLING-LANGEWAND, Jeanine: Vom „Dritten Ort“ zur „Dritten Mission“ : Überlegungen zu Gegenwart und Zukunft digitaler Veranstaltungen von Bibliotheken. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 55. (2021) 5/6., p. 283–290. Res. angol nyelven

A „harmadik helytől” a „harmadik küldetésig”: gondolatok a könyvtári digitális rendezvények jelenéről és jövőjéről

Feladatkör; Felsőoktatási könyvtár; Közművelődés; Rendezvény

A koronavírus-válság következtében sok minden megváltozott a könyvtárakban, a járvány hatása hosszú távon érezhető marad. A használók a korlátozások és higiéniai intézkedések miatt nem tartózkodhatnak hosszabb ideig a könyvtárban. Mivel nincs mód rendezvények megtartására, a könyvtár oktatási feladatainak teljesítése is akadályokba ütközik.

A könyvtár szerepe „harmadik helyként” egyre csökken, amióta helyiségeinek használata visszaesett a járvány miatt. E szerep helyébe a „harmadik küldetés” lép, azaz a tudományos innovációk, a továbbképzési lehetőségek közvetítése és a szociális elkötelezettség. A digitális rendezvények jelentősen hozzájárulnak ennek a „harmadik küldetésnek” a teljesítéséhez. A digitális formátumok növelik a használók számát, javítják az elérést, az akadálymentességet és a választékot.

A Hageni Távközpont Egyetem Könyvtárának a hagyományos rendezvényei (kiállítások, viták, könyvbemutatók, felolvasások) is népszerűek voltak. A 2020-ra tervezett rendezvényeket a koronavírus-járvány miatt átszervezték digitális formába, 2021-ben pedig – a jó tapasztalatok birtokában – már egyenesen csak digitális rendezvényekre készültek. A programok egy részét először hibrid rendezvényként (azaz kis számú, 20–30 résztvevő jelenlétével és párhuzamosan digitálisan) tervezték megtartani, a másik részét pedig kizárólag online. Ez utóbbi megoldás vált később tipikussá. A közönség létszáma az egyetemi könyvtár rendezvényein a koronavírus előtti időszakhoz képest megduplázódott, és új használói csoportok jelentek meg. A digitális eseményeknek a szövetségi állam egész területéről voltak résztvevői.

Első digitális rendezvényük 120 nézőt vonzott, ugyanannyit, mint a jelenléti rendezvények. A későbbiekben ennek a rendezvénynek a programját átdolgozták interaktív digitális műhellyé. A programhoz csatlakozó vita iránt igen nagy volt az érdeklődés. A résztvevők és a hallgatóság egy része a régió kívülről csatlakozott, ami hozzáadott értéket képvisel a jelenléti rendezvényekhez képest.

A második digitális rendezvény meggyőzte a szervezőket, hogy idősebbek is be tudnak kapcsolódni a programokba. Ez alkalommal felolvasást szerveztek, amelyről videófelvétel is készült, hogy később is megtekinthető legyen (erre szerzői jogi okokból két hét állt rendelkezésre). Közel százan vettek részt a programon, 41%-uk ekkor már a törzsközönséghez tartozott. A rendezvény igen pozitív értékelést kapott. A harmadik rendezvény témája a következő volt: *A társadalmi nemek és a nyelvhasználat*. A résztvevők száma elérte a 240-et, sokféle szakmai területet képviseltek. A visszajelzésekből kiderült, hogy sokan kizárólag azért tudtak bekapcsolódni a programba, mert a rendezvényt online tartották.

A kulturális programok már régóta szerepelnek a könyvtárak kínálatában, többek között a „harmadik hely”-konceptió jegyében. Ezt a fogalmat újra kell értelmezni: a „harmadik hely” nemcsak színvonalas időtöltést kínál, hanem egy sokszínű publikum számára a fogyasztásmentes társadalmi részvétel lehetőségét is, amely a digitális közegben is működik. Ezzel a feladatkörrel összefüggésben a felsőoktatásban egy ideje egyre inkább előtérbe kerül a „harmadik küldetés” fogalma: az intézmények nyitnak a külvilág felé, és a kutatást és az oktatást beviszik a társadalom életébe. Németországban az „*Innovatív felsőoktatási intézmény*” program (2019–2027) tudatosan kiemeli a tudásátadás és a „harmadik küldetés” ügyét. Ez olyan területeket is felölel, mint a tudományos továbbképzés, a szociális elkötelezettség, továbbá ebbe a körbe tartoznak az intézmények helyi és regionális vonatkozású tevékenységei is. A nyilvános rendezvények jelentősen segítik e funkcióik megvalósítását. A „harmadik küldetésbe” beletartozik a rendezvények digitális lebonyolítása is. A könyvtár mint fizikai „harmadik hely” jelentősége a közeljövőben erősen meg fog változni. A „harmadik küldetés” digitális térben történő megvalósítására ugyanakkor belső és külső együttműködéssel sikeres formátumok alakíthatók ki. A kulturális rendezvények a kutatók számára is jó szolgálatot tesznek, mivel támogatják a tudományos kommunikációt. A regionális és helyi szempontok már a rendezvények témaválasztásánál

érvényesülhetnek, és sokféle új használói csoportot kapcsolhatnak be. A „harmadik küldetés” gondolata a közkönyvtárakban is megvalósítható.

A digitális rendezvények alkalmat teremtenek egyes témák megvitatására, elsajátítására, továbbá kulturális élményszerzésre. Közösségteremtő erejük van, és

hozzájárulnak egy-egy felsőoktatási intézmény „harmadik küldetésének” teljesítéséhez. Általuk javul a nagyközönséggel folytatott tudományos kommunikáció. Ezt a tevékenységet ezért a koronavírus-járvány lecsengése után is érdemes folytatni.

(Hegyközi Ilona)

Felhasználók és használat

Általános kérdések

Lásd 17, 36, 48, 54

Használat- és igényvizsgálat

42/2022

DE GROOTE, Sandra – SCOULAS, Jung Mi: Impact of COVID-19 on the use of the academic library. – Bibliogr. In: Reference services review. – 49. (2021) 3/4., p. 281–301.

A Covid19 hatása a felsőoktatási könyvtárak használatára

Felsőoktatási könyvtár; Felmérés; Könyvtárhasználat; Nyitvatartási idő; Statisztika; Szolgáltatások

A szerzők más kutatásokhoz csatlakozva a Chicagói Illinois Egyetem (UIC) könyvtárainak Covid19-pandémia előtti és alatti használatát ismertetik több adatforrás alapján.

A világjárvány kitörése előtt az UIC összes könyvtára a hét összes napján éjszakába nyúlóan nyitva tartott, sőt, 0–24 óráig elérhető könyvtári terek is léteztek. 2020 márciusában az egyetem a távoktatás bevezetése mellett döntött, és a könyvtárak is bezárták kapuikat, csupán virtuális szolgáltatásokat kínálva az egyetemi polgároknak. 2020 nyarán a könyvtári személyzet egy része visszatért az épületekbe, hogy biztosítsa a küszöbkönyvtári átvétel lehetőségét. Ebben az időszakban virtuális fókuszcsoporthoz igényfelméréseket is végeztek, hogy előkészítsék az újrainyitást. A 2020-as őszi szemeszterben a korábbinál

korlátozottabb nyitvatartással személyesen is várták az olvasókat hely- és időpontfoglalás alapján, távolságtartás, maszkviselés és napi kétszeri fertőtlenítő takarítás mellett.

A járvány hatását a kutatás szerzői vegyes módszertannal mérték fel. Egyfelől a könyvtárhasználati statisztikák járvány előtti 3 évének adatait vették kiindulópontul (2017. április – 2020. március), ehhez viszonyították a Covid-időszak első évének statisztikáit (2020. április – 2021. március). Másfelől a rendszeresen (kétévente) végzett hallgatói könyvtárhasználati kérdőíveket hasonlították össze (2018 tavasza és 2021 tavasza – utóbbira az elhalasztott 2020-as felmérés helyett került sor) annak érdekében, hogy a használat szubjektív összetevőit is képesek legyenek megragadni.

Amint az várható volt, a könyvtárlátogatások száma a statisztikák szerint 99%-kal visszaesett a pandémiás időszakban, ezzel szemben a könyvtári honlap és a LibGuides-oldalak felkereséseinek száma nőtt. A forgalmazói statisztikák következtetlensége miatt az adatbázisok használati adatait az „adatbázisok A-tól Z-ig” LibGuide kattintásainak száma alapján hasonlították össze. Az évről évre ingadozó adatok azt mutatják, hogy 2020/2021-ben az indexelő adatbázisokat (PubMed, Scopus, Web of Science) többen keresték, mint korábban, míg a teljes szövegű adatbázisok (Academic Search Complete, JSTOR) használata összességében valamivel csökkent. A referenz interakciók összesített száma (személyes+online) 2017/2018-ban 35 098 volt, ezzel szemben 2020/2021-ben 24 163-at mértek. Ezen belül a virtuális referenzszolgáltatások (e-mail, chat, virtuális konzultációk) száma egyértelműen nőtt a járványhelyzet előtti időszakhoz képest (pl. LibAnswers chat: +34%). A használóképzés 2020/2021-ben

online valósult meg (szinkron és aszinkron képzések, workshopok); az online képzési forma ugyan újdonságot jelentett, ám az adatok szerint a használóképzési alkalmak száma összességében csökkent. A könyvtárközi cikk-kérések száma évről évre hullámzást mutat, ebbe illeszkedik a 2020/2021-es adat is (havi átlag: 912).

A 2018-as és a 2021-es hallgatói felmérések összevetéséből kiderült, hogy a személyes könyvtárhasználat gyakorisága meredeken csökkent („havonta egyszer” – 2018: 22%, 2021: 16,3%; „soha” – 2018: 11,8%, 2021: 68,6%), ám az online könyvtárhasználat gyakorisága nem változott 2018-hoz képest. Míg 2018-ban jellemző volt, hogy az alsóbbévesek keresték fel gyakrabban a könyvtárpépületet, a felsőbbévesek pedig gyakrabban látogatták online a könyvtárat, 2021-re ezek a különbségek mérséklődtek. Azon hallgatók aránya, akik sem fizikailag, sem online nem keresték fel a könyvtárat, a felmérések szerint 4,4%-ról 21,3%-ra emelkedett – közülük nagyobb arányban vannak jelen az alsóbbévesek. A felmérés arra is rákérdezett, hogy a hallgatók milyen könyvtári forrásokat használtak: a folyóiratcikk, az adatbázisok és az e-könyvek használata 2021-ben nőtt, a nyomtatott könyvek és a tankönyvek csökkent. A könyvtári honlapon elérhető szolgáltatások közül a könyvtárközi kölcsönzés és a könyvtári útmutatók hallgatói használata csökkent, a virtuális referenzszé nőtt, új szolgáltatásként pedig megjelent a helyfoglalás. Arra a kérdésre, hogy „ajánlaná-e a könyvtári konzultációs szolgáltatást?”, többen adtak pozitív választ 2021-ben, mint 2018-ban.

Összefoglalva az eddigieket: a járványhelyzet hatására a személyes könyvtárhasználat visszaesett; akik az újranyitást után felkeresték a könyvtárat, jellemzően azok is havonta egyszer tették. A személyes referenz és a személyes könyvtárhasználati képzés nem volt lehetséges, ezek hiányában jelentősen nőtt a virtuális referenz és az online használóképzés aránya, noha számuk nem érte el a pandémia előtti „hagyományos+online” kínálat összesített számait, azaz a virtuális szolgáltatás nem tudta teljes egészében kiváltani a korábbi modellt. Azok, akik éltek a virtuális konzultációval, általában elégedettek voltak vele. A könyvtári honlap, a *LibGuide*-ok és az adatbázisok felkereséseinek száma nőtt, bár a teljes szövegi adatbázisok használata statisztika szerint csökkent. A fenti tendenciák magyarázatául több tényező kínálkozik. Egyrészt maguk az adatok is lehetnek hiányosak: anekdotikus beszámolók szerint a könyvtárosok többször elfelejtették rögzíteni a kaotikus járvány-

helyzetben a referenz kérdéseket. Másrészt azzal is számolni kell, hogy az oktatók gyakran más teljesítési követelményeket állítottak fel a Covid-időszakban tartott kurzusaikhoz, ami megmagyarázhatja például a teljes szövegi adatbázisok csökkenő használatát. Aggasztó tendencia, hogy nőtt azon hallgatók aránya, akiket a könyvtár sem fizikailag, sem virtuálisan nem ér el – körükben számolni kell az információs műveltség visszaesésével.

Noha a pandémia még tart, számos kurzus 2021 őszén már jelenléti oktatásban indul. Nagy az igény azonban arra, hogy a könyvtárak a jövőben rugalmasan, hibrid formában biztosítsák szolgáltatásaikat. További kutatások szükségesek annak felmérésére, hogy sikerül-e a könyvtáraknak a „visszapattanás”, milyen változások lesznek maradandóak a használói szokásokban, mik a használók motivációi és igényei, illetve hogyan hat mindez a hallgatók információs műveltségére és tanulmányi sikereire. A könyvtárvezetőknek pedig gondoskodniuk kell a rendszeres könyvtárhasználati felmérésekről, és mérlegelniük kell a könyvtári szolgáltatások népszerűsítésének, illetve alternatív kiterjesztésének lehetőségeit.

(Szabó Piroska)

43/2022

HOLTORF, Martin – KÜCHLER, Nathalie: Befragung zur Benutzung der Deutschen Nationalbibliothek In: *Dialog mit Bibliotheken*. – 33. (2021) 2., p. 12–16.

Felmérés a Német Nemzeti Könyvtár használói körében

Felmérés; Igény; Nemzeti könyvtár; Nyitvatartási idő; Szolgáltatások

A Német Nemzeti Könyvtár (*Deutsche Nationalbibliothek*, DNB) a járvány alatt, 2020 végén egy piackutatással foglalkozó céget bízott meg, hogy felmérést készítsen használói körében. (Az intézmény fontosnak tartja, hogy az olvasói számára is vonzó legyen, emiatt rendszeresen végeznek használói felméréseket.) Amikor korlátozni kellett a használatot, az olvasótermek pedig átmenetileg zárva tartottak, a körülmények nem voltak ideálisak egy sok résztvevős felméréshez, de 6 hét alatt sikerült 1278 főt megkérdezni. (Lipcsében helyben 242 fő, Frankfurtban helyben 416 fő, online összesen 620 fő töltötte ki a kérdőívet.)

A DNB tudományos könyvtár, és elsősorban a tudomány és a kutatás köréből vonzza olvasóit: a meg-

kérdezettek fele (50,6%) tudományos kutatás céljából keresi fel a könyvtárat. Az egyetemi hallgatók a második legnagyobb csoportot alkotják (31,4%), a könyvtárhasználók relatív többsége alkalmazott (44,2%). Az olvasótermekben többnyire fiatal felnőttek, főleg egyetemisták dolgoznak, míg az online használók átlagéletkora magasabb. Ha valaki már járt a DNB-ben, vissza is tér; a törzsolvasók havonta (29,3%) vagy hetente többször (37,6%) jönnek. Többségüknek a DNB meglátogatása kézenfekvő: kb. kétharmaduk közel lakik, ugyanakkor a használók 10%-a (Frankfurt), illetve 12%-a (Lipcse) messziről (>50 km) érkezik, akár külföldről is.

A felmérés leginformatívabb része a használói elégedettséggel kapcsolatos; a DNB a visszajelzések alapján tervezi és fejleszti a szolgáltatásait. Az olvasóteremmel való elégedettség kiemelkedően magas volt (94,6%, N=1101), a megkérdezettek kétharmada a nyitvatartási időt is pozitívan értékelte. A könyvtárosokat is elismerték (barátságosság, hozzáértés), de elégedettek voltak az olvasótermi technológiával is. (Miután a 2016-os felmérés résztvevői kifogásolták az olvasótermi számítógépek monitorait, a könyvtárban nagyobbakat és többet szereltek fel.) A másológépekkel való elégedettség 2016 óta 11,3%-kal nőtt. A könyvtár vezetése már a felmérés értékelése előtt is kitűzte, hogy Lipcsében nagyobb szekrényeket, Frankfurtban kényelmesebb ülőbutorokat helyezzenek el – az ezekkel a tényezőkkel való elégedettség a válaszokban is tükröződött (Lipcse: 40,5%, N=444; Frankfurt: 52%, N=665). Sokan külön munkaállomásokat, illetve csoportmunka-szobákat szeretnének (53,8%, illetve 40,4%), amihez átépítésre lesz szükség.

A DNB leggyakrabban igénybe vett szolgáltatása a katalógus (60,5%), valamint a könyv- és folyóiratkérések kiszolgálása (57,5%), ami összefügg a használók több mint 90%-ának azzal az igényével, hogy gyorsan megtalálja a keresett tételt, és hamar megkapja a kért dokumentumot. A keresés segítése érdekében a könyvtár egy ideje online képzést is kínál. (A katalógus optimalizálása egy új projekt keretében valósul meg.)

A járvány leküzdésére tett intézkedések miatt a nemzeti könyvtár kevésbé jó visszajelzésekre számított, de öröndetes, hogy az elégedettség mégis magasnak bizonyult. Amint várható volt, a helyfoglalási lehetőségek dacára gondot okozott a férőhelyek korlátozása. A megnőtt kiszolgálási idő és a maszkviselés is sok kritikát kapott. (Minden higiéniai intézkedést rendszeresen felülvizsgálunk, ennek megfelelően

lerövidült a könyvkarantén ideje is.) A felmérésből is kiviláglott a járvány hatása: a válaszadók ritkábban veszik igénybe helyben olvasásra a könyvtárat (-7,2%) és a tájékoztatást (-16,3%), és nem tudtak részt venni rendezvényeken, kiállításokon (-8,9% 2016-hoz képest). Összesen 76% (N=1149) fejezte ki, hogy hiányzik neki a gondtalan időtöltés a DNB-ben. A többség megbékélt a járványkezeléssel, 70,3% nagyon vagy inkább elégedett volt. Pozitívum az is, hogy a járvány csak kis mértékben befolyásolta a látogatások gyakoriságát, és sikerült új olvasókat is nyerni.

A járvány a digitális átalakulás mozgója lett, és felgyorsította a folyamatokat a könyvtárak világában is, nem hagyva érintetlenül a szolgáltatások használatát sem. A DNB büszke szerepére az online kiadványok gyűjtésében és hosszú távú megőrzésében. Erre igény is mutatkozik: az elektronikus média helybeni használata növekedett (+3,2%), a hírlapok és a folyóiratok digitális olvasása még jobban (+10% 2016 óta). A megkérdezettek közül sokan szeretnék, ha járvány idején egyszerűsödne a szabályok, és az e-kiadványokat saját eszközön vagy otthonról is el lehetne érni. Ezen már 2016 óta dolgoznak, de az európai szerzői jogi szabályozás miatt csak a DNB olvasótermében, a könyvtári számítógépeken lehet használni a jogvédett e-dokumentumokat. Ez az egyik oka annak, hogy a hangsúly még mindig főleg a nyomtatott gyűjtemény használatán van.

A tájékoztatást a DNB a helyszínen, telefonon és a honlapon, hírlevelükben és chaten, valamint a közösségi médiában biztosítja. Az elektronikus platformokat a megkérdezettek főleg általános tájékoztatósi céllal keresik fel: 5-ből 4 fő használja a honlapot (87,6%, N=1278). A járvány alatt megnőtt a telefonos és e-mailes tájékoztatásra való igény, de komplex kutatás esetén az olvasók kétharmada (65,9%, N=1278) a személyes kapcsolatot részesíti előnyben az olvasóteremben.

A felmérés eredményei többnyire pozitívak, és a DNB-ben örömmel nyugtázzák, hogy a 2016 óta végrehajtott fejlesztéseket a használók jól fogadták. Már folyik a tervezés a következő lépésekről, és még az idén végrehajtják intézkedéseik nagy részét. A cél az, hogy a használók elégedettek legyenek, ezért a nemzeti könyvtár tovább keresi a lehetőségeket, hol tudnak javulást elérni. (A felmérés eredményeiről részletesen a <https://www.dnb.de/DE/Benutzung/benutzungsforschung.html> címen lehet tájékozódni.)

(Murányi Lajos)

44/2022

LUO, Jiebei: A statistical analysis of patrons' in-library information consumption behaviors of print materials. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 82. (2021) 6., p. 863–878.

Statistikai elemzés az olvasók nyomtatott dokumentumokkal kapcsolatos helyben használati szokásairól

Állomány használata; Állományalakítás; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kölcsönzés; Modern könyv

Az olvasók nyomtatott anyagokkal kapcsolatos információfogyasztási szokásait a dokumentumok tartalma és fizikai jellemzői befolyásolják. Ebbe a kvantitatív vizsgálatba számos, az állományalakítási gyakorlatban széles körben elfogadott tartalomalapú tényezőt, továbbá két fizikai dimenzióval kapcsolatos tényezőt vontak be (a könyv méretét és az oldalak számát), és egy sor regressziós elemzést alkalmaztak annak mérésére, hogy milyen relatív hatást gyakorolnak ezek a tényezők az olvasók kölcsönzési vagy helyben használati döntéseire. Az eredmények arra engednek következtetni, hogy a polcon állás ideje (más szóval, hogy mennyi ideje van a polcon egy nyomtatott könyv az utolsó kölcsönzés óta) és a könyv mérete konzisztens és szignifikáns hatással van a nyomtatott anyagok használatára, mégpedig a következő irányban: minél nagyobb a gerincmagasság, illetve a polcon állás ideje, az olvasók annál jobban hajlamosak kölcsönzés helyett a helyben használatot választani. Ezek a következtetések adalékot jelenthetnek a felsőoktatási könyvtárak állományalakítási gyakorlataihoz és irányelveihez azon törekvésük közepette, hogy még inkább használóközpontú gyűjteményeket és tereket biztosítsanak.

(Autoref. alapján)

45/2022

STEJSKAL, Jan – HAJEK, Petr – PROKOP, Viktor: The role of library user preferences in the willingness to read and pay for e-books : case of the Czech Republic. – Bibliogr. In: The electronic library. – 39. (2021) 4., p. 639–660.

A használói preferenciák szerepe az e-könyvekkel kapcsolatos olvasási szándék és fizetési hajlandóság terén: a Cseh Köztársaság esettanulmánya

Elektronikus könyv; Felmérés; Használói szokások; Kölcsönzés; Könyvvásárlás -egyéni; Letöltés; Olvasási szokások; Térítéses szolgáltatás

Az 1990-es évek óta tart a vita a hagyományos könyvek és az e-könyvek viszonyáról. A felmérések ugyan az e-könyv-piac bővüléséről tanúskodnak, egyúttal azonban azt is igazolják, hogy a nyomtatott könyvekre az olvasók továbbra is igényt tartanak. A kiadói/terjesztői oldal nemcsak a kereslet változásaival és a preferenciákkal számol, hanem stratégiai szempontokat is mérlegel: az e-könyvek kiadása jóval hatékonyabb, noha új problémákat von maga után (előfizetés és hozzáférés biztosítása, szerzői jogok védelme, alkalmazások fejlesztése, online marketing stb.). A forgalmazók abban érdekeltek, hogy a felhasználók elégedettek legyenek az e-könyvekkel, és hajlandók legyenek fizetni értük. Jelen tanulmány egy csehországi felmérés eredményeit ismerteti a könyvek formátumával kapcsolatos preferenciákról, illetve az e-könyvekért való fizetési hajlandóságról. Az empirikus kutatásra 2019 augusztusa és november között került sor. Egyfelől a Cseh Nemzeti Panelből (<https://nationalpanel.eu/rolunk/?lang=hu>) történő kvótás mintavétellel a csehországi lakosságra összpontosítottak (1101 válasz), másfelől a felmérést elvégezték az ország legnagyobb közkönyvtára, a Prágai Városi Könyvtár használóit reprezentáló mintán is (1334 válasz). A hipotézis az volt, hogy nemcsak életkor szerint lesznek különbségek az e-könyvekkel kapcsolatos preferenciákban és igényekben, de a könyvtárba beiratkozottak csoportja és a nagyközönség is eltérő hozzáállást mutat majd. A két csoport eltérő demográfiai jellemzőkkel rendelkezik: míg a nagyközönség mintájában 51% volt a férfiak és 13% az egyetemi végzettségűek aránya, a Prágai Városi Könyvtár olvasói mintájában ez a két adat 22% és 56,7% volt.

A válaszok tanúsága szerint a könyvek beszerzésének leggyakoribb csatornája a nyomtatott könyvek vásárlása, ezt követi a nyomtatott könyvek kölcsönzése (könyvtárból vagy ismerősöktől). Az e-könyvek vásárlását vagy kölcsönzését nagyon kevés válaszadó jelölte meg az első helyen; ők is szinte kizárólag az ingyenes megoldásokat részesítették előnyben (e-könyv ingyenes letöltése az internetről vagy a könyvtár honlapjáról) a vételi vagy kölcsönzési díj árán elérhető e-könyvekkel szemben. A legmeghatározóbb változónak a nyomtatott és az e-könyves preferenciák szempontjából az életkor és az azzal összefüggő információs jártasság bizonyult. Ezt a

következő kérdésre adott válaszok is igazolták: minél fiatalabb valaki, annál több e-könyvet olvas évente. (A fiatal prágai könyvtárhasználóknál ezek a számok jóval magasabbak voltak, mint a nagyközönség esetén, míg az idős könyvtártagok szinte soha nem olvastak e-könyveket.) Megfontolandó, hogy a könyvtárak elenyésző szeletét teszik ki az e-könyvekhez való hozzáférésnek, ehelyett az e-könyvek beszerzésével foglalkozó kérdésnél toronymagasan vezetett a „letöltöm ingyen valahonnan az internetről” válasz. Ami a műfajokat illeti, a legtöbbben kikapcsolódási céllal olvasnak e-könyvet; viszonylag sokan jelölték meg a külföldi szórakoztató és szakirodalom ilyen formátumú beszerzését is. Az e-könyv-olvasó eszközök használata marginális, a legtöbb válaszadó okostelefonon vagy számítógépen, ritkábban táblagépen „fogyasztja” az e-könyveket. (Az okostelefonos e-könyv-olvasás a fiatalok körében a leggyakoribb.) Az e-könyveket nem olvasó válaszadók a lehetséges indokok között elsősorban a papíralapú könyvek kézbevitelének élményét említették, de sokan hivatkoztak a képernyőtől való elszakadás igényére is. Többen azt a választ adták, hogy egyáltalán nem olvasnak könyveket. Arra a kérdésre, hogy terveznek-e a következő 1 évben e-könyvet olvasni, a formátumot elutasítók jellemzően az „inkább nem” választ jelölték meg. További kutatásokat igényel, hogy a forgalmazók és a könyvtárak mivel tudnák motiválni ezt a csoportot.

A kutatás szerzői azt tapasztalták, hogy a pénz ellenében történő 1 hónapos kölcsönzés vagy a térítéses letöltés lehetőségével a legtöbben nem élnének, azaz viszonylag alacsony a fizetési hajlandóság. (A legmagasabb a 26–45 év közötti aktív dolgozók körében.) Ha valaki mégis fizetne, legfeljebb 50 koronát adna 1 havi kölcsönzési lehetőségért, a könyvtár honlapjáról való letöltésért pedig átlagosan 42,3 koronát. A korcsoportok közül a 18–25 év közöttiek lennének hajlandók a legtöbbet fizetni, aminek oka valószínűleg abban keresendő, hogy ők használják a legtöbb fizetős online szolgáltatást (pl. zenék, számítógépes játékok). További kutatások szükségesek az egyéb változók fizetési hajlandóságra gyakorolt hatásának vizsgálatához.

Az Európai Unióban az e-könyvek 2017-ben 21%-os piaci részesedéssel rendelkeztek, a könyvtárakban hozzáférhető e-könyvek aránya pedig elérte a 92,3%-ot. Jelen kutatás azt mutatja, hogy az e-könyvek az olvasók számára csak kiegészítő szereppel bírnak. A könyvtárak, mivel értékes forrásokat fordítanak e-könyv-állományukra, az e-könyvek népszerűsítésében

érdekeltek. Ehhez egyrészt az e-könyvek iránti keresletre érdemes építeniük, az őket érdeklő irodalommal és megfelelő kommunikációs eszközökkel megcélozva a fiatal olvasókat, másrészt a technikai akadályok lebontásán és az információs jártasság növelésén keresztül szélesebb körben is felkelthetik az e-könyvek iránti igényt. Figyelniük kell a piacot, és mérlegelniük kell a különböző fizetési modelleket is. A cseh olvasók általában nincsenek tudatában, mennyi e-könyvet kínálnak a közkönyvtárak, emellett, mint azt a jelen kutatás is igazolta, nagyon érzékenyek. A Covid19-járvány minden országban látványosan növelte az e-könyvek iránti érdeklődést, illetve negatívan érintette a könyvtárak anyagi helyzetét is. A világjárvány e-könyv-olvasási szokásokra gyakorolt hatásának felméréséhez szintén további kutatásokra van szükség.

(Szabó Piroska)

Lásd még 21, 46

Olvasás

46/2022

FRIEDLAENDEROVÁ, Hana: Čtení v době koronavirové pandemie In: Čtenář. – 73. (2021) 6., p. 214–216.

Az olvasás a koronavírus-pandémia időszakában

Felmérés; Nemzeti könyvtár; Olvasás; Olvasási szokások; Olvasásvizsgálat

A 15 év feletti lakosság többsége rendkívül nehezen vészelte át a koronavírus-járvány időszakát. Kutatások igazolták, hogy a stressz elleni küzdelem egyik legjobb módja a könyvek olvasása – az olvasmányok elősegítik a mások által átélt események megértését, másik dimenzióba visznek bennünket, csökkenthetik az elidegenedettség érzését. Amikor több időt töltünk otthon bezárva, adódna a lehetőség, hogy könyveket vegyünk a kezünkbe, de valóban így van ez? Milyen hatással volt a pandémia a cseh lakosság médiafogyasztási szokásaira, támogatta az olvasás megerősödését? Ezekre a kérdésekre kereste a választ a nemzeti könyvtár kutatása (a cseh irodalmi intézettel és a Nielsen Admosphere kutatóintézetrel való együttműködésben), amelyet 2021 februárjában 1005 fő (15 évnél idősebb internethasználó) megkérdezésével folytattak.

A cseh lakosság kétharmada a felmérésben azt állította, hogy a könyvolvasás mindennél (tv, filmek, sorozatok stb.) jobban megnyugtató, pihentető, ezért meglepő eredmény volt, hogy a 15 év feletti lakosság körében a felmérés nem igazolta az olvasás megerősödését. Bebizonyosodott, hogy a járvány sok tekintetben megváltoztatta a médiahasználatot: a kényszerű otthonlét, a *home office* idején a cseh lakosság zömében a digitális lehetőségek és médiumok felé fordult. A kutatás szerint a kulturális, közösségi és sporttevékenységek helyett a megkérdezettek az időt filmek és sorozatok nézésével, az interneten lévő rövidebb szövegek olvasásával töltötték. A baráti és családi kapcsolatok a közösségi hálókra helyeződtek át. A pandémia idején nőtt a hírek iránti érdeklődés, ami sokakban erősítette az aggodalmat és a depressziót. A nyomtatott könyvek olvasása eközben csak mérsékelt emelkedést mutatott; a járványhelyzet szinte egyáltalán nem befolyásolta az elektronikus vagy hangoskönyvek használatát.

A járványidőszak olvasókra gyakorolt hatása elsősorban a digitális környezetben olvasott rövid szövegek iránti érdeklődésben nyilvánult meg: ezek fogyasztása nagyobb mértékben nőtt, mint a könyvek olvasása. A jelenség hosszú távon is megfigyelhető, és összefügg a cseh lakosság digitális eszközökkel való ellátottságával (mobil, notebook stb.).

A kutatás igazolta, hogy a média-aktivitás növekedése nem a könyvolvasás rovására történt, mert a könyvet rendszeresen olvasók körében erősebb volt a médiafogyasztás a pandémia alatt, mint az általában nem olvasók között. Jelentős generációs eltérések is mutatkoztak: a médiahasználat növekedése a 15–24 év közötti korosztálynál volt a legnagyobb, míg a 65 év feletti megmaradtak a hagyományos eszközöknél (pl. rádióhallgatás), ezek igénybevétele az esetükben növekedett.

A pandémia nem befolyásolta közvetlenül a könyvvásárlásokat, bár a könyvesboltok bezárása után az internetre helyeződött át a könyvkereskedelem. A könyvtárak bezárása miatt kevesebb lett a könyv-kölcsönzés is. Valamennyire nőtt azoknak a száma, akik ingyenes e-könyveket töltöttek le. Vannak, akik mobiltelefonon olvasnak könyvet, bár annak a képernyője nem kedvező erre a célra, mások kinyomtatják a letöltött olvasmányokat. Sokan fordultak a járványidőszakban a korábban már olvasott könyvekhez, illetve olyan művekhez, amelyek elolvasására addig nem jutott idejük.

A bezárt könyvtárak a lakosság egyharmadának hiányoztak a pandémia alatt, érdekes, hogy itt is a legfi-

atalabb korosztály (15–24 év közöttiek), a közép- és felsőoktatásban résztvevők voltak többségben, akiknek hiányzott a könyvtár az iskolai felkészüléshez, és ők használták a leggyakrabban a digitális könyvtári szolgáltatásokat is. A hagyományos könyvtári törzsolvasók nagyra értékelték, hogy a könyvtárakat a koronavírus idején is lehetett használni elektronikus előjegyzéssel és „ablakos” kölcsönzéssel.

A cseh lakosság kétharmada szerint a könyvolvasás pihentetőbb és megnyugtatóbb, mint az egyéb médiumok használata. A világjárvány és a vele járó korlátozások miatt több idő maradt az olvasásra, de ezt az eleve rendszeres olvasók használták ki nagyobb mértékben. Sokuknak sikerült ezáltal valamilyenre leküzdeniük a járvány miatti nehézségeket, bezártságérzést. A pandémia alatt az emberek érzelmi állapota, hangulata is befolyásolta az olvasásra való hajlamot. Az egyik megkérdezett szerint az olvasásra való motiváció nőtt ugyan, de az olvasásra való összpontosítás romlott ebben az időszakban.

(Prókai Margit)

Lásd még 11, 45, 50

Olvasáskutatás

Lásd 46

Használók képzése

47/2022

DA SILVA CEZAR, Bibiana Giudice – MAÇADA, Antônio Carlos Gastaud: Data literacy and the cognitive challenges of a data-rich business environment : an analysis of perceived data overload, technostress and their relationship to individual performance. – Bibliogr. In: Aslib journal of information management. – 73. (2021) 5., p. 618–638.

Az adatműveltség és az adatokban gazdag üzleti környezet kognitív kihívásai: az érzékelt adattúlerhelés, a technostressz és az egyéni teljesítményhez való viszonyuk elemzése

Adatfeldolgozás; Információ; Információs műveltség; Interdiszciplináris problémák; Termelés információellátása

2019–2020 folyamán kérdőíves kutatást végeztek olyan brazil szakemberek körében, akik adatgazdag

és magas technológiai színvonalú üzleti környezetben dolgoznak. (Az elemzett minta 321 válaszból állt.) Az információs rendszerekkel foglalkozó tanulmányok kevésbé koncentrálnak az adatbőséggel kapcsolatos kognitív kihívásokra, ehelyett inkább a versenyelőnyre és más üzleti szempontokra fektetik a hangsúlyt. Ebben a felmérésben viszont a kognitív kihívásokra figyeltek, ezért az adatműveltség, az érzékelt adattúlerhelés és a technostressz közötti kapcsolatot és ezeknek a szubjektív egyéni teljesítményre gyakorolt hatását vizsgálták PLS-regressziós strukturális egyenletmodellezés segítségével.

Az adatműveltség az adatok kontextuális olvasása, írása és kommunikálása képességeként határozható meg, amely többek között magában foglalja annak ismeretét, hogyan kell azonosítani, összegyűjteni, elemezni és priorizálni az adatokat, és hogyan lehet felhasználni azokat. Általa a szakemberek képesek az adatokból információt, végső soron pedig hasznosítható tudást nyerni, ezért az adatműveltség egyre fontosabb készségnek számít az üzleti szférában. Ahogy az adatok mennyisége és az adatállományok mérete egyre nagyobb, összetettebb és változatosabb lesz, az egyének korlátozott kognitív kapacitása nehezen képes értelmezni és kezelni a bennük foglalt információkat, tehát az adatok bősége korlátozza a hatékony döntések gyors meghozatalának képességét. Az információs túlerheltség érzékelése akkor jön létre, amikor az egyén olyan mennyiségű, összetett, redundáns vagy ellentmondásos információval szembesül, ami meghaladja az általa feldolgozhatónak ítélt szintet.

A stresszállapotot az okozza, ha egyensúlytalanság áll fenn a – belső, az egyéntől függő és/vagy külső, tehát a környezetből származó – követelmények vagy terhelések, illetve az egyén pénzügyi, anyagi, fizikai, pszichológiai, kognitív és/vagy szociális erőforrásai között. Ennek információtechnológiával kapcsolatos speciális fajtája a technostressz. A kortárs vállalati kultúra az információs technológiával való folyamatos és intenzív interakciót követeli meg, ami tehát a végfelhasználókat érintő pszichológiai stresszhelyzetekhez vezethet.

A felmérés eredményei azt mutatják, hogy az adatműveltség az egyéni teljesítményre pozitívan, az érzékelt adattúlerhelésre negatívan hat, míg az érzékelt adattúlerhelés pozitív összefüggést mutat a technostresszel, és negatív kapcsolatban áll az egyéni teljesítménnyel. A szerzők azonban nem találtak szignifikáns negatív kapcsolatot a technostressz és az egyéni teljesítmény között. Ennek oka részben a

stressz pozitív megélésében (eustressz) keresendő. Tanulásként levonható, hogy a vállalatvezetőknek érdemes nagyobb figyelmet fordítaniuk az adatműveltségre (pl. képzésekkel), amely mindenképpen jó hatást gyakorol a teljesítményre, még ha az érzékelt adattúlerhelés és a technostressz állapota nem is iktatható ki teljesen.

(Koltay Tibor)

48/2022

HOFFNER, Courtney [et al.]: The Open Axis video game : using gamification for learning and Open Access Week. – Bibliogr. In: College & research libraries news. – 82. (2021) 9., p. 424–427.

Az Open Axis videójáték: a játékosítás felhasználása használóképzésre és a Nyílt Hozzáférés Hetéhez

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hozzáférhetőség; Információs műveltség; Játék; Publikálás -tudományos kiadványoké

A Kaliforniai Egyetem (UCLA) könyvtára évek óta részt vesz a Nyílt Hozzáférés Hetének (*Open Access Week*) változatos, az egész világon megrendezésre kerülő programjaiban. A *gamification*nal, vagyis a játékosítással és a játékalapú tanulással azonban csak az elmúlt időszakban kezdtek kísérletezni. 2020-ban a koronavírus-világjárvány miatt arra törekedtek, hogy távoktatási környezetben valósítsák meg a rendezvény célkitűzéseit. Így született meg az *Open Axis: Nyílt hozzáférés videójáték* mint a nagy léptékű közösségelérés, az innovatív használóképzés, a könyvtári gamifikáció és a nyílt hozzáférés népszerűsítésének példája.

A cél egy olyan aszinkron tanulási objektum létrehozása volt, amely többféle tudományterület és képzettségi szint számára is eleget tesz a kívánt tanulási eredményeknek, és játékos módon képes felhívni a széles egyetemi közösség figyelmét a nyílt hozzáférés fontosságára. Az Open Axis kialakítása során szerepjátékos (RPG), platformjátékos és „válaszd magad a kalandod” játékkönyves stíluselemeket is felhasználtak, és vegyítették a szövegalapú és multimédiás formátumokat. Változatos karakterek és nemsemleges nevek kerültek a játék történetébe, amelyben alsó- és felsőbbéves egyetemisták, valamint oktatók a szereplők. A tervezés során nagy figyelmet fordítottak arra, hogy a teljesen kezdő játékosok is könnyen boldoguljanak a feladatokkal, a profi játékosok számára

pedig beépített minijátékokkal készültek. A játékkal elérni kívánt komplex tanulási eredményeket az ACRL információs műveltségi keretrendszere alapján határozták meg.

A játék a nyílt forráskódú *Twine* programmal készült, amely alapvető CSS- és HTML-tudás birtokában is könnyen használható az interaktív, nemlineális történetek építésére. Az ötfős tervezőcsapat emellett a *LucidChart* nevű programot használta a vázlatok készítéséhez. Ez a virtuális munkafelület tette lehetővé, hogy a különböző történetszálak kialakításában együtt tudjanak működni, mielőtt azok formát ölténének a Twine-ban. Ezenkívül 8-bites, rövid, platform stílusú minijátékokat is fejlesztettek a *Flowlab Game Creator* nevű programmal, amelyek kiegészítésül szolgálnak a Twine-nal készült kalandokhoz, elmélyítve az információs műveltséget és a nyílt hozzáférésről való tudást. A Flowlab Game Creator könnyen kezelhető vizuális logikai felülettel rendelkezik, így semmilyen programozási ismeretet nem igényel a használata. A kialakítás során fontos szempont volt az akadálymentesség is. Az Open Axis végső változatát feltöltötték az UCLA könyvtárának *GitHub*-fiókjába, majd a kódot közvetlenül beágyazták a könyvtár honlapjára (<https://www.library.ucla.edu/open-axis-open-access-video-game>).

A játékosok öt különböző karakter közül választhatnak, akik az akadémiai pályafutásuk különböző szakaszaiban tartanak, és egy kutatási vagy publikációs dilemmával szembesülnek. A játékban számos könyvtári forrás és szolgáltatás megjelenik, például az egyik narratíva egy virtuális chat-referenz szolgáltatáson keresztül követi a főszereplőt, míg egy másik az intézményi repozitóriumhoz irányítja. A minijátékok során pedig olyan feladatok kerülnek előtérbe, mint a szakirodalom gyűjtése vagy a kutatási segítség kérése. A történet iránya és végkimenetele a játékosok döntésein múlik, így átérezhetik, azok milyen hatással vannak a publikációk elérhetőségére a tudományos ökoszisztémában.

A webes formátum és a könnyen megosztható link lehetővé tette, hogy az UCLA könyvtára sokkal több embert érjen el (az egyetem közösségén kívül is), mint a korábbi programjaik során. Az Open Axis nagy népszerűsége tette szert a használók széles körében. A játék végén egy 6 kérdésből álló elégedettségi kérdőívet küldtek a résztvevőknek, akik nagyon jó visszajelzéseket adtak, azaz a videójáték hatékony eszköznek bizonyult a nyílt hozzáféréssel és a könyvtári szolgáltatásokkal kapcsolatos ismeretek bővítéséhez.

Az Open Axis játék könnyen reprodukálható és testreszabható más intézmények számára is, mindössze alapvető technikai tudás kell hozzá. Mivel moduláris, egyes szakaszok külön is alkalmazhatóak a képzéseken vagy a könyvtárbemutatókon. A játék tartalma a könyvtári szolgáltatások fejlődésével párhuzamosan frissíthető.

(Tóth-Jávorka Brigitta)

49/2022

PINTO, Maria [et al.]: Exploring social sciences students' perceptions on information literacy and the use of mobile technologies in higher education. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 82. (2021) 5., p. 662–682.

A társadalomtudományi szakokon tanuló hallgatók információs műveltséggel és a mobil technológiák használatával kapcsolatos felfogásának feltárása a felsőoktatásban

Egyetemi hallgató; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség

A 2018/2019-es tanév során négy spanyol egyetem 1390, összesen nyolcféle társadalomtudományi alapképzésben részt vevő (köztük információtudomány szakos) hallgatójának körében vizsgálták az információs műveltség szintjét és a mobiltechnológiák használatát. Ehhez a MOBILE-APPS kérdőívet használták, amely a hallgatók információs műveltséggel kapcsolatos felfogását mutatja annak intézményi és személyes dimenziójában, továbbá kitér az ACRL információs műveltségi keretrendszerének küszöb fogalmaira, valamint az információs és kommunikációs technológiák és a mobiltechnológiák tanulási kontextusokban történő használatára.

A hallgatók információs műveltséggel kapcsolatos szemléletét egyaránt vizsgálták az egyetemek és az egyének tekintetében. Az „információsan művelt egyetem” hívószót a legtöbben a tanítási-tanulási folyamatok megkönnyítésével azonosították, az „információsan művelt egyén” esetén pedig a legtöbben a releváns és minőségi információforrások megértését és felhasználását, azok hatékony és eredményes használatát, valamint elemző és kritikus módon való értékelését jelölték meg. A keretrendszer küszöb fogalmai közül a hallgatók „Az információ létrehozása folyamat” és „Az információ értéké van” állításokkal értettek egyet leginkább.

A tanulás terén információs és kommunikációs technológiákat (IKT) és mobileszközöket a legtöbb hallgató jegyzetelésre és információkeresésre használt. Sokan vélték úgy, hogy az IKT-k és a mobileszközök segítségével minden szükséges információhoz hozzá tudnak férni. Valamivel kevesebben gondolták, hogy az információk és dokumentumok kiválasztásakor az információkhoz való azonnali hozzáférés javítja kritikai gondolkodási készségüket. Mások szerint az IKT-k használata csökkenti annak fontosságát, hogy megfelelően hivatkozzanak a forrásokra. Ezenkívül többen úgy látták, hogy a mobileszközök okolhatók azért, hogy az órákon csökken a figyelmük.

Az összes válaszadó közül az információtudomány szakos hallgatók voltak azok, akik a leginkább nagyra értékelték az információs műveltség személyes dimenzióját, és – az audiovizuális kommunikáció, újságírás és pedagógia szakos hallgatókhoz hasonlóan – tudatában voltak az IKT-k negatív hatásainak. Az információtudomány szak azért is különbözik a többitől, mert tantervi programja éppen az információs ökoszisztémára összpontosít (az audiovizuális kommunikáció és az újságírás szakokon jelenleg egy-egy kurzus foglalkozik explicit módon az információs műveltséggel, a többin nincs ilyen). A jövőre nézve fontos lenne az információs műveltségi képzést beépíteni az összes szakos tantervbe, amihez a könyvtárosok és az oktatók együttműködésére van szükség.

(Koltay Tibor)

50/2022

WEBER, Erin: You can improve : using the Framework in How to Read workshops. – Bibliogr. In: College & research libraries news. – 82. (2021) 7., p. 310–313.

Az ACRL keretrendszerének használata olvasásfejlesztő műhelymunkákon

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Olvasás

Az információs műveltség elválaszthatatlan az olvasási készségektől, viszont egyik sem veleszületett képesség. Mindkettőhöz idő, gyakorlás és ismétlés szükséges, valamint olyan oktatókat igényelnek, akik készek együtt gondolkodni az olvasási stratégiákról. Ez különösen fontos az első generációs, nem hagyományos és marginalizált helyzetű egyetemi hallgatók esetében. Az oktató könyvtárosok tehát egyedülálló

helyzetben vannak ahhoz, hogy elősegítsék az olvasásértés javulását.

A cikk szerzője 2019-ben, a Tennessee Egyetemen (Martin, TN) hét könyvtári workshopot szervezett „Hogyan olvassuk a tankönyvünket?” címmel. Ezen a hallgatók számos olvasási és olvasásértési technikát sajátíthattak el. A bemutatott stratégiák lényege, hogy az olvasottakat részekre bontjuk, leírjuk, hangosan kimondjuk, és összekötjük életünkkel. Ez a négy stratégia nem új azok számára, akik tisztában vannak a tudományos munka módszertanával, de sok hallgató még sosem hallott róluk. A könyvtárosok emellett útmutatóval szolgálhatnak azoknak a hallgatóknak, akik nem ismerik az információszerzés módjait és a könyvtári szakszargont. A műhelymunkán megvitaták az egyes olvasási stratégiákat, és arra bátorították a hallgatókat, hogy a saját stratégiáikat egymással is osszák meg.

Az ACRL információs műveltségi keretrendszerének kiterjesztéseként, az olvasásra fókuszálva olvasási küszöbfogalmak is meghatározhatók. Az „Olvasás mint stratégiai felfedezés” többek között arra épül, hogy a szövegeket kontextustól függően többféle módon is olvashatjuk, ideértve a laterális olvasást (pl. újságcikkek, közösségi média), a többszöri elolvasást (szakcikkek), a részletekben való olvasást (fejezetek), az átfutást vagy a sorrendtől eltérő olvasást. A hallgatók számára szinte sokkolóan hatott, hogy a szakcikkeket a kutatók sokszor nem az elejüktől a végükig, hanem bizonyos részeket átugorva és/vagy „felborított” sorrendben olvassák el (pl. először az összegzést).

„A kutatás kérdés” analógiájára „Az olvasás kérdés”, hiszen az olvasás során új információkat szerzünk azzal, hogy kérdéseket teszünk fel és válaszolunk meg. Sok hallgató számára ez egy-egy szövegrész tételmondatának vagy fő érveinek azonosítását jelenti, de a saját életükben előforduló kérdéseket is feltehetnek. Ilyenek például: Miért fontos ez a téma? Vajon ez bizonyítja-e azt, amiről azt gondolom, hogy már tudom? Hol hallottam már ezt a gondolatot korábban? A szakszövegek olvasása iteratív folyamat, melynek során a hallgatók új kérdéseket fedeznek fel, amelyeket a dokumentum újraolvasásakor feltehetnek. Érdemes arra bátorítani őket, hogy néhány percig gondolkodjanak egy-egy szövegről, mielőtt elkezdenék olvasni azt. Keressenek olyan kérdéseket is, amelyeket bármely olvasó meg akarhat válaszolni. Ezek közé tartozik: Miért fontos ez a mű? Mi a szerző célja? Azt is jól teszik, ha a jegyzetelés során szerzett, saját jó gyakorlatukra is támaszkodnak, mivel

ez az egyik legjobb eszköz az olvasásértés elősegítésére. Arra is célszerű felhívni a figyelmüket, hogy sokszor túlzásba viszik a szövegkiemelő használatát. Ez ugyanis ahhoz vezet, hogy túlságosan a kiemelt részekre támaszkodnak annak érdekében, hogy javítsák az olvasott szöveg értését, ahelyett, hogy először megértenék, mely részeket kell kiemelniük.

Az „Olvasás párbeszéd” küszöbfogalom arra figyelmeztet, hogy – bár magányos tevékenységnek tűnik – az olvasást is párbeszédnek tekinthetjük. Ennek megfelelően a hallgatóknak érdemes megosztaniuk

egymással, hogy mit nem értettek, mivel értettek vagy nem értettek egyet, hol találkoztak bizonyos fogalmakkal korábban, és miért kellene, hogy ezek érdekeljék az olvasókat.

Összegzőképpen kiemelhető, hogy az írás, olvasás, a kritikai gondolkodás és a műveltség más formái mind formálható készségek, a hallgatóknak ezért lehetőséget kell adni arra, hogy gyakorolják őket.

(Koltay Tibor)

Lásd még 1, 8, 29

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

51/2022

CEYNOWA, Klaus: Die Bayerische Staatsbibliothek im Google Books Projekt : ein Rückblick nach 14 Jahren In: Bibliotheksmagazin. – (2021) 3., p. 14–17.

A Bajor Állami Könyvtár részvétele a Google Könyvek Projektjében: visszatekintés az elmúlt 14 évre

Általános tudományos könyvtár; Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Régi és ritka könyvek

2005-ben úgy tűnt, közel a nyugati világ pusztulása – legalábbis néhány nagy európai napilap szerint. Mi történt? *Jean-Noel Jeanneney*, a Francia Nemzeti Könyvtár igazgatója kiadta vitairatát, a *Google-kihívást*, melyben hevesen kikelt a *Google Books Project* ellen, amelyet az óriásvállalat egy évvel korábban indított el több nagy egyesült államokbeli könyvtárral együttműködve. Jeanneney művében az írásbeli kultúrát fenyegető észak-amerikai hegemonia veszélyét vizionálta – idézi fel cikkében a múltat a Bajor Állami Könyvtár (*Bayerische Staatsbibliothek*, BSB) főigazgatója.

A BSB – kéziratjai, ősnymtatványai és történeti anyaga révén a világ öt legjelentősebb emlékeztetőintézményének egyike – más véleményen volt: már

1997-ben létrehozta a Münchener Digitalizáló Központot, amely ma Németország könyvtárai közül a legnagyobb szkennerrflottával rendelkezik. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a gyűjtemények tömeges digitalizálása csak köz- és magánegyüttműködés (*Public Private Partnership*, PPP) keretében sikerülhet.

A Google-lal 2005 nyarán kezdődő tárgyalások izgalmas kihívást jelentettek a BSB számára, ami elsősorban az intézmény archivális és tartományi könyvtári szerepéből fakadt: a BSB nem egyetemi intézmény, információs forrásai alapvetően „mindenki számára” elérhetőek, míg az USA-ban csak egyetemi könyvtárak szerződtek a Google-lal. Mivel a tervezett együttműködés jogilag szolgáltatási koncesszióknak számított, európai szintű pályázatot kellett rá kiírni, ami nem kis akadályt jelentett. 2007. március 6-án végül eljött a nagy nap: a BSB volt az első kontinentális európai könyvtár, amelyik bejelentette, hogy részt vesz a Google Books Projectben, és teljes XVI–XIX. századi állományát digitalizáltatja. A szerződés aláírása alkalmából tartott sajtótájékoztatón egy furcsa kérdést tettek fel az újságírók: visszakapja-e majd a BSB a könyveket az USA-ból? Válaszul mindenkit megnyugtattak, hogy egyetlen könyv sem hagyja el Bajorországot, a szkennelés helyben fog történni. Azóta több mint 14 év telt el. A „Hol tartunk ma?” kérdést illetően a számok beszédesek: 2021 márciusáig a Google 1 182 638 kötetet digitalizált a BSB-nek,

amelyből 916 442 színes. Ezek egyre nagyobb részét optikai karakterfelismeréssel (OCR) is indexelik. A Google mindig teljes köteteket digitalizál, amelyek sok esetben több címet és kiadást foglalnak magukba, ezt figyelembe véve a vállalat 2 425 184 digitális másolatot készített a BSB számára. A könyvtár saját digitalizálási központja így a megőrzési szempontból rendkívül igényes kéziratokra, ősnymtatványokra és régi – elsősorban XVI. századi – könyvek digitalizálására koncentrálhat; eddig 250 693 művel készültek el. A Google és a BSB által összesen digitalizált 2 675 877 példány egyúttal a legnagyobb digitális adatbázist képezi Németországban. A teljes anyag bárholn is ingyenesen elérhető nem kereskedelmi célú felhasználásra – ez nem jött volna létre a Google Books Project nélkül ilyen rövid idő alatt.

A sikertörténet folytatódik. 2019-ben a Google alapos jogi vizsgálat után megállapította, hogy a több mint 125 évvel ezelőtt megjelent könyvek digitalizálhatók a projektben – a határ korábban 140 év volt, a nagyobb időablaknak köszönhetően így a BSB további 250 000 kötete vált digitalizálhatóvá. Az idő előrehaladtával ez évente mintegy 17 000 további kötetet bővíthet, de még fontosabb a projekt kiterjesztése a BSB alárendeltségébe tartozó tíz regionális állami könyvtárra, fontos történeti gyűjteményeikkel. (Az elmúlt öt évben 180 000 kötetet digitalizáltak, 110 000-et pedig előkészítettek.) Az augsburgi és regensburgi regionális könyvtár így bekerült a tíz legnagyobb digitális adatbázissal rendelkező német könyvtár körébe. A BSB-ben büszkék arra is, hogy a 2007-es szerződésük további megállapodások mintája lett (pl. a Google és az Osztrák Nemzeti Könyvtár között).

Milyen az igény most az óriási adatállomány iránt? Megérte-e részt venni a Google Books Projectben a könyvtárhasználók szempontjából? A számok itt is magukért beszélnek: csak 2019-ben a BSB teljes digitális gyűjteményéből mintegy egymillió felhasználói letöltéssel összefüggésben több mint 140 terabájnyi adatot dolgoztak fel. A BSB nem „ül az adatokon”, hanem ingyenesen elérhetővé teszi azokat a Német Digitális Könyvtárban (DDB) és az *Europeanában*. Az *Europeana* Németországból származó példányainak 23%-a a BSB-é – a XVI–XIX. századi szövegeknél ez az arány majdnem 90% –, túlnyomó részük a Google Books Project gyümölcse. A BSB a tartalom előállításán és szolgáltatásán túl a felhasználás új lehetőségeire is gondol. Ennek példája egyfelől a digitális bölcsészet támogatása virtuális kutatási környezetek megteremtésén keresztül, másfelől az egyéb

németországi intézményekkel közösen kidolgozandó digitális kultúrák közvetítése a „digitális felhasználói élmény” részeként.

A projekt elmúlt 14 évére visszatekintve elmondható, hogy ha újra kezdené, a BSB mindent pontosan ugyanúgy tenné. A jövőt illetően pedig a Google hosszú távú elkötelezettségére számíthatnak a könyv-digitalizálás terén.

(Murányi Lajos)

52/2022

PETRIN, Susanna: Bücher fluoreszieren im Dunkeln : im ältesten Kloster der Welt treffen uralte Handschriften auf modernste Digitaltechnologie : Gelöschte Schriften werden so wieder sichtbar In: BuB. – 73. (2021) 7., p. 388–392.

Res. angol és francia nyelven

Könyvek fluoreszkálnak a sötétben: a világ legöregebb kolostorában régi kéziratok találkoznak a modern digitális technikával – újra olvashatók az egykor törölt szövegek

Digitalizálás; Egyházi könyvtár; Együttműködés -nemzetközi; Kódex; Régi és ritka könyvek

A kincs ma már nem barlangban, sírkamrában vagy hajóroncsban rejtőzik: szem előtt hever évszázadok óta észrevétlenül, csak tudni kell, hogyan találjuk meg. Ez *Michael Phelps*, az egyesült államokbeli *Early Manuscripts Electronic Library* (<http://emelibrary.org/>) alapítójának és igazgatójának vezérével. Nemcsak minél több régi kézirat digitalizálását tűzte ki célul, de biztosítja a szemeket is, amelyekre szükségünk van, hogy többet lássunk a pusztá betűknél: multispektrális kamerákat. Egy átlagos kamera három hullámhosszt ad vissza, a pirosat, a zöldet és a kék, a multispektrális viszont tizenkettőt képes rögzíteni, az infravörstől az ultraibolyáig. Ennek köszönhetően az írás koráról, eredetéről, a papír szerkezetéről, a tinta típusáról, a felülírásról vagy a segédvonalakról is többet megtudhatunk.

Előfordul, hogy egy pergamenen törölt szöveg is van, ez a *palimpszeszt* (latinul *codex rescriptus*). A pergamen, vagyis az állatbőr nagyon drága volt, és szükség esetén az írástudók a teleírt lapot tejjel, citrommal vagy kaparással letisztították, így újra fel tudták használni. Azt gondolnánk, hogy az eltüntetett szöveg megsemmisült, de a multispektrális kamera révén ultraibolya fény hatására a pergamen világítani kezd, és a törölt szöveg újra láthatóvá válik.

Minden hullámhossz mást tár elő, a számítógép az adatokból pedig a teljes írásképet képes összerakni. (A palimpszeszteken kívül a különböző okokból károsodott dokumentumok tartalmát is rekonstruálni lehet a technológiával.)

Ezt a csúcstechnológiát használják a világ legöregebb működő kolostorában, az egyiptomi Sínai-félszigeten található Szent Katalin-kolostorban. A Szent Katalin-kolostor ad otthont a világ legrégebbi és – a Vatikáni Apostoli Könyvtár után – a második legfontosabb egyházi könyvtárának. Közel 5000 kéziratát 2011 óta folyamatosan fényképezik a másológép nagyságú multispektrális kamerával, a digitalizált állományt pedig a világhálón teszik elérhetővé. A munka az arab és szír kéziratokkal kezdődött; a következő fázisban a görög, grúz, ósláv és hét más nyelv emlékei kerülnek sorra.

A Szent Katalin-kolostor a világtól való elvonulás helye. Már a III. században érkeztek erre a zord vidékre aszketikus keresztények, hogy életüket Istennek szenteljék. A hagyomány szerint itt található az égő csipkebokor is, melyen keresztül az Úr Mózeshez szólt. A VI. században I. Justinianus császár épített ide kolostort bazilikával és vastag erődfalakkal. A kolostor azóta folyamatosan lakott; jelenleg 25 görög ortodox szerzetes él itt, akiknek a legfontosabb feladata a helyi, több mint 1700 éves hagyományok továbbvitele. Vallási teendőik határozzák meg a napok ritmusát: a reggeli ima, a déli mise és a vacsere. A szerzetesek nyitottak a legújabb technikára: – Szeretnénk megosztani másokkal, amink van – mondja a kolostor könyvtárosa, *Justin* atya, aki a digitális projekteket felügyeli. (Phelps irányításával görög szakértők végzik a fényképezést.)

A kolostor palimpszesztjei nagy feltűnést keltettek; a világon eddig csak egy-egy különleges pergamenlapot vizsgáltak multispektrális kamerával, míg a Szent Katalin-kolostorban egy egész gyűjteményt. Minden lapot lefényképeznek 28–32 alkalommal: minden lehetséges hullámhosszon, minden szögből, hátulról is. 110 palimpszesztre számítottak, de eddig kb. 170 művet találtak, amelyek a vártnál több palimpszeszt oldalt tartalmaztak (akadt példa kétszeres palimpszesztre is, amikor két törölt szöveg volt egy oldalon a látható írás alatt). Eddig 6800 oldalt fényképeztek le – rajtuk 308 ókori és középkori törölt szöveggel – a *Sínai Palimpszeszt Projekt*-ben. Fantasztikusak a leletek: régi bibliafordítások különböző nyelveken, egy 60 oldalas, homéroszi stílusban írt, ám keresztény tartalmú vers, továbbá novellák és tankönyvek, de előkerültek elveszettnek

hitt kétnyelvű szenzációs szövegek is kaukázusi–albán és palesztin–arámi nyelven. Phelps kedvence a legrégebbi fennmaradt példány Hippokratész korpuszából, egy szöveggyűjtemény az V. századból. A kamera révén orvosi kifejezések szójegyzéke, műtėti utasítások és gyönyörű gyógynövény-illusztrációk is láthatóvá váltak.

Ez még csak a kezdet. 50 terabájtnyi képadatot tárolnak projektpartnerük, a Kaliforniai Egyetem szervezésén, és mintegy 600 kutató használja a nyilvános adatbázist. Phelps szerint ahogy a Holt-tengeri tekercsek esetén, e korpusz tudományos feldolgozása is több évtizedet fog igényelni. Alig néhány hete egy többnapos torontói konferencián vitatkoztak példának okáért egy palimpszesztről, a tiroszi Apollónioszról szóló ókori elbeszélésekről (a legkorábbi világi latin kézirat-illusztrációval), amely az evangélium legrégebbi arab nyelvű fordítása alatt rejtőzött, s alatta még egy szöveg volt, melyet a konferencia alatt fejtettek meg: a Szent Atanáz-féle hitvallás (*Symbolum Athanasianum*), amelyet az ortodox keresztények – a nyugatiakkal ellentétben – soha nem fogadtak el. A rövid, alig olvasható töredék érdekes történeti kérdéseket vet tehát fel.

A számítógépes programok segítségével felgöngyölíthető a szövegzavar, de nem könnyen, ez az algoritmusok számára is feladja a leckét. Nehézséget okoz az is, hogy a középkori szerzetesek a megtisztított pergamenlapokat halomba rakták, amelyből igény szerint vettek maguknak – sőt, elképzelhető, hogy létezett a használt pergamenek *secondhand*-kereskedelme is –, a törölt szövegek ezért összekeveredve lapulnak különböző művekben.

Mivel a vártnál sokkal több törölt pergament találtak a kolostorban, az eredetileg kitűzött célt már elérték, de a projekt nem zárult le. A londoni *Arcadia Fund* 2,3 millió dollárral támogatta az első hét évet; Phelps azt reméli, kapnak támogatást a további munkára is. A világvjárvány miatt azonban a projekt áll, otthon maradtak a görög szakértők is, akik kéthavonta jöttek fotózni.

(Murányi Lajos)

Lásd még 2

Adatbázisok

53/2022

VELOSO, Ann: MedNar : free specialty database for accessing the deep web. – Bibliogr. In: Medical reference services quarterly. – 40. (2021) 3., p. 311–318.

MedNar: ingyenes szakadatbázis a mélyweb eléréséhez

Adatbázis -egészségügyi; Online információkeresés; Szak-könyvtár -egészségügyi; Tájékoztatás -egészségügyi; Web

Az olyan sztenderd orvosi adatbázisok mellett, mint például a *PubMed* és a *MedlinePlus*, a *MedNar* hasznos kiegészítőül szolgál a mélywebben történő információkereséshez azok számára, akik a legrelevánsabb és legfrissebb információkat szeretnék megtalálni, hogy felhasználhassák azokat a bizonyítékokon alapuló orvoslás gyakorlatában. Mivel a mélyweb széles körű információkat tartalmaz, noha a hagyományos internetes keresőmotorokkal nem könnyen érhető el, ezért meg kell fontolni a mélywebben végzett kereséseket. Ez a cikk a *MedNar*t vizsgálja, amely egy ingyenes mélyweb-adatbázis, és részletesen bemutatja, hogy az orvosi bizonyítékokat kutatóknak miért érdemes felvenniük az eszközkészletükbe.

(Autoref.)

Lásd még 3, 4, 5, 9, 12, 31

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 44

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 22, 45

Információ- és kommunikációs technológia

54/2022

LUND, Brady – BECKSTROM, Matt: The integration of Tor into library services : an appeal to the core mission and values of libraries. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 40. (2021) 1., p. 60–76.

A Tor integrálása a könyvtári szolgáltatásokba, tekintettel a könyvtárak alapvető küldetésére és értékeire

Adatvédelem; Használó; Információtechnológia; Közművelődési könyvtár; Online információkeresés; Web

Napjainkban minden könyvtári szakember számára égetően fontos kérdés az olvasók magánéletének védelme és biztonsága az internetes források használata közben. Az egyik olyan platform, amely ígéretesnek tűnik az online adatvédelem és biztonság elősegítésére, egy anonim webböngésző, a *Tor*. A platform összetett hálózati struktúrák révén megakadályozza a felhasználói adatok ellopását, és képes felvenni a harcot a cenzúra és a manipuláció ellen, miközben erősíti a magánélet védelmét. A *Tor* könyvtári környezetben történő alkalmazása melletti érvelés során fontos megérteni, hogy az ilyen típusú alkalmazások szükségességét hogyan támasztják alá a könyvtári küldetésnyilatkozatok, értékek és eljárásrendek. Ez a cikk bemutatja, hogy a *Tor* küldetése és értékei hogyan illeszkednek a közkönyvtárakéihoz, és e platform könyvtárakban való nagyobb mértékű használata mellett érvel.

(Autoref.)

55/2022

RAFIQ, Sadaf [et al.]: A content analysis of the websites of the world's top 50 universities in medicine. – Bibliogr. In: Science & technology libraries. – 40. (2021) 3., p. 260–281.

A világ legjobb 50 orvostudományi egyeteme weboldalainak tartalomelemzése

Felsőoktatási könyvtár; Honlap; Nemzetközi helyzetkép; Szolgáltatások

A kutatás a világ 50 legjobb orvostudományi egyetemének könyvtári weboldalait vizsgálta a *QS World*

University Ranking 2020-as listája nyomán, kitérve a szolgáltatásokra, a forrásokra, az információk közvetítésének csatornáira, a használoképzésre, valamint a Covid19-cel kapcsolatos távolról elérhető forrásokra. Noha a virtuális környezet elengedhetetlen ahhoz, hogy a könyvtárak felkeltsék a használok érdeklődését forrásaik és szolgáltatásaik iránt, a szakirodalomban fellelhető kutatások közül több is rámutat a könyvtárak hiányosságaira ezen a téren. Ugyan számos kutatás foglalkozott már a könyvtárak weboldalaival, még nem született hasonló vizsgálat pandémiás körülmények között. A jelen kutatás az alábbi négy fő kérdést kívánta megválaszolni webes tartalomelemző módszerrel:

1. Az általános információk milyen típusai érthetők el a legjobb 50 orvosi egyetem könyvtárainak honlapjain?
2. Milyen technikai és hozzáadott értékű szolgáltatásokat kínálnak e könyvtárak olvasóiknak?
3. Milyen általános és szakspecifikus orvosi források állnak az olvasók rendelkezésére?
4. Milyen képzési lehetőségek és információközvetítő eszközök elérhetőek?

A kutatás során először azonosították a vizsgálandó 50 legjobb orvosi egyetemet a QS szakterületek szerinti rangsora alapján, majd 9 főbb kategóriát és 87 indikátort tartalmazó értékelési szempontrendszerrel állítottak fel a könyvtárak online jelenlétének vizsgálatához. Az ellenőrző lista alapján az adatokat először *Google Docs*-ba vitték, ellenőrizték, majd *SPSS*-be importálták.

A minta 50 intézménye közül 39 állami, 11 pedig magánegyetem volt, földrajzi régiót tekintve pedig Észak-Amerikából 23, Európából 16, Ázsiából és Óceániából 5-5 egyetem szerepelt, a legtöbb az Egyesült Államokból (17) és az Egyesült Királyságból (9). A könyvtári honlapok mindegyike vegyesen tartalmazott grafikus és szöveges elemeket, emellett csak szöveges változattal csupán a honlapok fele rendelkezett. Kiemelhető továbbá, hogy 24%-uk esetén nem volt feltüntetve a legutóbbi frissítés dátuma, 4% pedig nem közölt szerzői jogi információkat. Covid19-linket/gombot/tájékoztatót 14% nem adott hozzá a honlapjához.

Az általános információkat tekintve az összes vizsgált honlapon helyet kaptak a könyvtári szolgáltatások, a nyitvatartás és a futó projektek, ám említésre méltó, hogy néhány könyvtár esetén a könyvtárhasználati szabályzat, a küldetésnyilatkozat vagy épp a tagsággal kapcsolatos információk hiányoztak.

A technikai szolgáltatások közül szinte mindenhol előfordult a hosszabbítás (98%), a könyvtárközi kölcsönzés (96%) és a kutatási konzultáció (96%); a legalacsonyabb gyakorisággal az olvasói igények szerinti gyarapítás (12%) és az e-referenz (52%) volt jelen.

Ami a hozzáadott értékű szolgáltatásokat illeti, szinte valamennyi könyvtár esetén elérhetőek voltak könyvtári hírek (96%) és Covid19-információk (94%), míg az intézmények 42%-a változatlanul nem rendelkezik mobilalkalmazással.

A kutatásban összesen 16 tudományos adatbázis és eszközkészlet jelenlétét vizsgálták. Általánosságban elmondható, hogy ezek mindegyikét egyetlen egyetemi könyvtár sem kínálta: míg a *WoS* (98%), a *PubMed* és a *PsycINFO* (96–96%) voltak a legnépszerűbbek, a WHO-s forrásokat csupán az intézmények 20%-a szolgáltatta.

Az információközvetítés csatornái közül a *Facebook*, *Twitter*, *Instagram*, *YouTube* és *LinkedIn* platformokat kivétel nélkül valamennyi könyvtár használta, a legkevésbé a *WhatsApp* (2%) és a *Google Meet* (20%) lehetőségeivel éltek.

A használoképzés eszközeit illetően az intézmények leggyakrabban plagizálás elleni útmutatókat (96%), tréningeket és workshopokat (92%), valamint szemináriumokat és webináriumokat (90%) kínáltak olvasóiknak.

A gyűjtemény tekintetében mindegyik egyetemi könyvtár elérhetővé tette az e-folyóiratokat, az e-könyveket és az adatbázisokat. Meglepő, hogy 3 egyetemi könyvtár nem integrálta OPAC-ját a weboldalába, valamint 2-2 esetben a könyvtári honlapon nem elérhető intézményi repozitórium, illetve online szakdolgozat- és disszertációgyűjtemény.

A vizsgált orvosi egyetemek közül csupán két intézmény (Cambridge-i Egyetem, Washingtoni Egyetem) könyvtára ért el a felállított kritériumok szerint kiváló (90% feletti) eredményt, míg a többség (30 egyetem) 80–90% között végzett. Megállapítható, hogy a könyvtári honlapok egy része alapvető hiányosságokkal rendelkezett (küldetésnyilatkozat, mobilalkalmazás hiánya stb.), ezért online jelenlétüket mindenképpen bővíteniük kell. A könyvtárak jövőbeli sikeressége nagyban függ a felhasználói igényeknek való megfeleléstől. Az olyan szolgáltatások, mint az olvasói igények szerinti gyarapítás, az információs műveltségi programok, a mobil tanulás és a kutatási-adat-kezelés segíthetnek a könyvtáraknak megnyerni a mai használokat.

(Molnár Bence)

56/2022

RUEST, Nick [et al.]: From archive to analysis : accessing web archives at scale through a cloud-based interface. – Bibliogr. In: International journal of digital humanities. – 2. (2021) 1-3., p. 5–24.

Az archívumtól az elemzésig: nagy léptékű hozzáférés a webarchívumokhoz egy felhőalapú felületen keresztül

Információtechnológia; Kutatás információellátása; Megőrzés; Szoftver; Web

A tanulmány az *Archives Unleashed Cloud* nevű, nyílt forráskódú, felhőalapú elemzőeszköz-rendszert mutatja be, melynek létrehozásával a fejlesztők legfontosabb törekvése az volt, hogy megfelelően széles körű funkcionalitást kínáljon a webarchívumok kutatási célra történő felhasználásához.

A webarchívumokhoz való hozzáférés alapvetően a számítógépes operációs rendszerek parancssoros használatán és kódolási utasítások bevitelén keresztül valósul meg. A kutatók számára nehézséget jelent, hogy ezek használatához fejlett informatikai tudás szükséges, így elsősorban a fejlesztők és a programozók képesek a kereséseket végrehajtani. A „laikusoknak” nincs egyéb lehetőségük a webarchívumok tanulmányozására, mint az URL-alapú keresést lehetővé tevő *Wayback Machine* eszköz. Az *Archives Unleashed Cloud*ot fejlesztő projektcsoport számára fontos feladat volt annak felmérése, hogy miként használják a kutatók a webarchívumokat, milyen igényeik lennének, és erre tekintettel tervezték meg a szolgáltatás architektúráját és szolgáltatási felületét. A szerzők áttekintik a webarchívumokhoz való hozzáférés eddig rendelkezésre álló eszköztárát a *Heritrix*től (amely egy parancssoralapú webarchiváló eszköz) a *Webrecorder*ig (amely olyan, mint egy online térre szabott videómagnó: beépített böngésző rögzíti azokat a tartalmakat, melyeket a felhasználó bejár). Míg a tartalom begyűjtésénél sorra jelennek meg a számítástechnikai tudást alig igénylő eszközök, amelyek fokozatosan felváltják a régi, összetett, erőteljes informatikai háttértudást igénylő szoftvereket, a webtartalmak elemzése kapcsán ez a fordulat még nem ment végbe, s így nem lehet széleskörűen támaszkodni a webarchívumokra mint a szakterületi kutatás tárgyaira. A webarchívumok szolgáltatási felületeinek korlátozott a kínálata. Létezik olyan előfizetéses szolgáltatás (*Archive-It*, melyet az *Internet Archive* üzemeltet), amely gondoskodik az archiválásról, és felhőalapon hozzáférést is nyújt

az anyaghoz, ám az elemző feladatokat nem lehet testre szabni.

A fejlesztő projektcsoport kettős kihívás előtt állt: a webarchívumok tartalomelemzését, illetve adatalapú kutatását is lehetővé tevő eszközt kívántak kidolgozni. Ehhez figyelembe kellett venni, hogy a különféle tudományterületek kutatói (a történészekről a nyers adatokra támaszkodó adattudományi szakemberekig) eltérő igényeket támasztanak. A kutatói-elemzői elvárások között szerepel az archivált weboldalak nyers szövegének a design-elemek kizárásával történő elemzési igénye, egy másik fő kutatási-elemzési irány a hiperlinkhálózat egyes szeleteinek tanulmányozása, egy harmadik pedig annak a vizsgálata, hogy az egyes doméneken található webhelyek szintjén milyen hatékonysággal sikerült begyűjteni a tartalmakat, s meg lehet-e fogni azt, hogy mi maradhatott ki az archiválásból. A programcsomag létrehozása során tehát a nyers szöveg alapú, a hálózati kapcsolatokra koncentrááló és az archivált webhelyeket elemző kutatásokhoz kötődő megközelítésmódokat tartották szem előtt. A felvázolt felhőalapú infrastruktúrában az informatikai háttértudás-igényes műveleteket a megadott alapparaméterek nyomán a felhőben található programkomponensek hajtják végre. Egy olyan felületet terveztek, amely a keresési-elemzési eredményeket különféle szempontok szerint könnyen interpretálhatóvá teszi a különböző tudományterületekről érkező nem informatikus szakemberek számára.

Említést érdemel az a dilemma is, hogy miként lehet fenntartható módon továbbfejleszteni és üzemeltetni a szolgáltatást a jövőben. Ennek is több összetevője van: gazdasági (finanszírozás), társadalmi (megfelelő felhasználói közeg), kulturális (megfelelő eljárások és folyamatok, amelyek az archivált kulturális örökség kutatását segítik) és jogi (a tartalmakhoz való kutatási célú hozzáférés jogi háttere, esetleges jogviták kezelése). A gazdasági háttér hosszú távú biztosítása a szerzők szerint szorosan összefügg azzal, hogy kialakul-e az eszköz használatát igénylő olyan kutatói közösség, melynek léte indokolja az *Archives Unleashed Cloud* fenntartását.

(Németh Márton)

Lásd még 5, 17, 22, 28, 29, 53

Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület

Könyvtárgépesítés általában

Lásd 18

Könyvtáráépítés, -berendezés

57/2022

KAREŠ, Ivo: Knihovna čekající na otevření In: Čtenář. – 73. (2021) 4., p. 152–155.

Egy nyitásra váró könyvtár

Fiókkönyvtár; Könyvtáráépítés, berendezés; Könyvtáráépület -tudományos és szakkönyvtári; Szabadpolc; Tudományos és szakkönyvtárak

A Dél-csehországi Tudományos Könyvtárnak az 1100 éves Česká Budějovice városában hat telephelye található. A Lidická utcai könyvtár kivételével valamennyi szabadpolcos, itt azonban helyszűke miatt csak a katalógusból választhattak az olvasók, kéréseiket a raktárból szolgálták ki. Egy új beruházásnak köszönhetően azonban sikerült egy korszerű, tanuló- és pihenőhelyekkel egyaránt rendelkező szabadpolcos teret kialakítani azáltal, hogy egy új épületszárnyat emeltek, és felújították a meglévő épület földszintjét. A városi, regionális és állami tulajdonosi jogok rendezését követően IROP pályázatot készítettek elő a projekt megvalósítására, melyhez már 2014-től készültek előzetes tervek. A versenytárgyalás zárására 2016-ban került sor, a győztes egy brnói építész cég lett. A költségekre 123 millió koronát irányoztak elő (az összeget később megemelték). Az építési tervet a pályázati anyag 2018 elejéig történő összeállítása követte. A műemléki védelem alatt álló épített környezet behatárolta az új építmény magasságát. Az olvasókkal, a munkatársakkal és a könyvekkel kapcsolatos igényeket együttesen mérlegelték, így egyrészt az építészeti elvei, másrészt a könyvtárosok elvárásai, harmadrészt a lehetőségek és a korlátok alakították az épület megvalósításának kereteit. Ez a produktív hármas szabott irányt a szükséges részfeladatoknak is (épület, polcok, belsőépítészet, RFID-

és IT-technológia, másolók, szkennerek, integrált könyvtári rendszer stb.).

A projekt pillérét a meglévő földszintes épület rekonstrukciójával létrehozott, új szárnnyal bővített, akadálymentes, mintegy 100 ezer kötet szabadpolcos elérését biztosító, 2000 m²-es könyvtár kialakítása jelentette, kölcsönző és információs pulttal, 40 tanuló- és pihenőhellyel, beléptető rendszerrel, számítógépekkel, másolóberendezésekkel, WiFi-val és érintőképernyős katalógus-kijelzőkkel. A gyűjtemény védelmét RFID-technológia biztosítja. Az épület mellé parkoló került, a régi szárny alagsorában szolgálati bejárat és autóparkoló kapott helyet.

A kivitelezés 2019 áprilisában kezdődött és 2020 októberében fejeződött be, ezt követően már csak belsőépítészeti feladatok maradtak. A teljes költségvetés végül 168 millió koronára rúgott. A projekt elérte alapvető céljait, a XXI. századi elvárásoknak megfelelő nyitott könyvtár kialakítását, az akadálymentességet az olvasók és a könyvtárosok számára. A legnagyobb változást a gyűjteményhez való szabad hozzáférés jelenti: amit korábban a raktárból kellett kikérni, az most közvetlenül elérhető a polcokon. Ezáltal a könyvtárosoknak több idejük lesz a segítségnyújtásra, és a raktárosok munkája is megváltozik, ugyanis a visszahozott könyveket azonnal vissza lehet sorolni a helyükre. Változott a raktározás rendje is, a szabadpolcos rendszerben megvalósulhat az ETO szerinti elhelyezés, a szakterületenkénti összetartozást pedig színcsíkozás is támogatja a könyvek gerincén. Egy újításnak köszönhetően egy adott könyv helye a polcon könnyen megtalálható az online katalógusban is.

A pandémia miatt sajnos a cikk keletkezésekor (2021 februárjában) a könyvtár még zárva tartott, az olvasók nem vehették birtokba az új épületet. (A munkálatokat azonban a 2020-as tavaszi és őszi járványhullám sem akasztotta meg.) A nyilvánosság számára közzétett fotók már generáltak vitákat, a reakciók a lelkesedéstől a teljes elutasításig terjedtek. Az új könyvtáráépület alkalmasságát a megnyitás utáni napi működés fogja megmutatni.

(Prókai Margit)

58/2022

KELLERSOHN, Antje – RÖCKEL, Susanne – SCHNEIDER, Christine: Die neue Bibliothek für Wirtschaftswissenschaften – ein Baustein im Open-Space-Konzept der Albert-Ludwigs-Universität Freiburg. – Bibliogr. In: ABI-Technik. – 41. (2021) 2., p. 90–105.

Res. angol nyelven

Az új közgazdaság-tudományi könyvtár – a freiburgi Albert Ludwig Egyetem „nyílt tér”-konceptiójának fontos eleme

Enterőr; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtáráépület -egyetemi, főiskolai; Könyvtáráépítés, berendezés; Tervezés

2020. június 30-ra készült el a freiburgi Albert Ludwig Egyetem új közgazdaság-tudományi könyvtára az egyetem kétszintű könyvtári rendszerének legnagyobb szakkönyvtáraként, 210 olvasóhellyel és 85 000 nyomtatott dokumentumból álló gyűjteménnyel. A 25 000 hallgatóval és 8000 alkalmazottal rendelkező freiburgi egyetem régóta működik (1497), és a legjobb német felsőoktatási intézmények egyike.

A 2015-ben felavatott központi egyetemi könyvtár korszerű módon szolgálja a tanulást, az oktatást és a kutatást; mellette 64 kari, illetve tanszéki könyvtár is működik. Az új közgazdaság-tudományi könyvtár létrejöttét annak köszönheti, hogy előző telephelyét teljeskörűen felújítják, és a jogi karnak adják át. Emiatt új helyszínt jelöltek ki a közgazdaság-tudományi intézet és könyvtára számára a Rempartstrasse 10–16. alatti beépített telken, amely szintén felújításra szorult; a munkálatok 2017-ben kezdődtek, először bontással, majd az építéssel. (A tervezést a *fuchs.maucher.architekten* iroda végezte.)

Az új könyvtáráépület passzívházként épült meg (hőviszanyerő rendszerrel, többretegű ablakokkal, szálerősítésű betonburkolattal stb.), de gondot fordítottak a kert és a tető zöldítésére is. Már az építkezés elején megalakult az összes érdekelt fél képviselőiből álló bizottság, amely végigkísérte a munkát. A hallgatókat is bevonó tervezés során az a központi könyvtárban már bevezetett újító szemlélet érvényesült, mely szerint a csendes, elmélyült tanulásra alkalmas zónák mellett nyitott, kreatív és kommunikatív tanulási, kutatási terekre (*open spaces*) is szükség van a könyvtárban. A könyvtár szolgáltatáskonceptiójában kezdettől fogva az szerepelt, hogy a prézens állományt kölcsönözhetővé teszik; ez többletfeladatokkal járt, illetve a több olvasóhely létesítése miatt asztalani is kellett az állományt, két alkalommal is.

Szintén a helyfelszabadítást szolgálta a mozgatható állványokból álló tömör raktározás kialakítása az alagsorban, 1067 polcfolyóméteren.

Az új, háromszintes könyvtáráépület (1220 m²) különböző használati lehetőségeket kínál. A földszint a leglátogatottabb terület a zárható szekrényekkel, az információs pulttal és a könyvvisszavétellel, itt kapott helyet 48 olvasóhely és 20 000 kötet is. Az emeletet hasonlóképpen rendezték be, és egy kényelmes olvasósarkot is létesítettek. A szuterénben található a 280 m²-es társalgó (parlatórium), ahol 42 csoportos tanulóhely (mozgatható ülőbútorokkal és mobil válaszfalakkal) áll rendelkezésre a csoportmunkához. Emellett a könyvtáráépületben négy csoport- és két szemináriumi szoba (54 hellyel) is található, melyeket híres közgazdászokról neveztek el (*Ricardo, Hayek, Sen, Keynes, Eucken, Duflo*). A „nyílt tér”-konceptió az ún. könyvtárkertben is érvényesül, mely a társalgóból közelíthető meg, és fából készült hosszú padján vitatkozni vagy pihenni is lehet. A könyvtárosok munkaszobái, tanácsterme és teakonyhája a földszinten és az emeleten vannak.

A belsőépítészeti megoldások (szín- és anyagválasztás, világítás) a *fuchs.maucher.architekten* cég egyik munkatársát dicsérik, aki végig együttműködött a könyvtári csapattal. A könyvtár átriumában függő, színes betűalakzatokat ábrázoló *Csendben* című installáció a stuttgarti JAK művészcsoport munkája.

2020 nyarán az új könyvtár a világjárvány miatt és az egyetem, illetve a tartomány szigorú intézkedései következtében csak korlátozottan nyílhatott meg; az olvasóhelyek harmadát vehették csak igénybe, decemberben pedig teljesen bezártak. Ennek ellenére pozitív visszajelzések érkeztek a könyvtár légköréről, a fényviszonyokról és az akusztikáról. A tervek között szerepel, hogy az egyetem többi könyvtárát is a „nyitott tér”-konceptió szellemében újítják meg a jövőben.

A minden részletre kiterjedő tanulmányt a szerzők több rajzzal, alaprajzzal, átnézeti metszettel és fényképpel teszik szemléletessé.

(Murányi Lajos)

Lásd még 18

Számítógépes könyvtári rendszerek

Lásd 25, 34

Számítógép-szoftver

Lásd 3, 5, 28, 56

Elektronikus könyvtár

59/2022

VIBE, Irina Nikolaevna – ŠILOV, Denis Nikolaevič: Naučnaâ èlektronnaâ biblioteka ELibrary kak bibliografičeskij resurs. – Bibliogr. In: Bibliografiâ i knigo-vedenie. – (2021) 3., p. 122–130.

Res. angol nyelven

Az ELibrary elektronikus tudományos könyvtár mint bibliográfiai forrás

Bibliográfia -társadalomtudományi; Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudománymetria

Az elektronikus technológiák gyors fejlődésével már a tudósok bibliográfiai munkája is elképzelhetetlen az internetes források használata nélkül. Az Oroszországi Könyvkamara (RKP) és a Társadalomtudományi Tudományos Információs Intézet (INION) által kiadott, a hálózaton megtalálható bibliográfiák számára komoly konkurenciát jelent az Elektronikus Tudományos Könyvtár, az *ELibrary.ru*, amely számadatai (35,9 millió publikáció, ebből 13,6 millió teljes szövegű és nyílt hozzáférésű; több mint 1 millió regisztrált szerző) alapján a XXI. századi publikációk legnagyobb bibliográfiai információforrásává vált, elsősorban a humán tudományok területén.

Az ELibrary az utóbbi évtizedben éles viták tárgya lett, aminek okát abban látják, hogy integrálja a tudományos intézmények hatékonyságának értékelésére szolgáló Oroszországi Tudományos Hivatkozási Indexet (RINC). A 2010-es évek elejétől az állami szervek többször javasolták az általuk irányított tudományos, kulturális és oktatási intézményeknek, hogy az értékelésnél vegyék figyelembe a RINC-nek a tudósok anyagi helyzetére visszaható mutatóit. A vita során szélsőséges vélemények fogalmazódtak meg, megkérdőjeleződött az értékelés korrektsége. Eközben a szakirodalomban az ELibrary bibliográfiai tartalma nem kap elegendő figyelmet. A jelen cikk szerzői 2017 és 2021 között vizsgálták az ELibrary kínálta lehetőségeket az állandó használók és a tarta-

lom létrehozói szempontjából; az eredmények csak a humán tudományok területén megjelenő bibliográfiákra vonatkoznak. Bár úgy tűnik, hogy az RKP és az INION folyamatosan megjelenő kiadványai elegendőek az újonnan megjelenő irodalom iránt érdeklődőknek, az ELibrary szükségességét indokolja a hazai történettudományi retrospektív bibliográfia helyzete, a nemzeti projektek hiánya, valamint a területen folyó munka koordinátlansága és tervezetlensége. A tartalom előállítására az ELibrary sajátos módszert alkalmaz. Míg az RKP és az INION a kurrens bibliográfiai munkát a kötelespéldány-törvényben előírtakra alapozza, az ELibrary a publikációs tevékenységet folytató intézmények nagy részét érdekeltté tette abban, hogy itt „helyezzék el” a tudományos munkákat a rájuk vonatkozó bibliográfiai információkkal együtt. A módszer előnyei:

- a kiadók a munkákat metaadatokkal ellátva küldik, az ELibrary operátorainak csak ellenőrizniük kell azokat;
- az adatbázis bővült azokkal a publikációkkal, amelyeknek nincs nyomtatott változatuk;
- a teljes szövegű dokumentumok szabadon elérhetők, a más honlapokon található elektronikus másolataikra és változataikra linkek mutatnak;
- az információk egy-másfél évvel korábban jelennek meg, mint a hagyományos bibliográfiákban;
- a rekordok sok esetben tartalmazzák a publikáció színes borítóját és tartalomjegyzékét is.

A módszer hátrányai:

- mivel a leírást végző szakemberek bibliográfiai képzettsége nem egyforma, sok a pontatlanság, különböző bibliográfiai leírási szabványok alkalmazása a jellemző;
- a gyűjteményes kötetek leírásában nincs jelölő (marker) a megjelenés formájára vonatkozóan;
- sok esetben a kiadók nem a végleges változatot küldik meg.

Az ELibrary sajátos módszerének köszönhetően sokkal több publikációt dolgoz fel azokból az intézményekből, amelyek térítéses licencszerződést kötöttek vele a RINC adataira épülő *Science Index* használatára. A RINC főleg folyóiratokat dolgoz fel, míg a nem szabályos időközönként megjelenő folyóiratlagos kiadványokat (évkönyveket, konferencia-kiadványokat stb.) egyes kiadók az ELibrary számára folyóiratnak minősítik, mások könyvnek vagy cikkgyűjteménynek tekintik; emiatt az azonos tematikájú kiadványok más-más dokumentumtípusba kerülhetnek. A publikációk műfaj szerinti válogatásakor megjelent az ún. összeállítói munka (forráskiadás) kategóriája (a

tudós az anyagok közreadója). Az ilyen kiadványok a RINC tudományometriai nyilvántartásában nem szerepelnek, pedig az összeállítói és a közreadói munka jelentős helyet foglal el a történészek tudományos tevékenységében.

Az utóbbi években a tartalom minőségének romlása figyelhető meg, amit a hazai történettudományi pub-

likációk esetén az új kereskedelmi folyóiratokban a „szerző szerkesztésében” jelzésű cikkek, valamint egyetemi hallgatók és más fiatalok által rendezett konferenciák anyagai okozhatnak.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 2, 9, 10, 22, 27, 28, 33

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

Lásd 28

Kiadói tevékenység

60/2022

AKÇA, Sümeyye – AKBULUT, Müge: Are predatory journals contaminating science? An analysis on the Cabells' Predatory Report. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 4., 102366

Megfertőzik-e a tudományt a parazita folyóiratok? Elemzés a Cabells-féle feketelista (Cabells' Predatory Report) nyomán

Folyóirat; Hivatkozás; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudománymetria; Tudományos kutatás

A parazita folyóiratok komoly fejfájást okoznak a tudományos közösségnek. Általában nem tesznek eleget megfelelő módon a tudományos kommunikáció legfontosabb pilléreit jelentő lektorálási és szerkesztési folyamatoknak. A tudományos fejlődés akkumulatív elvével összhangban, azok a publikációk, amelyek nem estek át gondos lektoráláson ezekben a folyóiratokban, rossz hatást gyakorolnak a tudományos kommunikációra. A tanulmány a Cabells' Predatory Report (korábban Cabells' Journal Blacklist) folyóirat-feketelistáján szereplő, törökországi illetőséggel rendelkező 17 folyóirat hatását vizsgálja a szakirodalomra. Ennek érdekében elemezték az említett folyóiratok cím- és cikkszintű

leíró statisztikáját, valamint azokat a rájuk való hivatkozásokat, amelyek a Web of Science adatbázisban indexelt folyóiratok közleményeiből származnak. Összesen 3427 cikket publikáltak a fenti parazita folyóiratokban, melyek 2010 és 2015 között indultak, és a WoS-ban szereplő folyóiratok közleményei 389 esetben hivatkoztak rájuk. A legtöbb hivatkozás törökországi (24,16%) és kínai (7,2%) illetőségű publikációkból származik. Ráadásul, noha a hivatkozott cikkek között nem voltak művészeti, bölcsészettudományi és fizikai témájúak, ezek a témakörök képviseltették magukat az idéző közlemények között. Ez azért fontos, mert megmutatja, mennyire kiterjedt a tudományos hatás. Egy komoly lektorálás nélkül publikált cikk bármely parazita folyóiratban minden tudományterületre hatással van módszertanát, eredményeit és tárgyalását tekintve. Következésképpen azért, hogy csökkentsük a parazita folyóiratok megtevesztő vagy hamis hatását a szakirodalomra, szkeptikusabb hozzáállást kellene tanúsítani az ezekben a lapokban publikált cikkek idézése terén.

(Autoref.)

Lásd még 10, 30, 32

Közművelődés

Lásd 41

Határtudományok

Lásd 37, 47

Az ismertetett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	41. (2021) 2., 3.
American libraries (US)	52. (2021) 9/10.
Aslib journal of information management (GB)	73. (2021) 5.
Bibliografîa i knigovedenie (RU)	(2021) 3.
Bibliotekovedenie (RU)	(2021) 2, 3.
Bibliotheksforum Bayern (DE)	15. (2021) 3.
Bibliotheksmagazin (DE)	(2021) 3.
Bibliotheksdienst (DE)	55. (2021) 5/6., 9.
BuB (DE)	73. (2021) 5., 7., 8/9.
Cataloging & classification quarterly (US)	59. (2021) 2-3.
College & research libraries (US)	82. (2021) 2., 5., 6.
College & research libraries news (US)	82. (2021) 7., 9.
Computers in libraries (US)	41. (2021) 7.
Čtenář (CZ)	73. (2021) 4., 6.
Dialog mit Bibliotheken (DE)	33. (2021) 2.
The electronic library (GB)	39. (2021) 3., 4.
Information technology and libraries (US)	40. (2021) 2., 3.
Information Wissenschaft und Praxis (DE)	72. (2021) 4.
International journal of digital humanities (I)	2. (2021) 1-3.
The journal of academic librarianship (I)	47. (2021) 1., 4.
Journal of business & finance librarianship (US)	26. (2021) 1-2.
Journal of documentation (GB)	77. (2021) 4.
Journal of education for library and information science (GB)	62. (2021) 3.
Journal of eScience Librarianship (US)	10. (2021) 3.
Journal of hospital librarianship (US)	21. (2021) 1.
Journal of information science (GB)	47. (2021) 5.
Journal of librarianship and information science (GB)	53. (2021) 2., 3.
Journal of library administration (US)	61. (2021) 1.
Knižnica (SK)	22. (2021) 3.
LIBER quarterly (I)	31. (2021) 1.
Medical reference services quarterly (US)	40. (2021) 3.
New review of academic librarianship (GB)	26. (2020) 2-4.
Public library quarterly (US)	40. (2021) 1., 2., 3.
The reference librarian (US)	61. (2020) 1.
Reference services review (GB)	49. (2021) 3/4.
Science & technology libraries (US)	40. (2021) 3.
The serials librarian (US)	80. (2021) 1-4.
Technical services quarterly (US)	38. (2021) 1.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	68. (2021) 5.

ÚTMUTATÓ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ SZERZŐI ÉS KÖZREMŰKÖDŐI SZÁMÁRA

A Könyvtári Figyelő az Országos Széchényi Könyvtár 1955-ben indult, negyedéves megjelenésű, országos hatókörű, lektorált, tudományos szakfolyóirata. A szerkesztőség a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével, gyakorlatával és történetével foglalkozó, valamint a külföldi szakmai trendeket, innovációkat, jó gyakorlatokat bemutató tanulmányokat várja.

- **Kéziratok leadása:** e-mailben, szövegfájlként csatolva várjuk az írásokat a saghi.ilona@oszk.hu, illetve a referátumokat a szabo.piroska@oszk.hu címre.
- **Műfajok, terjedelem:** Times New Roman betűtípus, 1,5-ös sortávolság használatát kérjük; Egy A/4 oldal terjedelme: szóközökkel együtt kb. 2800–3000 n; az illusztrációk, jegyzetek is beszámítandók. Önálló tanulmányok: 20–23 A/4-es oldal; szemle tanulmányok: 10–20 A/4-es oldal; tömörítések, fordítások: 5–15 A/4-es oldal; recenziók: 3–6 A/4-es oldal; referátumok: 1–2 A/4-es oldal. A megadott terjedelemtől a szerkesztőséggel egyeztetve el lehet térni. A rövidítések feloldását az első előfordulásánál, az évszázadokat római számmal kérjük megadni.
- **Absztrakt, névjegy:** a tanulmányokhoz és a *Kitekintés* rovat írásaihoz 10–15 mondatos tartalmi összefoglalást kérünk mellékelni magyar, és lehetőleg angol nyelven is. Kérjük továbbá, szíveskedjék megadni a szerzők listájának közléséhez szükséges alábbi adatokat: Név (munkahely, beosztás, település).
- **Illusztrációk** (ábrák, képek, táblázatok): kizárólag jogtisztá illusztrációkat közlünk, azonban a szerkesztőség nem tud jogtisztázást vállalni; az illusztrációk a szerző által létrehozott mű szerves részét képezik (ld. Felhasználási szerződés). Kérjük, győződjön meg arról, hogy az Ön által a szövegbe illesztett illusztrációk (fotók, internetről, más kiadványokból származó képek, ábrák stb.) felhasználása a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozás figyelembevételével történik (engedélyezett). Az illusztrációkat külön fájlban szíveskedjék megküldeni, egyértelműen azonosíthatóan rendszerezve. A szövegben számozással jelölje a helyüket, illusztráció-típusonként (pl. fotó/kép; ábra; táblázat; grafikon) újratekintve a számozást. Az illusztrációk mindegyikéhez kérünk képaláírást, amennyiben releváns, készítőjének megnevezését, illetve az illusztráció forrásának feltüntetését. A nyomtatott változatban csak fekete-fehér illusztrációkat tudunk közölni, ezért a színes ábrák, táblázatok, grafikonok készítésénél, kérjük, legyen erre tekintettel. A megjelenítendő illusztráció megfelelő minőségének biztosítása érdekében a diagramok alapját képező forrásfájl (pl. Excel) is szíveskedjék megküldeni.
- **Irodalomjegyzék, hivatkozások, jegyzetek:** kérjük, a jegyzeteket, hivatkozásokat végjegyzetek formájában készítse el, az alábbiak szerint:

I. **Jegyzetek és irodalmi hivatkozások** (folyamatos sorszámozással kérjük felsorolni).

II. **Felhasznált irodalom** (az itt közölt források nem szerepelnek az előző felsorolásban, csak az elolvasott, ám nem idézett műveket tartalmazza, szerző szerinti ABC-rendben).

A hivatkozások az *MSZ ISO 690: 2018 Információ és dokumentáció. Irányelvek az információforrások bibliográfiai hivatkozásaihoz és idézéseihez* c. szabvány alapján készülnek. A **részletes hivatkozási szabályzatot szerzőinknek megküldjük, illetve elérhető a <http://ojs.elte.hu/kf/about/submissions> oldalon**. Néhány jellegzetes példa:

Egyszerűs, egykötetes, nyomtatott könyv

NAGY Attila. Háttal a jövőnek?: Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest: OSZK, Gondolat, 2003. 217 p. ISBN 963-200-472-8

Időszaki kiadványban megjelent tanulmány, közlemény (folyóiratcikk)

DIPPOLD Péter. Kötelességszolgáltatás és nemzeti bibliográfia: nemzetközi kitekintés. = Könyvtári Figyelő, Ú.f. 15. = 51. (2005) 1., p. 63–74. ISSN 0023-3773

Weboldalon elérhető (letölthető) dokumentum

Riding the waves or caught in the tide? Navigating the evolving information environment: Insights from the IFLA trend report [elektronikus dok.]. The Hague: IFLA Headquarters, [2013]. Hozzáférhető: <http://trends.ifla.org/insights-document> [Megtekintve: 2020.05.18]

- **Lektorálás, szerkesztés:** a kéziratot az adott témában kompetens szakértő (szerkesztőbizottsági tag, illetve külső szakértő) lektorálja. A szerkesztőség stílusán és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat. A tipográfiát a szerkesztőség alakítja ki. A tartalmat érintő változtatást a szerzővel egyeztetjük, a betördelt cikket számára korrektúrára megküldjük.
- **Felhasználási szerződés:** a szerzőkkel a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozással összhangban felhasználási szerződést kötünk, amelynek mintáját a felkérő levéllel egyidejűleg megküldjük. Amennyiben a lapban közölt írások egy másik folyóiratban is megjelennek, kérjük, hivatkozzanak a *Könyvtári Figyelő*ben történt első közlésre. A *Tanulmányok*, *Kitekintés* és *Könyvszemle* rovatok szerzőit egy tiszteletpéldány illeti meg.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA